Class 230.19 Book P198
General Theological Seminary Library
CHELSEA SQUARE, NEW YORK

PRESENTED BY
Soc'y for Promoting Religion and Learning

ΘΕΟΦΥΛ. Ν. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. Θ.
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ
τέως ἐφημερίου τῆς ἐν Μελβούρνῃ τῆς Αὐστραλίας Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος.

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Η ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΑΥΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ, Η ΗΘΙΚΗ
ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΩΝ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΩΝ

«Νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον».
(Τιμοθ. Β'. δ'. 5.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ „ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ"
1 — ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ — 1
1911

230.19
P198

79533

ΤΟΙΣ

ΚΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑ

ΚΑΙ

ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ

Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΑΥΤΩΝ

ΑΦΙΕΡΟΙ

ΠΗΓΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1. Φιλολογικὴ καὶ Κριτικὴ Ἱστορία τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας Πατέρων τόμ. Β΄. σελ. 354—456, ὑπὸ Κοντογόνου Κων. περὶ Μ. Β.
2. Δογματικὴ Ζήκ. Ρώση περὶ Θεοῦ καὶ ἰδιωμάτων αὐτοῦ σελ. 260 κ.λ.
3. Σύγγραμμα Καθολικοῦ ἢ Παπιστοῦ, Andrian Fortescue, περὶ Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας «The Orthod. Eastern Church.»
4. Ἱστορικὴ Διδασκαλία κ.λ. ὑπὸ Φιλαρέτου Ἀρχιεπισκόπου Τσερνιγόβου ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Νεοφ. Παγίδα σ. 184—185—235 κλ. τόμ. Β΄.
5. Ἱλαρίου Πικτώνων ἐπισκόπου, περὶ ὁμοουσίου τοῦ Υἱοῦ λόγος αὐτοῦ. (γ΄. 16).
6. Ἀμβροσίου, ἐπισκόπου Μεδιολάνων, περὶ θείας Κοινωνίας σελ. 236. Ι. Α. Κ.
7. Κρίσις περὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας τοῦ δυτικοῦ καθηγητοῦ ἐν Μονάχῳ κ. Schnitzer ὅρα Southern Cross κ.λ.
8. Γρηγορίου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, κρίσις περὶ Μεγάλου Βασιλείου.
9. Φωτίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, περὶ Μεγάλου Βασιλείου ἐν Μυριοβίβλῳ 141.
10. Παράβαλε καὶ δογματ. Dorner.
11. Ἰωάν. Δαμασκηνοῦ Δογμ. Ὀρθοδ. πίστεως περὶ Υἱοῦ κ.λ.
12. Nicene Creed by Fortescue σελ. 380.
13. Κομητᾶ ἔργα παράβλ. περὶ Μεγάλου Βασιλείου, κρίσεις Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Β΄: 57—58, 120—129, παργ. 28—29, 70—74, 75—78.
14. Ἠθικὰ ἔργα περὶ Μεγάλου Βασιλείου καὶ πραγματεῖαι διάφοροι περὶ αὐτοῦ κ.λ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΚΑΘ' ΟΝ ΤΡΟΠΟΝ ὁ οὐρανὸς διὰ τῆς εὐδίας αὐτοῦ προσλαμβάνει λαμπρὰν ὄψιν, τὸ δὲ θέαμα τοῦ ἀκτινοβολοῦντος Ἡλίου εἶναι ἐξαίσιον καὶ μεγαλοπρεπές, ἰδίως κατὰ τὸ ἔαρ, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διαθερμαινομένη διὰ τῶν σοφῶν διδαγμάτων τῶν θεοφόρων πατέρων, καὶ δὴ τῶν τοῦ α΄ καὶ γ΄ μ. Χ. αἰῶνος, αὐγάζεται, λαμπρύνεται, ἐξωραΐζεται δι' ἀκτίνων πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ φωτός, καὶ καταστολιζομένη οὕτω δι' ἀρετῶν παντοίων, μορφοῦται εἶτα εἰς κάλλος πνευματικὸν μέγα, καὶ θείαν ὡραιότητα ἐκ τούτου περιβάλλεται. Ἐκεῖνος δὲ τῶν θεοφόρων πατέρων, ὅστις δίκην σαγήνης πνευματικῆς σαγηνεύει, ἠλεκτρίζει, θέλγει καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων διὰ παντέρπνου καὶ σπουδαίας διδασκαλίας, εἶναι ὁ τῆς Καισαρείας ποιμήν, ὁ τὴν Καππαδοκίαν δοξάσας ἐπίσκοπος, **Βασίλειος,** ὁ καὶ οὐρανοφάντωρ κληθεὶς δικαίως. Ὁ βίος αὐτοῦ, ὁ αὐστηρός, ἡ τελεία πρὸς τὸν Ἰησοῦν πίστις αὐτοῦ, ἡ μέχρι θανάτου ἀφοσίωσις εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἀδάμαστος χαρακτὴρ καὶ ἡ ἀκαταγώνιστος αὐτοῦ προσπάθεια πρὸς τήρησιν τῆς ἀληθείας εἰσὶ τὰ ἔξοχα δείγματα ἀνδρὸς κατὰ

πάντα περισπουδάστου καὶ θείου. Εἶναι ὅμως οὗτος οἱονεὶ ὑπερφυσικόν τι ὂν ἐν τῇ τηρήσει τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου καὶ τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἄκρας ἀρετῆς, καὶ τοῦ πέραν τοῦ κατ' ἄνθρωπον βίου, καὶ τρόπον τινὰ ὁ Προμηθεὺς τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς, τὸ ὑπόδειγμα τοῦ τελείου, ὁ ἀληθῶς δίκαιος καὶ σώφρων, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς κάτοπτρον ἠθικῆς εὐπρεπείας. Εἰς ἄκρον δὲ τολμηρὸς καὶ ἀδιάφορος ὅλως εἰς τὰς θλίψεις τοῦ βίου, διατηρεῖ τὸ θάρρος αὐτοῦ ἀμείωτον μέχρι τέλους τοῦ βίου του, καὶ φαίνεται ἐντελῶς ἀδιάφορος πρὸς τὰς ἀδίκους ἀπειλὰς τῶν τυράννων βασιλέων. Τὸ πῦρ θεωρεῖ δρόσον, τοὺς ὄνυχας τῶν θηρίων, τρυφήν, τὸ ξίφος οὐδόλως κατάπληξιν, ἢ πως πτόησιν, ἀλλὰ μέσον ταχὺ πρὸς **ἕνωσιν τῆς ψυχῆς** *αὐτοῦ μετὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ του. Αἱ βάσανοι δὲ εἰς σῶμα καχεκτικὸν καὶ ἀσθενὲς ἐκ τῶν διωγμῶν, ὡς τὸ ἰδικόν του, νομίζονται γέφυρά τις ἡ πρὸς οὐρανοὺς μετάγουσα, καὶ ὁδός τις πρὸς τὴν κατ' εὐθεῖαν εἴσοδον εἰς τὸν τῆς χαρᾶς λιμένα.*

Ἐν τῇ ἠθογραφίᾳ ταύτῃ λυπούμεθα ὅτι δὲν ἔσχομεν τὸν χρόνον ἱκανὸν πρὸς σπουδαίαν ἐπεξεργασίαν καὶ παράστασιν ἀνταξίαν τοῦ ἐξόχου τούτου ποιμένος καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἔργων αὐτοῦ. Εἰς ἑτέρους δὲ λείπεται τὸ τίμιον τοῦτο γέρας, καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν κρείττονας ἡμῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ὀκτωβρίου 1911.

Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΝΕΑΝΙΚΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ ΑΥΤΟΥ

ΒΙΟΣ ΑΥΤΟΥ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ καὶ ἠθικὸς τῶν Ἁγίων Γραφῶν Παράδεισος ἤθελεν εἶναι δύσληπτος καὶ μονονουχὶ κεκλεισμένος εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἂν μὴ οἱ ἱεροὶ τῆς ἐκκλησίας ἄνδρες, τὰ πάγχρυσα ταῦτα στόματα τῆς ἱερᾶς Θεολογίας, ἡρμήνευον καὶ ἀνέπτυσσον ὅλον τὸ δύσκολον νόημα αὐτῶν δι' ἔργων καταλλήλων καὶ ἐκτενῶν. Εἷς δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων, τῶν μεγάλως δρασάντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ λαμψάντων ἐν μέσῳ τῶν τῆς αἱρέσεως καὶ ἀνομίας καταιγίδων, ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐκ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Ἱεροφάντης Βασίλειος. Ὁ δοθεὶς δὲ αὐτῷ τίτλος τοῦ μεγάλου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ φωστῆρος καὶ τοῦ Οὐρανοφάντορος ἐπάξιός ἐστι τῶν ἄθλων καὶ τῶν μόχθων τοῦ κλεινοῦ τούτου τέκνου τῆς πίστεως. Εὐσεβὴς πάνυ καὶ ἐξ εὐσεβῶν γονέων γεννηθείς, καὶ ἀνατραφεὶς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς χριστιανικῆς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως, ἐκ παίδων ἔδει-

ξεν, οἷος ἔμελλε νὰ καταστῇ ἐν τῷ ἔργῳ καὶ τῇ ἀποστολῇ του. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Βασίλειος ὡσαύτως, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἐμμέλεια, καὶ ἡ εὐσεβεστάτη προμήτωρ Μακρίνα. Ἡ πόλις δὲ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ὅπου καὶ τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πατρός [1].

Καθ' ὃν δὲ τρόπον τὸ φυτὸν ζωογονεῖται ἐν θερμοκηπίῳ κατὰ τὸν χειμῶνα, τὴν δὲ ἄνοιξιν ὁ ἐπιτήδειος κηπουρὸς διὰ μυρίων τρόπων καὶ περιθάλψεων προσπαθεῖ νὰ διατηρῇ αὐτὸ ἀκμαῖον καὶ ἀνθηρόν, πρὸς παραγωγὴν καὶ ταχεῖαν βλάστησιν τοῦ ἄνθους, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸν παῖδα Βασίλειον ἐθέρμαινε καὶ ἐνουθέτει διαρκῶς ἡ εὐσεβὴς γυνὴ καὶ προμήτωρ αὐτοῦ Μακρίνα διὰ τῶν ἠθικῶν διδαγμάτων τοῦ εὐαγγελίου, καὶ τῆς παντέρπνου πνευματικῆς δρόσου τῆς θείας ἀρετῆς. Ὡς πνευματικὸν δὲ καὶ ἠθικὸν ἄνθος προαγόμενος καθ' ἑκάστην καὶ μορφούμενος εἰς ἄνδρα τοῦ εὐαγγελίου τέλειον ὁ ἱερὸς οὗτος ἀνήρ, μετὰ τὴν προκαταρκτικὴν αὐτοῦ παίδευσιν ἐν Καισσαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν μέγαν ῥήτορα Λιβάνιον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς κλεινὰς τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων Ἀθήνας. Ἐκεῖ δ' ἐν τῇ τότε πολυανθρώπῳ πόλει τῇ καὶ ταραχώδει τοιαύτῃ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν σοφῶν συζητητῶν καὶ ὑπερηφάνων λογίων, ὁ ἱερὸς ἀνὴρ Βασίλειος συνεδέθη διὰ στενωτάτης καὶ ἀκραιφνοῦς φιλίας μετὰ τοῦ συνομήλικος αὐτοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Συμφωνία δὲ αἰσθημάτων καὶ διαθέσεις ψυχῆς ὅμοιαι καὶ αἱ αὐταί, συνήνωσαν ἀμφοτέρους εἰς δεσμὸν φιλίας καὶ ἀγάπης, μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ κατοικῇ μία καὶ ἡ αὐτὴ ψυχὴ εἰς δύο ἅγια καὶ ἱερὰ σώματα, «una anima in duo corpore [2]».

1 Ἔτος δὲ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ φέρεται τὸ 329 μ. Χ.

2 Φιλολογ. καὶ Κριτικ. ἱστορ. τῶν Ἁγ. Πατέρων καὶ τῶν συγγραμ. αὐτῶν. (Σελ. 355-357.— 423).

Οὕτω δὲ διήρχοντο πάνυ εὐαρέστως καὶ τερπνῶς τὰς ἡμέρας αὐτῶν εἰς μελέτας, προσευχὰς καὶ πνευματικὴν ἄσκησιν. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον, ἀντὶ νὰ παρασυρθῶσιν εἰς τὰ κύματα τῆς ἀσεβείας, καὶ νὰ καταπνιγῶσιν εἰς τὸ ῥεῦμα τῆς πολυθεΐας καὶ τῶν ἀγρίων παθῶν, ἐπὶ μᾶλλον ἐκεῖ ἐθερμάνθη καὶ ἠγνίσθη ἡ εὐγενὴς αὐτῶν ψυχὴ καὶ ἐκαλλύνθη ἡ ἵμερος καὶ καθαρὰ αὐτῶν καρδία. Ἐὰν δὲ πολλάκις συμβαίνῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ νὰ ναυαγῶσιν αἱ ἀσθενεῖς ψυχαὶ ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν ἀνηθίκων ὑποθηκῶν καὶ τῶν ἀκόσμων ἐντυπώσεων τοῦ περιβάλλοντος αὐτοὺς κόσμου, τοὐναντίον συμβαίνει εἰς τὰς γενναίας ψυχὰς καὶ ἰσχυρὰς διανοίας, αἵτινες ἐπὶ μᾶλλον οὕτω προσκολλῶνται τῇ ἀληθείᾳ καὶ κατανοοῦσι τὴν δύναμιν τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. Καθότι ἡ κακία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν ἀτμόσφαιραν, ἥτις πλήρης οὖσα πολλάκις δηλητηριωδῶν ἀναθυμιάσεων καὶ καπνοῦ, προσβάλλει εὐχερέστερον τὰ καχεκτικὰ καὶ ἀσθενῆ σώματα, ἢ τὰ σφριγῶντα καὶ ἀκμαῖα. Τὸ δὲ πονηρὸν πνεῦμα ἐπ' ἐκείνας τῶν ψυχῶν ἐπενεργεῖ ἀποτελεσματικῶς, καὶ ἐκείνας αὐτῶν διαφθείρει καὶ μολύνει, ὅσαι τέρπονται εἰς τὴν ἀκρόασιν πονηρῶν διδαγμάτων καὶ ἀσεβῶν νουθεσιῶν, καὶ ὅσαι ψυχαὶ ἐνέχουσι τὰ σπέρματα ἀγρίων παθῶν κακίας καὶ ἀνόμων πόθων ἐφέσεις. Φυσικὸν δὲ τὸ νὰ ναυαγῶσιν οὕτω αἱ σεσηπυῖαι ψυχαί, καὶ νὰ διαφθείρωνται αἱ μοχθηραὶ καρδίαι ἐν τῇ πάλῃ τῆς ἀρετῆς κατὰ τῆς κακίας, εἰ καὶ μηδέποτε πίπτουσιν αἱ ἁγναὶ καὶ εὐσεβεῖς, αἱ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κινούμεναι καὶ ὁδηγούμεναι.

Εἶναι δὲ παγκοίνως γνωστὸν ὅτι τοῦ Ἡλίου τὰς φωτεινὰς ἀκτῖνας οὐδὲν δύναται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ν' ἀμαυρώσῃ καὶ σκοτίσῃ, τὸ δὲ θάλπος αὐτοῦ τὸ ἡδὺ κατὰ τὸν χειμῶνα, οὐδὲ ὁ σφοδρότατος ἄνεμος καὶ ἡ ὁρμητικωτάτη καταιγὶς δύνανται ἐπ' ἄπειρον νὰ περιορίσωσι καὶ ἀποκλείσωσι τῆς ἡδείας προσφαύσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῶν φυτῶν πρὸς ζωογονίαν καὶ ἄνθησιν. Οὕτω, καὶ τοὺς δύο τούτους νοητοὺς τῆς πίστεως φωστῆρας, λαμπροτέρους

ἀνέδειξε φωτὸς ἡ ἐν Ἀθήναις πολυθεΐα, καὶ φρονιμωτέρους κατέστησεν αὐτοὺς ὁ τῶν λοιπῶν νέων ἐκεῖ ἐκλελυμένος βίος, καὶ ἡ ἀσεβὴς συμπεριφορά. «Οὐδὲν γὰρ τίμιον, ὃ μὴ πρὸς ἀρετὴν »φέρει, μηδὲ ποιεῖ βελτίους τοὺς περὶ αὐτὸ σπουδάζοντας» (λέγει ὁ Γρηγόριος, (ἐν ἐπιταφ. § 28—76).

Διὰ τὸν δίκαιον δὲ τοῦτον λόγον χάριν τοῦ ἠθικοῦ αὐτῶν συμφέροντος, δύο ὁδοὺς ἐγίνωσκον οἱ δύο οὗτοι φωστῆρες τοῦ νοητοῦ τῆς ἐκκλησίας στερεώματος· τὴν μὲν ἄγουσαν πρὸς τὰς σχολὰς τῶν ῥητόρων, τὴν δὲ κατευθυνομένην πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου. Αἱ δύο δὲ αὗται ὁδοὶ ἑπομένως καὶ αἱ δύο ποθηταὶ αὐτοῖς κατευθύνσεις, ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ τοῦ τελείου κατὰ πάντα καταρτισμοῦ ἀμφοτέρων. «Μαθημάτων δέ, λέγει ὁ Γρηγόριος, (ἐν »ἐπιταφ. § 28—76) οὐ τοῖς ἡδίστοις πλέον ἢ τοῖς καλλί»στοις ἐχαίρομεν· ἐπειδὴ κἀντεῦθέν ἐστιν ἢ πρὸς ἀ ρ ε τ ὴ ν »τυποῦσθαι τοὺς νέους, ἢ πρὸς κακίαν· δ ύ ο μ ὲ ν ἐ γ ν ω ρ ί»ζ ο ν τ ο δ ὁ δ ο ί· ἡ μὲν π ρ ώ τ η, καὶ τ ι μ ι ω τ έ ρ α· ἡ δὲ »δ ε υ τ έ ρ α, καὶ οὐ τοῦ ἴσου λόγου· ἥ τε πρὸς τοὺς ἱεροὺς »ἡμῶν οἴκους, καὶ τοὺς ἐκεῖσε διδασκάλους φέρουσα, καὶ ἡ πρὸς »τοὺς ἔξωθεν παιδευτάς. Τὰς ἄλλας δέ, τοῖς βουλομένοις παρή»καμεν, ἑ ο ρ τ ά ς, θ έ α τ ρ α, π α ν η γ ύ ρ ε ι ς, σ υ μ π ό»σ ι α, κ.λ.».

Ὁ Μ. Βασίλειος, ὡς χαρακτὴρ τέλειος.

Τὸν μέγαν Βασίλειον ἐκόσμει ἤδη πρὸ ὥρας, γεροντικὴ σπουδαιότης καὶ ἄκρα ἐμβρίθεια, μετὰ πολλῆς τῆς σοβαρότητος καὶ βαθείας σκέψεως περὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων. Τούτου ἕνεκεν ἐκ παίδων ἔτι ἦτο τοῖς πολλοῖς σεβαστός, καὶ τοῖς φίλοις ἐπιπόθητος. Διέπρεπε δὲ μᾶλλον ἐπὶ μεγαλείῳ ἀρετῆς, ἢ ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ γνώσεως. Εἰ καὶ εὐφυέστατος καὶ ὀξύτατος εἰς ἀντίληψιν, κατέβαλεν ὅμως ἄκραν ἐπιμέλειαν, καὶ

ἄτρυτον μελέτην ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ὕψιστον τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας βαθμόν, καὶ νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτοῦ πάντα τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα ἐφόδια, ἅτινα μόνα καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀθάνατον καὶ ἀληθῶς εὐτυχῆ. Οὕτω, διὰ τῆς βαθείας αὐτοῦ μελέτης καὶ τῆς ἄκρας εἰς τὴν σπουδὴν ἀφοσιώσεως, κατέστη εὐγλωττότατος. Διὰ τῆς τελείας δὲ γνώσεως τῆς γραμματικῆς τέχνης, ἀνεδείχθη εἷς τῶν ἀρίστων φιλολόγων τῆς ἐποχῆς του, καὶ διάσημος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης χειριστὴς καὶ διδάσκαλος. Τὸ κάλλος δὲ τὸ φιλολογικὸν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ οἱ εἰς τὴν ἑξαήμερον τοῦ Μωϋσέως, εἰσὶ τὰ ἀληθῆ δείγματα τοῦ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καταρτισμοῦ αὐτοῦ ἔν τε τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ τῆς καταλλήλου χρήσεως αὐτῆς.

Γνώστης δέ, ὅσον οὐδεὶς ἕτερος ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ, τῆς λογικῆς, τῆς ἀστρονομίας, τῆς γεωμετρίας καὶ τῶν μαθηματικῶν τῶν τότε, κατήρτιζε τοὺς λόγους αὐτοῦ πάντας λαμβάνων ἐκ τοῦ μέλιτος τῶν σπουδαίων τούτων γνώσεων· ἠκόνιζε δὲ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πέτρας τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Διδαχθεὶς δὲ τέλος καὶ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην, ὅσον ἦν αὐτῷ χρήσιμος, ἐπανεπαύθη τέλος ἐν τῇ σπουδῇ καὶ μελέτῃ τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου βιβλίου, ὅπερ μόνον αὐτὸ δύναται ν' ἀναδείξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς μέγαν καὶ νὰ προσπορίσῃ αὐτῷ τιμὴν καὶ δόξαν ἀναφαίρητον.

Δὲν διέμεινε δ' ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις· καθότι ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς ἐκεῖ, ἐπανῆλθεν ἐγκαίρως εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ὅπου κατ' ἀρχὰς μετήρχετο πρὸς καιρὸν τὸ ἔργον τοῦ συνηγόρου, τὸ τόσον προσφιλὲς τοῖς περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τὴν ῥητορικὴν ἀσχολουμένοις. Ἡ φιλοσοφία ὅμως εἶχε πείσῃ τὸν Βασίλειον νὰ μὴ νικηθῇ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης φιλοδοξίας, ἀλλ' ἐγκαίρως νὰ καταφρονήσῃ τὴν ματαιότητα ταύτην, καὶ ν' ἀφιερωθῇ εἰς

ὑψηλότερον καὶ μᾶλλον ἱερὸν ἔργον, οἷον τὸ τοῦ Θεολόγου. Ἐν τῷ θείῳ δὲ τούτῳ ἔργῳ καὶ τῇ ὑψίστῃ ταύτῃ ἀποστολῇ του, ἔσχε βοηθὸν καὶ ὁδηγὸν ἄριστον τὴν περὶ τὰ ἀσκητικὰ καὶ τὴν μελέτην τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἀσχολουμένην ἀδελφὴν αὐτοῦ Μακρίναν. Αὕτη ὑπέδειξεν αὐτῷ τὸν τρόπον τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσιώσεως, καὶ τὴν διὰ τῆς ἑκουσίου πτωχείας ἐπίτευξιν τῆς ἄκρας ἀρετῆς, καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν τελειότητος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς μοναχὸς

Ὁ Μέγας Βασίλειος [1] ὑποβοηθούμενος ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὑπὸ τῆς ἐναρέτου ταύτης κόρης, τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μνηστῆρος αὐτῆς διαμεινάσης παρθένου καὶ ἀσκητρίας, πρὸς κρείττονα καὶ ἀνεπηρέαστον μελέτην τῶν ἁγίων Γραφῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν ἱερῶν ψαλμῶν καὶ τῆς τοῦ Σολομῶντος Σοφίας, δὲν ἐβράδυνε νὰ καταστῇ ὁ ὑπογραμμὸς τοῖς ἐναρέτοις, καὶ ὁ ἀληθὴς ὁδηγὸς τοῖς ἐν τῷ βίῳ θαλαττεύουσιν. Ὡς δὲ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, τότε ἤρχισε νὰ ἐξυπνᾷ ὡς ἀπὸ ληθάργου τινος, καὶ ν' ἀποβλέπῃ πρὸς τὸ θαυμαστὸν φῶς τοῦ εὐαγγελίου, νὰ νοῇ δὲ καλῶς τὸ σκότος καὶ τὴν πολλὴν πλάνην τῆς κατ' ἄνθρωπον σοφίας καὶ γνώσεως. Ἔκλαυσε δὲ τότε τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, ἣν κατηνάλωσεν ἐν τῇ κτήσει τῶν ματαίων ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας· καί, πεισθεὶς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἁγ. Εὐαγγελίου ὅτι ὁ κύριος τρόπος τοῦ νὰ φθάσῃ τις εἰς τὴν τελειότητα εἶναι τὸ νὰ πωλήσῃ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, νὰ διαδώσῃ αὐτὰ τοῖς πτωχοῖς, καὶ ν' ἀπαλλαγῇ οὕτω παντελῶς ἀπὸ τῶν βιωτικῶν φροντίδων, μεριμνῶν καὶ παθῶν, ἐζήτησε νὰ εὕρῃ τινά, ὅστις ἐβάδισεν ἤδη τὴν ὁδὸν ταύτην τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην, ἵνα ὁδηγήσῃ αὐτὸν

1 Φιλολογ. καὶ Κρητικ. Ἱστορ. τῶν Ἁγ. Πατέρων καὶ τῶν συγγραμ. αὐτῶν σελ. 357.

καταλλήλως εἰς τοῦτο. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον ἀποδημήσας ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἐπεσκέφθη τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν λοιπῇ Αἰγύπτῳ, ἐν Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἀσκητάς, ὧν ἐθαύμασεν εἰς ἄκρον τὴν ἐγκράτειαν τῶν παθῶν, τὴν καρτερίαν εἰς τοὺς πόνους, τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὸ ἀδούλωτον τῆς ψυχῆς φρόνημα. «Ὧν λέγει, ἐθαύμαζον μὲν τὸ »περὶ τὴν δίαιταν ἐγκρατές, ἐθαύμαζον δὲ τὸ καρτερικὸν ἐν πό»νοις, ἐξεπλάγην τὴν ἐν προσευχαῖς εὐτονίαν, ὅπως ὕπνου κατε»κράτουν, ὑπ' οὐδεμιᾶς φυσικῆς ἀνάγκης κατακαμπτόμενοι, ὑψη»λὸν καὶ ἀδούλωτον τῆς ψυχῆς τὸ φρόνημα διασώζοντες, ἐν λιμῷ »καὶ δίψει, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, μὴ ἐπιστρεφόμενοι πρὸς τὸ »σῶμα, μηδὲ καταδεχόμενοι αὐτῷ προσαναλῶσαι φροντίδα, ἀλλ' »ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ τῇ σαρκὶ διάγοντες, ἔργῳ ἐδεί»κνυσαν, τί τὸ παροικεῖν τοῖς ὧδε, καὶ τί τὸ πολίτευ»μα ἔχειν ἐν οὐρανῷ».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ θεῖος Βασίλειος προσεκολλήθη εἰς τοὺς περὶ τὸν Εὐστάθιον Σεβαστείας, περὶ ὧν εἶχε μορφώσει καλὴν ἰδέαν ἔκ τινος αὐστηροῦ αὐτῶν βίου, ἀλλὰ κατόπιν ἀπῆλθε καὶ ἀπεχωρίσθη ἀπ' αὐτῶν εὐθὺς ὡς ἔγνω ὅτι οὗτοι ἦσαν φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου καὶ τῆς ἐκείνου αἱρέσεως. Ἦλθε δὲ οὕτω πρὸς διαρκῆ διαμονὴν καὶ κατοίκησιν εἴς τινα ἔρημον τῆς ἐπαρχίας τοῦ Πόντου, παρὰ τὸν ποταμὸν Ἶριν, ὅπου πρὸ πολλοῦ χρόνου ἤδη εὑρίσκετο ἐκεῖ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Μακρίνη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἐμμελείας ἐν ἰδίῳ αὐτῶν οἰκογενειακῷ κτήματι. Ἐν αὐτῷ δὲ διέμενον μονάζουσαι πολλαὶ φίλαι καὶ οἰκεῖαι γυναῖκες, ὡς ἐν κοινοβίῳ μετὰ τῆς ἐναρέτου καὶ εὐσεβεστάτης Μακρίνης, συνασκούμεναι εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν καὶ τὸν τῆς ὁσιότητος βίον. Ἐκεῖ που δὲ περὶ τὰ ὀκτὼ στάδια μακράν, εὑρίσκετο καὶ ναός, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ἐν εἴδει σωτηρίου κιβωτοῦ καὶ κέντρου πρὸς συγκέντρωσιν τῶν μοναζουσῶν ἐκεῖ ἁγίων καὶ εὐσεβῶν ψυχῶν.

Πλησίον δὲ τῆς μονῆς ταύτης, καὶ εἰς τόπον ἐκεῖ ἔρημον καὶ ἀποκεχωρισμένον, παρὰ τοὺς πρόποδας ὄρους καταφύτου καὶ περιρρεομένου ὑπὸ ποταμοῦ τερπνοῦ καὶ ὁρμητικοῦ λίαν, κατῴκησεν ὁ Μέγας Βασίλειος πρὸς ἄσκησιν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ τελειοποίησιν. Ἐκ τῆς ἐρήμου δὲ ταύτης καὶ τῆς ἀβάτου χώρας καὶ ἀκατοικήτου, γράφει τάδε πρὸς τὸν φίλτατον αὐτοῦ Γρηγόριον· «Μόλις ἀπογνοὺς τῶν ματαίων ἐλπίδων, ἃς ἐπὶ σοὶ εἶχόν ποτε, (Γρηγόριε), κατὰ βίου ζήτησιν ἐπὶ Πόντον ἀπῆλθον· ἔνθα δή μοι ὁ Θεὸς χωρίον ὑπέδειξεν, ἀκριβῶς συμβαῖνον τῷ ἐμῷ τρόπῳ, ὥστε οἷον πολλάκις εἰώθαμεν ἀργοῦντες ἅμα καὶ παίζοντες τῇ διανοίᾳ συμπλάττειν, τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀληθείας καθορᾶν· ὄρος γὰρ ἐστὶν ὑψηλόν, βαθείᾳ ὕλῃ κεκαλυμμένον, ψυχροῖς ὕδασι καὶ διαφανέσιν εἰς τὸ κατ' ἄρκτον κατάρρυτον· τούτου ταῖς ὑπωρείαις πεδίον ὕπτιον ὑπεστόρεσται, ταῖς ἐκ τοῦ ὄρους νοτίσι διηνεκῶς πιαινόμενον· ὕλη δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφυεῖσα ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δεῖν ἀντὶ ἕρκους αὐτῷ γίνεται, ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον, ἣν δὴ πασῶν πλέον Ὅμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται· καὶ γὰρ οὐδὲ πολὺ ἀποδεῖ τοῦ νῆσος εἶναι, ἕνεκά γε τοῦ πανταχόθεν ἐρύμασι περιείργεσθαι· φάραγγες μὲν γὰρ αὐτῷ βαθεῖαι κατὰ δύο μέρη περιερρώγασι· κατὰ πλευρὰν δὲ ἀπὸ κρημνοῦ ὁ ποταμὸς ὑπορρέων, τεῖχός ἐστι καὶ αὐτὸς διηνεκὲς καὶ δυσέμβατον· ἐκ δὲ τοῦ ἐπὶ θάτερα τεταμένον εἶναι τὸ ὄρος, δι' ἀγκώνων μηνοειδῶν ταῖς φάραγξιν ἐπιζευγνύμενον, τὰ βάσιμα τῆς ὑπωρείας ἀποτειχίζει· μία δέ τις εἴσοδος ἐπ' αὐτοῦ, ἧς ἡμεῖς ἐσμὲν κύριοι· τήν γε μὴν οἴκησιν αὐχήν τις ἕτερος ὑποδέχεται, ὑψηλόν τινα ἐπὶ τῆς ἄκρας ἀνέχων τένοντα, ὥστε τὸ πεδίον τοῦτο ὑφυπλῶσθαι ταῖς ὄψεσι, καὶ ἐκ τοῦ μετεώρου ἐξεῖναι καὶ τὸν ποταμὸν περιρρέοντα καθορᾶν· οὐκ ἐλάττονα τέρψιν, ἔμοι γε δοκεῖν, παρεχόμενον, ἢ τοῖς ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως τὸν Στρίμονα, καταμανθάνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ σχολαιοτέρῳ τῷ ῥεύματι περιλι-

μνάζων, μικροῦ δεῖν, καὶ τὸ ποταμὸς εἶναι, ὑπὸ τῆς ἡσυχίας ἀφῄρηται· Ὁ δὲ ὀξύτατα ὧν ἐγὼ οἶδα ποταμῶν ῥέων, βραχύ τι τῇ γείτονι πέτρᾳ παρατραχύνεται· ἀφ' ἧς ἀνεχόμενος, εἰς δίνην βαθεῖαν περιειλεῖται· ὅψιν τε ἡδίστην ἐμοί τε καὶ παντὶ θεατῇ παρεχόμενος, καὶ χρείαν τοῖς ἐπιχωρίοις αὐταρκεστάτην, ἰχθύων τε πλῆθος ἀμύθητον ταῖς δίναις ἐντρέφων. Τί δεῖ λέγειν τὰς ἐκ γῆς ἀναπνοὰς ἢ τὰς ἐκ τοῦ ποταμοῦ αὔρας; Τό γε μὴν τῶν ἀνθέων πλῆθος, ἢ τῶν ᾠδικῶν ὀρνίθων ἄλλος μὲν ἄν τις θαυμάσειεν· ἐμοὶ δὲ οὐ σχολὴ τούτοις προσέχειν τὸν νοῦν. Ὁ δὲ μέγιστον εἰπεῖν ἔχομεν τοῦ χωρίου, ὅτι πρὸς πᾶσαν ὑπάρχον καρπῶν φορὰν ἐπιτήδειον δι' εὐκαιρίαν τῆς θέσεως, ἥδιστον ἐμοὶ πάντων καρπῶν τὴν ἡσυχίαν τρέφει· οὐ μόνον καθότι τῶν ἀστικῶν θορύβων ἀπήλλακται· ἀλλ' ὅτι οὔτε ὀδίτην τινὰ παραπέμπει πλὴν τῶν κατὰ θήραν ἐπιμιγνυμένων » ἡμῖν. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ θηριοτρόφος ἐστίν, οὐχὶ ἄρ- » κτων ἢ λύκων τῶν ὑμετέρων· μὴ γένοιτο· ἀλλ' » ἐλάφων ἀγέλας καὶ αἰγῶν ἀγρίων, καὶ λαγῳοὺς βόσκει, καὶ εἴ τι » τούτοις ὅμοιον. Ἆρ' οὖν οὐκ ἐνθυμῇ παρ' ὅσον ἦλθον κινδύ- » νου ὁ μάταιος ἐγώ, τοιούτου χωρίου τὴν Τιβερίνην, τῆς οἰκου- » μένης τὸ βάραθρον, φιλονεικῶν ἀνταλλάξασθαι; Πρὸς ὅπερ » νῦν ἐπειγομένῳ συγγνώσῃ. Πάντως γάρ, οὐδὲ Ἀλκμαίων Ἐχι- » νάδας εὗρών; ἔτι τῆς πλάνης ἠνέσχετο».

Ὁ Μ. Βασίλειος ἐν ἀσκήσει αὐστηρᾷ

Ὁ ἱερὸς Βασίλειος ἔζη ἐν μεγάλῃ σκληραγωγίᾳ, ἕνα χιτῶνα φορῶν, καὶ μεταλαμβάνων τροφῆς ἄρτου μόνον καὶ ὕδατος, μεθ' ἅλατος καὶ ὀλίγων ξηρῶν λαχάνων· «τὰ μέγιστα δὲ τῶν παρ' » ἡμῖν βρωμάτων, λέγει ὁ ἴδιος ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Ἰου- » λιανόν, ἐν οἷς ἡ δαψίλεια, χόρτων φύλλα, σὺν ἄρτῳ » τραχυτάτῳ καὶ τῷ ἐξεστηκότι οἴνῳ». Εἶχε κυ-

λίκιον, ὅπερ μετεχειρίζετο κατὰ τὴν νύκτα, κοιμώμενος κατὰ γῆς, καὶ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος οὐδέποτε ἐθερμαίνετο πλησίον τῆς πυρᾶς. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο φύσει ἀσθενικός, ὁ αὐστηρὸς αὐτοῦ βίος συνετέλεσεν εἰς τὸ ν' ἀσθενῇ πάντοτε, καὶ ὁσάκις τυχὸν ἐφαίνετο ὑγιής, ὑπῆρχεν ἀσθενέστερος τῶν ἀρρώστων ἢ ἀσθενούντων.

Ἐν τῇ θέσει δ' ἐκείνῃ τῆς διαμονῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἐν τῇ ἐρήμῳ, διέμενεν ἤδη ἐλθὼν καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιαζηνός. Ἐκεῖ δὲ ἀμφότεροι ἐνέκυψαν εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐ ά σ α ν τ ε ς χ α ί ρ ε ι ν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, τοὺς ποτὲ αὐτοῖς προσφιλεῖς. Πρὸς μείζονα δὲ καὶ τελειοτέραν τῶν Ἁγίων Γραφῶν κατανόησιν, εἶχον ὑπ' ὄψιν τὰς ἑρμηνείας τῶν παλαιοτέρων πατέρων, καὶ ἰδίᾳ τὰ συγγράμματα τοῦ Ὠριγένους, ἐξ ὧν συνέταξαν ἀπάνθισμα τὴν καλουμένην Φιλοκαλίαν. Συμπροσηύχοντο δὲ ὁμοῦ καὶ συνεργάζοντο, φέροντες ἐκ τοῦ δάσους ξύλα, κόπτοντες πρὸς ἄσκησιν πέτρας, φυτεύοντες καὶ ποτίζοντες δένδρα, σύροντες βαρεῖαν ἅμαξαν πρὸς σκληραγωγίαν τοῦ σώματος, καὶ πειρώμενοι νὰ παροικῶσιν ἐν σώματι ἐνταῦθα ἀσθενικῷ, τὸ δὲ πολίτευμα αὐτῶν νὰ ὑπάρχῃ ἐν οὐρανοῖς. «Ἔργῳ ἐδείκνυσαν τί τὸ παροικεῖν τοῖς ὧδε· καὶ τί τὸ πολίτευμα » ἔχειν ἐν οὐρανῷ». Αἱ ἁπαλαὶ δὲ χεῖρες αὐτῶν καὶ αἱ πρότερον τρυφεραὶ τῶν πλουσιοπαίδων σάρκες, κατέστησαν σκληραὶ καὶ πλήρεις τύλων ἐκ τῆς κοπώσεως τῆς ὑπερμέτρου.

Ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς πρεσβύτερος καὶ ἐπίσκοπος.

Περὶ τὸ ἔτος 362 μ. Χ. ἦλθεν ὁ Βασίλειος εἰς τὴν Καισάρειαν[1]· ὁ δ' ἐπίσκοπος αὐτῆς Εὐσέβιος, ὅστις νεόφυτος ὤν, εἶχεν ἀνάγκην ἐναρέτου ἀνδρός, σοφοῦ καὶ δεδοκιμασμένου περὶ τὴν

1 Φιλολογικὴ καὶ Κριτικὴ Ἱστορ. τῶν Ἁγ. Πατέρων καὶ τῶν συγγραμ. αὐτῶν κλπ. ὑπὸ Κ. Κοντογόνου.

ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν, οἷος ὁ θεῖος Βασίλειος, προεχείρισεν αὐτὸν καὶ ἄκοντα, πρεσβύτερον. Εἶτα ὅμως ἕνεκα μικρᾶς διαφορᾶς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τούτου, ζηλεύσαντος τὴν φήμην τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ ἱερὸς ἀνὴρ ἀπεχώρησεν εἰς Πόντον πάλιν μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅπου ἐκυβέρνα πνευματικῶς τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα μοναστήρια. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Εὐσεβίου, ἐν ἔτει 369—370 μ. Χ., διάδοχος αὐτοῦ προεχειρίσθη ὁ ἱερὸς Βασίλειος, ὁ ἀκουσίως μὲν ἀναβὰς τὸν θρόνον τοῦτον τῆς Καισαρείας, ἑκουσίως ὅμως ὑπομείνας πάντα ἐπὶ ὀκτὼ συνεχῆ ἔτη, πρὸς δόξαν Χριστοῦ καὶ κλέος ἀθάνατον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ὀνόματος.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὡς ἐπισκόπου.

Ὁ θεῖος Βασίλειος ἐπεκτείνων τὸν ἱερὸν αὐτοῦ ζῆλον πανταχόσε, ποθῶν δὲ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν, ἐλυπεῖτο καθ' ὑπερβολὴν διὰ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατοῦσαν διαίρεσιν καὶ διχόνοιαν, ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀρειανῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων· διὸ ἔκρινε πρέπον πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς Δύσεως, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ κλεινοῦ Ἱεράρχου Ἀθανασίου. Ἔγραψε λοιπὸν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας[1]: «Οὐδένα τοσοῦτον ἡγοῦμαι λυπεῖν τὴν παροῦσαν τῶν ἐκκλησιῶν κατάστασιν, μᾶλλον δὲ σύγχυσιν, εἰπεῖν ἀληθέστερον, ὅσον τὴν σὴν τιμιότητα, συγκρίνοντα μὲν τοῖς ἀρχαίοις τὰ νῦν, καὶ πάρα πόσον ταῦτα ἐκείνων ἐξήλλακται λογιζόμενον, καὶ ὅτι, εἰ κατὰ τὴν αὐτὴν ὁρμὴν ὑπορρέει ἐπὶ τὸ χεῖρον τὰ πράγματα, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον, εἴσω ὀλίγου χρόνου πρὸς ἄλλο τι σχῆμα παντελῶς μαθαρμοσθῆναι τὰς ἐκκλησίας. Ταῦτα πολλάκις ἐπ' ἐμαυτοῦ γενόμενος διενοήθην ὅτι, εἰ ἡμῖν οὕτως

1 Ἐπιστολαὶ ξστ'.

ἐλεεινὴ τῶν ἐκκλησιῶν ἡ παρατροπὴ καταφαίνεται, ποίαν τινὰ εἰκὸς ἐπὶ τούτοις ψυχὴν ἔχειν τὸν τῆς ἀρχαίας εὐσταθείας καὶ ὁμονοίας περὶ τὴν πίστιν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Κυρίου πεπειραμένον; Ἀλλ' ὥσπερ τὸ πολὺ τῆς λύπης τὴν σὴν τελειότητα περῶσταται, οὕτως ἡγούμεθα προσήκειν καὶ τῆς περὶ τῶν ἐκκλησιῶν μερίμνης, τὸ πλέον τῇ σῇ διαφέρειν φρονήσει. Π ά λ α ι ο ἶ δ α καὶ αὐτός, κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσάν μοι μετρίως τῶν π ρ α γ μ ά τ ω ν κ α τ ά λ η ψ ι ν, μίαν ἐπιγνοὺς ὁδὸν βοηθείας ταῖς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίαις τὴν παρὰ τῶν δυτικῶν ἐ π ι σ κ ό π ω ν σύμπνοιαν· εἰ γὰρ βουληθεῖεν, ὃν ἀνέλαβον ὑπὲρ ἑνὸς ἢ δύο τῶν κατὰ τὴν Δύσιν ἐπὶ κακοδοξίᾳ φωραθέντων ζῆλον, τοῦτον καὶ ὑπὲρ τῆς παροικίας τῶν καθ' ἡμᾶς μερῶν ἐπιδείξασθαι, τάχα ἄν τι γένοιτο τοῖς κοινοῖς ὄφελος, τῶν τε κρατούντων τὸ ἀξιόπιστον τοῦ πλήθους δυσωπουμένων, καὶ τῶν ἑκασταχοῦ λαῶν ἀκολουθούντων αὐτοῖς ἀναντιρρήτως. Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατώτερος;... κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον πολιτείας, τιμιώτατε πάτερ, τοὺς μυρίους ἐκείνους ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους ἐνὶ τούτῳ κατάστησον ἔργῳ· ἔκπεμψόν τινας ἐκ τῆς ἁγίας ὑπό σοι ἐκκλησίας ἄνδρας, δυνατοὺς ἐν τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Δύσιν ἐπισκόπους· δ ι ή γ η σ α ι αὐτοῖς τὰς κατασχούσας ἡμᾶς συμφοράς· ὑ π ό θ ο υ τρόπον ἀντάλληλον· γενοῦ Σ α μ ο υ ὴ λ ταῖς ἐκκλησίαις· πολεμουμένοις τοῖς λαοῖς συγκακοπάθησον». κ.λ.

Ἡ πρόνοια αὐτοῦ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας.

Περὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας προτρέπει αὐτὸν νὰ προνοήσῃ δι' ἑαυτοῦ, μὴ προσμένων βοήθειαν παρὰ τῶν Δυτικῶν· διότι τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ διχόνοια, λέγει, εἶναι τὸ καιριώτατον κακόν, καὶ ἡ Ἀντιόχεια εἶναι ὡς κεφαλή, ἐξ ἧς ἔπειτα

διαδίδεται ἡ ὑγεία εἰς ὅλον τὸ σῶμα [1]. « Ἡ μέντοι, λέγει ἐπὶ λέ-
» ξει, τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας εὐταξία προδήλως τῆς σῆς
» ἤρτηται θεοσεβείας, ὥστε τοὺς μέν, οἰκονομῆσαι· τοὺς δέ,
» καθησυχάσαι· ἀποδοῦναι δὲ τὴν ἰσχὺν τῆς ἐκκλησίας διὰ
» τῆς συμφωνίας· ὅτι γὰρ καὶ ὀφείλεις κατὰ τοὺς σοφω-
» τάτους τῶν ἰατρῶν τῆς ἐπιμελείας ἐκ τῶν καιριωτάτων ἄρ-
» χεσθαι, παντὸς ἀκριβέστερον αὐτὸς ἐπίστασαι· τί δ' ἂν γένοιτο
» ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις τῆς Ἀντιοχείας καιριώ-
» τερον, ἣν εἰ συνέβη πρὸς ὁμόνοιαν ἐπανελθεῖν, οὐδὲν ἐκώ-
» λυεν, ὥσπερ κεφαλὴν ἐρωμένην παντὶ τῷ σώματι ἐπιχορηγεῖν
» τὴν ὑγείαν ». Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔπεμψεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ διακόνου τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας Δωροθέου, πρὸς ὃν ἐνεχείρισε καὶ ἑτέραν ἐπιστολήν, ἐκφραζόμενος ἐν αὐτῇ σαφέστερον περὶ τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Μελετίου, ὅτι πρέπει νὰ συναφθῶσι μετ' αὐτοῦ πάντα τὰ διηρημένα μέρη τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης. « Ἐμοὶ μὲν ἐξαρκοῦν ἐφάνη ἐν τοῖς προτέροις γράμμασι
» πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα, λέγει ὁ ἱερὸς Βασίλειος, τοσοῦτον ἐν-
» δείξασθαι, ὅτι πᾶν τὸ κατὰ τὴν πίστιν ἐρρωμένον τοῦ κατὰ τὴν
» ἁγίαν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας λαοῦ εἰς μίαν συμφωνίαν χρὴ καὶ
» ἕνωσιν συναχθῆναι, πρὸς τὸ δηλῶσαι, ὅτι τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπι-
» σκόπῳ Μελετίῳ δέοι τὰ εἰς μέρη πλείονα νῦν διηρημένα συνά-
» ψαι· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀγαπητὸς συνδιάκονος ἡμῶν Δω-
» ρόθεος ἐναργεστέραν τὴν περὶ τούτων ἐπεζήτησε μνήμην, ἀναγ-
» καίως ἐπισημαινόμεθα, ὅτι καὶ πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ δι' εὐχῆς, καὶ
» ἡμῖν, τοῖς παντοίως αὐτῷ συνημμένοις, ἐπιθυμητὸν αὐτὸν ἰδεῖν
» τὴν ἐκκλησίαν διέποντα τοῦ Κυρίου, τῇ τε πίστει ἀνεπίληπτον
» ὄντα, καὶ τῷ βίῳ οὐδεμίαν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐπιδεχόμενον
» σύγκρισιν κ.λ ».

Ὁ Ἀθανάσιος ἐδέχθη ἀσμένως τὰς ἐπιστολάς, καὶ ἔπεμψε

1 Ἐπιστολ. ξστ΄.

τὸν διάκονον Δωρόθεον μετά τινος τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ καλουμένου Πέτρου, ἵν' ἀποκαταστήσωσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὴν εἰρήνην. Ὁ δὲ Βασίλειος λαβὼν δι' αὐτῶν τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀθανασίου, ἀπέστειλε πάλιν πρὸς αὐτὸν τὸν Δωρόθεον, κομίζοντα ἐπιστολήν, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν, ὅτι εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἔλθωσιν ἐκ Ῥώμης ἄνδρες τινὲς ἐπιτήδειοι καὶ συνετοὶ πρὸς νουθεσίαν τῶν μὴ ὀρθῶς φρονούντων ἐν τῇ πίστει, καὶ πρὸς καταδίκην ἔτι τοῦ «αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσεβήσαντος» Μαρκέλλου. Ἔγραψε δὲ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης Λάμασον, ὁ ἱερὸς Βασίλειος περὶ αὐτοῦ τούτου, ζητῶν ἐκεῖθεν ἄνδρας πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ περιγράψων τὴν κατὰ τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς κυριεύουσαν σύγχυσιν καὶ ταραχήν. «Πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἀνατολή, λέγει, ἀπὸ » τῆς Ἰλλυρίας μέχρι τῆς Αἰγύπτου, ταράττεται ὑπὸ μεγάλης τρι- » κυμίας· πάντες οἱ πρόμαχοι τῆς ἀληθείας ἐξώσθησαν τῶν ἐκκλη- » σιῶν, ἵνα παραδοθῶσιν αὗται εἰς τοὺς Ἀρειανούς· ἡμεῖς δὲ ἀ- » ναμένομεν βοήθειαν παρ' ἄλλου τινός, εἰμὴ παρὰ τῆς ἡμετέρας » ἀγάπης· ἰδόντες ὅμως ταύτην ἡμῶν τὴν ἐλπίδα ἐψευσμένην, προ- » τρέπομεν ὑμᾶς διὰ τῆς παρούσης, ἵνα λάβητε πρόνοιαν περὶ ἡμῶν » καὶ πέμψητε ἀνθρώπους δυνατοὺς πρὸς εἰρηνοποίησιν τῶν διχο- » γνωμούντων, ἢ τοὐλάχιστον νὰ καταστήσωσιν ὑμῖν γνωστοὺς τοὺς » αἰτίους τῆς διχονοίας πρὸς προφύλαξιν τοῦ λοιποῦ ἐκ τῶν τῆς » πλάνης καὶ τῶν αἱρέσεων διδασκάλων». «Ὥστε εἰ μὴ ἤδη διανα- » σταίητε, ἔγραφεν ἐπὶ λέξει πρὸς τὸν τῆς Ῥώμης Λάμασον, περὶ τὸ » 376 μ.Χ., πρὸς τὴν ἀντίληψιν, μικρὸν ὕστερον οὐδὲ οἷς ὀρέξετε » τὴν χεῖρα εὑρήσετε, πάντων ὑπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῆς αἱρέσεως γε- » νομένων. Παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ἐπιλέγει ἔτι πρὸς τοὺς δυτικούς, » ἐνδύσασθαι σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, καὶ ἀποθέσθαι μὲν πάντα ὄκνον, » ἀναλαβεῖν δὲ τὸν κόπον τῆς ἀγάπης, καὶ μήτε ὁδοῦ μῆκος, » μήτε τὰς κατ' οἶκον ἀσχολίας, μήτ' ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων » ὑπολογίσασθαι. Οὐ γὰρ περὶ μιᾶς Ἐκκλησίας ὁ κίνδυνος, οὐδὲ

» δύο ἢ τρεῖς αἱ τῷ χαλεπῷ τούτῳ χειμῶνι περιπεσοῦσαι. Σχε-
» δὸν γὰρ ἀπὸ τῶν ὅρων τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι Θηβαΐδος τὸ τῆς
» αἱρέσεως κακὸν ἐπινέμεται . . . . . Ἀνατέτραπται μὲν γὰρ τὰ
» τῆς εὐσεβείας δόγματα, συγκέχυνται δὲ Ἐκκλησίας θεσμοί.
» Φιλαρχίαι δὲ τῶν μὴ φοβουμένων τὸν Κύριον, ταῖς προστασίαις
» ἐπιπηδῶσι καὶ ἐκ τοῦ προφανοῦς λοιπὸν ἆθλον δυσσεβείας ἡ
» προεδρεία πρόκειται· ὥστε ὁ τὰ χαλεπώτερα βλασφημήσας, εἰς
» ἐπισκοπὴν λαοῦ προτιμότερος. Οἱ χεταισεμνότης ἱερα-
» τικὴ· ἐπιλελοίπασιν οἱ ποιμαίνοντες μετ᾽
» ἐπιστήμης ποίμνιον τοῦ Κυρίου ... Ἡμαύ-
» ρωται κανόνων ἀκρίβεια· ἐξουσία τοῦ ἁμαρ-
» τάνειν πολλή .... Ἀπόλλωλε κρῖμα δίκαιον·
» πᾶς τις τῷ θελήματι τῆς καρδίας αὐτοῦ
» πορεύεται ... Ἡ πονηρία ἄμετρος, οἱ λαοὶ ἀνουθέτητοι, οἱ
» προεστῶτες ἀπαρρησίαστοι! . . . Ἐπὶ τούτοις γελῶσιν οἱ ἄπι-
» στοι, σαλεύονται οἱ ὀλιγόπιστοι· ἀμφίβολος ἡ πίστις, ἄγνοια
» κατακέχυται τῶν ψυχῶν .... Σιγᾷ μὲν γὰρ τὰ τῶν εὐσεβούν-
» των στόματα· ἀνεῖται δὲ πᾶσα βλάσφημος γλῶσσα· ἐβεβηλώθη
» τὰ ἅγια, φεύγουσι τοὺς εὐκτηρίους οἴκους οἱ ὑγιαίνοντες τῶν
» λαῶν ὡς ἀσεβείας διδασκαλεῖα· κατὰ δὲ τὰς ἐρημίας πρὸς τὸν
» ἐν Οὐρανοῖς Δεσπότην μετὰ στεναγμῶν καὶ δακρύων τὰς χεῖ-
» ρας αἴρουσιν».

Ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ κατὰ τῆς ἀδιαφορίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Δύσις ὅμως ἄλλοτε ἢ ἐκάθευδε καὶ ἠδιαφόρει πρὸς τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἢ ἐξηγείρετο ἐνίοτε μόνον, ὅπως τρέφῃ τὴν διαφωνίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πρὸς βλάβην τῆς ἀληθείας. Ἐκ τούτων δὲ πάντων, καὶ ἐκ τῆς μακρᾶς πείρας περὶ τοῦ ὑπεροπτικοῦ πνεύματος τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀρκούντως διδαχθεὶς ὁ Μέγας

Βασίλειος, ἔγραψε περὶ τῶν Ῥωμαίων ἢ Λατίνων ἐπισκόπων τὰ ἑξῆς προφητικά. « *Τῷ ὄντι γὰρ θεραπευόμενα νὰ ὑπερήφανα ἤθη αὐ-* » *τῶν, ὑπεροπτικώτερα γίνεσθαι πέφυκε! Καὶ γάρ, ἐὰν μὴ ἱλασθῇ* » *ἡμῖν ὁ Κύριος, ποίας ἑτέρας προσθήκης δεόμεθα ; ἐὰν δὲ ἐπι-* » *μείνῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ποία βοήθεια ἡμῖν τῆς Δυτικῆς ὀφρύος ;* » *οἵ τό τε ἀληθὲς οὔτε ἴσασιν, οὔτε μαθεῖν ἀνέχονται. Ψευδέσι δὲ* » *ὑπονοίαις προειλημμένοι, ἐκεῖνα ποιοῦσι νῦν, ἃ πρότερον ἐπὶ* » *Μαρκέλλῳ* [1] ».

---

1 Ἀληθῶς, πολὺ περίεργος προφητεία περὶ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Καθότι αὕτη ὡς ἕτερος Δημᾶς ἀγαπήσασα τὸν παρόντα τῆς ὕλης βίον, πάντοτε ὑπέθαλψε τὴν διχόνοιαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς συγκέντρωσιν πάσης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξουσίας, καὶ ἱδρυσιν παγκοσμίου χριστιανικοῦ κράτους, ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ εἶναι τὴν Ῥώμην πέτραν τοῦ ὅλου τῆς ἐκκλησίας πληρώματος. Ἡ προφητεία δὲ ἐξηνέχθη τότε μετὰ λύπης καὶ ἀθυμίας πολλῆς παρὰ τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, τὰ δὲ δεινὰ ἐκ τῆς ὑπερογίας ἀλλεπάλληλα ἐπῆλθον κατὰ τῆς πίστεως, καὶ κλονίσαντα ἐκ βάθρων τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν οἰκοδόμημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ τοῦ νὰ κηρύττῃ ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας Schnitzer *ἐν Μονάχῳ τάδε :* « *Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔχει μέγα διαφέρον εἰς τὸ νὰ προνοῇ περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐκ Θεοῦ προελεύσεως τῆς Παπωσύνης. Ἐπὶ τούτου δὲ στηρίζεται ἐν μὲν τῷ παρελθόντι χρόνῳ τοῦ μέσου αἰῶνος, ἡ κοσμοκρατορία, ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τῷ νεωτέρῳ αἰῶνι, τὸ τοῦ Πάπα ἀ ν α μ ά ρ τ η τ ο ν. Ἐὰν δὲ ὁ Πάπας δὲν εἶναι ὁ ὀπαδὸς τοῦ Πέτρου ἐν τῷ κλίμακι τῆς Ῥώμης, καὶ ἐάν, ὁ περὶ τοῦ προνομίου τούτου ἰσχυρισμός, ὁ χορηγηθεὶς τῷ Ἁγ. Πέτρῳ παρὰ τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ, ἔχῃ ἀληθῶς οὐχὶ διαδοχικὴν ἔννοιαν εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ θείου τούτου ἀποστόλου, τὸ ὅλον τότε οἰκοδόμημα τῆς Παπικῆς ἐξουσίας καταπίπτει ἐκ θεμελίων, δίκην ἀθύρματος παιδαρίων. . . Ἡ ἐκκλησία τῆς Λύσεως. λέγει οὗτος, ἤγειρε πρὸ πολλοῦ φραγμὸν περὶ τὸ δόγμα τοῦτο τῆς Παπωσύνης, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὰς λέξεις «Μή μου ἅπτου» «Don't touch me !» Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἱστορία, λέγει ὁ* Schnitzer, *οὐδόλως φοβεῖται ἐκ τῶν τοιούτων. Ἡ ἱστορία κατ' οὐδένα λόγον ἐπιτρέπει εἰς ἑαυτὴν νὰ περιφραχθῇ ὑπὸ τοῦ θεολόγου. . . . Δὲν εἶναι σκοπός μου, λέγει, νὰ τηρήσω ἐμαυτὸν ἀφελῶς ἢ εὐθύμως εἰς ἁρμονίαν μετὰ τῆς ἐκκλησίας (τῆς Παπικῆς), καθότι*

Οὕτω κατὰ τὴν τότε ἱστορίαν τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ὁ Πάπας Ῥώμης Ἰούλιος ἐδέχθη εἰς κοινωνίαν τὸν αἱρετικὸν Μάρκελλον, ἐπίσκοπον πρότερον Ἀγκύρας, μητροπόλεως τῆς Γαλατίας, καὶ ὑποπεσόντα κατόπιν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Σαβελλίου καὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς γυμνοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἔχοντος ἢ ὑποκειμένου καὶ αὐτοῦ εἰς τέλος. Εἰ καὶ δὶς οὗτος καθηρέθη ὑπὸ τῆς ἐν Σιρμίῳ,πόλει τῆς κάτω Πανονίας, συνόδου, καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τοιαύτης, κατὰ τὸ 351, μ. Χ., καὶ τῷ 336 μ.Χ., ὁ Ἰούλιος ὅμως καίπερ φίλος τῶν ὀρθοδόξων ἔκρινεν δίκαιον ν' ἀθωώσῃ αὐτὸν καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς κατηγορίας ἀπολογηθέντα αὐτῷ. Ἐν δὲ τῇ Σαρδικῇ Συνόδῳ, κατὰ τὸ 347 μ. Χ. ἐνόμισε καλὸν ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ πάλιν τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ, ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ Ῥώμη φαίνεται ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου ἀξιοῦσα ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ ζητοῦσα τρόπον πρὸς δημιουργίαν κοσμικοῦ κράτους, στηριζομένου ἐπὶ πνεύματος οὐχὶ χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ὁμονοίας,

τὸ καθῆκόν μου εἶναι νὰ ὑπάρξω ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ οὕτω, ἐὰν ὑπάρχω ἐν ἀληθεῖ ἁρμονίᾳ μετὰ τῆς ἀληθείας, τότε ἀναμφιβόλως θὰ ᾖ ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐὰν αὕτη κρατῇ τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν δὲ αὕτη δὲν ἔχῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ μᾶλλον ἀγαπᾷ νὰ ἵσταται ἐν καταστάσει φόβου πρὸς αὐτήν, καὶ ἐὰν ἀποφεύγῃ ἡ ἐκκλησία ν' ἀποδέχηται καὶ ἀναγνωρίζῃ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, τόσον τὸ χειρότερον δι' αὐτήν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει,οὐδεμία τότε μνεία περὶ αὐτῆς πρέπει νὰ γίνηται. Καθότι ὁ Θεὸς οὐδεμίαν χρείαν ἢ ἀνάγκην τοῦ ψεύδους ἢ τῆς ἀπάτην ἔχει... Αἱ δὲ φράσεις, «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδο» μήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, κ τ.λ. καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τοῦ Ἅδου καὶ » τοῦ Παραδείσου, καὶ ὅσα ἂν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς κ.τ.λ.», αὐταὶ ἀκριβῶς ὑπῆρξαν βραδύτερον ἐν τῇ Παπικῇ ἐκκλησίᾳ αἱ τερατώδεις (fabrications) ψευδολογίαι, ἢ ἐπινοήσεις πρὸς ὑποστήριξιν τῶν μαινομένων ἀξιώσεων τῶν τοῦ μέσου αἰῶνος Παπῶν περὶ κοσμικῆς αὐτῶν κυριαρχίας», ἐπιλέγει οὗτος.

ἀλλὰ φιλαυτίας καὶ Σατανικῆς ὑπερφροσύνης. Ἡ πρόοδος δὲ τῆς χριστιανικῆς πίστεως θὰ ἦτο μεγίστη ἐν τῷ κόσμῳ, ἂν ἐξ ἀρχῆς οἱ πατέρες ἔκοπτον τὰς πτέρυγας τῆς ποντιφικῆς ταύτης μανίας.

Διαφορὰ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀνθίμου καὶ Εὐσταθίου.

Ἠγωνίζετο δὲ οὕτω ἀκαταπαύστως ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰρήνης. Διαφορὰ δέ τις περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας Καππαδοκίας, εἰς δύο διαιρεθείσης τότε, ἀναπτυχθεῖσα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου Τυάνεων Ἀνθίμου, πολὺ κατελύπει τὸν Βασίλειον, καὶ ἀθυμίας πολλῆς ἐνέπλει αὐτὸν ἡ τάσις τούτου πρὸς κατάληψιν τῆς ἐπαρχίας, νέας Καππαδοκίας, καὶ ὑποταγὴν ὅλου τοῦ ἐκεῖ κλήρου εἰς τὸν Ἄνθιμον. Διὰ τοῦτο ἐκλέξας ὁ Βασίλειος τὸν φίλον αὐτοῦ Γρηγόριον ἐπίσκοπον τῆς μικρᾶς κώμης Σασίμων, ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐκεῖσε πρὸς περιστολὴν τῶν ἀντικανονικῶν ἀξιώσεων ἐπὶ τῆς νέας Καππαδοκίας τοῦ ἐπισκόπου Ἀνθίμου. Ὁ ἱερὸς ὅμως Γρηγόριος, ὁ ἐκ Ναζιανζοῦ, ἄκων ἐκλεχθεὶς ἐπίσκοπος τῆς ἀσήμου ταύτης καὶ ἐλεεινῆς, ἀπὸ θρησκευτικῆς ἐπόψεως, κώμης, ἠναγκάσθη ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἐκεῖ τότε ἀκαταστασίας νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ πάλιν εἰς τὴν ποθητὴν αὐτῷ ἔρημον καὶ τὸ ἡσυχαστήριόν του πρὸς ἄσκησιν. Ἐκ τούτου μικρά τις ψυχρότης ἐπῆλθεν εἰς τὴν θερμὴν τῶν δύο φίλων φιλίαν. Ἀλλ' αὕτη ταχέως κατόπιν διελύθη.

Κατωρθώθη ὅμως διὰ τῆς συνέσεως τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἀγάπης, νὰ καταπαύσῃ ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀνθίμου, ἐπισκόπου Τυάνεων διαφορά, ὅπότε ἑτέρα μείζων τῆς πρώτης ἐνέκυψε καταιγίς, πρὸς ταραχὴν τῆς ἐκκλησίας, καὶ θλῖψιν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Ὁ Βασίλειος συνεδέετο διὰ φιλίας μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Σεβαστείας, Εὐσταθίου. Ἐτίμα δὲ αὐτὸν

πολύ, ὡς εὐσεβῆ καὶ ὀρθοφρονοῦντα ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει. Ὁ Εὐστάθιος ὅμως ὑποκρινόμενος τὸν ὀρθόδοξον, ἔκρυπτεν ἑαυτὸν ἐπιμελῶς, ἐφανέρωνεν ὅμως κατόπιν τὴν δοξασίαν του πρὸς κατάπληξιν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἔτι δὲ καὶ τὸ χεῖρον πάντων ὅτι οὗτος οὐδόλως φρονεῖ τὰ τῆς Νικαίας, ἀλλὰ συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τοὺς καλοῦντας τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κτίσμα. Τοῦτο καιρίως ἔθλιβε τὸν Βασίλειον, καθόσον ὁ Εὐστάθιος οὐχὶ κρυφίως, ἀλλὰ δημοσίᾳ κατηγόρει πλέον τὸν Βασίλειον, ὡς φίλον τοῦ Ἀπολλιναρίου δῆθεν διὰ τὴν πρὸ δεκαεπταετίας ἀποστολὴν ἐπιστολῆς τινος πρὸς αὐτόν, καὶ τῆς μετ' ἐκείνου κοινωνίας, πρὸ τῆς ἱερωσύνης αὐτῶν ἀμφοτέρων. Ἐκ τῆς διαφορᾶς δὲ ταύτης καὶ τῆς ἀμφιβόλου πίστεως τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου εἰς τὸ τῆς Νικαίας σύμβολον, ἡ ἐκκλησία τῆς Σεβαστείας διῃρέθη εἰς δύο μέρη· τὸ μὲν αὐτῆς προσεκολλήθη εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον, τὸ δὲ εἰς τὸν Εὐστάθιον. Ἐκ τῆς αἰτίας δὲ ταύτης τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς διχονοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ Βασίλειος ἔγραφε περὶ Εὐσταθίου καὶ τῆς ἀμφιρρόπου αὐτοῦ στάσεως ἐν τῇ ὀρθῇ πίστει τάδε· [1] «Ἐγὼ τὴν περὶ τὸ εἰρηνεύεσθαι τὰς ἐκκλησίας Κυρίου » σπουδὴν ἔργῳ μὲν ἐνδείξασθαι ἀξίως οὔπω δεδύνημαι· ἐν δὲ » τῇ καρδίᾳ μου τοσαύτην ἔχειν ἐπιθυμίαν φημί, ὥστε ἡδέως ἂν » καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἐμαυτοῦ προέσθαι ὑπὲρ τοῦ τὴν ὑπὸ » τοῦ πονηροῦ ἐξαφθεῖσαν φλόγα τοῦ μίσους κατασβεσθῆναι..... » Εἰρήνην μέντοι τὴν ἀληθινήν, τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου κα» ταληφθεῖσαν ἡμῖν ἐπιζητῶ... Τὴν δὲ σὴν ὁσιότητα (τὸν Σαμο» σάτων Εὐσέβιον) παρακαλῶ μεμνῆσθαι τῶν ἐξ ἀρχῆς προτά» σεων, καὶ μὴ παράγεσθαι, ἄλλας ἀποκρίσεις ἀντ' ἄλλων ἐρω» τημάτων δεχόμενον.... προέτεινα γὰρ ἁπλᾶ καὶ σαφῆ καὶ » εὐμνημόνευτα ῥήματα· εἰ τοὺς μὴ δεχομένους τὴν » ἐν Νικαίᾳ πίστιν παραιτούμεθα εἰς κοινωνίαν, καὶ εἰ μετὰ τῶν

1 Ἐπιστολὴ ρκη'.

» κτίσμα λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποτολμώντων, » τὸ μέρος ἔχειν οὐκ ἀνεχόμεθα. Ὁ δὲ ἀντὶ τοῦ » πρὸς ἔπος τοῖς ἐρωτήσεσιν ἀποκρίνεσθαι, ἐκεῖνα ἡμῖν ἐρρα- » ψῴδησεν, ἅπερ ἀπέστειλας· καὶ τοῦτο οὐκ ἀφελείᾳ γνώμης, ὡς » ἂν τῷ δόξαι, οὐδὲ τῷ μὴ δύνασθαι συνορᾶν τὸ ἀκόλουθον. » Ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζεται, ὅτι ἀρνούμενος μὲν ἡμῶν τὴν πρώτα- » σιν, τοῖς λαοῖς ἑαυτὸν κατάδηλον ποιήσει· συντιθέμενος δὲ ἡμῖν, » τῆς μεσότητος ἀποστήσεται, ἧς οὐδὲν αὐτῷ μέχρι τοῦ νῦν γέ- » γονε προτιμότερον. Μὴ τοίνυν ἡμᾶς κατασοφιζέσθω, μηδὲ μετὰ » τῶν ἄλλων καὶ τὴν σὴν παρακρουέσθω φρόνησιν· ἀλλὰ σύντο- » μον ἡμῖν λόγον ἀποστειλάτω πρὸς τὸ ἐρώτημα, ἢ ὁμολογῶν » τὴν κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πί- » στεως, ἢ ἀρνούμενος. Ἐὰν ταῦτα συμπείσῃς » αὐτόν, καὶ πέμψῃς μοι ὀρθάς, καὶ οἵας εὔχομαι, τὰς ἀποκρίσεις, » ἐγὼ εἰμὶ ὁ τὰ κατόπιν πάντα ἡμαρτηκώς, ἐγὼ δέχομαι » πᾶσαν τὴν αἰτίαν ἐκείνην ἐπ' ἐμαυτόν· τότε με ἀπαίτει » ταπεινοφροσύνης ἐπίδειξιν. Ἕως δ' ἂν μηδὲν γένηται » τούτων, σύγνωθι· θεοφιλέστατε πάτερ, μὴ δυναμένῳ » μετὰ ὑποκρίσεως θυσιαστηρίῳ Θεοῦ παρε- » στάναι».

Τὸ διαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ὀρθῆς πίστεως κατὰ τοῦ Ἀρείου.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ πολὺ ἀπησχόλει τὸν θεῖον Βασίλειον καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ διατελῇ διαρκὴς φρουρὸς καὶ φύλαξ ἀκοίμητος τῆς ἐκκλησίας, ἦτο ἡ τοῦ Ἀρείου αἵρεσις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ πρὸς ἐπικράτησιν ἐν τῇ πίστει καὶ διαστροφὴν τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος. Ὁ Ἄρειος ὑποβιβάζων εἰς κτίσμα τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ παραδεχόμενος ἀρχὴν καὶ τέλος εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὑπεβίβαζε, λεληθότως ἴσως, εἰς ἀνθρώ-

πινον ἐπινόημα τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, καὶ τὸ κῦρος τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἐκλόνιζεν ἐκ θεμελίων. Σύγχυσις δὲ ἤθελε προέλθῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀμφιβολία περὶ τὴν πίστιν πολλή. Ὁ ἱερὸς Βασίλειος ὑπολογίζων οὕτως ταῦτα καλῶς, καὶ φρονῶν ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀρειανισμοῦ εἶναι χρεία νὰ γίνῃ ἡ ἐγχείρησις καὶ ν' ἀποκοπῇ τὸ σεσηπὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέλος, οὐδενὸς πόνου ἐφείσθη, οὐδὲ πτόησιν ἔλαβεν ἐκ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Ἀρειανοῦ Οὐάλεντος.

Ὁ βασιλεὺς οὗτος, μετὰ τὴν τῆς Καππαδοκίας εἰς δύο ἐπαρχίας διαίρεσιν, ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ διὰ τῆς βίας εἰς αὐτὴν τὸν Ἀρειανισμόν, ἐπικρατοῦντα τότε μόνον ἐν Βιθυνίᾳ καὶ Γαλατίᾳ. Πρὶν δὲ ἔλθῃ ἐπὶ τούτῳ εἰς Καισάρειαν, προέπεμψεν ἐν ἔτει 372 μ. Χ. τὸν ὕπαρχον Μόδεστον, παραγγείλας αὐτῷ ἢ νὰ πείσῃ τὸν Βασίλειον εἰς τὸ ν' ἀσπασθῇ τὴν μετὰ τῶν Ἀρειανῶν κοινωνίαν, ἢ ἄλλως μὴ πειθόμενον νὰ ἐκδιώξῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἐλθὼν δὲ ὁ Μόδεστος εἰς Καππαδοκίαν, προσεκάλεσε τὸν Βασίλειον παρ' ἑαυτῷ· παρεκίνει δὲ αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς περιστάσεις καὶ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος. Ἔλεγε δὲ αὐτῷ ὁ Μόδεστος ὅτι καλόν, χάριν τῆς εἰρήνης, νὰ μὴ προδώσῃ τοσαύτας ἐκκλησίας, (πεισθείσας εἰς τοῦτο), χάριν ὀλίγης δογματικῆς ἀκριβείας, κατ' αὐτόν, ἀλλὰ νὰ δεχθῇ καὶ ὑπακούσῃ εἰς τὸ δόγμα τοῦ βασιλέως, ἀφ' οὗ οἱ πλεῖστοι ἐπίσκοποι ἐπείσθησαν καὶ ὑπετάγησαν. Ὁ θεῖος ἀνὴρ Βασίλειος ἀπεκρίθη εὐθὺς ὅτι οὐδαμῶς ἀνέχεται νὰ προσκυνῇ κτίσμα, αὐτός, κτίσμα τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὢν κατὰ χάριν. «Ἐγὼ εἶπα θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες» (Ψαλμ. οα'. 6). Ἐπιπροσθέτησε δὲ ὅτι, ἂν μεταχειρισθῶσι κατ' αὐτοῦ βίαν, αὐτὸς οὔτε δήμευσιν, οὔτε ἐξορίαν, οὔτε βασάνους, οὔτε θάνατον φοβεῖται· διότι οὐδὲν ἔχων ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, καὶ οἰκῶν τὴν γῆν ὡς πάροικος καὶ παρεπίδημος, θέλει θεωρήσει τὸν θάνατον ὡς εὐεργέτημα, ἐπειδὴ θέλει πέμψει

αὐτὸν ταχύτερον πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ οὗ ζῇ καὶ πολιτεύεται, καὶ πρὸς ὃν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐπείγεται. «Οὐ ταῦτα βασιλεὺς ὁ » ἐμὸς βούλεται, λέγει ἐπὶ λέξει ὁ Βασίλειος, οὐδὲ κτίσμα τι » προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων καὶ Θεὸς εἶναι » κεκελευσμένος».

«Ἡμεῖς δὲ τί σοι δοκοῦμεν ; ἐρωτᾷ ὁ Μόδεστος,, ἢ οὐδὲν » ταῦτα προστάττοντες ; τί δαί; οὐ μέγα σοι τὸ μεθ' ἡμῶν τετί- » χθαι ; καὶ κοινωνοὺς ἔχειν ἡμᾶς ;» «Ὕπαρχοι μὲν ὑμεῖς, » ἀποκρίνεται ὁ Βασίλειος,καὶ τῶν ἐπιφανῶν,οὐκ ἀρνήσομαι, οὔπω » δὲ Θεοῦ τιμιώτεροι. Καὶ τὸ κοινωνοὺς ἔχειν, μέγα μέν, (πῶς » γὰρ οὔ ; πλάσμα Θεοῦ καὶ ὑμεῖς), ἀλλ' ὡσεί τινας ἄλλους τῶν » ὑφ' ὑμῖν τεταγμένων· οὐ γὰρ προσώποις τὸν χρι- » στιανισμόν, ἀλλὰ τρόποις χαρακτηρίζεσθαι » χρή». Ταῦτα εἰπόντος μετὰ θάρρους τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸν Μόδεστον, κατελήφθη οὗτος ὑπὸ θυμοῦ μεγάλου, ἠγέρθη τῆς καθέδρας αὐτοῦ βιαίως, καὶ διὰ τραχυτέρων λόγων ἤρξατο ν' ἀποτείνηται πρὸς τὸν Βασίλειον·

Τί λοιπόν, δὲν φοβεῖσαι τὴν ἐξουσίαν ; καὶ τί θὰ γίνῃ ; τί θὰ πάθω ἐρωτᾷ ὁ Βασίλειος ;... Ἓν ἐκ τῶν πολλῶν, ἅτινά εἰσι τῆς ἐξουσίας μου ἴδια, καὶ δύναμαι νὰ ἐπιβάλω σοι, λέγει ὁ Μόδεστος τραχέως. Τί εἶναι αὐτά ; ἂς γίνωσι γνωστὰ καὶ εἰς ἡμᾶς, λέγει ὁ Βασίλειος. Λήμευσιν, ἐξορίαν, βασάνους, θάνατον, ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἔπαρχος. Τότε, λέγει ὁ Βασίλειος.... Ἐάν τι ἄλλο εἶναι, ἀπείλει, ἐκ τούτων δὲ οὐδὲν φο- βίζει με... Πῶς καὶ κατὰ τίνα τρόπον, ἠρώτησεν ἐκεῖνος! Καθότι βεβαίως, εἶπεν ὁ Βασίλειος, διὰ τῆς δημεύσεως μὲν δὲν καταβάλλεται ὁ μηδὲν ἔχων ἐν τῷ κόσμῳ, ἐκτὸς ἐὰν θέλῃς νὰ λάβῃς τὰ τρίχινά μου ταῦτα ῥάκη καί τινα βιβλία, ἅτινα μοὶ εἶναι ὅλος ὁ βίος.... Ἐξορίαν δὲ δὲν γνωρίζω, ὁ μηδένα τόπον ἔχων ὡς κατοικίαν, καὶ μήτε ταύτην ἔχων ἐμήν, ἣν νῦν κατοικῶ, καὶ πᾶσαν ἰδικήν μου, εἰς ἣν ἤθελε συμβῇ νὰ ῥιφθῶ· μᾶλλον

δὲ τοῦ Θεοῦ πᾶσαν, οὗτινος ἐγὼ πάροικος καὶ παρεπίδημος.... Αἱ βάσανοι δὲ τί δύνανται νὰ λάβωσι, μὴ ὑπάρχοντος σώματος; ἐκτὸς ἂν πρόκειται περὶ τῆς πρώτης πληγῆς· διότι ταύτης μόνης σὺ κύριος, ὁ δὲ θάνατος μοὶ εἶναι εὐεργέτης. Καθότι καὶ ταχύτερον θὰ μὲ πέμψῃ πρὸς τὸν Θεόν, οὗ χάριν ζῶ καὶ πολιτεύομαι, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχω ἀποθάνει καὶ πρὸς ὃν σπεύδω μακρόθεν... Πρὸς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Βασιλείου μετριάσας τὴν ὀργήν του ὁ Μόδεστος, διέταξεν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ, νὰ σκεφθῇ καὶ ν' ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πρακτέου μέχρι τῆς ὑστεραίας· ὁ Βασίλειος ὅμως εἶπεν ὅτι καὶ αὔριον θὰ εἶμαι ὁ αὐτός, ὁποῖος καὶ σήμερον [1].

Ἡ ἔκπληξις τοῦ Μοδέστου.

Οὐδεὶς μέχρι σήμερον, μετὰ τοσαύτης παρρησίας διελέχθη πρός με εἶπεν ὁ Μόδεστος, καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ σθένους καὶ τῶν ἀποκρίσεων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Οὐδὲ εὗρες λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐπίσκοπον· ἄλλως ἐξάπαντος κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἤθελεν ὁμιλήσει πρὸς σὲ ὑπὲρ τοιούτων πραγμά-

---

1 «Ἐπαινεῖς Ἠλιού, λέγει ὁ Γρηγόριος (ἐν ἐπιταφ. Μ. Β. § 80—123) τὴν πρὸς τυράννους παρρησίαν, καὶ τὴν διὰ πυρὸς ἁρπαγήν, Ἐλισαίου τε τὴν καλὴν κληρονομίαν, τὴν μηλωτήν, ᾗ τὸ Ἠλιοῦ πνεῦμα συνηκολούθησεν. Ἐπαίνει κἀκείνου τὴν ἐν πυρὶ ζωήν, τῷ πλήθει, λέγω τῶν πειρασμῶν, καὶ τὴν διὰ πυρὸς σωτηρίαν, καίοντος μέν, οὐ καταιοντος δέ, τὸ περὶ τὴν βάτον θαῦμα, καὶ τὸ καλὸν ἐξ ὕψους δέρος, τὴν ἀσαρκίαν. Ἐνῷ τἄλλα τοὺς δροσισθέντας ἐν πυρὶ νεανίας, τὸν ἐν γαστρὶ κήτους εὐξάμενον προφήτην φυγάδα, καὶ ὡς ἀπὸ θαλάμου τοῦ θηρὸς προελθόντα, τὸν ἐν λάκκῳ δίκαιον (Δανιὴλ δηλ.), λεόντων θράσος πεδήσαντα, ᾗ τὴν τῶν ἑπτὰ Μακαβαίων ἄθλησιν, σὺν ἱερεῖ καὶ μητρὶ τελειωθέντων ἐν αἵματι, καὶ παντοίοις βασάνων εἴδεσιν, ὧν ἐκεῖνος ζηλώσας τὴν καρτερίαν, καὶ τὴν δόξαν ἠνέγκατο.» κλ.

τ ω ν ἀγωνιζόμενος... Διότι, κατὰ μὲν τὰ ἄλλα, ὦ ἔπαρχε, εἰμέθα ἐπιεικεῖς, καὶ παντὸς ἄλλου ταπεινότεροι, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύει ἡμῖν ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου· καὶ οὐ μόνοις ὑμῖν ὅτι εἰς τοιοῦτον κράτος ἐστέ, ἀλλὰ μηδὲ εἰς ἕνα τῶν τυχόντων ὑψηλοφρονοῦντες. Ὅπου δὲ Θεὸς εἶναι τὸ κ ι ν δ υ ν ε υ ό μ ε ν ο ν καὶ τὸ π ρ ο κ ε ί μ ε ν ο ν, τὰ ἄλλα π ε ρ ι φ ρ ο ν ο ῦ ν τ ε ς, πρὸς αὐτὸν... μόνον βλέπομεν. «Πῦρ δὲ καὶ ξίφος καὶ θηρία » καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν, ἢ » κατάπληξις.» . . . Πρὸς ταῦτα ὕβριζε, ἀπείλει, ποίει πᾶν ὅ,τι δήποτε συμβῇ νὰ θελήσῃς, τῆς ἐξουσίας σου τέλος ἀ π ό λ α υ ε· ἂς ἀκούσῃ δὲ ταῦτα καὶ ὁ βασιλεύς· «ἡμᾶς δὲ βεβαίως δὲν θὰ » καταβάλλῃς, οὐδὲ θὰ πείσῃς νὰ συντεθῶμεν μετὰ τῆς ἀσεβείας » καὶ ἂν ἔτι ἀπειλῇς δεινότερα ἢ χαλεπώτερα [1].

Προσελθὼν δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Ἔπαρχος πρὸς τὸν βασιλέα Οὐάλεντα, φθάσαντα ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἰς Καισάρειαν, ἀπήγγειλεν εἰς αὐτὸν τὸν μετὰ τοῦ Βασιλείου διάλογον τοῦτον· ἐξέφρασε δὲ τὴν γνώμην ὁ Μόδεστος, ὅτι ἦτο ἀνάγκη βίας κατὰ τοῦ Βασιλείου, καθότι οὗτος ἀνεδείχθη κρείττων ἀ π ε ι λ ῶ ν, λόγων σ τ ε ρ ρ ό τ ε ρ ο ς καὶ π ε ι θ ο ῦ ς ἰ σ χ υ ρ ό τ ε ρ ο ς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὅμως Οὐάλης θαυμάσας τὸν ἄνδρα, τὴν μὲν κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ ἀπέφυγε τότε, ὡς αἰσχυνόμενος ν' ἀντιμετωπίσῃ γενναῖον καὶ πιστὸν ἐπίσκοπον ἐν τῷ φανερῷ· οὐδόλως ὅμως παρημέλησε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν ναὸν μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ νὰ συγκοινωνήσῃ μετὰ τοῦ ὀρθοδόξου πλήθους, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων. Ἀφ' οὗ δὲ εἰσῆλθε τότε εἰς τὸν ναὸν ὁ Αὐτοκράτωρ, καὶ ἤκουσε τὴν ψαλμῳδίαν τῶν ὕμνων, εἶδε τὸ πέλαγος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ, τὴν ἐπικρατοῦσαν τάξιν, ἡσυχίαν καὶ κατάνυξιν, τὸν δὲ ἐπίσκοπον ἱστάμενον ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου ἀκίνητον τὸ σῶμα, τὸ δὲ

1 Γρηγορ. Θεολόγ. λόγ. κ'. σελ. 349—51.

βλέμμα καὶ τὴν διάνοιαν προσηλωμένα τελείως εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀμετεώριστον, τοὺς ἱερεῖς δὲ προσέτι ἱσταμένους περὶ τὸν Βασίλειον ἐν φόβῳ καὶ πολλῷ σεβασμῷ, τοσοῦτον ἐξεπλάγη, ὥστε ἐσκοτίσθη τὴν ὅρασιν, καὶ ἐθαμβώθη τὴν ψυχήν. Προσενεγκὼν δὲ τὴν συνήθη προσοφορὰν τῷ ναῷ ἰδίαις αὐτοῦ χερσίν, ὀλίγου δεῖν νὰ καταπέσῃ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τῆς προσβολῆς καὶ συγχύσεως αὐτοῦ, καθότι οὐδεὶς ἤθελε νὰ λάβῃ δῶρον παρ' αἱρετικοῦ καὶ ἀμφιβόλου περὶ τὴν ὀρθὴν πίστιν Αὐτοκράτορος. Κατησχυμένος δ' ἔκτοτε καὶ ἐμβρόντητος διὰ τὴν δεινὴν ταύτην προσβολήν, ἐχώρησε μέχρι τοῦ διακονικοῦ ἄλλοτε δὲ πάλιν πρὸς συνάντησιν μετὰ τοῦ ἱεροῦ ποιμένος Βασιλείου. Ἀπολαύσας δὲ τότε τῆς ὁμιλίας τοῦ πειστικωτάτου καὶ μειλιχίου τούτου ποιμένος, προσεπάθει νὰ παρατείνῃ τὴν παρ' αὐτῷ διαμονὴν ἐπὶ πλέον. Συνέβη δ' ὅμως ἐν τῇ συναντήσει ταύτῃ, κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, νὰ ὑπάρχῃ μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος καί τις ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ αὐτοῦ προμηθευτὴς τῶν βασιλικῶν ὄψων, Δημοσθένης καλούμενος, ὅστις μεμφόμενος τὸν Βασίλειον, ὡμίλησε βαρβάρως κατὰ τοῦ ἱεροῦ ποιμένος. Ὁ Βασίλειος μειδιάσας εἶπεν. Ἐθεασάμεθα καὶ Δημοσθένην ἀγράμματον[1].

Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος παροξυνθεὶς ἐπὶ μᾶλλον, ἠπείλησε τὸν Βασίλειον· «σὸν ἔστιν, ἐπανέλαβεν ὁ Ἱεράρχης, τῆς τῶν ζωμῶν καρυκείας φροντίζειν· δογμάτων γὰρ θείων ἐπαΐειν οὐ δύνασαι, βεβυσμένας ἔχων τὰς ἀκοάς!» Ἕνεκα τούτων πάντων ἐπὶ μᾶλλον θαυμάσας τὸν ἔξοχον ποιμένα Βασίλειον ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀφιέρωσε τὰ κάλλιστα τῶν κτημάτων του πρὸς χρῆσιν τῶν λεπρῶν καὶ λελωβημένων τῆς Καισαρείας.

1 Ὁ ῥήτωρ Δημοσθένης ἦτο σοφὸς καὶ ἐγγράμματος.

Ἡ τόλμη αὐτοῦ κατὰ τοῦ παραβάτου Ἰουλιανοῦ.

Ὁπόσον δ' ἔτι τολμηρὸς καὶ μεγαλοπρεπὴς ὑπῆρχεν ὁ Βασίλειος, δεικνύει εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ μετὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου ἐπεισόδιον. Ὁ Ἰουλιανὸς μὴ ἀνεχόμενος τὴν φήμην αὐτοῦ, τὴν ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀσκήσεως τοῦ Ἱεράρχου τούτου ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Πόντου, ἔγραψεν ἐπιστολὴν ἐπιτακτικὴν περὶ τὸ 363 μ. Χ. ἵν' ἀποστείλῃ αὐτῷ ποσὸν ἱκανὸν χρημάτων, ἄλλως ἠπείλει ν' ἀναστατώσῃ τὴν Καισάρειαν ὅλην, ἕνεκεν αὐτοῦ. Ὁ ἐρημίτης ἀπήντησεν οὕτω τῷ Αὐτοκράτορι. «Ἐγὼ δὲ τρόμῳ συνέχομαι, ὅταν » λάβω κατὰ νοῦν πορφυρίδα περιβεβλῆσθαι· στεφάνῳ δὲ κο- » σμεῖσθαι σου τὴν ἄτιμον (ἢ ἄδοξον) κεφαλήν! ὅπερ δίχα εὐ- » σεβείας οὐκ ἔντιμον, ἀλλ' ἄ τ ι μ ο ν καθίστησί σου τὴν βασι- » λείαν .... Ἴδεις γὰρ πρὸ τῆς χθές, γαληνότατε, ἐπ' ἀπληστίᾳ » χρημάτων μὴ πολιτεύεσθαι· νῦν δὲ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν, δέκα » ἑκατοντάδας χρυσίου λιτρῶν ἐξαποσταλῆναί σοι ἐπεζήτησας » παρ' ἡμῶν.., Φείσασθαι ἡμῶν τοίνυν θέλησον, γαληνότατε, » τοσαῦτα κεκτημένων, ὅσα ἂν σήμερον θελήσωμεν φαγεῖν, οὐκ » ἐξαρκέσει ἡμῖν... Ἀργεῖ γάρ, ὡς εἰκὸς ἡμῖν, μαγείρων τέχνη. » μ ά χ α ι ρ α δ ὲ α ὐ τ ῶ ν α ἵ μ α σ ι ν ο ὐ π ρ ο σ ο μ ι λ ε ῖ. » Τ ὰ μ έ γ ι σ τ α δ ὲ τ ῶ ν π α ρ' ἡ μ ῖ ν β ρ ω μ ά τ ω ν, ἐν οἷς » ἡ δαψίλεια, χόρτων φύλλα, σὺν ἄρτῳ τραχυτάτῳ καὶ τῷ ἐξε- » στηκότι οἴνῳ».

Οἱ ἐκ τῆς Δομινίκης διωγμοὶ αὐτοῦ.

Ἐπανειλημμένας δὲ πικρίας διωγμοῦ ἐδοκίμασεν ὁ Βασίλειος παρά τε τοῦ Οὐάλεντος καὶ τῆς βασιλίσσης Δομινίκης, ἥτις ἔπεισε τὸν Αὐτοκράτορα νὰ ἐκδιώξῃ τὸν ποιμένα τοῦτον. Τὰ πάντα δὲ ἦσαν ἕτοιμα πρὸς τοῦτο, καὶ ἡ ἅμαξα τῆς ἐξορίας ἐζευγ-

μένη. Οἱ φίλοι δ' ὅμως αὐτοῦ περιστοιχίζοντες αὐτόν, ἐθλίβοντο ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀνδρός.

Κατὰ παράδοξον δὲ τρόπον, ἡ ἰδία Δομινίκη διέτασσε τὴν ἀναστολὴν τῆς ἐξορίας αὐτοῦ, διότι καθ' ὅλην τὴν προηγηθεῖσαν νύκτα οὐδόλως ἐκοιμήθη ἐκ τῶν τρομακτικῶν ὀνείρων αὐτῆς, καὶ τοῦ ἐλέγχου τῆς συνειδήσεώς της. Ὁ Οὐάλης δὲ θελήσας νὰ ὑπογράψῃ ἑτέραν πάλιν ἐξορίαν, χάριν τῶν φίλων αὐτοῦ Ἀρειανῶν, εἶδε τὴν χεῖρα αὐτοῦ τρέμουσαν νὰ σταματᾷ αὐτὸν τοῦ ἀδικήματος. Ἐκ τούτων δὲ πάντων καὶ τῶν καθ' ἑκάστην θαυμαστῶν καὶ ἐξαισίων πράξεων τοῦ Βασιλείου, ὅλον τὸ πλῆθος τῆς Καισαρείας ἠγάπα αὐτὸν μέχρι λατρείας, καὶ ἠκροᾶτο τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ μετὰ κατανύξεως ἄκρας. Ὅτε δὲ ὁ Ἀρειανὸς Εὐσέβιος, θεῖος τῆς βασιλίσσης Δομινίκης, ἠπείλησε νὰ δ ε ί ρ η τὸν Βασίλειον, ἕνεκα τῆς προστασίας χήρας γυναικός, καταφυγούσης εἰς τὸν ναόν, ἡ ὀργὴ τοῦ λαοῦ ἀπέβη τόσον μεγάλη, ὥστε μικροῦ δεῖν νὰ συλληφθῇ κ α ὶ δ α ρ ῇ ἀ γ ρ ί ω ς αὐτὸς ὁ ἔπαρχος παρὰ τοῦ ποιμνίου τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες ἐν τῇ πόλει ὁπλισθέντες, ἔσπευσαν κατὰ τοῦ Εὐσεβίου. Τόσον δὲ μέγας τρόμος κατέλαβεν αὐτόν, ὥστε ὡς ἱκέτης πλέον ἀντὶ αὐθέντου, καὶ ὡς δοῦλος ἀντὶ κυρίου, προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἱεράρχου.

Ὁ Ἱερὸς Βασίλειος ὡς φιλάνθρωπος.

Ὁ θεῖος Βασίλειος θερμὸς εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ποθῶν δὲ νὰ ἴδῃ τὸ ὑπ' αὐτὸν ποίμνιον εὐτυχοῦν καὶ προαγόμενον πάντοτε, συνεδύασε τὸ πνευματικὸν διαφέρον αὐτοῦ μετὰ τῆς προστασίας τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀδυνάτων παρ' αὐτῷ· καί, ὅσον αὐτὸς ἦτο ὀλιγαρκὴς εἰς τὸν βίον του, τοσοῦτον μεγαλοπρεπὴς καὶ δαπανηρὸς ὑπῆρχε πρὸς τοὺς ἀπόρους καὶ ἐνδεεῖς τοῦ τόπου του. Πλησίον λοιπὸν τῆς Καισαρείας, ἐπὶ πρότερον ἀκατοικήτου

καὶ ἐρήμου τόπου, ᾠκοδόμησε πτωχοκομεῖον καὶ νοσοκομεῖον πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀστέγων. Τοσοῦτον δὲ μέγα ἦτο τοῦτο, ὥστε ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ὁλόκληρον πόλιν ἀσθενῶν· ὠνομάσθη δὲ βραδύτερον Βασιλειὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἱεράρχου τούτου. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς πύργος τῆς σωτηρίας εἰς τὴν Καισάρειαν πάντων τῶν ξένων, καὶ ἰδίᾳ τῶν λεπρῶν, οἵτινες πρότερον περιεφέροντο ἀνὰ τὴν πόλιν, ὡς ἐλεεινὸν καὶ ἀξιοδάκρυτον θέαμα. Τὸ φιλανθρωπικὸν δὲ τοῦτο ἵδρυμα, ὀλίγον μακρὰν τῆς πόλεως κείμενον, περιελάμβανε νοσοκόμους, ἰατρούς, ἀχθοφόρους πρὸς ὑπηρεσίαν, τεχνίτας διαφόρους καὶ ναὸν ἔτι. Συνετηρεῖτο δὲ ἐκ τῶν προσόδων τῶν κτημάτων, ἅτινα ὁ Οὐάλης ἐδωρήσατο εἰς τὴν Καισάρειαν. Ὁ ἱερὸς δὲ Βασίλειος πολλάκις ἐπισκεπτόμενος τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐνισχύων αὐτοὺς διὰ παραινετικῶν λόγων, μεστῶν ἁγίας καὶ χριστιανικῆς ἀγάπης, ἠσπάζετο κατόπιν τοὺς λεπρούς πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἀπείρου ἀγάπης καὶ τοῦ ἀληθοῦς διαφέροντος αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν τούτων πλασμάτων ἐν τῷ κόσμῳ. (Οἵα ἀληθῶς χριστιανικὴ ψυχή, καὶ μεγάθυμος καρδία χριστιανοῦ ποιμένος).

«Διὰ τοῦτο ὀρθῶς κηρύττει καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ ἐκ Ναζιανζοῦ
» περὶ αὐτοῦ τάδε· [1] Μικρὸν ἀπὸ τῆς πόλεως πρόελθε, καὶ θέα-
» σαι καινὴν πόλιν τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, τὸ κοινὸν
» τῶν ἐχόντων θησαύρισμα, εἰς ὃ τὰ περιττὰ τοῦ πλούτου, ἤδη
» δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῖς ἐκείνου παραινέσεσιν ἀποτίθεται, σῖτας
» ἀποσειόμενα, καὶ κλέπτας οὐκ εὐφραίνοντα, καὶ φθόνου πάλην
» καὶ καιροῦ φθορὰν διαφεύγοντα· ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ
» συμφορὰ μακαρίζεται, καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται . . . Οὐκ
» ἔτι πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινόν·
» ἄνθρωποι νεκροὶ πρὸ θανάτου, καὶ τετελευτηκότες τοῖς πλεί-
» στοις τοῦ σώματος μέλεσιν, ἀπελαυνόμενοι πόλεων, οἰκιῶν.

1 Γρηγορ. Ναζιανζ. ἐπιτάφ. 62 εἰς Μ. Βασίλειον.

» ἀγορῶν, ὑδάτων, αὐτῶν τῶν φιλτάτων, ὀνόμασι μᾶλ-
» λον, ἢ σώμασι γνωριζόμενοι· οὐδὲ προτίθενται συνόδοις τε καὶ
» συλλόγοις κατὰ συζυγίαν τε καὶ συναυλίαν, μηκέτ' ἐλεούμενοι
» διὰ τὴν νόσον, ἀλλὰ μισούμενοι· σοφισταὶ μελῶν ἐλεεινῶν, εἴ
» τισι καὶ φωνὴ λείπεται. Τί ἂν ἅπαντα ἐκτραγῳδοίην τὰ ἡμέ-
» τερα, οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ λόγου τῷ πάθει: Ἀλλ' ἐκεῖνος γε
» μάλιστα πάντων ἔπεισεν ἀνθρώπους ὄντας, ἀνθρώπων μὴ κα-
» ταφρονεῖν, μηδ' ἀτιμάζειν Χριστόν, τὴν μίαν πάντων κεφαλήν,
» διὰ τῆς εἰς ἐκείνους ἀπανθρωπίας· ἀλλ' ἐν ταῖς συμφοραῖς τὰ
» οἰκεῖα εἰ τίθεσθαι, καὶ δανείζειν Θεῷ· τὸν ἔλεον, ἐλέου χρῄ-
» ζοντας.»

*Καὶ τέλος, καθ' ὃν τρόπον τὸ μετέωρον ἐπιφανὲν ἐπὶ τοῦ οὐ-
ρανίου στερεώματος φωτεινότατον καὶ ὡραῖον, δύει κατόπιν πρὸς
θλῖψιν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον
καὶ τὸ πνευματικὸν τοῦτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καύχημα, μεσουρανῆσαν
ἐν μέσῳ τῶν ἠθικῶν τοῦ κόσμου καταιγίδων καὶ τῶν ποικιλω-
νύμων αἱρέσεων, ἔδυσεν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς αὐστηροτάτης ἐκπλη-
ρώσεως τῶν ἱερῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Νοῦς δὲ διαυγὴς καὶ
ὀξύς, βλέμμα διορατικὸν καὶ βαθύ, κρίσις αὐστηρὰ καὶ δικαία, ἐν
συνενώσει παντὸς ἀγαθοῦ προτερήματος, καὶ φύσεως ἐξόχου,
ἔδυσαν ταῦτα πάντα πρὸ τῆς καθ' ἡμᾶς ὥρας, ἵνα τὸν οὐρανο-
φάντορα Βασίλειον καταστήσωσιν ἱκανὸν νὰ εἴπῃ, τὸ τοῦ Παύλου,
«τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα,
»λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης
»στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν
»ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ». (Παύλ. Τιμ. Β'. 47).*

*Διδάξας δὲ καὶ στηρίξας τοὺς φίλους αὐτοῦ μαθητὰς διὰ τε-
λευταίας ὁμιλίας, ὑπομνήσας δὲ αὐτοῖς τὰ βαρέα αὐτῶν καθή-
κοντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔναντι τοῦ ἑαυτῶν ποιμνίου, εἶπεν ἐκ τῆς
κλίνης αὐτοῦ τὰς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ φράσεις, «εἰς χεῖράς σου
παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου» καὶ οὕτως ἡδύτατα ἀπέθανεν.*

Οἱ θαυμασταὶ δὲ αὐτοῦ καὶ φίλοι πάντες ἀδιαλείπτως ἔκλαιον καὶ ἐκόπτοντο ἐπὶ τῇ στερήσει καὶ τῇ μεγάλῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπωλείᾳ. Ἐτελεύτησε δὲ κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ 379 μ.Χ., ὁπότε ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία πανηγυρίζει τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Τοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ συρροὴ τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκφορᾶς καὶ κηδείας τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ λειψάνου, ὥστε οὐκ ὀλίγοι ἀπέθανον ἐκ τοῦ συνωσισμοῦ καὶ τῆς συγκλονίσεως. Ἐθρήνουν δὲ δι' αὐτὸν οὐ μόνον οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἔτι, διὰ τὴν πρόωρον στέρησιν αὐτοῦ. Πλεῖστοι δ' ἐνεκωμίασαν τότε τὸν Βασίλειον ἐν τῷ ναῷ, ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Ἐφραὶμ ὁ Σύρου, ὁ Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος, καὶ τελευταῖον, μετά τινα ἔτη βραδύτερον, ὁ ἐκ Ναζιανζοῦ Γρηγόριος, ὁ ὑπερβαλὼν πάντας καὶ ὁ καταστολίσας δίκην ποιητοῦ Ὁμήρου, δι' ἀθανάτου φήμης λόγου ἐπιταφίου τὸν κράτιστον ἐν Ἱεράρχαις Βασίλειον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ο ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΩΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΘΕΙΟΣ Παῦλος ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπισκόπου λέγει τάδε (ἐν Τιμοθ. Α΄ 3).

«Πιστὸς ὁ λόγος, εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι... νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικὸν κ.λ.» Τοῦτο ἀκριβῶς ἐφηρμοσμένον φαίνεται ἐπὶ τοῦ ποιμένος Βασιλείου. Ἐὰν δ' ὁ διὰ τῆς βίας παρὰ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἐκλεχθεὶς ἐπίσκοπος Βασίλειος τελείως ἀνταπεκρίθη πρὸς τὴν ἀποστολήν του, καὶ ἐὰν τὸν σταυρὸν διαρκῶς ἐπ' ὤμου φέρων, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πολλάκις προέβαλεν ὑπὲρ τοῦ λογικοῦ ποιμνίου του, τοῦτο τρανῶς ἡ ἱστορία ἡμῖν μαρτυρεῖ, ὁ βίος αὐτοῦ ὑπομιμνήσκει, καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀπείρων αὐτοῦ ὑπὲρ τούτου φροντίδων καὶ κατορθωμάτων του, ἡλίου φαεινότερον ἀποδεικνύουσι. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος καὶ Κύριος Ἰησοῦς τὸν βίον αὐτοῦ διήνυσεν ἐν τῇ τοῦ πλησίον διακονίᾳ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἱερὸς Βασίλειος ἑαυτὸν προέθετο ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς πίστεως καὶ τῆς ψυχικῆς ὠφελείας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ τὸ νὰ ποιμάνῃ τις καλῶς ποίμνιον προβάτων ἢ αἰγῶν καί τι τῶν τοιούτων δυσ-

χερὲς πολλάκις καὶ ἐπίμοχθον ἀποβαίνῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἕνεκα τοῦ φόβου καὶ τῶν ἐμποδίων πρὸς τοῦτο, πολὺ μᾶλλον τὸ νὰ κυβερνᾷ τις ψυχὰς λογικῶν προβάτων καὶ νὰ ποιμαίνῃ καλῶς τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ λογικὸν τοῦ Κυρίου ποίμνιον, δυσχερὲς καὶ ἐπίπονον ὑπάρχει, ἐκ τοῦ λόγου τῆς πολλῆς εὐθύνης δι' αὐτό, καὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ἀπολογίας τοῦ ποιμένος. Ὁ Βασίλειος λοιπὸν ἀναπτύξας ζῆλον ὑπέροχον ἐν τῇ διοικήσει αὐτοῦ, θερμὴν πίστιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, ἀνυπόκριτον ἀγάπην πρὸς τὸ ποίμνιόν του, ἄδολον διαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ βίον ἀρετῆς σπανίας καὶ ἐξόχου, συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν ὅλον τὸ φῶς καὶ τὴν δύναμιν τοῦ καθαροῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ἄφθονον εἶχεν ἐπιχυθῆ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἡμέραν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς καὶ θυγατέρας τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀνέδειξεν εἶτα φωστῆρας τοὺς ἐν τῇ ἱερᾷ ἡμῶν παρεμβολῇ ποιμένας καὶ διδασκάλους.« Ὁ ποιμὴν ὁ καλός, λέγει ὁ » Ἰησοῦς, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. ὁ δὲ » μισθωτὸς καὶ οὐκ ὢν ποιμήν, βλέπει τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ » ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει... ὅτι μισθωτός ἐστι καὶ οὐ μέλει » αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.» (Ἰωάν. ι'. 11-15).

Ὁ Ἱερὸς Βασίλειος οὕτω μιμητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ ὀπαδὸς αὐτοῦ θερμὸς γενόμενος, ἀντήλλαξε τὸν βίον τῆς ἀνέσεως μὲ τὸν τῶν πειρασμῶν καὶ κινδύνων, τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν μὲ τὰς ταραχὰς τῶν αἱρετικῶν καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἐν τῇ πίστει, τὸ ἀνθρώπινον μεγαλεῖον μὲ τὴν ἁγίαν χριστιανικὴν ταπείνωσιν, τὴν εὐπρέπειαν τῆς σαρκός, μὲ τὴν πενιχρότητα τοῦ μαθητοῦ καὶ ἀποστόλου, τὴν κατ' ἄνθρωπον σοφίαν, μὲ τὴν τοῦ εὐαγγελίου τελείαν γνῶσιν καὶ ἁπλότητα, τὸν στόμφον τῆς ῥητορικῆς ματαιότητος, μὲ τὴν ἠπίαν φωνὴν τοῦ χριστιανοῦ διδασκάλου καὶ ἀναμορφωτοῦ, τὴν τοῦ πλούτου καὶ τῆς τρυφῆς ἐπίδειξιν, μὲ τὴν πενιχρὰν τοῦ ἀσκητοῦ μορφὴν καὶ τὴν εἰς ὀλίγα βιβλία καὶ ἀρκετὰ τῆς ἐρήμου λάχανα εὐπορίαν. Λύστηρὸς δ' ἐν

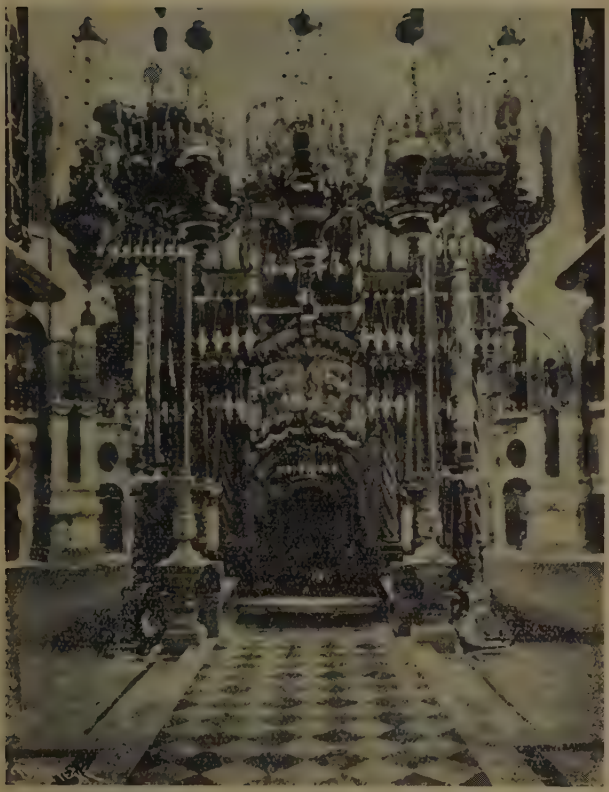

ΤΟ ΚΟΥΒΟΥΚΛΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ ΕΝ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

τῷ βίῳ του εἰς ἄκρον, καὶ ὀξύτατος εἰς ἀντίληψιν παντὸς κινδύνου τοῦ ἐκ τῶν αἱρέσεων. ἔδρασεν ἐν τῷ ἔργῳ του ὡς ὁ Ἠλίας, προεῖπεν ὡς ὁ Ἡσαΐας, ἐσαγήνευσε τὰς καρδίας ὡς ὁ Δαυΐδ, καὶ ἐπέρανε τὸ ἔργον τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς ἄλλος τις Μωϋσῆς τοῦ νέου Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τοῦ Κυρίου. Ἐπέστεψε δὲ τέλος τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ἀποστολὴν διὰ τῆς καθοδηγίας τοῦ ποιμνίου του εἰς τὴν γῆν τῆς νοητῆς ἐπαγγελίας, δίκην Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἀφ' οὗ ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα νικηφόρως ἐπάλαισε κατὰ τῶν αἱρετικῶν, καὶ ἀφ' οὗ τὰ τρόπαια τῆς νίκης ἤρατο ἐνδόξως καὶ θαυμαστῶς.

Ἡ κρίσις Γρηγορίου τοῦ ἐκ Ναζιανζοῦ περὶ Μεγάλου Βασιλείου.[1]

.... Θαυμαστὸν ἡ ἐγκράτεια, καὶ ἡ ὀλιγαρκία, καὶ τὸ μὴ κρατεῖσθαι τῶν ἡδονῶν, μηδ' ὡς ὑπὸ πικρᾶς καὶ ἀνελευθέρου δεσποίνης τῆς γαστρὸς ἄγεσθαι· Τίς οὕτω μᾶλλον ἄτροφος ἦν, οὐ πολὺ δὲ εἰπεῖν καὶ ἄσαρκος. Τὰς μὲν γὰρ πλησμονὰς καὶ τοὺς κόρους, τοῖς ἀλογωτέροις ἀπέρριψε, καὶ ὧν ἀνδραποδώδης καὶ κάτω νενευκὼς ὁ βίος· αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἤδει μέγα τῶν μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμοτίμων, ἀλλὰ τοῖς ἀναγκαίοις διέζη μόνον, ὡς ἔξῆν, καὶ μόνην ἤδει τρυφήν, τὸ μὴ τρυφῶν φαίνεσθαι· μηδὲ διὰ τοῦτο δεῖσθαι πλειόνων, ἀλλὰ πρὸς τὰ κρίνα βλέπειν καὶ τὰ πτηνά, οἷς ἄτεχνον τὸ κάλλος, καὶ σχέδιος ἡ τροφή, κατὰ τὴν μεγάλην παραίνεσιν τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ (Ματθ. ς΄. 25-29), καὶ σάρκα δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος, ἵν' ἡμεῖς πλουτισθῶμεν θεότητα. Ἐντεῦθεν αὐτῷ τὸ ἐν χιτώνιον καὶ τριβώνιον, ἡ χαμευνία, καὶ ἡ ἀγρυπνία, καὶ ἡ ἄλουσία, τὰ ἐκείνου σεμνολογήματα, καὶ τὸ ἴδιστον δεῖπνον, καὶ οἱ ἄλες, ἡ κοινὴ κα-

1 (Ἐπιταφ. 74—76).

ρυκεία, καὶ ποτὸν νηφάλιόν τε καὶ ἄφθονον, ὃ γεωργοῦσι πηγαί, μηδὲν πονουμένοις.

. . . . . .

Μέγα παρθενία, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Γρηγόριος, καὶ ἀζυγία, καὶ τὸ μετ' ἀγγέλων τετάχθαι, καὶ τῆς μοναδικῆς φύσεως (οἱ ἄγγελοι δηλ. συνίστανται ἐκ μιᾶς μόνον ἀΰλου φύσεως, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐκ δύο)· ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν Χριστοῦ, ὡς καὶ γεννηθῆναι θελήσας διὰ τοὺς γεννητοὺς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου γεννᾶται, παρθενίαν νομοθετῶν, ὡς ἐνθένδε μετάγουσαν, καὶ κόσμον συντέμνουσαν, μᾶλλον δὲ κόσμῳ κόσμον παραπέμπουσαν, τὸν ἑνεστῶτα τῷ μέλλοντι; Τίς οὖν ἐκείνου μᾶλλον, ἢ παρθενίαν ἐτίμησεν, ἢ σαρκὶ ἐνομοθέτησεν, οὐ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐσπούδασε; Τίνες οἱ παρθενῶνες, καὶ τὰ ἔγγραφα διατάγματα, οἷς πᾶσαν μὲν αἴσθησιν ἐσωφρόνιζε, πᾶν δὲ μέλος ἐρρύθμιζε, καὶ ὄντως παρθενεύειν ἔπειθεν, εἴσω τὰ κάλλη στρέφων ἀπὸ τῶν ὁρωμένων ἐπὶ τὰ μὴ βλεπόμενα; Καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἀπομαραίνων, καὶ τὴν ὥλην ὑποσπῶν τῆς φλογός, τὸ δὲ κρυπτὸν τῷ Θεῷ δεικνύς; ὃς μόνος τῶν καθαρῶν ψυχῶν ἐστι νυμφίος, καὶ τὰς ἀγρύπνους ἑαυτῷ συνάγει ψυχάς, ἐὰν μετὰ λαμπρῶν τῶν λαμπάδων, καὶ δαψιλοῦς τῆς τοῦ ἐλαίου τροφῆς αὐτῷ ἀπαντήσωσι, (ὡς αἱ φρόνιμοι δηλ. παρθένοι).

Τί ἔτι; Καλὸν φιλανθρωπία καὶ πτωχοτροφία, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας βοήθημα; Μικρὸν ἀπὸ τῆς πόλεως πρόελθε κλ.κλ. Ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ συμφορὰ μακαρίζεται, καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται. Τί μοι πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον, λέγει ὁ Γρηγόριος, ἑπτάπυλοι Θῆβαι, καὶ Αἰγύπτιαι, καὶ τείχη Βαβυλώνια καὶ Μαυσώλου Καρικὸς τάφος, καὶ Πυραμίδες, Κολοσσοῦ χαλκὸς ἄμετρος[1] ἢ ναῶν μεγέθη (ὡς ὁ

[1] Τὸ μέγα τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ρόδῳ ἄγαλμα, τὸ δίκην Κολοσσοῦ πλέον τῶν 8,000 ταλάντων βάρους.

Ναὸς τῆς ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτέμιδος), καὶ κάλλη τῶν μηκέτι ὄντων, ἄλλα τε ὅσα θαυμάζουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἱστορίᾳ διδόασιν· ὧν οὐδὲν τοὺς ἐγείραντας, πλὴν δόξης ὀλίγης, ὤνησεν. Ἐμοὶ δὲ θαυμασιώτατον ἡ σύντομος τῆς σωτηρίας, ἡ ῥᾳστη πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις.

« Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς τὴν ἐν λόγοις τοῦ ἀνδρὸς ἀρετήν, προσ-» τίθησιν ὁ ἱερὸς Γρηγόριος, καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας κράτος, τὰ » πέρατα οἰκειούμενον ; Ἔτι περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους στρε-» φόμεθα, τῆς ἄκρας ἀπολειπόμενοι· ἔτι πορθμὸν διαπερῶμεν, » ἀφέντες τὸ μέγα καὶ βαθὺ πέλαγος, (τῆς ἀρετῆς δηλ. τοῦ ἀνδρὸς » τὸ ὕψος). Οἶμαι γάρ, εἴ τις ἐγένετο ἢ γενήσεται, σάλπιγξ ἐπὶ » πολὺ τοῦ ἀέρος φθάνουσα, ἢ Θεοῦ φωνή, τὸν κόσμον περιλαμ-βάνουσα [1], ἢ σεισμὸς οἰκουμένης ἔκ τινος καινοτομίας καὶ θαύ-ματος, ταῦτα *εἶναι τὴν ἐκείνου φωνὴν* καὶ διάνοιαν (πάντα δηλ. ταῦτα νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὴν φωνὴν καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ Βασιλείου), τοσοῦτον ἅπαντα ἀπολείπουσαν καὶ κάτω τιθεῖσαν ὅσον τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμεῖς. Τίς μὲν ἑαυτὸν ἐκάθηρε μᾶλ-λον τῷ πνεύματι, καὶ ἄξιον τοῦ διηγεῖσθαι τὰ θεῖα παρεσκεύασε ; Τίς δὲ μᾶλλον ἐφωτίσθη φῶς γνώσεως, καὶ διέκυψεν εἰς τὰ βάθη τοῦ πνεύματος καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ περὶ Θεοῦ διεσκέψατο ; Τί δὲ λόγον ἔσχεν ἀμείνω τῶν νοηθέντων ἑρμηνευτήν ; ὡς μηδ' ἑτέρῳ σκάζειν κατὰ τοὺς πολλούς, ἢ νῷ λόγον οὐκ ἔχοντι, ἢ λόγῳ μὴ κατὰ νοῦν βεβηκότι, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν ὁμοίως εὐδοκιμεῖν, καὶ αὐτὸν ἴσον ἑαυτῷ φαίνεσθαι καὶ ὄντως ἄρτιον. *Πάντα μὲν ἐρευνᾶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ τῷ πνεύματι μεμαρτύρηται*, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, ἀλλ' ὡς ἐν-τρυφῶντι τῇ θεωρίᾳ. *Πάντα* δὲ ἐκείνῳ *διηρμήνευται* τὰ τοῦ πνεύματος, ἐξ ὧν τὸ ἦθος ἅπαν ἐπαίδευσε, καὶ ὑψη-

1 Ψαλμ. μθ'. Δαυΐδ. «Θεὸς Θεῶν, κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ Ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι Δεσμῶν».

γορίαν ἐδίδαξε καὶ τῶν παρόντων ἀπανέστησε, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα μετεσκεύασεν....

Τίς μὲν ἄλλη συλλόγου σήμερον χάρις ; ἐπιφέρει ὁ Γρηγόριος· τίς δὲ συμποσίων ἡδονή ; τίς δὲ ἀγορῶν ; τίς δ' ἐκκλησιῶν : τίς τῶν ἐν τέλει καὶ τῶν μετ' ἐκείνους τρυφή ; τίς μοναστῶν ἢ μιγάδων ; τίς τῶν ἀπραγμόνων, ἢ τῶν ἐν πράγμασι ; τίς τῶν τὰ ἔξωθεν φιλοσοφούντων, ἢ τὰ ἡμέτερα ; Μία καὶ διὰ πάντων καὶ ἡ μεγίστη, τὰ ἐκείνου συγγράμματα καὶ πονήματα. Οὐδὲ γραφεῦσιν εὐπορία τις ἄλλη μετ' ἐκεῖνον, ἢ τὰ ἐκείνου συγγράμματα· σιωπᾶται τὰ παλαιά, ὅσα τινὲς τοῖς θείοις λόγοις ἐνίδρωσαν, ῥοᾶται τὰ νέα, καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῖν ἐν λόγοις, ὃς ἂν τὰ ἐκείνου μάλιστα τυγχάνῃ γινώσκων, καὶ διὰ γλώσσης φέρων καὶ συνετίζων τὰς ἀκοάς. Ἤρκεσε γὰρ εἰς ἀντὶ πάντων τῶν σπουδαιοτέρων εἰς παίδευσιν. Ἐγὼ τοῦτο μόνον, ἐπιλέγει ὁ ἱερὸς Γρηγόριος, αὐτοῦ διηγήσομαι. Ὅταν τὴν ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ κτίστου γίνομαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὄψει μόνῃ διδασκάλῳ χρώμενος. Ὅταν τοῖς ἀντιρρητικοῖς ἐντύχω λόγοις, τὸ Σοδομιτικὸν ὁρῶ πῦρ, ᾧ τεφροῦνται γλῶσσαι πονηραὶ καὶ παράνομοι, ἢ τὸν Χαλάνης πύργον, κακῶς μὲν οἰκοδομούμενον, καλῶς δὲ λυόμενον. Ὅταν τοῖς περὶ Πνεύματος, εὑρίσκω Θεόν, ὃν ἔχω, παρρησιάζομαι τὴν ἀλήθειαν, ἐπιβατεύω τῆς ἐκείνου θεολογίας καὶ θεωρίας. Ὅταν ταῖς ἄλλαις ἐξηγήσεσιν, αἷς τοῖς μικρὰ βλέπουσιν ἀναπτύσσει, τρισσῶς· (δηλ. ἱστορικῶς, ἠθικῶς καὶ ἀναγωγικῶς)[1], ἐν ταῖς στεραῖς αὐτοῦ πλαξὶ τῆς καρδίας ἀπογραφόμενος, πείθομαι μὴ μέχρι τοῦ γράμματος ἵστασθαι, μηδὲ βλέπειν τὰ ἄνω

1 (Σολομ. Παροιμ. κβ'. 20). «Καὶ σὺ δέ, ἀπόγραψαι αὐτὰ σεαυτῷ τρισσῶς εἰς βουλὴν καὶ γνῶσιν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου».

μόνον, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω διαβαίνειν· καὶ εἰς βάθος ἔτι χωρεῖν ἐκ βάθους, ἄ β υ σ σ ο ν ἀ β ύ σ σ ῳ (Ψαλμ. μα΄. 7—λε΄ 6), προσκαλούμενος, καὶ φωτὶ φῶς εὑρίσκων, μέχρις ἂν φθάσω πρὸς τὸ ἀκρότατον. Ὅταν ἀθλητῶν (ἢ ἁγίων μαρτύρων) ἐγκωμίοις προσομιλήσω, περιφρονῶ τὸ σῶμα καὶ σύνειμι τοῖς ἐπαίνοις, καὶ πρὸς τὴν ἄθλησιν διεγείρομαι. Ὅταν ἠθικοῖς λόγοις καὶ πρακτικοῖς. καθαίρομαι ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ ναὸς Θεοῦ γίνομαι δεκτικός, καὶ ὄργανον κρουόμενον πνεύματι, καὶ θείας ὑμνῳδὸν δόξης τε καὶ δυνάμεως. Τούτῳ (τῷ πνεύματι δηλ.) μεθαρμόζομαι καὶ ῥυθμίζομαι, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι, τὴν θείαν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούμενος.

Κρίσις Φωτίου περὶ Μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ δὲ κλεινὸς Φώτιος ἐν Μυριοβίβλῳ 141 λέγει· «Ἄριστος ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ Μέγας Βασίλειος, λέξει δὲ καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δεύτερος ᾄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καί γε λαμπρότητος ἐραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ, καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον, καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θείη, ἔπειτα τούτους ἐκμελετήσῃ, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων, δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτῶν ἑτέρου δεήσεσθαι, οἶμαι δὲ οὔτε Πλάτωνος, οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται εἰς τὸ πολιτικόν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι» [1].

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Φώτιος λέγουσι περὶ Μεγάλου Βασιλείου, ὅτι ὁ Θουκυδίδης τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ στρυ-

1 Γρηγόρ. Ναζιαν. ἐπιταφ. 74—76. Φωτ. Μυριόβιβ. 141.

φνῆ πλοκῆ τῶν δογμοτικῶν ζητημάτων περὶ τοῦ λόγου καὶ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἑξαημέρῳ, ὁ Πλάτων ἐν τοῖς βαθέσι νοήμασι περὶ Θεοῦ καὶ ἠθικῆς μορφώσεως, καὶ ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ ῥητορικῇ τέχνῃ τοῦ καταλλήλως καὶ ἐπιτυχῶς ὁμιλεῖν ἀπ' ἄμβωνος καὶ καταρτίζειν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ δύναται προσφυῶς νὰ προσαρμοσθῇ εἰμὴ ἐν τῷ ἐνδόξῳ τῆς πίστεως προμάχῳ, τῷ τῆς Καισαρείας φωστῆρι καὶ ἀναμορφωτῇ Βασιλείῳ τῷ Μεγάλῳ. Αὐτὸς δ' ἐν ἐπιλόγῳ εἰπεῖν, εἶναι καὶ ὁ ἱδρυτὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ὁ συνθέσας τὴν ἱερὰν κατ' αὐτὸν ἀκολουθίαν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΤΟ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ ΜΕΡΟΣ ΑΥΤΟΥ

ΘΕΣΑΣ τὸν θεμέλιον λίθον τῆς δογματικῆς θεολογίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπῆρξεν ὁ ὑψιπέτης ἀετὸς τοῦ πνεύματος, Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁ φωνήσας ἐν τῷ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίῳ τό, «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.» (Ἰωάν. Α΄. 1—5).

Οὐδεὶς δ' ἐκ τῶν σοφῶν τῆς ἀρχαιότητος, οὐδὲ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος ἐξαιρουμένων, ἠδυνήθη νὰ λάβῃ σαφῆ γνῶσιν τοῦ θείου καὶ τελείαν ἀποκάλυψιν τῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ἰωάννην δὲ τοῦτον, οὐδεὶς ἕτερος ἐκτὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπεκάλυψε τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν καὶ ἔννοιαν περὶ τρισυποστάτου Θεοῦ καὶ τοῦ σαρκωθέντος προαιωνίου λόγου αὐτοῦ. Ἔτι δὲ οὐχὶ σὰρξ καὶ αἷμα ἐφανέρωσαν αὐτῷ ταῦτα, ἀλλὰ τὸ θεῖον Πνεῦμα τὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπερ ὡμίλει εἰς τὴν παρθενικὴν ψυχὴν καὶ ἄδολον καρδίαν τοῦ ἁγίου τούτου μαθητοῦ, καὶ ἀφωσιωμένου μετ' ἄκρας ἀγάπης πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὀπαδοῦ καὶ ἀποστόλου... Ὁπόταν δὲ ὁ Ἰησοῦς φανερὸν καθίστα αὐτῷ καὶ μόνῳ τὸν προδότην Ἰούδαν, τὴν δὲ

ἁγίαν αὐτοῦ μητέρα ἐνεπιστεύετο αὐτῷ καὶ μόνῳ, ὡς φιλοστοργοτάτῳ φίλῳ κατὰ τὴν ἱερὰν ὥραν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ, οὐδὲν ἕτερον ἤθελε νὰ προδηλώσῃ διὰ τούτου, εἰμὴ τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἔλλαμψιν τοῦ νοητοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας καὶ τῆς θείας τοῦ λόγου εὐδοκίας καὶ συγκαταβάσεως. Ἡ ἐν λόγοις δὲ παράστασις καὶ ἔκθεσις τοῦ ποτὲ μεγάλου μυστηρίου τούτου, τοῦτο εἶναι ὄντως ἡ δογματικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ βάσις τῆς μετὰ ταῦτα ἱερᾶς θεολογίας. Ἐπὶ τῆς πέτρας δὲ ταύτης τῆς ἱερᾶς ὁμολογίας περὶ Θεοῦ στηριζόμενος καὶ ὁ κληθεὶς σκεῦος τῆς ἐκλογῆς Παῦλος, ἔλεγε περὶ αὐτοῦ τάδε : «Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν »κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων »Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν »ἀνθρωπίνων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς »πᾶσι ζωὴν καὶ τὰ πάντα» κ.λ. (Πράξ. 17, 24—25). Ἐξ ὧν μορφοῦμεν τὴν ἰδέαν περὶ ἀληθοῦς Θεοῦ Δημιουργοῦ τοῦ παντός, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἔχοντος ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τόπῳ ἀπείρῳ καὶ ἀπεριορίστῳ. «Οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος, ἡ »δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ» λέγει καὶ ἡ Ἁγία Γραφή, ἵνα μὴ ἀνθρωπομορφικῶς τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνωμεν. Τὸ ἔργον δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ διαρκὴς περὶ τοῦ κόσμου πρόνοια, καὶ ἡ ἀπόλυτος καὶ ἀνιδιοτελὴς πρὸς τὰ πλάσματα αὐτοῦ ἐν γένει ἀγάπη καὶ τὸ διαφέρον, πρὸς κανονικὴν καὶ σοφὴν αὐτῶν ἐν πᾶσι κατεύθυνσιν. Οὐδένα δ' ἐκτὸς ἑαυτοῦ σύμβουλον ἔχων ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τῇ διοικήσει αὐτοῦ, κυβερνᾷ ἀοράτως τὸν αἰσθητὸν καὶ ὑπερκείμενον τοῦτον κόσμον ὁ Θεὸς μετὰ λεπτοτάτης καὶ μυστηριώδους σοφίας, ἐν ἄκρᾳ ἅμα δικαιοσύνῃ καὶ ἀσυλλήπτῳ ἀγαθότητι. «Ζητεῖν τὸν Θεόν, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ »εὕροιεν, καί γε οὐ μακρὰν ἀφ' ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. »Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ »ἐσμὲν» κ.λ...τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν» (κατὰ τὸν

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ποιητὴν ἀρχαῖον τὸν Ὅμηρον), λαλοῦντες. Πολλάκις δὲ μὴ νοοῦντες τὰς κατευθύνσεις καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Σύμπαντος, νηπιάζομεν ἐν ταῖς σκέψεσιν ἡμῶν, καὶ ἔκπληκτοι διατελοῦμεν πρὸ τῶν ἔργων τῆς βουλῆς αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἄκρας αὐτοῦ δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος. Διὰ τοῦτο πρὶν ἢ θίξωμεν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους, καὶ τὰς κατὰ τοῦ Εὐνομίου ἀποκρίσεις αὐτοῦ, ἀνάγκη πᾶσα νὰ προτάξωμεν εἰσαγωγήν τινα περὶ τοῦ ὄντως ὄντος, καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἀπολύτου ἐν τῷ κόσμῳ ἀληθείας, ἤτοι περὶ τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΤΙΣ Ο ΘΕΟΣ ΥΠΟ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

«Ὁ Θεὸς κατ' οὐσίαν εἷς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν» 1.

Ο ΘΕΟΣ νοούμενος ὡς περιέχων ἐν ἑαυτῷ ἅπαν τὸ εἶναι ἀπεριορίστως, εἶναι αἴτιον ἅμα καὶ αἰτιατὸν ἑαυτοῦ φύσει, ἤτοι κατ' ἀπόλυτον φυσικὴν ἀναγκαιότητα, συνῳδὰ τῇ δογματικῇ Ζήκου Ρώση. Ὡς φύσει δὲ αἴτιον ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς εἶναι κατ' ἀπόλυτον ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀναγκαιότητα ἐνεργῶν καὶ ζῶν ὁ Πατήρ, θεωρούμενος ἔνθεν μὲν ὡς γεννήτωρ, ἔνθεν δὲ ὡς προβολεύς· τὸ δὲ αἰτιατὸν ὡς κατ' ἀπόλυτον ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀναγκαιότητα ἐνεργούμενον, ἤτοι ὡς ἀποτέλεσμα τῆς κατ' ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα φυσικῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, εἶναι οὐχὶ ὑποδεέστερόν τι τοῦ αἰτίου, ὁποῖον εἶναι κατὰ μὲν τὴν γνώμην τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ὁ κόσμος μετὰ τοῦ νοῦ ὡς πρώτου προϊόντος ἐκ τοῦ ἑνός, κατὰ δὲ τὴν δόξαν ἢ δοξασίαν τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ὁ Υἱὸς ἢ ὁ Λόγος ὡς τὸ πρῶτον κτίσμα τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ ἐδημιουργήθησαν πάντα τὰ λοιπὰ κτίσματα· ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ

1 *Δογματ. Ζ. Ῥώση. σελ. 287 κ.λ.π.*

Θεῷ αἰτιατὸν ἑαυτοῦ ἐξισοῦται ἀπολύτως πρὸς τὸ αἴτιον, καὶ εἶναι ἀπόλυτον ἀποτέλεσμα ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, οὐχὶ δ' ἐκτὸς ἑαυτοῦ, ὡς εἶναι ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ ὁ κόσμος ὡς αἰτιατόν. Τὸ κατ' ἀπόλυτον δὲ φυσικὴν ἀναγκαιότητα αἰτιατὸν ἑαυτοῦ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, θεωρούμενος ἔνθεν μὲν ὡς Υἱὸς ἀϊδίως γεννώμενος φύσει ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὡς γεννήτορος, ἤτοι ὡς ἀπόλυτος ἐν τῷ Θεῷ Λόγος, δι' οὗ νοεῖ ἅπαν τὸ εἶναι ἑαυτοῦ τὸ ἐν μορφῇ οἱονεὶ φυσικῆς ἀναγκαιότητος καὶ φυσικῶν προσδιορισμῶν ἢ ἰδιωμάτων ὑφιστάμενον, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης νοήσεως οἱονεὶ ἀπεικονίζει ἐντελῶς αὐτὸ ὡς νοητὸν ἐν τῷ Υἱῷ ἢ Λόγῳ μετὰ τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων ἢ προσδιορισμῶν, οἵτινες οὕτως εἶναι ἅμα καὶ νοητοὶ ἢ λογικοὶ προσδιορισμοί· ἔνθεν δὲ ὡς Ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως ἀϊδίως προβαλλόμενον ἢ ἐκπορευόμενον, ἤτοι ὡς ἐν τῷ Θεῷ ἄϊδιος καὶ ἀπόλυτος βούλησις, δι' ἧς τὸ εἶναι τὸ ἐν ταῖς μορφαῖς ἢ ταῖς ὑποστάσεσι φυσικῆς ἀναγκαιότητος καὶ λογικῆς νοήσεως μετὰ φυσικῶν καὶ λογικῶν ἰδιωμάτων ἢ προσδιορισμῶν ὑφιστάμενον, ἔχει ἅμα καὶ τὴν μορφὴν ἢ ὑπόστασιν τῆς ἐλευθερίας μετὰ τῶν ἠθικῶν ἰδιωμάτων ἢ προσδιορισμῶν ὡς ἐλευθέρως βουλητόν. Ἂν δὲ τὸ διττὸν αἰτιατόν, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς φύσει ἐν τῷ Θεῷ αἰτιατὰ τοῦ φύσει αἰτίου αὐτῶν, ὅστις εἶναι ὁ Πατήρ, ὡς γεννήτωρ ἅμα καὶ προβολεύς, ἐθεωροῦντο ὡς μὴ ἐνεργά, τὸ διττὸν τοῦτο ἐν τῷ Θεῷ αἰτιατὸν δὲν ἤθελεν εἶναι ἀπόλυτον ἐπίσης, ὡς εἶναι τὸ αἴτιον· ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ Θεῷ καθ' ἑαυτὸν θεωρουμένῳ δὲν ὑπάρχει παθητικότης, ἀλλὰ μόνον ἀπόλυτος ἐνέργεια, τὸ δὲ ἐν τῷ Θεῷ αἰτιατὸν ἑαυτοῦ εἶναι ἐπίσης ἀπόλυτον, ὡς καὶ τὸ αἴτιον, τὸ ἀπόλυτον αἰτιατὸν θεωρούμενον ἐκ τῶν δύο ἄλλων ἀπόψεων τῶν διαφόρων τῆς ἀπόψεως τῆς ἀπολύτου ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀναγκαιότητος, εἶναι ἀπολύτως ἐνεργόν, ὡς καὶ τὸ αἴτιον, οὕτω δὲ τὸ ἀπόλυτον

αἴτιον καὶ τὸ ἀπόλυτον αἰτιατὸν ἐν τῷ Θεῷ ὡς ἀπολύτως ἐνεργά, ὑπάρχουσιν ἐν ἀπολύτῳ καὶ ἀϊδίῳ ἀλληλεπιδράσει. Ὅθεν τὸ διττὸν ἐν τῷ Θεῷ αἰτιατόν, θεωρούμενον ἐκ τῶν δύο ἄλλων ἀπόψεων αὐτοῦ, ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀπολύτου λογικῆς νοήσεως, ἔνθεν δὲ ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀπολύτου ἐλευθέρας βουλήσεως, εἶναι τὸ μὲν νοήσει, τὸ δὲ βουλήσει ἀπολύτως ἐνεργόν. Νοήσει μὲν ἐνεργῶν ἐν τῷ Θεῷ εἶναι ὁ ἀΐδιος Λόγος αὐτοῦ, βουλήσει δ' ἐνεργοῦν εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ ἐν ἑαυτῷ ἀπεριορίστως περιέχων ἅπαν τὸ εἶναι Θεός, νοεῖ ἀχρόνως καὶ ἀπολύτως ἐν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς φύσει καὶ ἀϊδίως γεννωμένῳ Μονογενεῖ Υἱῷ ἢ Λόγῳ, ἅπαν τὸ εἶναι τὸ ἐν μορφῇ φυσικῆς ὑποστάσεως καὶ φυσικῶν προσδιορισμῶν, κατ' ἀπόλυτον φυσικὴν ἀναγκαιότητα ὑφιστάμενον ἐν τῷ Πατρί, οὕτω δὲ τὸ ἐν μορφῇ φυσικῆς ὑποστάσεως καὶ φυσικῶν προσδιορισμῶν, ἢ ἰδιωμάτων ὑφιστάμενον ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι, ἔχει ἅμα καὶ μορφὴν λογικῆς ὑποστάσεως καὶ λογικῶν προσδιορισμῶν ἢ ἰδιωμάτων ἐν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς φύσει καὶ ἀϊδίως γεννωμένῳ Υἱῷ ἢ Λόγῳ.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐν τῷ Θεῷ ἀπόλυτον αἰτιατὸν ὡς ἀπολύτως ἐνεργόν, δὲν εἶναι μόνον νοήσει, ἀλλὰ καὶ βουλήσει ἐνεργοῦν, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως ἀϊδίως ἐκπορευομένῳ Ἁγ. Πνεύματι, ὡς βουλητικῇ ἢ ἠθικῇ ὑποστάσει, βούλεται ἀϊδίως τὸ ἐν τῷ Πατρὶ μὲν ἐν μορφῇ φυσικῆς ὑποστάσεως καὶ φυσικῶν προσδιορισμῶν ἢ ἰδιωμάτων, ἐν τῷ Υἱῷ δὲ ἐν μορφῇ λογικῆς ὑποστάσεως καὶ λογικῶν προσδιορισμῶν ἢ ἰδιωμάτων ὑφιστάμενον ἀπόλυτον εἶναι. Ὁμοίως ἐν τῷ Ἀϊδίῳ Λόγῳ ὁ εἷς Θεὸς νοεῖ ἀχρόνως καὶ ἀϊδίως οὐ μόνον τὸ ἐν μορφῇ φυσικῆς ὑποστάσεως καὶ φυσικῶν προσδιορισμῶν ὑφιστάμενον ἐν τῷ Πατρὶ ἀπόλυτον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν μορφῇ ἠθικῆς ὑποστάσεως καὶ ἠθικῶν προσδιορισμῶν ἢ ἰδιωμάτων ὑφιστάμενον ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ἀλλ' ἂν ἐν τῷ Θεῷ καθ' ἑαυτὸν θεωρουμένῳ ὑπῆρχε μόνον διάκρισις αἰτίου φύσει ἐνεργοῦ καὶ αἰτιατοῦ, νοήσει καὶ βουλήσει ἐνεργοῦ, ἤτοι ἂν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ αἴτιον κατ' ἀπόλυτον φυσικὴν ἀναγκαιότητα ἐνεργοῦν, αἰτιατὰ δὲ ἔνθεν μὲν ὁ νοῦς ἢ λόγος κατ' ἀπόλυτον νόησιν νοῶν, ἔνθεν δὲ βούλησις κατ' ἀπόλυτον ἐλευθερίαν βουλομένη, οὐχὶ δὲ καὶ ἑνότης αἰτίας, ἥτις εἶναι ὁ Πατήρ, καὶ ἑνότης ἢ ταὐτότης οὐσίας, ἠθέλομεν ἔχῃ τρία οὐσιωδῶς διάφορα, ἤτοι τρεῖς διαφόρους Θεούς, οὐχὶ δὲ ἕνα Θεόν, ἢ μίαν οὐσίαν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν. Ἐν ταῖς τρισὶν ὅμως διακρίσεσιν ἢ ὑποστάσεσιν ἐν τῷ Θεῷ, ἐν τῇ φυσικῇ, τῇ λογικῇ καὶ τῇ ἠθικῇ ἐν αὐτῷ ὑποστάσει, ὑπάρχει ἑνότης οὐ μόνον αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἑνότης καὶ ταὐτότης οὐσίας· διότι ὁ Θεὸς ἐκ τῆς ἀϊδίου ἐν ἑαυτῷ καὶ καθ' ἑαυτὸν διακρίσεως ἑαυτοῦ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς ἐνεργοῦν καὶ ἐνεργούμενον κατ' ἀπόλυτον ἐν ἑαυτῷ ἀναγκαιότητα, εἰς νοοῦν καὶ νοούμενον κατ' ἀπόλυτον νόησιν, καὶ εἰς βουλόμενον καὶ βουλητόν, ἢ εἰς θέλον καὶ θελόμενον, κατ' ἀπόλυτον ἐλευθέραν βούλησιν, ἐπιστρέφων ἀϊδίως εἰς τὴν πρὸς ἑαυτὸν ἀΐδιον ἑνότητα καὶ ταὐτότητα, ἐν τῷ κατ' ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα ἐνεργουμένῳ, τῷ κατ' ἀπόλυτον νόησιν νοουμένῳ, καὶ τὸ κατ' ἀπόλυτον βούλησιν βουλητῷ, ἐνεργεῖ, νοεῖ καὶ βούλεται ἀϊδίως ἑαυτὸν ὡς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κατ' οὐσίαν ἐν ταῖς τρισὶν ἀϊδίοις ταύταις ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ διακρίσεσιν ἢ ὑποστάσεσιν, οὐχὶ δὲ ἀλλότριόν τι ἑαυτοῦ, ὡς κατὰ Πλωτῖνον τὸ πρῶτον ἐκπόρευμα ἐκ τοῦ ἑνός, ὁ νοῦς, ὡς θεωρούμενον ὑπ' αὐτοῦ ὑποδεέστερον τοῦ ἑνός, νοεῖ ἐν τῷ ἑνὶ τούτῳ ὡς νοητῷ ἀλλότριόν τι καὶ ὑπέρτερον ἑαυτοῦ, τὴν ἀφῃρημένην μονάδα, ἥτις κατ' αὐτὸν εἶναι τὸ ἀπόλυτον, ἤτοι ὁ Θεός.... Οὕτω δὲ ἡ θεία μονὰς διακρίνουσα ἑαυτὴν ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τριάδα διά τινος ἀχρόνου ἢ ἀϊδίου ἐν ἑαυτῇ κινήσεως, ἐκ τῆς διακρίσεως ταύτης πάλιν ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὴν ἀχρόνως καὶ ἀϊδίως διὰ τῆς ἑνότητος τῶν ἀπ' ἀλλήλων

διακρινομένων, ὥστε ἐν τῇ ἑτερότητι τῶν τριῶν ὑποστάσεων ὑπάρχει ἑνότης ἢ ταὐτότης οὐσίας[1].

Ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ.

Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνάρμοστος εἰς τὴν ὑπερβατικότητα, εἰς τὸ ἀνεξερεύνητον καὶ τὸ ἀπρόσιτον ὕψος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὅλως ἀνέφικτος. Τοῦτο οὐχὶ ὅλως ἀληθές· καθότι ἡ ἀποδοχὴ τοιαύτης ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν οὗτος εἶναι ὅλως ἀπρόσιτος εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἐντελῶς ἀνεξερεύνητος, συνεπάγεται τὴν ἄρνησιν πάσης παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, πάσης κοινωνίας αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπερ, ὡς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέν, δύναται νὰ ἔχῃ γνῶσίν τινα περὶ Θεοῦ, ἀτελῆ μέν, ἀλλ' ἀληθῆ καὶ πραγματικήν, καθ' ὅσον τὰ εἰς τὸν Θεὸν ἀποδιδόμενα ἰδιώματα γινώσκονται κατ' ἀναγκαίους λογικοὺς νόμους.

Πρὸς τὴν γνώμην περὶ τῶν ἰδιωμάτων ὡς ἐξ ἀντικειμένου, προσεγγίζει ἡ γνώμη τῶν πλείστων Πατέρων, καθ' ἣν τινὰ τῶν ἰδιωμάτων, οἷον τὸ ἀγαθόν, τὸ δίκαιον κ.λ. δηλοῦσιν οὐχὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἢ τὰ παρεπόμενα τῇ φύσει ἢ οὐσίᾳ. Τοῦτο γίνεται δῆλον, ὅτι δηλ. τὰ ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ δὲν ἐκλαμβάνονται ὡς ἐξ ὑποκειμένου, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐξ ἀντικειμένου ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (ὀρθ. πίστ. Α'. 15). «Τὸ ἄκτιστον λέγει, τὸ ἄναρχον, τὸ ἀθάνατον καὶ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον, τὸ ἄϋλον, τὸ ἀγαθόν, τὸ δημιουργικόν... τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἀπαθές... τὸ ἀπεριόριστον... τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ζωοδοτικόν, τὸ παντοδύναμον, τὸ ἁγιαστικὸν καὶ μεταδοτικόν, πάντα ταῦτα καὶ

1 (Δογμ. Ζήκ. Ῥώση 287 κ'.)

τὰ τοιαῦτα φύσει ἔχει οὐκ ἄλλοθεν ε ἰ λ η φ ε ῖ α, ἀλλ' αὐτὴ μ ε τ α δ ι δ ο ῦ σ α παντὸς ἀγαθοῦ τοῖς οἰκείοις ποιήμασι κατὰ τὴν ἑκάστου δεκτικὴν δύναμιν, ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων μονή τε καὶ ἴ δ ρ υ σ ι ς· ἀ δ ι ά σ τ α τ ο ι γὰρ αὗται καὶ ἀνεκφοίτητοι ἀλλήλων εἰσίν, ἀσύγχητον ἔχουσαι τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν... καὶ ὅτι ἡ θεία ἔλλαμψις καὶ ἐνέργεια μία οὖσα καὶ ἁπλῆ καὶ ἀμερὴς καὶ ἀγαθοειδῶς ἐν τοῖς μεριστοῖς ποικιλλομένη καὶ τοῖς πᾶσι τὰ τῆς οἰκείας φύσεως συστατικὰ νέμουσα, μένει ἁπλῆ, πληθυνομένη μὲν ἐν τοῖς μεριστοῖς ἀμερίστως καὶ τὰ μεριστὰ πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἁπλότητα συνάγουσα καὶ ἐπιστρέφουσα· πάντα γὰρ αὐτῆς ἀφίεται καὶ ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν ὕπαρξιν καὶ αὐτὴ τοῖς πᾶσι τοῦ εἶναι, καθὼς ἔχει φύσεως, μεταδίδωσι· καὶ αὐτή ἐστι τῶν ὄντων τοῦ εἶναι καὶ τῶν ζώντων ἡ ζωὴ καὶ τῶν λογικῶς ὄντων ὁ λόγος καὶ τῶν νοερῶς ὄντων ἡ νόησις, αὐτὴ ὑπὲρ ν ο ῦ ν οὖσα καὶ ὑπὲρ λ ό γ ο ν καὶ ὑπὲρ ζ ω ὴ ν καὶ ὑπὲρ ο ὐ σ ί α ν... ἔτι καὶ τὸ ἁπλῆ γνώσει γινώσκειν τὰ πάντα, κ.λ. (καὶ κεφ. 9). «Τὸ δὲ ἄναρχον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀγέννητον, ἤτο ἀΐκτιστον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀόριστον καὶ τὰ τοιαῦτα, τί οὐκ ἔστι δηλοῖ, τοὐτέστιν ὅτι οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι, οὐδὲ φθείρεται, οὐδὲ ἔκτισται... τὸ δὲ ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ ὅσιον καὶ τὰ τοιαῦτα, παρέπονται τῇ φύσει, ο ὐ κ α ὐ τ ὴ ν δ ὲ τ ὴ ν ο ὐ σ ί α ν δ η λ ο ῖ.» κ.λ.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Δαμασκηνὸς ἐκλαμβάνει κατ' ἐπίνοιαν θεωρητὰς τὰς ὑποστατικὰς ἐν τῷ Θεῷ διακρίσεις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κοινὴν ἐν τῷ Θεῷ οὐσίαν καὶ τὸ ἕν, ὅπερ νοεῖ ὡς πράγματι θεωρητόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΕΥΝΟΜΙΟΣ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΑΥΤΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΕΥΝΟΜΙΟΣ ἦτο τὸ γένος Καππαδόκης, καὶ ἐκ τῆς κώμης Δακόρας· μαθητὴς δὲ καὶ ὑπογραφεὺς τοῦ Ἀρειανοῦ Ἀετίου, οὗ οὐ μόνον ἐδέχθη τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ ὑπερέβαλε τὸν διδάσκαλόν του τοῦτον διά τε παιδείας καὶ τῆς φήμης αὐτοῦ τῆς μεγάλης. Ὑπῆρξε δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κληθείσης αἱρέσεως τῶν Εὐνομιανῶν. Ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου δὲ Ἀντιοχείας Εὐδοξίου προχειρισθεὶς διάκονος ὁ Εὐνόμιος, εἶτα δὲ κατὰ τὸ 360 μ. Χ. γενόμενος Ἐπίσκοπος Κυζίκου, παρηγγέλθη ὑπ' αὐτοῦ νὰ κρύπτῃ ἐπιμελῶς τοῦ Ἀετίου τὰ δόγματα, ἅτινα εἶχεν ἀσπασθῆ. Μὴ δυνηθεὶς δ' ὅμως νὰ προφυλάξῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ κρύψῃ τὰ φρονήματά του, [1] καὶ ἀναφανδὸν πλέον κηρύξας τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ τοῖς πολλοῖς, καθηρέθη καὶ εἰς διαφόρους τόπους ἐξωρίσθη. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Ἰωβιανοῦ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶτα δὲ ἐλθὼν εἰς Χαλκηδόνα, ἐξωρίσθη

1 (Κατὰ τὸ «οὐδὲν κρυπτόν, ὃ μὴ φανερὸν γενήσεται» τῆς Ἁγίας Γραφῆς). Ματθ. ι΄. 26.

ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος εἰς Ἀλμυρίδα, χωρίον τι τῆς Μυσίας παρὰ τὸν Ἴστρον ποταμόν. Ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν φυγαδευθεὶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἀποπέμπεται εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ὅπου μισούμενος ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἐκείνου διὰ τὴν κακὴν αὐτοῦ συμπεριφορὰν πρὸς τὸν ἐπίσκοπόν των Βασίλειον, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἴς τινα ἀγρὸν αὐτοῦ παρὰ τὴν Λακόραν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας, περὶ τὸ 394 μ. Χ.

Δοξασία αὐτοῦ ἐν συντόμῳ.

Οὗτος ἐδόξαζεν ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ἀγέννητος ὢν φύσει, οὕτω δὲν γεννᾶται, οὐδ' ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας δύναται νὰ γεννήσῃ τι ὅμοιον ἑαυτῷ κατὰ τὴν οὐσίαν. Ἑπομένως ὁ Λόγος αὐτοῦ πρὸ πάντων καὶ πρὸ πάσης κτίσεως μόνον τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἐγεννήθη ἢ ἐκτίσθη ἢ ἐποιήθη χωρὶς νὰ μεταλάβῃ τι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀμεταδότου ὑποστάσεως. Τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ καὶ προστάγματι, ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμει τοῦ Υἱοῦ.

Κατὰ τοῦ Εὐνομίου λοιπὸν τούτου καὶ τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Βασίλειος τὰ ἑξῆς συγγράμματα.

Ὑπόθεσις τοῦ κατ' Εὐνομίου Α'. συγγράμματος.

Εἴδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις πῶς νοοῦμεν δογματικῶς τὸν Θεόν, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἰδιώματα αὐτοῦ. Ἤδη δὲ θέλομεν ποιήσει μικρὰν καὶ σύντομον ἀνάλυσιν τῶν ἔργων τοῦ Εὐνομίου περὶ Θεοῦ, τοῦ προαιωνίου Λόγου αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ θὰ παραθέσωμεν τὰς ἀπαντήσεις τοῦ ἱεροῦ καὶ σοφοῦ Βασιλείου περὶ τούτων.

Τοῦ ἀσεβοῦς δὲ ἔργου αὐτοῦ ἄρχεται ὁ Εὐνόμιος ἐν τῷ κατ' αὐτὸν βιβλίῳ, διὰ τῆς προτροπῆς τὸ νὰ μὴ προσέχῃ τις μήτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα, μήτε εἰς τὴν σπουδαιότητα τῶν διδασκάλων·

«Μὴ τῷ πλήθει, λέγει ὁ Εὐνόμιος, διακρίνειν ἐθέλειν τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, τῇ πλείονι μοίρᾳ τὸ κρεῖττον συνάπτοντες· μήτε μὴν ἀξιώμασι προσέχοντες, ἀμαυροῦσθαι τὴν διάνοιαν, ἢ τῇ τάξει τῶν προλαβόντων τὸ πλέον νέμοντες, ἀποφράττειν τὰς ἀκοὰς τοῖς ὑστέροις». Αἱ παραινέσεις τοῦ Εὐνομίου, ἁπαντᾷ ὁ Βασίλειος, δὲν δύνανται ν' ἀκουσθῶσι, «ὁ τ ι ἡ ἀ λ ή θ ε ι α εἶναι» ἀρχαιοτέρα τοῦ ψεύδους, ἡ δ ὲ π ε ῖ ρ α διδάσκαλος». Ἀντιφάσκει δὲ πρὸς ἑαυτὸν ὁ Εὐνόμιος πάντοτε, καθότι ἐκτιθεὶς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, καλεῖ αὐτὸ ἀρχαῖον, ἐνῷ πράγματι αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο, δὲ οὗ ὁ Ἄρειος ἐξηπάτησε τὸν Ἀλεξανδρείας Πατριάρχην Ἀλέξανδρον τῷ 318 μ. Χ.

Πρῶτον θεμέλιον τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τίθησιν τὸ ὅτι, «ἐπειδὴ εἷς εἶναι ὁ Θεός, μήτε παρ' ἑαυτοῦ, μήτε παρ' ἑτέρου γενόμενος, ἀκολουθεῖ τούτῳ τὸ ἀγέννητον, μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι οὐσία ἀγέννητος». Εἰς ὑποστήριξιν δὲ τῆς τελευταίας προσθήκης ὁ Εὐνόμιος ἔγραψεν ὅτι τὸ ἀγέννητον, δὲν εἶναι ψιλὴ ἐνέργεια τῆς ἡμετέρας περὶ Θεοῦ ἐννοίας· ἀγέννητον δὲ λέγοντες, ἐπιφέρει, «οὐκ ὀνόματι μόνον κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν». Ὁ Ἅγ. Βασίλειος σημειώσας ὅτι οἱ πρῶτοι λόγοι τοῦ Εὐνομίου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ μάλιστα ἄνευ ἀνάγκης διὰ τὴν ἀλήθειαν, (καθότι ἡ Γραφὴ δὲν καλεῖ τὸν Θεὸν ἀγέννητον οὐδαμοῦ), πρῶτον μὲν λέγει ὅτι αἱ λέξεις ἡμῶν σημαίνουσιν ἢ μόνον τὴν ἀναφορὰν ἑνὸς ἀντικειμένου πρὸς ἕτερον, ἢ τὰς μερικὰς ἰδιότητας τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλ' οὐχὶ π ᾶ σ α ν τὴν ο ὐ σ ί α ν· ἔπειτα δὲ δεικνύει ὅτι τὸ ἀγέννητον δὲν συνιστᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ εἶναι ἐνέργεια τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας ἡμῶν, ὡς περὶ ἀνάρχου, καθὼς καὶ ἡ περὶ Προνοίας ἔννοια καὶ ἡ περὶ Δημιουργοῦ, εἶναι ἡ ἔννοια περὶ μερικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ· ἡ περὶ ἀμεταβλήτου συνάμα καὶ τῆς παντοδυναμίας ἔννοια, εἶναι ἔννοια περὶ μερικῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Εὐνόμιος ἔγραψεν, ὅτι «τὸ ἀγέννητον δὲν εἶναι ἄρνησις

τῆς πραγματικότητος»· ὁ ἱερὸς Βασίλειος ἀπεκρίνατο ὅτι ἐκ τούτου, ὅτι τ. ἔ. τὸ ἀγέννητον δὲν εἶναι ἔτι καὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μερικὴ ἰδιότης, καὶ μάλιστα καθ' ἁπλῆν ἔννοιαν, ἀρνητικὴ ἰδιότης, καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἁγία Γραφὴ τὰς μερικὰς τοῦ Θεοῦ ἰδιότητας, ὡς τὸ ἄ ν α ρ χ ο ν, τὸ ἀ μ ε τ ά β λ η τ ο ν, τὸ παντοδύναμον ἀποδίδει καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ἡ θεωρία τοῦ Εὐνομίου καταστρέφει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔννοιαν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀγνωστος δὲ καθόλου εἶναι ἡ οὐσία τῆς Θεότητος καὶ οὐχὶ ὡς φρονεῖ ὁ Εὐνόμιος γνωστή, καθότι εἶναι ἡμῖν ἀκατάληπτος αὕτη, καὶ ἔτι ἡ τοιαύτη αὐτοῦ δοξασία εἶναι ἄλογος καὶ ἐναντία εἰς τὴν Ἁγ. Γραφήν, διότι οὔτε τὸ λογικόν, οὔτε ἡ Ἱερὰ καὶ Θεία Γραφὴ λέγουσιν εἰς ἡμᾶς ὅτι εἶναι γνωστὴ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. (Ψαλμ. ρλη'. 6 νγ' Ἰωάν. α' 18—19, β' Μωϋσ. λγ' 20, Α'. Ἰωάν. δ' 12. Τιμοθ. Α'. στ' 16. Κορινθ. Α' ιε' 24, 28, 34 κ.λ. Β' ια' 31, ιβ' 4. 7. κ.λ. Λουκ. ι'. 21, 22, 23).

Ὁ Εὐνόμιος ὑποστηρίξας, καθ' ἃ ἐνόμισεν ὡς Θεότητα τὸ ἀγέννητον, ὡς ἐκφράζον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἔγραψεν «ἀγέν-» νητος δὲ ὤν, κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπόδειξιν, οὐκ ἄν ποτε πρό-» σοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύ-» σεως, ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸ » γεννητόν».

Ἐπειδὴ δὲ ἡ βάσις τοῦ τοιούτου πορίσματος ἤδη ἀνατρέπη, διὰ τοῦτο ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἐπιχειρεῖ ἐν πρώτοις νὰ καταδείξῃ τὴν πανουργίαν τοῦ Εὐνομίου, δι' ἧς καλύπτει τὴν ἀσεβῆ αὐτοῦ ἰδέαν περὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ἀποκαλῶν αὐτὸν μόνον γεννητόν, καὶ ἔπειτα εἰς ἔλεγχον τοῦ δυσεβοῦς ἑρμηνεύει ἄριστα τὰ ῥητὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς περὶ τοῦ ὅτι, «ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ζῶσα εἰ-» κὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, μᾶλλον δὲ αὐτοοῦσα ζωή, οὐκ ἐν » σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλακτον » ἀεὶ διασώζουσα» (Ἰωάν. ιδ' 9, ιβ' 45, στ' 27. Κολασ. α' 15. Φιλιπ. β' 6—7. Ἰωάν. ιζ' 10, ε' 26. Ἑβρ. α' 3). Διότι κα-

θὼς τὸ ὅτι ἔχει ἀναλάβει δούλου μορφὴν ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, σημαίνει ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχει γεννηθῆ, τοιουτοτρόπως καὶ ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχει, τῆς Θείας οὐσίας ἐξάπαντος παριστᾷ τὴν ἰδιότητα.

Ὁ Εὐνόμιος ἦτο τόσον θρασύς, ὥστε ἔγραφεν· «Οὐδεὶς δὲ » τόσον ἀνόητος καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρός, ὥστε ἴσον νὰ εἴπῃ » τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί, ἐνῷ αὐτὸς ὁ Κύριος διαρρήδην εἶπεν», «ὁ » Πατήρ μου μείζων μού ἐστὶν» (Ἰω. ιδ' 28—29).... Ὁ ἱερὸς Βασίλειος ἀπεκρίνατο πρᾴως εἰς τὴν θρασύτητα τοῦ Εὐνομίου διὰ τῶν λόγων αὐτῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς περὶ τῶν ἀναισχύντων. «Ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς » πάντας»! (Ἱερεμ. ιγ' 3).

Βιβλίου β' κατ' Εὐνομίου ὑπὸ Ἱεροῦ Βασιλείου.

Ἐν τῷ β' βιβλίῳ ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἀνατρέπει τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ Ἀπολογητικοῦ, ἔνθα ὁ Εὐνόμιος ποιεῖται λόγον κυρίως περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Εὐνόμιος ἄρχεται τοῦ μέρους τούτου λέγων· «Καὶ εἷς Υἱός. Μονογενὴς γάρ, περὶ οὗ » ἐνῆν μὲν τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς παραθέμενον, δι' ὧν Υἱὸν » καὶ γέννημα καὶ ποίημα καταγγέλλουσι, ταῖς τῶν ὀνο» μάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν ἐμφανίσαν» τας, ἀπηλλάχθαι φροντίδων καὶ πραγμάτων· διὰ δὲ τοὺς σωμα» τικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσ» πταίοντας, ἀναγκαῖον ἴσως καὶ περὶ τούτων διὰ βραχέων εἰπεῖν.»

Ὁ Μέγας Βασίλειος ἀπαντῶν εἰς τὰ ἀνωτέρω, λέγει ὅτι οἱ τοιοῦτοι λόγοι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λόγοι ὑπερφροσύνης· ἑρμηνεύων δὲ τοὺς λόγους του Ἀποστόλ. Πέτρου ἐν (Πράξ. κφ. β'. 36) ἤτοι τὸ «ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ » ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰη» σοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε» οὓς οἱ Ἀρειανοὶ

συνήθως ἀνέφερον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀναφέρει τὰ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου περίπου, ἤτοι «Ἀϊδίου ὄντος τοῦ Πατρός, ἀνάγκη καὶ τὸν » Υἱὸν ἄϊδιον εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ Πατρὶ νοήσωμεν, ταῦτα καὶ » ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον· λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου » τὸ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστιν.» (Ἰωάν. ιϛ΄. 15). Ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἴδια πάντα τὰ τοῦ Πατρός, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ πατρί· οὕτω γὰρ καὶ οἱ πατέρες νοήσαντες, ὡμολόγησαν ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ ὁμοούσιον καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· συνεῖδον γὰρ καλῶς ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναταί ποτε εἰπεῖν τὸ «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστιν». Ἀρχὴν γὰρ ἔχουσα τοῦ γενέσθαι, ἤτοι ἂν ἔχῃ ἀρχὴν γενέσεως ὁ Λόγος, οὐκ ἔχει τὸ ὂν καὶ ἦν ἀϊδίως· διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ταῦτα ἔχει ὁ Υἱός, καὶ πάντα τὰ προειρημένα περὶ τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ ἐστι, ἀνάγκη μὴ κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ συναΐδιον». Διὰ δὲ τὸν Εὐνόμιον, λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅτι εἰς μάτην διατελεῖ ἐχόμενος τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθείσης λέξεως γ ε ν ν η θ ε ί ς, διότι αὕτη δὲν δηλοῖ ἅπασαν τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δεικνύει μόνον τὴν σχέσιν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. «Ἐπίσης αὐθαιρέτως καλεῖ τὸν Υἱὸν γέννημα, λέγει ὁ Βασί» λειος, τῆς Ἁγίας Γραφῆς μὴ μεταχειριζομένης τοιαύτην λέξιν.»

Ὁ Εὐνόμιος ἔλεγεν ὅτι τὸ γέννημα εἶναι ο ὐ σ ί α· ἤτοι «ἀδύνατον εἶναι, λέγει οὗτος, ἄλλο τι μὲν νὰ νοῇ τις τὴν οὐσίαν, ἄλλο δέ τι διάφορον παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον· ἀλλὰ πρέπον αὐτὴ νὰ ᾖ ἡ ὑπόστασις, ἣν δηλοῖ τὸ ὄνομα, ἐπαληθευούσης ἐκ τῆς οὐσίας τῆς προσηγορίας». Ἀλλὰ τοιαύτη ἔννοια εἶναι ὅλως ξένη, λέγει ὁ Βασίλειος, ἐλεγχομένη εὐκόλως ὑπὸ τῆς κοινῆς χρήσεως τῆς λέξεως. Τὴν περὶ Μονογενοῦς δ' ἔννοιαν αὐτοῦ ὁ Εὐνόμιος διετύπου ὧδε πως· «ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ ἔχει γεννηθῆ μὲν μὴ οὖσα » πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ὅτι ὑπάρχει δὲ γεννηθεῖσα πρὸ πάντων » διὰ τῆς γνώμης τοῦ Πατρός.» Ὁ Ἱερὸς Βασίλειος καταστρέφων τὸ πόρισμα τοῦτο δεικνύει α΄.) ὅτι καὶ ἡ οὐσία τοῦ γεννῶν-

τος θὰ ἦτο τότε οὐχὶ πρεσβυτέρα τῆς ἰδίας, ὡς νοούμενος ὁ Θεὸς ἄνευ λόγου ἀϊδίως γεννητοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν χρόνῳ τινὶ ὡρισμένῳ προελθόντος ἐξ αὐτοῦ. β'.) Ὅτι μεταξὺ τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰωνιότητος δὲν ὑπάρχει διάστημα, ἐν ᾧ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο» (Ἰωάν. α'. 3.).

«Ὁ Εὐνόμιος πάλιν προβάλλει ἕτερον σόφισμα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ πρώτου» ἤτοι, «βεβαίως ὑπάρχοντα ἐγέννησεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱόν, ἢ μὴ ὑπάρχοντα». Ἀλλ' ἐὰν μὲν μὴ ὑπάρχοντα, μηδεὶς ἂς μοῦ κατηγορῇ τόλμην· ἐὰν δὲ ὄντα, οὐ μόνον ἀτοπίας καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης ἀνοησίας ὑπερβολὴν ὁ λόγος οὗτος ἔχει· διότι εἰς τὸ ὑπάρχον οὐδεμία ἀνάγκη γεννήσεως». Τοὐναντίον ἁπαντᾷ ὁ Βασίλειος εἰς ταῦτα· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» ἔπειτα λέγει, «οὔτε βεβαίως ἀρχῆς εἶναί τι εἰς τὸ ἐπινοῆσαι πρεσβύτερον· διότι δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἔτι ἀρχή, ἐὰν ἤθελεν ἔχει τι ἑαυτῆς ἐξώτερον· οὔτε τὸ ἦ ν δ ι α β ά ν τ ε ς διὰ τοῦ λογισμοῦ, εἰς τὸ ὅτι ο ὐ κ ἦ ν, δυνατὸν νὰ ὑπερκύρωμεν. Ἀθέτησις βεβαίως εἶναι τοῦ ἦ ν ἢ τοῦ ὅτι ο ὐ κ ἦ ν ἐπίνοια. Καὶ τοῦτο δεικνύει διὰ τῆς Βιβλικῆς χρήσεως τῆς λέξεως, ἀ ρ χ ή. Ἐκ τούτων λοιπὸν πάντων νοοῦμεν, ὡς συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπῆρξε χρόνος, καθ' ὃν δὲν ἦ τ ο ὁ Λ ό γ ο ς π α ρ ὰ τ ῷ Π α τ ρ ὶ γεννητός, ἀλλ' ἀϊδίως ὢν τοιοῦτος παρ' αὐτῷ, ἀπεκαλύφθη χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐν χρόνῳ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, καὶ λαβὼν σάρκα ἀνθρωπίνην πρὸς κατάργησιν τοῦ θανάτου καὶ συμφιλίωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἀνάδειξιν εἰς Υἱὸν Θεοῦ κατὰ χάριν παντὸς πιστεύοντος εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἡ ἐκ νεκρῶν δὲ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ πτῶσις τοῦ τῆς κακίας ἐργάτου, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τελεία ὑπακοὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ, ὑπῆρξαν ἡ ἀληθὴς μαρτυρία τῆς ἀρρήκτου καὶ στενῆς σχέσεως μεταξὺ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ καὶ Κυρίου τῶν ὅλων, ἔτι δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον καὶ συναΐδιον αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύ-

ματος. Ὥστε ἅμα Πατήρ, ἅμα καὶ Υἱός, ἅμα καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, σύγχρονα, συναΐδια, ὁμοούσια, ἀδιαίρετα ἐν τῇ οὐσίᾳ πρὸς ἄλληλα, ἐν διακρίσει δὲ ὑποστάσεων ἕκαστον. Ἀδύνατον δὲ νὰ νοηθῇ Πατὴρ ἄνευ Λόγου καὶ Υἱοῦ ἀχρόνως γεννητοῦ, καὶ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ Πατρὸς ἐκπορευομένου, δι' Υἱοῦ δ' ἐκφαινομένου ἢ παρ' αὐτοῦ πεμπομένου. Μεταχειριζόμεθα δὲ τὴν λέξιν γεννητὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Πατρός, οὐχὶ ὅτι ἐγεννήθη, ἢ προῆλθεν, ἢ ἐπενοήθη τυχὸν ὡς τὰ παρ' ἡμῖν καὶ τὰ ἐν τῇ φύσει γεννώμενα τέκνα, ἀλλ' ἵνα τὸ ὑπερφυὲς τοῦτο μυστήριον περὶ τῆς τοῦ Λόγου γεννήσεως ἐκ τοῦ Πατρὸς καταστήσωμεν εἰς τὴν ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι ὁρῶσαν νῦν ἡμῶν διάνοιαν, καὶ τὴν ἀμυδρῶς πως ἀντιλαμβανομένην ἢ αἰσθανομένην αὐτὸ ψυχήν, μᾶλλον καταληπτὸν καὶ προσιτόν.

Λέγοντες δὲ ὑπόστασιν τοῦ Λόγου κ.λ. δηλοῦμεν ἰδιότητας τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Λόγου, χωρὶς νὰ δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἀκριβῆ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον κατάληψιν τῆς οὐσίας, ἢ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ τε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ νὰ προσδιορίσωμεν αὐτὰ δεόντως. Διότι μόνον ὁ Θεὸς νοεῖ τελείως ἑαυτόν, τὴν οὐσίαν ἑαυτοῦ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἑαυτοῦ ἀποκαλύψεως εἰς τὸν κόσμον. Καλεῖται λοιπὸν ὁ Λόγος γεννητὸς ἀϊδίως, ὡς τις ἀΐδιος ὑπόστασις, καὶ ἰδία πρὸς διάκρισιν ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων.

Ὁ Εὐνόμιος καλέσας μετὰ ταῦτα ἐν φανερᾷ θρασύτητι τὸν Μονογενῆ οὐκ ὄντα ὅπως ὑποκρύψῃ ταύτην, γράφει· «Διὰ » τοῦτο γὰρ Μονογενής, ἐπειδὴ μόνος παρὰ μόνου τῇ τοῦ » ἀγεννήτου δυνάμει γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς τελειότατος γέγονεν » ὑπουργός».

Ὁ Βασίλειος δείξας ὅτι ἐν τῇ κοινῇ χρήσει Μονογενὴς[1]

1 Deus, λέγει ὁ Ἱλάριος ὁ Πικτώνων ἢ Πικταυΐου ἐπίσκοπος, mundum diligens hoc dilectionis suae inid testimonium protulit, ut

προσαγορεύεται οὐχὶ ὁ παρὰ μόνου γενόμενος, ἀλλ' ὁ μόνος γεννηθείς, ἐρευνᾷ πόθεν ὁρμώμενοι καλοῦσι τὸν Μονογενῆ κτίσμα. Ὑπομνήσας δὲ ὅτι οἱ Ἀρειανοὶ συνήθως ἀναφέρουσι τὸ «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ» κ.λ. τῆς Ἁγίας Γραφῆς, σημειοῖ τὰ ἑξῆς· α') «ὅτι ἐν βίβλῳ πολὺ τὸ κεκρυμμένον τῆς » διανοίας ἐχούσῃ, καὶ διὰ παροιμιῶν καὶ παραβολῶν καὶ σκο- » τεινῶν λόγων καὶ αἰνιγμάτων, ὡς τὰ πολλά, προηγμένῃ, ὥστε » μηδὲν ἀναμφισβήτητον μηδὲ τηλαυγὲς ἀπ' αὐτῆς εἶναι λαβεῖν, » παρίημι λέγειν, ἵνα μὴ μακροτέροις ἐπεισοδίοις ἀπομηκύναιμι»· β') ἄλλοι τῶν ἑρμηνέων οἱ κυριώτερον τῆς σημασίας τῶν Ἑβραϊκῶν καθικόμενοι, ἐκτήσατό με, ἀντὶ τοῦ ἔκτισεν ἐκδεδώκασιν, ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτίσαντος. Ὁ γὰρ εἰπὼν «ἐκτησάμην ἄν- » θρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτίσας τὸν Κάϊν, ἀλλὰ γεννή- » σας ταύτῃ φαίνεται χρησάμενος τῇ φωνῇ». Τοῦθ' ὅπερ ἐπιλέγει ὁ Βασίλειος θέλει εἶναι μέγα ἐμπόδιον πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς καὶ Εὐνομιανοὺς εἰς τὸ νὰ καλέσωσι κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ βλασφημήσωσιν οὕτω κατὰ τοῦ γεννήσαντος τὸν Υἱὸν Πατρὸς καὶ οὐχὶ κτίσαντος αὐτόν.

Ὁ Εὐνόμιος ἐσημείωσεν ἀκολούθως. «Δὲν πρέπει τῇ τοῦ Πα- » τρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσέχοντες προοηγορίᾳ, ἀνθρωπικὴν αὐτοῦ » τὴν γέννησιν νὰ ἐννοῶμεν, καὶ ἐκ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενέσεων

---

unigenitum Filium suum dàret. Si dilectionis hinc fides est, creaturam creaturis praestitisse pro mundo dedisse, quod mundi est, et ad ea quae ex nihilo sund substituta redimenda, eum qui ex nihilo substitit praebuisse, non facit magni meriti fidem vilis et spernenda jactura...Deus diligens mundum, filium non adoptivum sed suum sed unigenitum dedit. Hic propriatas est, nativitas est, veritas est. Non creatio, non adoptio, non falsitas est. Hinc dilectionis et caritatis fides est mundi saluti et filium et suum et unigenitum praestitissse ec. (St. Hilarii Tom. I'. κεφ. γ' 16).

» ἀναγόμενοι,νὰ ὑπάγωμεν τὸν Θεὸν εἰς τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πάθη » τῆς μετουσίας». Ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἀπαντᾷ, ὅτι τοιαύτη σημείωσις εἶναι καλή, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον χριστιανὸς ὁ ἀρνούμενος ἢ ψευδῶς ἑρμηνεύων τὰ ὀνόματα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Διότι οὐχὶ εἰς Δημιουργὸν καὶ ποίημα ἐπιστεύσαμεν, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος ἐσφραγίσθημεν.

Πρὸς ἐξασθένησιν δὲ τῆς γενικῆς πίστεως εἰς τὸ ὁμοούσιον, ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ καλοῦνται φ ῶ ς καὶ ζ ω ή, ὅπερ δεικνύει τὸ ὁμοούσιον Αὐτῶν, ὁ Εὐνόμιος κατεσκεύαζε τὸ ἑξῆς σόφισμα· « Ἐὰν δηλ. τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ εἶναι τὸ αὐτό, ἕπεται ὅτι τὸ ἀγέννητον σύνθετον καὶ οὐχὶ γεννητὸν εἶναι, ἐὰν δὲ δὲν εἶναι τὸ αὐτό, τότε ἀναγκαίως τὸ φῶς ἐν τῷ γεννητῷ καὶ ἀγεννήτῳ διακρίνεται κατὰ βαθμούς. « Πότερον» λέγει οὗτος, ἄλλο τι σημαίνει τὸ φῶς ἐπ' ἀγεννήτου παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ τὸ αὐτὸ ἑκάτερον; « Εἰ μὲν γὰρ ἕτερόν τι καὶ ἕτερον, εὔδηλον ὅτι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγκείμενον, τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον· εἰ δὲ τὸ αὐτό, ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φ ῶ ς πρὸς τὸ φ ῶ ς, καὶ τὴν ζ ω ὴ ν πρὸς τὴν ζ ω ὴ ν καὶ τὴν δ ύ ν α μ ι ν πρὸς τὴν δ ύ ν α μ ι ν.» Ὁ ἱερὸς Βασίλειος σημειώσας ὅτι κατὰ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῷ φ ω τ ὶ ἀντίκειται τὸ σ κ ό τ ο ς, τῇ δὲ ζ ω ῇ ὁ θ ά ν α τ ο ς, ἀναφέρει τὰς ῥήσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἔνθα ὁ Υἱὸς καλεῖται φ ῶ ς ἀληθινὸν πλῆρες, οὐχὶ δὲ βαθμὸς ἢ μέρος φωτὸς (Ἰωάν. α΄. 9 ιδ΄. 6 Α΄, Κορινθ. α΄. 24) κ.λ. « Ὁ Λόγος ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον».

Ὑπόθεσις τοῦ κατὰ τοῦ Εὐνομίου τρίτου βιβλίου τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ ἀνασκευάζεται ἡ ἀσεβὴς περὶ τοῦ Ἁγίου

Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Εὐνομίου, ὅστις ἔγραψεν, ὅτι ἐπειδὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἁγίων Πατέρων εἶναι τρίτον κατά τε τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα, εἶναι καὶ τρίτον καὶ κατὰ τὴν φύσιν.

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἀποκρίνεται α΄.) ἡ σιωπὴ τοῦ Εὐνομίου περὶ ἐκείνων τῶν Ἁγίων, τῶν δῆθεν διδασκόντων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι τρίτον κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα, καταδεικνύει ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ μόνον. β΄.) Ἐὰν κατὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τάξιν τρίτον ὑπάρχῃ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀναγκαῖον τρίτον νὰ ᾖ αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν φύσιν. «Φύσιν ὅμως τρίτην, ἐπιλέγει ὁ ἱερὸς Βασίλειος, νὰ μεταχειριζώμεθα, οὔτε παρὰ τῶν Ἁγίων Γραφῶν ἔχομεν διδαχθῆ, οὔτε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν προλεχθέντων νὰ συμπεράνωμεν δυνάμεθα.»

Εἰς ὑποστήριξιν δὲ τοῦ τελευταίου ἀναφέρει τὰς τάξεις τῶν Ἀγγέλων, (ἤτοι Ἀρχαί, Ἐξουσίαι, Θρόνοι, Κυριότητες, Ἄγγελοι, Ἀρχάγγελοι κ.λ.), ὧν ἡ διάκρισις, λέγει, δὲν εἶναι ἀπόδειξις τῆς διαφορᾶς τῆς φύσεως αὐτῶν. Ἔπειτα δὲ εἰς ἀπόδειξιν τῆς θείας φύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιδεικνύει α΄.) ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καλεῖται Θεὸς καὶ Ἅγιον, ὥσπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς (Ματθ. κη΄. 19), β΄.) τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ὡς Πνεύματος Δημιουργοῦ, ὡς Πνεύματος Παρακλήτου καὶ Διανομέως πασῶν τῶν πνευματικῶν δωρεῶν (Ψαλμ. λβ΄. 6, Ἰώβ. λγ΄. 4. Ἡσ. μη΄. 6, Ψαλμ. ρλη΄. 7., Ἰωάν. α΄. 12, Ρωμ. η΄. 15)· γ΄.) ὅτι «ὡς οὐδεὶς ἀλλότριος οὐδὲ ξένος τοὺς ἐντὸς τῆς ἡμετέρας ψυχῆς λογισμοὺς νὰ ἐποπτεύῃ δύναται, οὕτω δηλονότι καὶ ἐάν τι ἐκ τῶν ἀπορρήτων καὶ κεκρυμμένων κοινωνῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ, οὐδόλως δύναται τοῦτο, ὡς τι κεχωρισμένον καὶ ξένον πρὸς τὸν Θεόν, νὰ ἐρευνᾷ τὰ βάθη τῶν κριμάτων αὐτοῦ, ἀλλ' οἰκεῖον θὰ ᾖ πρὸς αὐτὸν καὶ οὐχὶ ξένον, ὡς κοινωνὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ» (Α΄. Κορινθ. β΄. 10-11) δ΄.) ὅτι τοῦτο δίδει ζωήν, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς (Ρωμ. η΄. 11).

Ὁ Εὐνόμιος ἔγραψεν ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι δημιούργημα τοῦ Μονογενοῦς, μὴ ἔχον οὐδὲ δημιουργικὴν δύναμιν, οὐδὲ Θεότητα. «Καὶ μόνον τοιοῦτον, ἐπιφέρει οὗτος, (τοῦ Μονογενοῦς τ. ἔ. ποίημα) θεότητος καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπόμενον. Ὁ ἱερὸς Βασίλειος ἀποκρίνεται· «Ἐὰν ἐν ἡμῖν ὁ Θεὸς λέγηται ὅτι ἐνοικεῖ διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς οὐχὶ φανερᾶς ἀσεβείας εἶναι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα νὰ λέγῃ τις ὅτι εἶναι ἀμέτοχον τῆς Θεότητος ; καὶ πρὸς τί δὲ νὰ βαπτιζώμεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἀφ' οὗ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ σέ, δὲν εἶναι Θεός ; ἐπιφέρει ὁ Βασίλειος. Ἐξηγῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ Ἀμὼς τοῦ προφήτου (δ΄. 13 Ἰωάνν. α΄. 3), οὓς οἱ Εὐνομιανοὶ τόσον ἀνοήτως παρερμηνεύοντες, ἀνέφερον εἰς βεβαίωσιν τῆς ἑαυτῶν δοξασίας, λέγει· ὅτι οἱ μὲν τοῦ προφήτου λόγοι «ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα», ἀναφέρονται εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου· περὶ δὲ τοῦ «τὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο» σημειοῖ ὅτι ἡ περὶ τοῦ Πνεύματος ἔννοια δὲν συγχωρεῖ ἵνα συναριθμηθῇ ἐν τῷ ἀριθμῷ πάντων τῶν δημιουργημάτων καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐδαμῶς εἰς ἡμᾶς, ἐπιλέγει ὁ Βασίλειος, περαίνων τὴν περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος θεωρίαν αὐτοῦ, παριστᾷ ἡ θεία καὶ Ἱερὰ Γραφὴ ὅτι συναριθμεῖται μετὰ πάντων τὸ Ἅγ. Πνεῦμα. Διότι ἐὰν ἓν Πνεῦμα Ἅγιον καὶ μόνον, πῶς, ὅπερ εἶναι τῆς μοναδικῆς φύσεως, δύναται νὰ συμπεριλαμβάνηται πρὸς πάντα ; καὶ μηδεὶς ἂς νομίζῃ ὅτι ἀθέτησις εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς ὑποστάσεως, ἢ τῆς γνώμης τοῦ ὅτι κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα. Ὅθεν καὶ κατὰ Γρηγόριον ὁμιλῶν τις, τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα συνάπτεται μὲν τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ μὴ εἶναι Πατήρ, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τ. ἔ. διαχωρίζεται, καθὼς καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἐν τῷ μὴ μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, « μηδὲ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι». «Καὶ τὸ Ἅγιον » Πνεῦμα, λοιπόν, ἕτερον τοιοῦτον φῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, » οὐ χρονικῷ τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνομέ-

» νου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ[1] μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστά-
» σεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός».

Πρόδηλον ἑπομένως ἐκ πάντων τούτων ὅτι μία πρώτη ἀρχὴ καὶ αἰτία, ἓν τὸ ἀρχέτυπον φῶς, εἷς μόνος Πατὴρ καὶ Θεός, ἐξ οὗ ὁ μὲν Υἱὸς μονογενῶς γεννᾶται, καὶ ἐν ἰδιαιτέρᾳ τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ὢν ἀϊδίως καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, εἶναι σύναμα ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ σύγχρονος, ὡς ἡ ἀκτὶς τρόπον τινὰ τοῦ Ἡλίου καὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν Ἥλιον. Τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐκπορεύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ πέμπεται ἢ ἐκφαίνεται εἰς τὸν κόσμον. Εἷς λοιπὸν Θεὸς ἄναρχος, ἄκτιστος, ἄχρονος, συναΐδιος, πηγὴ πρώτη καὶ αἰτία ἀρχική· εἷς δὲ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Πατρός, ἐκ Θεοῦ γεννηθεὶς πρὸ αἰώνων καὶ ἀχρόνως μόνος αὐτός, ὁμοούσιος, ἐνυπόστατος, ἄχρονος, συναΐδιος, συνάναρχος τῷ Πατρί, ἐν χρόνῳ δὲ γενόμενος ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ Παρθένου Μαρίας· καὶ ἓν Ἅγιον Πνεῦμα, ἐνυπόστατον, ἄχρονον, συναΐδιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὁμοούσιον τούτοις, ἐκ Πατρὸς μόνου ἐκπορευόμενον καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον. Μία σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ δύναμις Ἁγία Αὐτοῦ.

1 (The Orthodox Eastern Church by Adr. Fortescue, *σελ. 379—380).* So in this consideratiion they become one principle, one source, to which the Holy Ghost has the relatione of procession. And lastly, since many Easterns objected to saing that the Holy Ghost proceeds from the son, and since their Fathers, notably St Basil, had often used the form «from the Father, throuph the Son» ; This, too was admitted, and in Greek it was acknowledged to be sufficient to use the preposition trough *(διὰ)* instead of from *(ἐξ). Ἤτοι, ἐκ μιᾶς Ἀρχῆς, λέγει, καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἔχει τὴν σχέσιν τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Γνώμη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τῶν θείων Πατέρων, ἰδία τοῦ Φωτίου Πατριάρχου Κ)πόλεως.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω, χρεία νὰ παραθέσωμεν γνώμας τινὰς τῶν θεοφόρων πατέρων περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἐπειδὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφ' οὗ πᾶσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ μὲν ἤρτηται, ᾧ ἀδιστάκτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι. Ὁ δὲ Υἱός, ὁ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμπας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων

τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις σημείοις μόνος γνωρίζεται. Οὕτω ἐκ τούτων συνάγομεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, καὶ ὅτι μόνον συνημμένον εἶναι μετὰ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν, (τοῦ Υἱοῦ ἤρτηται), καὶ δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεται, τὴν δὲ αἰτίαν τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἔχει ἐκ τοῦ Πατρός. (Κατ' Εὐνομ. Ε'.).

Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος διδάσκει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πέφηνεν, ἐκλάμπει διὰ τοῦ Υἱοῦ, λέγων· «Τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ Πατὴρ εἶναι, καθάπερ οὗτός ἐστι, διαχωρίζεται· τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείᾳ καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν ἑνούμενον, ἀφίσταται πάλιν ἐν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι· πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἑτέρωθεν ἀγαθότητος διακρίνεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως· τὸ γὰρ ἄτρεπτον ἡ κτίσις ἐν τῇ φύσει οὐκ ἔχει...» (κατ' Εὐνομ. Α', σελ. 336).

Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· «ἐν περινοίᾳ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς καταστάντες, ἐκεῖθεν πάλιν τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς κατὰ τὸ προσεχὲς ἐνοήσαμεν οἷον ἀκτῖνά τινα τῷ ἡλίῳ συνυφισταμένην, ἧς ἡ μὲν αἰτία τοῦ εἶναι ἐκ τοῦ ἡλίου, ἡ δὲ ὕπαρξις ὁμοῦ τῷ ἡλίῳ, οὐ χρόνοις ὕστερον προσγενομένη, ἀλλ' ὁμοῦ τῷ ὀφθῆναι τὸν ἥλιον ἐξ αὐτοῦ ἀναφαινομένη. Μᾶλλον δέ, (οὐ γὰρ ἀνάγκη ἐν πᾶσι τῇ εἰκόνι δουλεύοντες, δοῦναι τοῖς συνοφάνταις κατὰ τοῦ λόγου λαβὴν ἐν τῇ τοῦ ὑποδείγματος ἀτονίᾳ), οὐχὶ ἀκτῖνα ἐξ ἡλίου νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου ἥ λ ι ο υ ἄλλον ἥ λ ι ο ν, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, κ ά λ λ ε ι, δ υ ν ά μ ε ι, λ α μ π η δ ό ν ι...

Η ΒΗΘΛΕΕΜ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΑΥΤΗΣ

Καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῷ τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός, φῶς μέντοι καὶ αὐτὸ καθ' ὁμοιότητα τοῦ προεπινοηθέντος λάμπον καὶ φωτίζον καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοῦ φωτὸς ἐργαζόμενον.» (Εἰνομ. 416).

Ὁ δ' Ἐπιφάνιος λέγει· «Ὑφέστηκε καὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ οὐ νοεῖται Υἱός... Καὶ οὐκέτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, οὐδὲ ὁ Πατὴρ οὐδὲ ὁ Υἱός, ἀλλὰ Πνεῦμα Ἅγιον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ πιστοῖς διδόμενον. Εἰκότως ὑφεστῶτος καὶ ὑπάρχοντος (Πατρὸς καὶ Υἱοῦ), καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, τὰς ἰδιότητας, ὡς προειρήκαμεν, προσώπων ὑφεστώτων ὑποστάσεις ὀνομάζουσιν οἱ Ἀνατολικοί, οὐχὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, τρεῖς ἀρχὰς ἢ τρεῖς θεοὺς λέγοντες· ἀναθεματίζουσι γάρ, εἴ τις λέγοι τρεῖς θεούς. Ἀλλ' οὐδὲ Πατέρα καὶ Υἱὸν δύο θεοὺς λέγουσιν· ὁμολογοῦσι γὰρ μίαν εἶναι θεότητα, ἐμπεριέχουσαν δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰ πάντα, ὁμολογοῦσι μίαν θεότητα καὶ μίαν βασιλείαν καὶ μίαν ἀρχήν. Ὅμως τὰ πρόσωπα ἐν ταῖς ἰδιότησι τῶν ὑποστάσεων εὐσεβῶς γνωρίζουσι τὸν Πατέρα ἐν τῇ πατρικῇ αὐθεντίᾳ ὑφεστῶτα· νοοῦντες καὶ τὸν Υἱὸν οὐ μέρος ὄντα τοῦ Πατρός, ἀλλὰ καθαρῶς ἐκ Πατρὸς τέλειον ἐκ τελείου γεγεννημένον καὶ ὑφεστῶτα ὁμολογοῦντες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὃ ἡ θεία Γραφὴ Παράκλητον ὀνομάζει, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑφεστῶτα γνωρίζοντες (αἵρες. 73 ιϛ΄). Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· «Τὸ δὲ Πνεῦμα ἀκατάληπτον, ἐκ Θεοῦ δὲ καὶ οὐκ ἀλλότριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ... Τὸ δὲ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον. (αἵρ. 74 ΙΑ΄. 496).

Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς διδάσκει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ πρόεισιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ

τοῦ *Υἱοῦ*, λέγων τάδε[1]. «Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρός, ἐκ Πατρὸς μὲν δι' *Υἱοῦ* ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν αὐτός, οὐ γεννητῶς». Καὶ ἀλλαχοῦ. «Ὅσα ἁρμόζει αἰτίῳ *Πατρί*, *πηγῇ*, *γεννήτορι*, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέον· ὅσα δὲ αἰτιατῷ γεννητῷ, *Υἱῷ*, *Λόγῳ*, *δυνάμει*, *προκαταρκτικῇ θελήσει*, *σοφίᾳ*, τῷ *Υἱῷ*· ὅσα δὲ αἰτιατῷ *ἐκπορευτῷ*, *ἐκφαντορικῷ*, τελεσιουργικῇ δυνάμει, τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι. Ὁ Πατὴρ πηγὴ καὶ αἰτία *Υἱοῦ* καὶ Ἁγίου Πνεύματος. Πατὴρ δὲ *Υἱοῦ* μόνου καὶ Προβολεὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ *Υἱός*, *υἱός*, *λόγος*, *σοφία*, καὶ *δύναμις*, *εἰκών*, *ἀπαύγασμα*, χαρακτὴρ τοῦ Πατρός. Οὐχ *Υἱὸς* δὲ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, Πνεῦμα τοῦ Πατρός, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον.... Καὶ *Υἱοῦ* δὲ *Πνεῦμα* οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ *Πατρὸς* ἐκπορευόμενον· *μόνος* γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ». Καὶ (ἐν κεφ. ιγ') ὁ αὐτὸς λέγει· «Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, μέσον τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ γεννητοῦ καὶ δι' *Υἱοῦ* τῷ Πατρὶ συναπτόμενον» (καὶ ἐν κεφ. 8) «χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἔκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ *Υἱοῦ Πατέρα*· τὸν δὲ *Υἱὸν* οὐ λέγομεν *αἴτιον*, *οὐδὲ Πατέρα*, λέγομεν δὲ *αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς* καὶ *Υἱὸν τοῦ Πατρός*· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ Πατρὸς λέγομεν καὶ *Πνεῦμα Πατρὸς* ὀνομάζομεν· ἐκ τοῦ *Υἱοῦ* δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, *Πνεῦμα* δὲ *Υἱοῦ* ὀνομάζομεν». Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς λέγει: «Τοῦθ' ἡμῖν ἐστι τὸ λατρευόμενον... Πνεῦμα Ἅγιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, ὅπερ καὶ τοῦ *Υἱοῦ* *λέγεται* ὡς δι' αὐτοῦ *φανερούμενον* καὶ τῇ *κτίσει* *μεταδιδόμενον*, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὕπαρξιν». Τοῦθ' ὅπερ πασιφανῶς δεικνύει ἡμῖν ὅτι τὸ Ἅγιον

---

1 Ὀρθόδ. Δογμ. Ι. Δ.

Πνεῦμα, κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην, δὲν ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον καὶ μεταδιδόμενον εἰς τὴν κτίσιν[1].

---

1 The Orthodox, *λέγει ὁ* Fortescue, *(ὀυτικὸς θεολόγος), εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ,* (Orthodox Eastern Church) look at the whole question from a diffirent side : *ἤτοι οἱ ὀρθόδοξοι (λέγει οὗτος) ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ ζήτημα τῆς διπλῆς ἐκπορεύσεως ἐν τῇ καθόλου ἐννοίᾳ αὐτοῦ, ἀπὸ διαφόρου τινος ἀπόψεως).* They have never troubled much about metaphysics ; subtle questions concerning simplicity and composition, the absolute and relative, or the principle of the distinction in the Blessed Trinity do not mean very much to them *(ἤτοι οἱ Ἕλληνες θεολόγοι οὐδέποτε ἠσχολήθησαν, (κατ' αὐτόν) ! εἰς ζητήματα μεταφυσικῆς τόσον πολὺ λεπτεπίλεπτα δέ, λέγει οὗτος, ζητήματα ἀφορῶντα ἁπλότητα καὶ σύνθεσιν, τὸ ἀπόλυτον ἢ σχετικόν, ἢ τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως ἐν τῇ Εὐλογημένῃ Τριάδι, ταῦτα πάντα οὐδεμίαν σχέσιν ἢ συνάφειαν ἔχουσι μετ' αὐτῶν).* They begin, *ἐξακολουθεῖ,* with the very firm conviction that God the Father, and the Father only is the source of all things, «From whom all Fatherhood in heaven and on earth is named» (Eph. III. 15) He is the cause of all things, and they say that he is the cause of God the Son and the Holy Ghost *(ἡ αἰτία τοῦ Θεοῦ-Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος)* «(Jhon Damascene orth. 1.10)· an expression that has always sounded wrong to Latin theologians ecc.» *Ἤτοι ἔκφρασίς τις, ἥτις ἀπηχεῖ κακῶς καὶ ἐσφαλμένως εἰς τὰ ὦτα τῶν Λατίνων θεολόγων.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἀναίρεσις τῆς γνώμης τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ὅτι τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Πρῶτον ὁ ἱερὸς Φώτιος, τὸ δόγμα τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, στηρίζει ἐπὶ τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (Κεφ. ιε'. 26) ἤτοι· «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρός, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, Ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ κ.λ.π.». Ἔπειτα δ' ἐπὶ διαφόρων γνωμῶν τῶν ἐπισήμων Πατέρων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τῶν ὅρων ἔτι τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τοῦ ὅρου τῆς πίστεως τῆς Β'. οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἧς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ὡς ἐκπορευομένου ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐπεβεβαίωσαν καὶ ἐπεσφράγισαν ἅπασαι αἱ ἑπόμεναι οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι.

Διὰ τῶν ἀκολούθων δὲ πειστικῶν συλλογισμῶν ὁ θεῖος Φώτιος προοπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ σαθρὰν τὴν γνώμην, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. (Ex Patre, Filioque).

1) Ἂν καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προάγωνται ἐξ ἑνὸς αἰτίου, τοῦ Πατρός, ὁ μὲν Υἱὸς γεννητῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτῶς, ὁ δὲ Υἱὸς γίνηται πάλιν προαγωγὸς τοῦ Πνεύματος, κατὰ τοὺς Δυτικοὺς ἢ Λατίνους, κατ' ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν καὶ τὸ Πνεῦμα ἔπρεπε νὰ ᾖ παρακτικὸν τοῦ Υἱοῦ· διότι, ἀφοῦ ἀμφότερα προῆλθον ὁμοτίμως ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς αἰτίου, ἂν τὸ ἕτερον ἀναπληροῖ εἰς τὸ ἕτερον τὴν τοῦ αἰτίου χάριν, ἡ ἰσοτιμία ἀπαιτεῖ ἵνα καὶ τὸ ἕτερον ἀνταποδίδῃ εἰς τὸ ἕτερον τὴν ἴσην χάριν·

2) Ἂν ὁ Υἱὸς ὡς ἔχων μίαν ἀρχήν, τὸν Πατέρα, μένῃ ἁπλοῦς, τὸ Πνεῦμα ὡς ἀναφερόμενον εἰς δύο αἴτια καὶ ὑφιστάμενον ἐκ διπλῆς προβολῆς, εἶναι κατ' ἀκολουθίαν οὐχὶ ἁπλοῦν ἀλλὰ σύνθετον, τὸ δὲ ἰσότιμον Πνεῦμα θέλει ἐλαττωθῇ κατὰ τὸν ἀξίαν.

3) Ἂν ὅσα εἶναι κοινὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πατρός, ταῦτα ὑπάρχωσι καὶ εἰς τὸν Υἱόν, καὶ ὅσα ἐνθεωροῦνται εἰς τὸ Πνεῦμα καὶ εἰς τὸν Υἱόν, ἐνυπάρχωσι καὶ εἰς τὸν Πατέρα, κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὅσα εἶναι κοινὰ εἰς τὸν Υἱὸν καὶ Πατέρα οὐδὲν τούτων πρέπει ν' ἀποστερῇ τις ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, οἷον τὴν βασιλείαν, τὴν ἀγαθότητα, τὸ ἄϊδιον κλπ. Ἂν λοιπὸν ταῦτα οὕτω θεωρῶνται, ἡ δὲ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις κατὰ τὴν καινοτομίαν τῶν Λατίνων εἶναι κοινὸν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τὸ Πνεῦμα ἄρα θὰ ἐκπορεύηται καὶ ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τό μὲν αὐτοῦ θὰ ἦ προάγον, τὸ δὲ προαγόμενον, τὸ μὲν αἴτιον, τὸ δὲ αἰτιατὸν (ς.' Νικολ. Μεθ. Ε'. 362 κλπ.).

4) Ἂν τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύηται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἢ προσλαμβάνει τι, ὅπερ δὲν εἶχε διὰ τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρός, χωρὶς δὲ τῆς προσλήψεως ταύτης θὰ ἦτο ἀτελές, πάντως δὲ καὶ μετὰ τὴν πρόσληψιν θὰ ἦτο ἀτελὲς διὰ τὸ διπλοῦν καὶ σύνθετον· ἢ δὲν προσλαμβάνει τι, ὁπότε οὐδεὶς λόγος τῆς ἐκ

τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως θὰ ὑπῆρχεν, ἀφοῦ αὕτη οὐδὲν δύναται νὰ παράσχῃ.

5). Ἂν ὁ μὲν Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρός, τὸ δὲ Πνεῦμα κατὰ τοὺς Λατίνους ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ σχέσις τις, καθ' ἣν καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς ὁμοφυὲς ἤθελεσυν διασώζει τὸ προνόμιον τῆς ἐξ ἑαυτοῦ προαγωγῆς ἑτέρου.

6). Ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύηται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ τοῦ Πατρὸς ὑποστατικὸν ἰδίωμα τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος καθίσταται κοινὸν καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω δὲ τὸ τῶν ἰδιωμάτων ἀμετάπτωπτον καταπίπτει· κατασταθέντος δὲ κοινοῦ καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ χαρακτηρίζοντος τὸν Πατέρα ἰδιώματος, ὁ Πατὴρ μένει ψιλὸν ὄνομα, αἱ δὲ δύο ὑποστάσεις, ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ συγχέονται εἰς ἓν πρόσωπον· οὕτω δὲ ἀναβλαστάνει ὁ Σαβελλιανισμός, μᾶλλον δὲ ἕτερον τέρας τὸ ἡμισαβέλλειον (Νικολ. Μεθ. δ' 361).

Ἐπειδὴ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀτοπήματος, εἰς ὃ περιέπιπτον οἱ Λατῖνοι παραδεχόμενοι κοινὸν καὶ τῷ Υἱῷ τὸ τοῦ Πατρὸς ἰδίωμα τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος, οὗτοι κατέφευγον εἰς τὴν κατὰ τὸν Υἱὸν ἐννοουμένην γέννησιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρός, ἥτις διατηρεῖ εἰς τὸν Πατέρα τὸ ἴδιον, ὁ Φώτιος δεικνύει εἰς αὐτοὺς ὅτι τὸ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος αἴτιον ἀποδίδοντες καὶ εἰς τὸν Υἱὸν καὶ ἀναχέοντες καὶ συνθλίβοντες εἰς τὸ τοῦ Υἱοῦ ἰδίωμα, εἰσάγουσι κατατομήν, διαίρεσιν καὶ μερισμὸν τοῦ ἀμερίστου, διότι, ἂν τὸ μὲν τῶν ἰδιωμάτων αὐτοῦ (τὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος), δίδῃ ὁ Πατὴρ εἰς τὸν Υἱὸν κατὰ τὴν γνώμην τῶν Λατίνων καὶ ἐξίσταται τῆς κατ' αὐτὸ χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἰδιότητος, τοῦ δὲ ἰδιώματος τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ συντηρεῖ τὸ ἀκήρατον, κατ' ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν περιπίπτουσιν εἰς τὸ ἄτοπον, ὅτι ἡ μὲν ἐξ αὐτοῦ γέννησις τοῦ Υἱοῦ ἐνθεωρεῖται ἐν τῷ ἰδιώματι

τοῦ Πατρός, ἡ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος συνδιαιρεῖται διὰ τῆς καινοτομίας τοῦ ἰδιώματος, καθ' ἣν τὸ ἰδίωμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος εἶναι ἰδίωμα ἐκπορεύσεως τοῦ ἐκ Πατρὸς καὶ ἰδίωμα ἐκπορεύσεως αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Νικ. Μεθ. ε' 362).

7). Ἂν παραδεχθῇ τις δύο αἴτια ἐν τῇ Τριάδι, διδάσκων ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, αἴρεται ἡ πολυῦμνητος καὶ θεοπρεπὴς μοναρχία, καὶ παρεισάγεται ἡ ἄθεος πολυθεΐα ἐν προσχήματι χριστιανισμοῦ. Ἂν μετὰ τὴν ἄναρχον καὶ πατρικὴν ἀρχὴν καθίσταται πάλιν ὁμοουσίου ἀρχὴ ὁ Υἱός, ἤθελον ὑπάρχει ἐν τῇ Τριάδι δύο παραλλάττουσαι ἀρχαί, ἡ μὲν ἄναρχος, ἡ δὲ ἀρχομένη ἅμα καὶ πρὸς ἀρχὴν ἀνατρέχουσα (Νικ. Μεθ. ια' ιδ' 365).

8). Ἂν παραδεχθῇ τις δύο αἴτια τῆς μοναρχικῆς Τριάδος, ἀφ' οὗ ἅπαξ διὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης ἡ ἄναρχος καὶ ὑπεράρχιος ἀρχὴ διατμηθῇ εἰς δυάδα, θὰ προβῇ καὶ πρὸς τρεῖς αἰτίας ἡ κατατομή· διότι ἐν τῇ ἑνιαίᾳ τῆς θεότητος φύσει, τὸ τριαδικὸν μᾶλλον ἢ τὸ δυαδικὸν ἀναφαίνεται (ιβ' Νικ. Μεθών.)

9). Ὁ Υἱὸς κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ᾖ αἴτιος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος· διότι ὁ Πατὴρ εἶναι αἴτιος τῶν ἐξ αὐτοῦ, οὐχὶ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς ὑποστάσεως, ὁ δὲ λόγος τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως οὐδὲ κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε αἱρέσεις περιλαμβάνει καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ (ιε' Νικ. Μεθ.)

10). Ἡ διδασκαλία τῶν Λατίνων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διαιρεῖ εἰς δύο τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρός, ἢ πάντως νομοθετεῖ, ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ εἶναι μέρος τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρός· διότι, ἂν, ὡς ἐρρήθη, ὁ Πατὴρ εἶναι αἴτιος τῶν ἐξ αὐτοῦ οὐχὶ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς ὑποστάσεως, κατὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν θεομάχων ὁ Υἱὸς εἶναι καὶ τοῦ Πνεύματος αἴτιος, ἀναγκαίως ὁ Υἱός,

ἢ εἶναι μέρος τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, ἐξ ἧς ἐλαβε καὶ τὸ νὰ ᾖ αἴτιον τοῦ Πνεύματος, ὁπότε ἐν τῇ Τριάδι ἠθέλομεν ἔχει δυάδα· ἢ συμπληροῖ ὁ Υἱὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός, ὁπότε πρὸ τῆς συμπληρώσεως ταύτης διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς θὰ ἦτο ἐνδιὲς (ις΄ Νικ. Μεθ. ιε΄).

11) Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἴδιόν τινος, λαμβανόμενον ἀπὸ τούτου καὶ καθ' ἑτέρων δύο κατηγορούμενον, ἂν ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς αὐτῶν ἀληθεύῃ λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου δὲν ἀληθεύῃ, τοῦτο δεικνύει, ὅτι τὰ δύο ταῦτα δὲν εἶναι ὁμοφυῆ, ἀλλ' ἑτεροφυῆ πρὸς ἄλληλα· οἷον τὸ γελαστικὸν ἴδιον ὂν τοῦ ἀνθρώπου, ἂν ἐπὶ μὲν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἁρμόζῃ λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ ἀρχιστρατήγου τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου δὲν ἁρμόζῃ, (Ἰησοῦ Ναυῆ Ε΄. 14), τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ δὲν εἶναι ὁμοφυὴς καὶ ὁμοούσιος πρὸς τὸν ἀρχάγγελον. Ὅθεν, ἂν ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος εἶναι ἴδιον τοῦ Πατρός, τοῦτο δὲ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λαμβανόμενον ἐφαρμόζεται μὲν κατὰ τοὺς Λατίνους εἰς τὸν Υἱόν, εἰς δὲ τὸ Πνεῦμα δὲν ἐφαρμόζεται, ὁ Υἱὸς ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα δὲν ἤθελον εἶναι ὁμοφυῆ καὶ ὁμοούσια! Ἂν δὲ οἱ Λατῖνοι εἴπωσιν ὅτι δὲν εἶναι ἴδιον τοῦ Πατρὸς ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἴδιον. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἴδιον εἶναι, πᾶν ὅ,τι οὐδενὸς τῶν τριῶν οὔτε ἴδιον, οὔτε κοινὸν εἶναι, οὐδόλως δύναται νὰ θεωρῆται ἐπί τινος τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἀλλ' ἂν τὸ ἴδιον τοῦ Πατρός, οἷον ἡ ἐξ αὐτοῦ προβολὴ τοῦ Πνεύματος, μεταβάλληται εἰς τὴν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ δύναται νὰ μεταβάλληται εἰς τὴν ἰδιότητα τοῦ Πατρός, καὶ οὕτως ὁ Πατὴρ ἤθελεν ὑποκεῖσθαι εἰς γέννησιν. Περὶ πάντων δὲ τῶν κυρίως ἰδίων ἰσχύει, ὅτι ὅταν τι τούτων, λαμβανόμενον ἀπὸ τοῦ πρώτως ἐξιδιωσαμένου, ἀληθεύῃ περί τινος ὑποστάσεως, ἐκεῖνο τὸ παρέχον εἰς τὸ ἕτερον νὰ μετέχῃ τοῦ ἰδιώματος δὲν εἶναι ὑπόστασις ἢ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ φύσις (ιζ΄ ιη΄ ιθ΄ Νικ. Μεθ.

12.) Ἂν ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος εἶναι τελεία, καθ' ὅσον εἶναι Θεὸς τέλειος ἐκ Θεοῦ τελείου, οὐδὲν δύναται νὰ συνεισφέρῃ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσις, διότι ἂν συνεισέφερέ τι, ἦτο ἀνάγκη νὰ εἴπωσιν οἱ Λατῖνοι καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ συνεισφέρει· ἂν δὲ παρὰ τὴν θεϊκὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν μηδὲν ἕτερον δύναταί τις μήτε νὰ νοήσῃ, μήτε νὰ εἴπῃ, οἱ διδάσκοντες τὴν ἐκπόρευσιν αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑβρίζουσι διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα (λα'. Νικολ. Μεθ.).

13) Ἂν ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρός, γινώσκηται ἡ ἰδιότης τοῦ Πνεύματος, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ Υἱοῦ γινώσκεται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρός, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα ἄρα διαστέλλεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς δι' ἰδιωμάτων πλειόνων τῶν τοῦ Υἱοῦ· διότι ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς προέλευσις, εἰ καὶ τὸ μὲν προέρχεται γεννητῶς, τὸ δ' ἐκπορευτῶς, ὅμως ἑκάτερον αὐτῶν ἐπίσης διακρίνεται ἀπὸ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως· τὸ Πνεῦμα ὅμως διαστέλλεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ διὰ δευτέρας διαφορᾶς ἕνεκα τῆς διπλῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ. Ἂν δὲ τὸ Πνεῦμα διαστέλληται τοῦ Πατρὸς διὰ διαφορῶν πλειόνων τῶν τοῦ Υἱοῦ, ὁ Υἱὸς εἶναι ἐγγυτέρω τῆς πατρικῆς οὐσίας, καὶ ἐπειδὴ διπλᾶ εἶναι τὰ διακρίνοντα τὸ Πνεῦμα ἰδιώματα, διὰ τοῦ ἑτέρου τούτων θὰ δυσφημισθῇ τὸ ἰσότιμον Πνεῦμα ὡς κατώτερον τοῦ Υἱοῦ, οὕτω δὲ ἀναφαίνεται ἡ κατὰ τοῦ Πνεύματος αἵρεσις τοῦ Μακεδονίου....

14) Ἂν πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι κοινὸν τῆς ὁμοουσίου Τριάδος εἶναι ἑνὸς μόνου τῶν τριῶν ἴδιον, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος προβολὴ δὲν εἶναι κοινὴ τῶν τριῶν ὑποστάσεων, εἶναι ἄρα ἴδιον ἑνὸς καὶ μόνου τῶν τριῶν. Ἂν λοιπὸν οἱ Λατῖνοι εἴπωσιν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύηται παρὰ τοῦ Πατρός, θὰ ἐξομόσωσι τὴν ἀγαπητὴν καινοτομίαν αὐτῶν· ἂν δὲ εἴπωσιν ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀφαιροῦσιν αὐτὴν ἐντελῶς ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐπακολούθημα τῆς

πλάνης ταύτης εἶναι νὰ συμμεταθέτωσι μετὰ τῆς προβολῆς καὶ τὴν γέννησιν, ὥστε νὰ τερατολογῶσιν ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὴν γέννησιν, τοῦθ' ὅπερ ἤθελεν εἶναι ὑπερακόντισις πάσης μανίας καὶ ἀσεβείας κατὰ τοῦ Θεοῦ.

15) Ἂν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται ὁ Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύηται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, διατί νὰ μὴ ἐκπορεύηται καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἕτερόν τι, ὥστε νὰ συνάγωνται τέσσαρες ὑποστάσεις, μᾶλλον δὲ ἄπειροι, τῆς τετάρτης προβαλλούσης ἄλλην ὑπόστασιν (σελ. 53 λη! ἐγκ. 19), καὶ ταύτης ἄλλην, μέχρις οὗ ὑπερβῶσι καὶ τὴν πολυθεΐαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

16) Ἂν πάντα ὅσα ἰδιάζουσι τῷ Υἱῷ ἔχῃ λαμβάνων ἐκ τοῦ Πατρός, θὰ ἔχῃ λαβὼν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ ὅτι εἶναι αἴτιον τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος. Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ ὁμοτίμως ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας προελθὸν Πνεῦμα δὲν ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ ἴσον γέρας νὰ προάγῃ ἐξ ἑαυτοῦ ἕτερόν τι, ὡς ὁ Υἱός, ἢ πρὸς τὸν Υἱὸν εὔνοια τοῦ Πατρὸς θὰ ἦτο ἑτεροκλινὴς ἢ μεροληπτική.

17) Ἂν κατὰ τοὺς Λατίνους αἴτιος τοῦ Πνεύματος εἶναι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ἢ ὁ Πατὴρ θὰ θεωρηθῇ ὑπ' αὐτῶν ὡς μᾶλλον αἴτιος, ἢ ὁ Υἱός. Ἂν μὲν θεωρήσωσιν αἴτιον τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα μᾶλλον τοῦ Υἱοῦ, ἡ εἰς τὸν Υἱὸν ἐπινοηθεῖσα ὑπ' αὐτῶν τιμὴ εἶναι ἐπείσακτος καὶ νόθος καὶ ὕβρις, ἀφ' οὗ μάλιστα τὸ κῦρος ἔχει ἤδη ὁ Πατήρ. Ἂν δὲ μᾶλλον αἴτιον θεωρήσωσι τὸν Υἱόν, ἡ θρασύτης τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀποβαίνει βαρυτέρα· διότι δὲν ἐνόμισαν ὅτι θὰ ἀρκέσῃ ἡ ἀσέβεια τῆς διατομῆς καὶ τοῦ μετὰ τοῦ Υἱοῦ συμμερισμοῦ τῆς πατρικῆς αἰτίας, ἀλλὰ προβαίνουσι ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ πλέον, καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς ἀντεισάγουσι τὸν Υἱὸν αἴτιον τοῦ Πνεύματος (λθ.' 21).

18) Ἂν κατὰ τοὺς Λατίνους ἢ Δυτικοὺς ὁ Υἱὸς ἔλαβε παρὰ

τοῦ Πατρὸς ἐξ αὐτοῦ διὰ γεννήσεως προελθὼν νὰ προάγῃ καὶ ἕτερον ὁμοφυές, πῶς καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς προάγων ὁμοφυὲς τὸ Πνεῦμα δὲν μετέδωκεν ἐκ τῆς ὁμοίας δυνάμεως καὶ τιμῆς εἰς τὸ Πνεῦμα, ἵνα καὶ τοῦτο προάγῃ ὁμοφυῆ ὑπόστασιν ; (μ΄ Νικολ. Μεθ. ιη΄. ιθ΄.).

19) Ἐνῷ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Πατέρων, ὁ Πατὴρ ὡς γεννήτωρ εἶναι μείζων τοῦ Υἱοῦ ὡς γεννήματος οὐχὶ κατὰ τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἴτιον· μείζονα δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ αἴτιον, οὔτε τὰ θ ε ῖ α λ ό γ ι α διδάσκουσιν, οὔτε νοῦς εὐσεβής. Οἱ Λατῖνοι ποιοῦσι τὸν Υἱὸν οὐχὶ μόνον μείζονα τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἐγγύτερον τοῦ Πατρὸς (μα΄. Νικολ. Μεθ. θ΄.).

20) Ἂν ὁ Υἱὸς εἶναι αἴτιος τοῦ Πνεύματος, ὑποφύεται ἐν τῇ Τριάδι καὶ δεύτερον αἴτιον, ὃν ἅμα καὶ αἰτιατόν. Διὰ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ δευτέρου τούτου αἰτίου ὑβρίζεται οὐ μόνον ἡ πρώτη ἀρχή, ἀλλὰ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τιμῆς καὶ ὁ Υἱός· διότι τὸ ὅτι τὸ ἐπινοηθὲν οὐ μόνον μηδεμίαν χρειὰν παρέχει μήτε εἰς αὐτό, μήτε εἰς μηδὲν ἄλλο, ἀλλὰ μηδ' ἀφορμὴν μηδαμόθεν εὑρίσκει, ὥστε νὰ παράσχῃ, πῶς δὲν θέλει κηρύξει τὸν περιϋβρισμένον καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς τιμῆς δὲν καθιστᾷ δεινοτέραν τὴν ὕβριν ; διότι, ἀφοῦ τὸ Πνεῦμα ἔχει ἀϊδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐκπόρευσιν ἀνενδεῆ, οὐδεμιᾶς ἄλλης προαγωγῆς θέλει γνωσθῇ χορηγὸν τὸ συμπλασθὲν ὑπ' αὐτῶν αἴτιον (μβ΄.).

21) Διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υ ἱ ο ῦ, οἱ Λατῖνοι διαμερίζουσι τὸ Πνεῦμα εἰς δύο, εἰς τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἀληθῶς καὶ πρώτως αἰτίου προερχόμενον, καὶ εἰς τὸ ἐκ τοῦ δευτέρου αἰτίου, ὅπερ εἶναι ἅμα καὶ αἰτιατόν· οὕτω δὲ οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν τάξιν καὶ σχέσιν καὶ αἰτίαν ἐπινοοῦσιν οἱ Λατῖνοι τὴν ἑτερότητα τοῦ Πνεύματος καὶ παραλλαγήν, ἀλλὰ καὶ παρεισάγουσι τετράδα ἀντὶ τ ρ ι ά δ ο ς (μγ΄). Ἡ μὲν μονὰς ταὐτότητος ἐστὶν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητος...(26)

22) Ἕκαστον πρόσωπον τῆς ὁμοουσίου Τριάδος κατὰ μὲν τὴν φύσιν συνάπτεται εἰς κοινωνίαν ἀδιάστατον, κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς ὑποστάσεως φυλάττει ἀμετάβλητον τῶν ἰδιωμάτων τὸν χαρακτῆρα· διότι, ὡς ἡ κατὰ φύσιν κοινωνία τῶν τριῶν οὐδένα μερισμὸν ἢ διαίρεσιν δέχεται, οὕτως οὐδὲ τὰ ἐξ ὧν ἑκάστη αὐτῶν χαρακτηρίζεται, εἰς οὐδεμίαν σύγχυσιν ἀναφύρονται. Ὡς δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς γεννᾶται μὲν ἐκ τοῦ Πατρός, διατηρεῖ δὲ εἰς ἑαυτὸν ἀναλλοίωτον τὸ τῆς Υἱότητος ἀξίωμα, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα διατηρεῖ ἀμετάβλητον εἰς ἑαυτὸν τὸ ἐκπορευτόν. Καὶ ὡς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀναιτίου Πατρὸς προϊόν, δὲν θεουργεῖ ἑτέρου γέννησιν ἢ ἐκπόρευριν, οὐδὲ διά τινος μεταβολῆς καινοτομεῖ τὴν ἐκπόρευσιν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς γεννώμενος ἐκ τοῦ ἀναιτίου Πατρός, οὔτε διὰ τῆς γεννήσεως οὔτε διὰ τῆς ἐκπορεύσεως δύναται ν' ἀνέχηται νὰ θεουργήσῃ ὑποβολιμαῖόν τι ὁμοφυές, οὐδὲ δ' ἐπεισαγωγῆς ἑτέρας σχέσεως νὰ ἐπινοθεύῃ τὸ τῆς υἱότητος προνόμιον (μς'. Νικόλ. Μεθών. Ε'.).

23) Ἂν οἱ Λατῖνοι διδάσκωσιν ὅτι ὁ Πατὴρ προβάλλεται τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, ἡ δὲ Τριὰς εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις εὐκόλως ἐννοουμένοις ἀτοπήμασιν οὐ μόνον ὁ Υἱὸς θὰ μετεβάλλετο εἰς προβολέα τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα θὰ ἐτέμνετο καὶ κατεμερίζετο εἴς τε τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ καὶ εἰς τὴν ἰδίαν προβολήν. Ἂν δέ, ὡς οἱ εὐσεβεῖς δὲν διστάζουσι νὰ παραδέχωνται, ὁ Πατὴρ προβάλλῃ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν λόγον τῆς ἰδίας ὑποστάσεως, οὔτε ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν λόγον τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως θὰ καινοτομήσῃ τὸ τῆς Υἱότητος ἀξίωμα διὰ τῆς προβολῆς τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ περικόψας ἀπὸ τοῦ Πατρὸς θὰ μεταστήσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν αἰτίαν τῆς προβολῆς τοῦ Πνεύματος, ὡς οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως· διότι ταῦτα δὲν εἶναι ἰδιώματα τῆς φύσεως, καθ' ἣν κοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ Τριάδι διακρινομένων ὑποστάσεων. (μζ'. 30).

24) Ἂν κατὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν ἅμα μὲν γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ ἅ μ α ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, κατὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν Λατίνων ἅ μ α τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται μὲν ἐ κ τ ο ῦ Π α τ ρ ό ς, ἐκπορεύεται δ ὲ κ α ὶ ἐ κ τ ο ῦ Υ ἱ ο ῦ, (διότι τὸ πρότερον καὶ ὕστερον εἶναι ἀλλότριον τῆς ἀϊδίου Τριάδος), πῶς ἡ διαφορὰ τῶν θεουργικῶν αἰτίων δὲν θὰ καταστήσῃ διαφόρους τὰς ὑποστάσεις καὶ δὲν θὰ ἐπενέγκῃ τομὴν κατὰ τῆς ἀτμήτου, ἁπλῆς καὶ ἑνιαίας ὑποστάσεως τοῦ Πνεύματος ; Διότι ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν ὑποστάσεως ὅτι προέρχονται διάφοροι ἐνέργειαι καὶ δυνάμεις καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ὑ π ε ρ φ υ ῶ ν εὔκολον εἶναι νὰ ἐννοήσῃ τις· εἰς διάφορα δ' αἴτια ἀναφερομένην τὴν ὑπόστασιν, οὐδαμῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εὕρῃ τις, ἵνα μὴ μετὰ τῆς διαφορᾶς τῶν αἰτίων εὑρεθῇ ὅτι συνδιαφέρει καὶ αὐτὴ ἑαυτῆς καὶ σ υ ν δ ι α τ έ μ ν ε τ α ι (ξγ΄). «Οἱ δὲ ταύτῃ τῇ δυσσεβείᾳ κάτοχοι, λέγει ὁ » Φώτιος, καὶ Υ ἱ ω ν ὸ ν εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα οὐκ ἂν ἀποκνήσαιεν· εἰ δὲ τὴν φωνὴν φυλάττονται φ ό β ῳ τ ῶ ν ε ὐ σ ε β ῶ ν, » ἀλλ' οὗν δι' ὧν δογματίζουσι θάλπουσιν. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς » ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ γεννήσεως πρόεισι, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ » Υ ἱ ο ῦ δι' ἐκπορεύσεως εἰς Υἱωνοῦ τάξιν περιστήσεται, καὶ πῶς » ἂν εἴη τοῦτο φορητὸν τοῖς εὐσεβεῖν σπουδὴν ποιουμένοις καὶ » τῷ τῶν χριστιανῶν καταλόγῳ συνεξετάζεσθαι ; Ἢ πῶς ἐπὶ » πολὺ παρορώμενον ἀνεξέλεγκτον οὐ συνελκύσει τοὺς σιγῶντας » μέν, ν ο ῦ δὲ ἐκ Θεοῦ καὶ χαρίτων διελέγχειν ἀπολαύσαντας, » εἰς τὴν τῶν βλασφημησάντων ἀπώλειαν ;» κλ... Ὥστε τὸ Πνεῦμα, κατὰ τοὺς Λατίνους, εἶναι γεννητὸν ἅ μ α καὶ ἐ κ π ο ρ ε υ τ ό ν, γεννητὸν μὲν ὅτι συμπροέρχεται μετὰ τοῦ Υἱοῦ γεννωμένου, ἐκπορευτὸν δὲ ὅτι διπλῆν ὑπομένει τὴν ἐκπόρευσιν (ξδ΄. Ν. Μ.).

Ὁ ἱερὸς Φώτιος διὰ τῶν συλλογισμῶν τούτων τῶν ἀρίστων, καὶ δι' ἑρμηνειῶν καταλλήλων πολλῶν χωρίων τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται

ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ μόνον πέμπεται κ.λ.π. Ἐν δὲ τῶν ἑρμηνευομένων καταλλήλως ὑπὸ τοῦ Φωτίου χωρίων τῆς Ἁγ. Γραφῆς εἶναι καὶ τὸ «ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται (τὸ Πνεῦμα δηλ.) καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν» (Ἰωάν. ις'. 14), δι' οὗ λέγει οὗτος δηλοῦται ὅτι τὸ ἐ κ τ ο ῦ ἐ μ ο ῦ (Πατρός), διαφέρει τοῦ ἐ ξ ἐ μ ο ῦ (τοῦ Υἱοῦ), καθότι ἡ μὲν πρώτη ἀντωνυμία «ἐ μ ο ῦ Π α τ ρ ὸ ς» εἶναι κτητική, ἡ δὲ δευτέρα ἐξ ἐ μ ο ῦ (τοῦ Υἱοῦ), εἶναι π ρ ο σ ω π ι κ ή, ἃς συγχέουσι τρομερῶς οἱ Λατῖνοι! Τὸ δὲ χωρίον πάλιν «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν» (Γαλατ. δ'. 16), δεικνύει, κατὰ Φώτιον, ὅτι δὲν εἶναι ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ ὁ μ ο φ υ ὲ ς καὶ ὁ μ ο ο ύ σ ι ο ν καὶ τῆς α ὐ τ ῆ ς δ ό ξ η ς καὶ τ ι μ ῆ ς καὶ κ υ ρ ι ό τ η τ ο ς. Ἡ δὲ ἔκφρασις αὕτη «τ ὸ Π ν ε ῦ μ α τ ο ῦ Υ ἱ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ» διδάσκει, ὡς λέγει, τῆς φύσεως τὸ ἀπαράλλακτον καὶ κατ' οὐσίαν ἑνότητα, δὲν σ υ ν ε ι σ ά γ ε ι δὲ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκπορεύσεως (μη'.—νξ'.) (ὅρα περὶ Ἁγ. Πνεύμ. Φωτ.). Τὴν δὲ γνώμην τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ὡς Ἀμβροσίου Μεδιολάνων ἐπισκόπου, Αὐγουστίνου καὶ Ἱερωνύμου, τῶν κορυφῶν τούτων τῆς καθολικῆς, καὶ οὐχὶ δυτικῆς ἐκκλησίας, θεωρεῖ νενοθευμένην ὑπὸ μεταγενεστέρας Λατινικῆς χειρός, καὶ παραπεποιημένην πρὸς παράστασιν τῆς γνώμης ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐ κ τ ο ῦ Υ ἱ ο ῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι οὕτω διδάσκουσιν οἱ ἱεροὶ οὗτοι ἄνδρες ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν, χάριν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας τυχὸν καὶ οἰκονομίας πρὸς τὸ ἑαυτῶν ποίμνιον, τότε καὶ τῆς ἐκείνου ἀδυναμίας ἕνεκεν, πρὸς κατανόησιν μεγίστου καὶ κεκρυμμένου τοῖς πολλοῖς μυστηρίου, οἷον τοῦτο τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πλεῖστοι ὅμως τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας σπουδαιότατοι ἔτι ἄνδρες, ὡς ὁ Ῥώμης Πάπας Δάμασος, ὁ Κελεστῖνος, ὁ Λέων ὁ Μέγας, ὁ Ἀγάθων, ὁ Βιγίλιος, ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὁ Ζαχαρίας, ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Φωτίου, Πάπας Ῥώμης τότε Ἰωάννης, διὰ τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Κων)πόλει συνόδῳ τῷ (879 μ. Χ.) ἔτει, λέγει

τάδε· «τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον γνώμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ χερσὶν ἰεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων (τοποτηρητῶν) καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο». Ἐν τέλει δὲ προστίθησιν ὁ ἱερὸς Φώτιος περὶ πάντων τούτων, ὅτι «χρὴ δὲ μὴ μόνον φρονεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ μηδὲ σκανδαλίζειν ἄλλους· εἰ γὰρ ὁ σκανδαλίζων ἕνα, φρικτῆς ἄξιος ἐκρίθη παρὰ τοῖς εὐαγγελίοις κολάσεως, οἱ τὴν οἰκουμένην σχεδὸν ὅλην σκανδαλίζοντες, ποίαν ἀξίαν εὑροῖεν κόλασιν;»[1]

Κατὰ σαφῆ λοιπὸν ἀκολουθίαν συμπεραίνομεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τῆς αὐτῆς ὂν οὐσίας μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ ἐκφαίνεται, πέμπεται κλπ. Ἀπορριπτέον λοιπὸν τὸ Filioque.

---

1 Ἐν (Orth Eastern Church by Fortescue *σελ. 380) λέγει οὕτος·* «The decree ef Florence which for us defines the Catholic faith and which the Easterns then also signed, but afterwards reputiaded, is» the Holy Ghost is eternally from the Father and the Son, and he has his essence and his subsistent being both from the Father and the Son, and he proceeds from both eternally as from one principle and by one spiration. And we declare that what the Holy doctors and Fathers say, namely that the Holy Ghost proceeds from the Father through the Son, comes to mean the same thing, that the Son also is the cause, according to the Grecks, or the principle, accorading to the Latins, of the subsistence of the Holy Ghost. *Ἰσχυρίζεται οὗτος ὅτι ὁ ὅρος, ὃν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον ὑπέγραψαν καὶ ὃν κατόπιν ἀπέρριψαν, ἦτο ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ αἰωνίως ἢ ἀϊδίως καὶ ὅτι αὐτὸ ἔχει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ ὕπαρξιν κοινὴν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκπορεύεται ἐξ ἀμφοτέρων ἀϊδίως, ὡσεὶ ἐκ μιᾶς πηγῆς ἢ ἀρχῆς καὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐμπνεύσεως. Ἡμεῖς δὲ, λέγει οὗτος, διακηρύττομεν ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ λέγουσιν ὀνομαστὶ οἱ θεῖοι Πατέρες καὶ Θεολόγοι, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, σημαίνει* ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, *ἤτοι ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ αἰτία κατὰ τοὺς Ἕλληνας θεολόγους ἢ ἡ ἀρχὴ κατὰ τοὺς Λατίνους τῆς οὐσίας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ἡ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝΝΕΑ ΟΜΙΛΙΩΝ ΤΟΥ ΜΕΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ ΤΟΥ ΜΩΫΣΕΩΣ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ.

Περὶ Δημιουργίας καὶ Προνοίας τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου. — Τὸ Κοσμολικὸν μέρος.

ΠΡΙΝ ΑΡΧΙΣΩΜΕΝ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐξόχου θέματος τοῦ τῶν ἓξ ἡμερῶν τῆς δημιουργίας τοῦ Μωϋσέως, καὶ φθάσωμεν εἰς τὰ καθέκαστα τῶν μελιρρύτων λόγων τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμέν τινα περὶ Δημιουργίας καὶ Προνοίας τοῦ Θεοῦ, καὶ κατόπιν νὰναλύσωμεν τὰ καθέκαστα τῆς ἑξαημέρου.

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἔχει μόνον νόησιν καὶ ἀγαθότητα βουλήσεως, κατὰ τὴν Δογματικήν, ἀλλὰ καὶ δύναμιν, δι' ἧς πραγματοποιεῖ πᾶν ὅ,τι νοεῖ καὶ βούλεται, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑτέρου ἑαυτοῦ ὡς ἔννοιαν ἐνδεχομένου πραγματοποιεῖ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὡς σύνολον πεπερασμένων ὄντων καὶ πραγμάτων. Ὅθεν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐκ ὄντος ἢ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, παράγει ἢ δημιουργεῖ ἐν χρόνῳ διὰ τῆς νοήσεως, βουλήσεως καὶ δυνάμεως ἢ παντοδυναμίας αὐτοῦ τὸν κόσμον ὡς σύνολον ὄντων,

δυνάμεων καὶ πραγμάτων, σκοπίμως διατεταγμένων, συντηρεῖ αὐτόν, προνοεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κυβερνᾷ ἢ διευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν τελικὸν σκοπόν. Κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος εἶναι προϊὸν τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργικῆς, συντηρητικῆς, προνοητικῆς καὶ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ· πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ δημιουργήμασιν εἶναι καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐπλάσθη, ἵνα ἐξομοιωθῇ, ὅσον ἔνεστι, πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ μετ' αὐτοῦ κοινωνίᾳ, διὰ δὲ τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ ἑαυτοῦ αὐτεξουσίου ἁμαρτήσας, ἦλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας, δὲν ἠδύνατο ἀφ' ἑαυτοῦ ν' ἀπαλλαγῇ ἐκ τῆς δουλείας τῆς ἁμαρτίας, ὅπως ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπόν, πρὸς ὃν ἐδημιουργήθη. Ἡ ἁμαρτία οὕτω τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο ἀφορμὴ νέων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, ἐν σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς λ. χ. τῆς ἐνεργείας πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας, τοῦ ἁγιασμοῦ ἔτι αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς τελείας ὑπακοῆς καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸ θεῖον θέλημα.

Περὶ Δημιουργίας τοῦ κόσμου διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων ἀντιτίθεται ἔνθεν μὲν πρὸς τὴν πανθεϊκὴν γνώμην τοῦ νεοπλατωνισμοῦ καί τινων γνωστικῶν αἱρέσεων περὶ ἀπορροῆς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἔνθεν δὲ πρὸς τὴν γνώμην ἑτέρων περὶ ἐξελίξεως ἢ περὶ παραγωγῆς αὐτοῦ ἔκ τινος ἀνάρχου ἢ ἀϊδίου ὕλης, εἴτε κατὰ τὸ σύστημα τῆς διαρχίας, εἴτε κατὰ τὸ σύστημα τῆς ὑλοφροσύνης (materialismus).

Ἡ διδασκαλία περὶ ἀπορροῆς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ Θεοῦ συνε-

πάγεται ἀπώλειαν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ μετατροπὴν αὐτῆς εἰς τὸν κόσμον. Διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ἀπορροῆς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ παρίσταται ὡς ὑλικὸν ἢ φυσικὸν σῶμα, ἡ δ' ἐνέργεια αὐτῆς ὡς φυσικὴ ἢ ὑλικὴ ἐνέργεια, ὡς ἀκτινοβολία τις καιομένου ἢ φωτίζοντος σώματος, ἥτις συνεπάγεται μείωσιν καὶ ἀπώλειαν τῆς οὐσίας τοῦ ἀκτινοβολοῦντος διὰ βαθμιαίας τροπῆς αὐτοῦ εἰς ἕτερόν τι. Ἡ περὶ ἀπορροῆς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔννοια στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐννοίας μόνον μεταδόσεως, τοῦ Θεοῦ ἐξ ἑαυτοῦ ἄνευ συντηρήσεως ἑαυτοῦ, ἡ δὲ μετάδοσις αὕτη ἐννοεῖται ὡς φυσικὴ ἢ ὑλικὴ μετάδοσις, οὐχὶ δὲ ὡς πνευματική. Καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία παραδέχεται μετάδοσιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ παραδέχεται ἅμα καὶ συντήρησιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μεταδόσει ταύτῃ· διότι ἡ μετάδοσις τοῦ Θεοῦ ἐννοεῖται ὡς πνευματική, οὐχὶ δὲ ὡς φυσικὴ καὶ ὑλική. Οὐ μόνον δὲ ὁ Θεός, ὡς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὕψιστον Πνεῦμα, διὰ τῆς μεταδόσεως δὲν ἀποβάλλει οὐδὲ μειοῖ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πεπερασμένα πνευματικὰ ὄντα διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν μεταδόσεως εἰς ἄλλα οὐ μόνον δὲν μειοῦσιν ἢ ἀποβάλλουσι τὴν πνευματικὴν αὐτῶν οὐσίαν, ἀλλὰ μάλιστα δι' αὐτῆς καὶ αὐτὰ γίνονται τελειότερα, καθὼς καθιστῶσιν ἄλλα πνευματικὰ ὄντα τελειότερα διὰ τῆς ἐξ ἑαυτῶν πνευματικῆς ταύτης μεταδόσεως. Ὁ διὰ διδασκαλίας μεταδίδων εἰς ἄλλους γνώσεις, οὐ μόνον τούτους τοὺς παρ' αὐτοῦ διδασκομένους ἀναπτύσσει πνευματικῶς, καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ἀφαιρεῖ ἡ εἰς ἄλλους μετάδοσις τῶν γνώσεών του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτοῦ γνώσεις καθιστᾷ σαφεστέρας καὶ μονιμωτέρας ἐν τῇ ἑαυτοῦ συνειδήσει. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον καὶ ἡ δι' ἠθικῶν ἀρετῶν εἰς ἄλλους μετάδοσις ἀγαθῶν, καθιστᾷ τὸν μεταδίδοντα ἠθικῶς ἀνώτερον καὶ τελειότερον. Ἡ ἀκτινοβολία δ' ὅμως τοῦ πυρὸς συνεπάγεται ἀπώλειαν θερμαντικοῦ ἀπορρέοντος ἐκ τοῦ δι' ἀκτινοβολίας ἐκπέμποντος αὐτὸ φυσικοῦ σώματος. Ὅθεν καὶ

διὰ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπορροῆς τοῦ κόσμου κατὰ τὸν παν θ ε ϊ σ μ ό ν, ὁ Θεὸς ἀπόλλυσι βαθμηδόν, ἀναλόγως τοῦ ποσοῦ τῆς ἀπορροῆς, τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ἥτις κατὰ μικρὸν μετατρέπεται εἰς τὸν κόσμον διὰ τῆς τοιαύτης μεταδόσεως, ἐννοομένης ὡς φυσικῆς ἀπορροῆς. Μόνον ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ μετάδοσις ἐννουμένη ὡς π ν ε υ μ α τ ι κ ή, καὶ οὐχὶ ὡς φ υ σ ι κ ὴ ἐνέργεια, δὲν συνεπάγεται ἀπώλειαν καὶ μετατροπὴν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον. Ὁ ἥλιος πιθανὸν ἀποβάλλει οὐσίαν διὰ τῆς ἀκτινοβολίας καὶ τῆς θερμαντικότητος αὐτοῦ, οὐδέποτε ὅμως ὁ Θεὸς ὑπόκειται εἴς τι τοιοῦτον πάθος, ὡς ὑπερκείμενος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὕλης.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σύστημα τῆς δ ι α ρ χ ί α ς καὶ τῆς ὑ λ ο φ ρ ο σ ύ ν η ς.[1]

«Ἡ διδασκαλία περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μ η δ ε ν ό ς, δὲν ἀντίκειται εἰς τὸ περὶ ἀποχρῶντος λόγου ἀξίωμα τῆς λογικῆς, ἢ εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ὡς ἀντίκειται εἰς τὸν νόμον τοῦτον ἡ ἀρχή».

«Ἐξ οὐ δ ε ν ὸ ς οὐ δ ὲ ν γ ί ν ε τ α ι» «nihil um ex nihilo», ἥτις δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος διδασκαλίαν· διότι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀποδέχεται τὸν Θεὸν ὡς τὸν ἀ π ο χ ρ ῶ ν τ α λ ό γ ο ν ἢ τὴν ὑ ψ ί σ τ η ν αἰτίαν τῆς ὑ π ά ρ ξ ε ω ς τοῦ κόσμου κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὴν ὕλην ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὕλη καὶ μορφή, ἢ οὐσία καὶ μορφὴ ἐν τοῖς οὖσι καὶ πράγμασι τοῦ κόσμου, ἢ ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, εἶναι ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μόνον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ, ἢ καὶ ἐν τῷ νῷ ἢ λόγῳ τοῦ Θεοῦ δύνανται νὰ νοηθῶσι καὶ ὡς κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα, ἢ

1 Δογμ. Ζ. Ρ.

ἔννοια τοῦ ἀντιθέτου ἑαυτοῦ ὡς πνεύματος, ἣν ὁ Θεὸς νοεῖ, εἶναι ἡ ὕλη νοουμένη ὡς ἄρσις πάσης μορφῆς τῆς ὑπάρξεως καὶ παντὸς προσδιορισμοῦ τῶν ὄντων ἢ πραγμάτων τοῦ κόσμου, τουτέστι τὸ ἀπροσδιόριστον, ὅπερ οὐδεμίαν μορφήν, ἢ οὐδένα προσδιορισμὸν ἔχον δύναται νὰ λάβῃ ἀπείρους μορφὰς ἢ προσδιοριορισμούς· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους τὸ ἄπειρον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀπροσδιορίστου, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀπεριορίστου, (ἀόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον, πανδεχές, μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατά πη τοῦ νοητοῦ (κεφ. ιε΄. 51). Καὶ «τρίτον δ' αὖ γένος »ὂν τὸ τῆς χώρας ἀεί, φθορὰν οὐ προσδεχόμενον, ἕδραν δὲ »παρέχον ὅσα ἔχει γένεσιν πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μετ' ἀναισθησίας »ἁπτὸν λογισμῷ τινι νόθῳ, μόλις πιστὸν» (Πλάτ. Φίληβ. κεφ. ε΄. 15—6.).

Κατὰ ταῦτα ἡ ὕλη οἱασδήποτε μορφῆς, ἢ οἱουδήποτε προσδιορισμοῦ ἐννοουμένη, εἶναι ἀφῃρημένη ἔννοια, ἥτις μόνον ἐν τῷ νῷ, εἴτε τοῦ Θεοῦ, εἴτε τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ· διότι πᾶν, ὅ,τι ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ, ἔχει μορφὴν ἢ προσδιορισμόν τινα, ὀνομάζεται δὲ ὕλη ἢ ὑλικόν, καθ' ὅσον θεωρεῖται ἐν σχέσει πρὸς ἄλλο τι, οὗτινος τὴν μορφὴν λαμβάνει, οἷον ὁ χαλκός, τὸ μάρμαρον κλ. λαμβάνουσι διὰ τῆς γλυπτικῆς τὴν μορφὴν ἀνθρώπου κλ. Ὅθεν ἡ ἔννοια τοῦ ἀντιθέτου τοῦ Θεοῦ ὡς πνεύματος ἐννοουμένη, οὐχὶ ὡς ἔννοια ὅλως ἀντιθέτου αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἔννοια ἑτερότητος καὶ ὡς πραγματοποιουμένη ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς βουλήσεως καὶ παντοδυναμίας αὐτοῦ, λαμβάνει μορφὴν ἢ προσδιορισμόν τινα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔννοια τῆς ὕλης εἶναι ἔννοια τοῦ ἑτέρου τοῦ Θεοῦ οὐχὶ μόνον ὡς πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπολύτου ἢ ἀπεριορίστου καθόλου, ὡς τὸ ἕτερον δὲ τοῦ ἀπεριορίστου ἐννοουμένη εἶναι ἔννοια πεπερασμένου, τὸ δὲ πεπερασμένον δὲν εἶναι ἕν, ὡς εἶναι τὸ ἀπόλυτον ἢ ἀπεριόριστον, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐκφαίνεται ὡς πληθύς, ἡ

ὕλη ὡς ἔννοια πεπερασμένου πραγματοποιεῖται ὑπὸ τῆς βουλήσεως καὶ παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ὡς πληθὺς ἐνεργῶν ὑλικῶν οὐσιῶν καὶ δυνάμεων. Ἡ μορφή, ἣν λαμβάνει ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ νοουμένη καὶ διὰ τῆς βουλήσεως καὶ παντοδυναμίας αὐτοῦ πραγματοποιουμένη ἐν αὐτῷ ὕλη, ὡς πληθὺς ὑλικῶν οὐσιῶν ἢ ἀτόμων καὶ ἐνεργῶν δυνάμεων, εἶναι τὸ πρῶτον ἡ ἀτελεστάτη (ἡ μορφὴ τῆς φωτονεφέλης, ἢ τοῦ αἰθέρος), ἐξ ἧς ἔπειτα βαθμηδὸν διὰ τῆς παραιτέρω δημιουργικῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας καὶ διὰ τῆς συνεργασίας τῶν κατὰ τὴν πρώτην ταύτην δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἐντεθεισῶν τῇ δημιουργίᾳ δυνάμεων παράγονται αἱ τελειότεραι μορφαὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργουμένου φυσικοῦ κόσμου. Τὸ ἕτερον δὲ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπολύτου ἢ ἀπεριορίστου Πνεύματος εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ σχετικοῦ ἢ πεπερασμένου πνεύματος, ὅπερ ὁ Θεὸς νοεῖ διὰ τῆς νοήσεως ἢ τοῦ Λόγου αὐτοῦ, καὶ πραγματοποιεῖ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῆς βουλήσεως καὶ παντοδυναμίας αὐτοῦ ὡς πληθὺν πεπερασμένων πνευματικῶν οὐσιῶν ἢ πνευματικῶν ὄντων ἐν συναφείᾳ πρός τε ἑαυτὰ καὶ πρὸς τὸν φυσικὸν ἢ ὑλικὸν κόσμον, οὗτινος εἶναι τὸ τέλος ἢ ὁ σκοπός.

Περὶ τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄχρονον καὶ ἀΐδιον ὕπαρξιν αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως[1] (Α'. 1—2) ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς ἓξ ἡμέρας. Διὰ τῆς δημιουργικῆς δ' ἐνεργείας τοῦ Θευῦ διεμορφώθη ἡ ὕλη, καὶ ἀπετέλεσε τὸ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν σύμπαν, ἢ τὸν ἄλλως καλούμενον κόσμον τὸν ὁρατόν, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς γηΐνης σφαί-

1 Δογμ. Ζ. Ρ. Σελ. 341 κ. ἑ.

ρας καὶ τῶν ἐπ᾽ αὐτῆς ὄντων. Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐρανοῦ, νοεῖται ὁ οὐράνιος κόσμος, ὑπὸ δὲ τὴν τῆς γῆς, ὁ ἐπίγειος τοιοῦτος. Ἡ ὕλη τῆς γῆς περιλαμβάνει τρία τινά, κάτω μὲν τὴν στερεὰν γῆν, ἤτοι τὴν ξηράν, ὑπεράνω δὲ αὐτῆς τὴν ἄβυσσον τῶν ὑδάτων, ἐπὶ δὲ τῆς ἀβύσσου ἐπέκειτο τὸ σκότος. Ὡς ἀντίθετον δὲ τοῦ σκότους παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὴν πρώτην ἡμέραν τὸ φῶς, ὀνομάσας αὐτὸ ἡμέραν, τὸ δὲ σκότος νύκτα. Κατόπιν δὲ τούτων τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας παρήγαγε τὰ διάφορα ἐπὶ γῆς φαινόμενα εἰς χρονικὸν διάστημα περιόδων, καθότι ὁ ἥλιος ἐπιφαίνετὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν ἀϊδιότης εἶναι ἀπεριόριστος ἢ ἀπόλυτος μορφὴ ὑπάρξεως ἢ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καθ᾽ἑαυτὸν θεωρουμένου, ὁ χρόνος ὡς πεπερασμένη μορφὴ ἐνεργείας τοῦ πεπερασμένου κόσμου, δύναται νὰ λάβῃ ὕπαρξιν μόνον διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ πεπερασμένου κόσμου. Καὶ κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον ἔχομεν τὸ «mundus non in tempore, sed cum tempore factus est» ἤτοι, «οὐχὶ ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ χρόνου ὁ κόσμος ἐγένετο.» Κατὰ ταῦτα, ἐπειδὴ μεταξὺ ἀϊδιότητος καὶ χρόνου ὑπάρχει τοιαύτη διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις, ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ ἀπεριορίστου καὶ πεπερασμένης μορφῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας, ὁ κόσμος, ὡς πεπερασμένος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀΐδιος, ἢ ὡς ἔχων ἀΐδιον ὕπαρξιν. Ἡ ἐν τῇ βουλῇ δ᾽ ὅμως τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις τῆς ἰδέας τοῦ κόσμου δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ μὲν ὡς ἀΐδιος, οἵα εἶναι μόνη ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς προαιώνιος (δηλ. ἡ ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις τῆς ἰδέας τοῦ κόσμου), εἶναι πρὸ αἰώνων καθ᾽ ὅσον λογικῶς προεπινοεῖται τῆς ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ πραγματοποιήσεως αὐτῆς διὰ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος ἔλαβεν ἀρχὴν ἐν χρόνῳ, ὡς καὶ ὁ χρόνος ἔλαβεν ἀρχὴν μετὰ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς δη-

μιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, δὲν δύναται νὰ μεσολαβῇ χρόνος τις μεταξὺ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου· διότι ὁ χρόνος ὡς πεπερασμένη μορφὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας τοῦ πεπερασμένου κόσμου, δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ πρὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου. Ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ κατὰ ταῦτα προεπινοεῖται λογικῶς καὶ οὐχὶ χρονικῶς, (κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἀτελοῦς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου), προηγουμένη τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην, ἡ αἰωνιότης δύναται ὁπωσδήποτε νὰ ἀποδοθῇ τῷ κόσμῳ, καθ' ὅσον ἡ λέξις αἰὼν εἶναι πολυσήμαντος ἐν τῇ Γραφῇ. Διότι ἰδοὺ τί λέγει ὁ Χρυσορρόας Ἰωάνης ὁ Δαμασκηνὸς (ἐν βιβλ. Β'. 16). «Αὐτὸς ὁ Θεὸς τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, πρὸς ὃν φησὶν ὁ θεῖος Δαυῒδ» ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ δὲ ἱερὸς Ἀπόστολος Παῦλος «δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε». «Χρὴ τοίνυν γινώσκειν, ὅτι τὸ τοῦ αἰῶνος ὄνομα πυλύσημόν ἐστι· πλεῖστα γὰρ σημαίνει· αἰὼν » γὰρ λέγεται καὶ ἡ ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωή· λέγεται πάλιν » αἰὼν καὶ ὁ τῶν χιλίων ἐτῶν χρόνος· πάλιν λέγεται » αἰὼν ὅλος ὁ παρὼν βίος, καὶ αἰὼν ὁ μέλλων » μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀτελεύτητος. Λέγεται πάλιν » αἰὼν οὐ χρόνος, οὐδὲ χρόνου τι μέρος ἡλίου φορᾷ καὶ » δρόμῳ μετρούμενον, ἤγουν δι' ἡμερῶν καὶ νυκτῶν συνι- » στάμενον, ἀλλὰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς ἀϊδίοις, » οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα· ὅπερ γὰρ τοῖς ὑπὸ χρό- » νον ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς ἀϊδίοις ἐστὶν αἰών. Λέγονται μὲν » οὖν ἑπτὰ αἰῶνες τοῦ κόσμου τούτου, ἤγουν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ » καὶ γῆς κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας » καὶ ἀναστάσεως· ἔστι μὲν γὰρ συντέλεια με- » ρικὴ ὁ ἑκάστου θάνατος, ἔστι δὲ καὶ κοινὴ καὶ » παντελὴς συντέλεια, ὅτε μέλλει ἡ κοινὴ γίνεσθαι τῶν » ἀνθρώπων ἀνάστασις· ὄγδοος δὲ αἰὼν ὁ μέλλων.

» Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, ὅτε οὐδὲ ὁ ἥλιος ἦν
» διαιρῶν ἡμέραν ἀπὸ νυκτός, οὐκ ἦν αἰὼν μετρη-
» τός, ἀλλὰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς ἀϊδίοις οἱόν τι χρονικὸν
» κίνημα καὶ διάστημα. Καὶ κατὰ μὲν τοῦτο εἷς αἰὼν ἐστι,
» καθ' ἃ καὶ λέγεται ὁ Θεὸς αἰώνιος, ἀλλὰ καὶ προαιώ-
» νιος, καὶ αὐτὸν γὰρ τὸν αἰῶνα αὐτὸς ἐποίησε· μόνος γὰρ ἄναρ-
» χος ὢν ὁ Θεὸς πάντων αὐτός ἐστι ποιητής, τῶν τε αἰώνων,
» καὶ πάντων τῶν ὄντων..... λέγονται δὲ αἰῶνες αἰώνων,
» καθότι καὶ οἱ τοῦ παρόντος κόσμου ἑπτὰ αἰῶνες πολλοὺς
» αἰῶνας, ἤγουν ζωὰς ἀνθρώπων περιέχουσι· καὶ ὁ αἰὼν ὁ
» εἷς πάντων τῶν αἰώνων ἐστὶ περιεκτικὸς καὶ αἰὼν αἰῶ-
» νος λέγεται ὁ νῦν καὶ ὁ μέλλων· αἰώνιος δὲ ζωὴ
» καὶ αἰώνιος κόλασις τὸ ἀτελεύτητον τοῦ μέλ-
» λοντος αἰῶνος δηλοῖ· οὐδὲ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡμέραις
» καὶ νυξὶν ὁ χρόνος ἀριθμηθήσεται, ἔστι δὲ μᾶλλον μία ἡμέ-

---

1 Κατὰ ταῦτα ὁ χῶρος, θεωρούμενος ὡς κενὸς ἢ ἄνευ περιεχομένου, δύναται νὰ ἐννοηθῇ, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀϊδιότητος ἢ μὴ ἀϊδιότητος τοῦ κόσμου, ὡς ἄπειρος κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπροσδιορίστου, οὐχὶ δὲ τοῦ ἀπεριορίστου, ὅπερ εἶναι μόνον ὁ Θεός· ὡς πληροίμενος ὅμως ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ διὰ τῆς περὶ τοῦ κόσμου πείρας ἡμῶν περιεχομένου αὐτοῦ, εἶναι πεπερασμένος, καθ' ὅσον καὶ τὸ γνωστὸν ἡμῖν διὰ τῆς πείρας περιεχόμενον αὐτοῦ εἶναι πεπερασμένον. Ὁ ἄπειρος κενὸς χῶρος ὡς τοιοῦτος δὲν εἶναί τι πραγματικόν, ἀλλὰ μόνον δυνατόν τι, καθ' ὅσον παριστᾷ τὸ κενόν ἐν τῇ περὶ τῆς πείρας τοῦ κόσμου γνώσει ἡμῶν, ὅπερ δύναται νὰ πληρωθῇ ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον διὰ εὐρύνσεως τοῦ κύκλου τῆς περὶ τοῦ κόσμου πείρας ἡμῶν. Ἐπὶ ταύτης τῆς ἐννοίας ὁ χῶρος δύναται νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἄπειρος κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὸ διαιρετὸν αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ δύναιαι νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τοῦ χρόνου, ὅστις ἐννοούμενος κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ εἶναι πεπερασμένος, ὡς κενὸς δὲ καὶ ἄνευ περιεχομένου ἐννοούμενος, εἶναι καιά τε τὸ παρελθὸν καὶ κατὰ τὸ μέλλον, ἄπειρος ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπροσδιορίστου, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ ἀπεριορίστου, ὅπερ εἶναι μόνον ὁ Θεός. (παρβ. Dorner *485).*

»ρα ἀνέσπερος, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης »τοῖς δικαίοις φαιδρῶς ἐπιλάμποντος, τοῖς δὲ ἁμαρτωλοῖς νὺξ »βαθεῖα ἀπέραντος.»

Ἡ βαθμιαία πρόοδος ἐν ταῖς δημιουργικαῖς ἐνεργείαις τοῦ Θεοῦ.

Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου ἀποτελεῖται ἐν διαφόροις δημιουργικαῖς ἐνεργείαις τοῦ Θεοῦ. Πρῶτον μὲν δημιουργοῦνται τὰ κατώτερα ὄντα τοῦ κόσμου, ὡς ἀναγκαῖοι ὅροι καὶ μέσα τῆς ὑπάρξεως τῶν τελειοτέρων, ἔπειτα δὲ τὰ ἀνώτερα καὶ τελειότερα. Τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς λογικοῦ ὄντος καὶ ὡς σκοποῦ τῆς ἐπιγείου δημιουργίας προηγεῖται ἡ δημιουργία τῶν διαφόρων γενῶν τῶν ἀλόγων ζῴων, τούτων δὲ ἡ δημιουργία τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν φυτῶν, καὶ τούτων πάλιν ἡ δημιουργία τῶν ἀνοργάνων. Ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνισις τῶν τελειοτέρων ὄντων μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀτελεστέρων, καὶ μάλιστα ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν τῶν ἀλόγων ζῴων, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ φυσικῆς παραγωγῆς αὐτῶν ἐκ τῶν προηγουμένων ἀτελεστέρων ὄντων· διότι ὁ λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος ἄνθρωπος εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος τῶν ἀλόγων ζώων, καὶ δὲν δύναται ἡ γένεσις αὐτοῦ νὰ παραχθῇ καὶ ἐξηγηθῇ ἔκ τινος κατωτέρου ὄντος, στερουμένου λογικότητος ἢ αὐτοσυνειδησίας καὶ αὐτεξουσιότητος, ὡς τοῦ πιθήκου λ.χ. Ὅθεν, ἐπειδὴ ὁ κόσμος εἶναι πραγματοποίησις διαφόρων γενῶν καὶ εἰδῶν ἀτελεστέρων καὶ τελειοτέρων ἐν βαθμιαίᾳ προόδῳ, ταῦτα δ' ἐν ᾧ συνδέονται πρὸς ἄλληλα, διακρίνονται ἅμα ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων, μὴ συγχεόμενα· ἕκαστον δὲ διάφορον γένος καὶ εἶδος εἶναι προϊὸν νοῦ, διὰ ταῦτα, μόνον διὰ νέας δημιουργικῆς ἐνεργείας ὑψίστου νοῦ, ὑψίστης δυνάμεως καὶ ὑψίστης βουλήσεως, συνδεομένης πρὸς τὴν προηγου-

μένην δημιουργικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, (δι' ἧς παρήχθη τὸ προηγούμενον ἀτελέστερον γ έ ν ο ς καὶ ε ἶ δ ο ς), δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνισις παντὸς τελειοτέρου ὄντος καὶ τοῦ τελειοτάτου πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων, τ ο ῦ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ, ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν δημιουργίαν καὶ ὕπαρξιν τῶν προηγουμένων ἀτελεστέρων ὄντων, ὡς ἀναγκαίων ὅρων τῆς δημιουργίας καὶ ὑπάρξεως τῶν τελειοτέρων ὄντων. Ἐν τῇ νοήσει δὲ ἢ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ θεωρουμένη κατὰ τὴν πρὸς τὸν κόσμον σχέσιν αὐτοῦ, ἐνυπάρχουσι τὰ διάφορα γένη καὶ εἴδη τῶν ὄντων τοῦ κόσμου ὡς διάφοροι ἰδέαι καὶ ἔννοιαι ἀποτελοῦσαι τὴν ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ περιεχομένην ἰδέαν τοῦ κόσμου, καὶ πραγματοποιούμεναι διὰ διαφόρων δημιουργικῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν ἐν βαθμιαίᾳ προόδῳ.

Ἡ περὶ τοῦ κόσμου πρόνοια τοῦ Θεοῦ, συντήρησις καὶ κυβέρνησις αὐτοῦ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Κατὰ τὸ βιβλίον Ἰώβ, «ἐν χειρὶ αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἡ ψυχὴ πάντων ζώντων καὶ πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου» (ιβ'. 10). Κατὰ τὸ χωρίον λοιπὸν τοῦτο ὁ Θεὸς προνοεῖ, συντηρεῖ καὶ διευθύνει πρὸς τὸν τελικὸν αὐτοῦ σκοπὸν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασεν ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦτο δὲ σαφέστερον φαίνεται ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ψαλμῶν (Ργ'. 103)· «Π ά ν τ α π ρ ὸ ς σ ὲ π ρ ο σ δ ο κ ῶ σ ι » δ ο ῦ ν α ι τὴν τροφὴν αὐτῶν εἰς εὔκαιρον· δόντος σου αὐτοῖς, » συλλέξουσιν· ἀνοίξαντός δέ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλη- » σθήσονται χρηστότητος· ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, » ταραχθήσονται· ἀνανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι » καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς δὲ τὸ » πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς » γῆς» (27—30). Καὶ ἡ Κ, Δ. (ἐν Ματθ. ε'. 45) καὶ (ς'. 26—33)· «Ἐ μ β λ έ ψ α τ ε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ ο ὐ ρ α ν ο ῦ ὅτι

» οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς τὰς ἀπο-
» θήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Οὐχ ὑμεῖς
» μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν ;... Καταμάθετε τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ,
» πῶς αὐξάνει, οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει κ.λ. Οὐκ ἁμάρτητον δὲ
» ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ
» καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς
» καρδίας ἡμῶν κ. λ. (Πράξ. ιδ'. 17)». Κατὰ ταῦτα ὁ Θεὸς ὡς
ποιητὴς τοῦ παντὸς προνοεῖ πατρικῶς, καὶ ἐν συνεργίᾳ τῆς δυ-
νάμεως αὐτοῦ μετὰ τῶν κατὰ τὴν δημιουργίαν ἐντεθεισῶν τῷ κό-
σμῳ φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ
δοθέντων αὐτῷ (τῷ κόσμῳ) νόμων κανονικότητος καὶ ἁρμονίας,
διοικεῖ, συντηρεῖ καὶ κατευθύνει τὸν ὅλον κόσμον πρὸς τὸν τελι-
κὸν αὐτοῦ σκοπόν. Εἶναι δέ τι ποιητικῆς ἐξάρσεως καὶ γονίμου
φαντασίας ἔργον, ἡ ἀκριβὴς παράστασις τοῦ ὡραίου ἔργου τῆς δη-
μιουργίας καὶ ἡ ἐν γένει πατρικὴ στοργὴ καὶ τὸ ἄκρον διαφέρον
τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ κανονικοῦ τοῦ
σύμπαντος νοητοῦ ὡρολογίου. Ἡ λεπτεπίλεπτος δὲ ἁρμονία αὐ-
τοῦ, ὁ σκοπός, ἡ κίνησις, ἡ ζωὴ τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν, ὁ
ἀὴρ καὶ τὰ λοιπὰ ἐν γέννι τῆς κτίσεως δημιουργήματα, ἐν ἄκρᾳ
ἀλληλουχίᾳ καὶ τάξει ἀξιοθαυμάστῳ κινούμενα καὶ ἐπιτελοῦντα τὸ
ἔργον αὐτῶν, δεικνύουσι πιστῶς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὑπερτάτου ἐκεί-
νου ὄντος, ὅπερ ὑπεράνω πάντων ἱστάμενον διέπει, καὶ ἐν ὑπερόχῳ
ἀγάπῃ συντηρεῖ τὸν κόσμον ὅλον.

Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων σοφῶν καὶ νεωτέρων εἰλι-
κρινῶν φιλοσόφων ἠρνήθη τὴν πρόνοιαν καὶ συντήρησιν τοῦ κό-
σμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸν Κικέρωνα «Providentia in his
maxime est occupata». Κατὰ δὲ τὸν Σενέκαν «Fata nos
ducunt et quantum cuique restet, primas nascentium hora
disposuit.... Olim constitutum est, quid gaudeas, quid
fleas...etc. c.». Καὶ ὁ Σωκράτης «καθεύδοντες διατελοῖτε ἄν, εἰ
μή τινα ὁ Θεὸς ἐπιπέμψειε κ η δ ό μ ε ν ο ς ὑμῶν (ὦ Ἀθηναῖοι).

Περὶ συντηρήσεως τοῦ κόσμου καὶ κυβερνήσεως αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς δημιουργήσας τὸν κόσμον, συντηρεῖ αὐτὸν διὰ συνεργασίας αὐτοῦ μετὰ τῶν φυσικῶν νόμων, οὓς αὐτὸς οὗτος ἔθετο. Οὕτω δὲ οὐ μόνον μετὰ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῶν αὐτεξουσίων ὄντων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου συνεργεῖ ἡ Θεία δύναμις πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ φυσικοῦ κόσμου, οὗτινος τὰ διάφορα ὄντα καὶ αἱ δυνάμεις ἔλαβον κατὰ τὴν δημιουργίαν αὐτῶν σχετικήν τινα αὐτοτέλειαν, ἐν ὑποταγῇ πάντοτε εἰς τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς δημιουργῶν τὰ διάφορα ὄντα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τὰ διάφορα γένη καὶ εἴδη τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων, ἔδωκε μὲν εἰς αὐτὰ διαφόρους δυνάμεις, δι' ὧν συντηροῦνται καὶ πραγματοποιοῦσι τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας αὐτῶν, οὐδόλως ὅμως δύνανται νὰ συντηρήσωσιν ἑαυτὰ καὶ νὰ πραγματοποιήσωσι τὸν τελικὸν αὐτῶν σκοπὸν ἄνευ τῆς συνεργασίας τῆς θείας δυνάμεως ἢ Παντοδυναμίας, καὶ διὰ μόνον τῶν φυσικῶν αὐτῶν δυνάμεων. Ἀλλ' ἡ συντήρησις αὕτη τοῦ κόσμου ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς θείας δυνάμεως καὶ τῶν φυσικῶν νόμων καὶ δυνάμεων, ἀναφέρεται εἰς αὐτὸν μᾶλλον (τὸν κόσμον), ὡς ἑνιαῖον ὅλον, καὶ εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ κυρίως εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ· καθότι ἡ μὲν παροῦσα μορφὴ αὐτοῦ θέλει μεταβληθῇ μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, ὅτε γενήσεται καινὸς οὐρανὸς καὶ καινὴ γῆ, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον ὄντα τοῦ φυσικοῦ ἢ ὑλικοῦ κόσμου, τὰ καθ' ἕκαστον ἄτομα τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων, εἶναι πρόσκαιρα καὶ παροδικά, χρησιμεύοντα μόνον πρὸς συντήρησιν τοῦ γένους αὐτῶν καὶ τοῦ ὅλου φυσικοῦ κόσμου, κατ' ἐξοχὴν δὲ χάριν τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, οὗ βεβαίως ἕνεκεν ὑπάρχει ὁ ἐπὶ γῆς φυσικὸς κόσμος. Τὰ δὲ ἀνακαλυπτόμενα καθ' ἑκάστην ἐν διαφόροις τῆς γῆς στρώμασι λείψανα ζῴων καὶ φυτῶν,

δεικνύουσιν ὅτι εἶναι μὲν διαρκεστέρα ἡ συντήρησις τούτων μᾶλλον ἢ ἡ τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀΐδιος, ἀλλὰ παροδικὴ καὶ αὕτη· καθότι πολλὰ εἴδη καὶ γένη παλαιὰ ζῴων καὶ φυτῶν ἐξέλιπον ἐντελῶς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς γηΐνης σφαίρας. Μόνον λοιπὸν τὰ πνευματικὰ ὄντα καὶ τὰ λογικά, ὡς ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν, εἶναι ἄφθαρτα καὶ ἀθάνατα. Ὁ δὲ κόσμος ὅλος ἔργον ὢν τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας, συντηρεῖται ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐν σχετικῇ μὲν αὐτοτελείᾳ, ἀλλὰ πάντοτε διατελεῖ οὗτος ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν αὐτοῦ. Καθότι ὁ κόσμος ἔλαβε μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοτέλειάν τινα, ἐκδηλουμένην ἐν μὲν τοῖς πράγμασι τοῦ φυσικοῦ ἢ ὑλικοῦ κόσμου ὡς δύναμιν ἄνευ συνειδήσεως, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς τῇ μόνῃ λογικῇ ὑπάρξει, ὡς αὐτεξούσιον ἢ ὡς δύναμιν μετ' αὐτοσυνειδησίας καὶ ἐλευθερίας πρὸς ἐνέργειαν, εἶναι ὅμως οὗτος (ὁ κόσμος δηλ.) ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον αὐτοῦ πεπερασμένος καὶ οὐχὶ ἀπεριόριστος, ὡς εἶναι ὁ Θεός. Διότι πᾶν ζῷον καὶ φυτὸν ὑπόκειται, σὺν τῇ ζωϊκῇ ἔτι καὶ ὑλικῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξει, εἰς νόμους ζωῆς, κινήσεως καὶ φθορᾶς ἢ θανάτου, καὶ ἑπομένως ἔχουσι ταῦτα τὰ ἑαυτῶν ὅρια ἔν τινι αὐτοτελείᾳ σχετικῇ, καὶ ῥυθμιζομένῃ ὑπὸ τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐν γένει ἐπ' αὐτά..... Πᾶσα δὲ νέα δημιουργικὴ πρᾶξις τοῦ Θεοῦ δὲν διαταράττει τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ὑφισταμένην τάξιν, ἀλλὰ συνδέεται ἁρμονικῶς πρὸς ταύτην, καθ' ὅσον ὁ ἤδη διὰ προηγουμένων δημιουργικῶν πράξεων παραχθεὶς κόσμος, καὶ διὰ τῆς συντηρητικῆς ἐνεργείας ὑφιστάμενος, ὡς σχετικῶς αὐτοτελὴς καὶ αὐτενεργός, ἔχει οὐ μόνον παραγωγικήν τινα δύναμιν πρὸς συντήρησιν τῶν διαφόρων γενῶν καὶ εἰδῶν, τῶν παραχθέντων διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνεργὸν δεκτικότητα διὰ πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι νέαν δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἑπομένως ἡ ἔννοια τῆς συντηρήσεως τοῦ κόσμου εἶναι διάφορος τῆς

δημιουργίας αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἡ σ υ ν τ ή ρ η σ ι ς τοῦ κόσμου δὲν πρέπει νὰ νοῆται ὡς συνεχὴς δημιουργία (creatio continua) ἢ ὡς τις ἐκ νέου παραγωγὴ τοῦ ἤδη παραχθέντος, ἀλλ' ὡς ἐνέργεια τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πανταχοῦ παρούσης ὑ ψ ί σ τ η ς α ἰ τ ί α ς, συνεργούσης μετὰ τοῦ ἤδη δημιουργηθέντος κόσμου, τοῦ ἐν σχετικῇ αὐτοτελείᾳ ἐνεργοῦντος διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ αὐτοτελῶν δυνάμεων, τῶν δευτερευούσαν ὅμως θέσιν ἐχουσῶν ἐν ταῖς αἰτίαις τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς ὑπερισχύσεως δὲ τῆς θείας δυνάμεως ἐν τῇ συνεργίᾳ αὐτῆς μετὰ τῶν φυσικῶν τοῦ κόσμου δυνάμεων, στηρίζονται τὰ θαύματα. Ὅθεν τὰ θαύματα τοῦ Σωτῆρος καὶ αἱ θαυματουργικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ ἐν γένει ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν αἴρουσιν οὔτε τὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου, οὔτε τοὺς φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους, καθότι ἡ ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦσα θ ε ί α δ ύ ν α μ ι ς συμπληροῖ, ἐπιτείνει καὶ διευθύνει τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ, ὃν ἀφ' ἑαυτῶν αἱ ἐν τῷ κόσμῳ σχετικῶς αὐτοτελεῖς δυνάμεις, ἀδυνατοῦσι νὰ πραγματοποιήσωσι. Διότι τὴν πρώτην θέσιν τῆς αἰτίας τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ὄντων ἔχει ὁ Θεός, κατόπιν δὲ ἔρχεται ὁ κόσμος μετὰ τῶν φυσικῶν καὶ λοιπῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ὑποτελὴς ὅμως εἰς τὴν ὑψίστην τῶν ὅλων αἰτίαν. Ὁ σκοπὸς δὲ τῶν θαυμάτων εἶναι ἡ ἠθικὴ συμπλήρωσις τοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀποπλανηθέντος καὶ ἀτελοῦς περὶ τὴν θείαν γνῶσιν καταστάντος ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἔνδειξις τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ κόσμου. Οὕτω διὰ μὲν τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ, συντηρεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, διὰ δὲ τῆς κυβερνήσεως ἢ διευθύνσεως αὐτοῦ, ὁ κόσμος ἄγεται πρὸς τὸν τελικὸν αὐτοῦ σκοπὸν καὶ τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ. Ἕκαστον ὂν ἐν τῷ κόσμῳ τείνει μὲν ἐξ ἑαυτοῦ διὰ τῶν δοθεισῶν αὐτῷ φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἔχει ὅμως ἀνάγκην πρὸ παντὸς τῆς θείας βοηθείας καὶ συνεργίας. Ἐνῷ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τείνουσιν ἐμμέσως πρὸς

τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν, ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἡ κορωνὶς τῶν δημιουργημάτων, καὶ ἡ λογικὴ ὕπαρξις ἐν τῷ κόσμῳ, προορισμὸν ἔχει τὴν πραγματοποίησιν τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ὅστις εἶναι ἡ διὰ τοῦ αὐτεξουσίου αὐτοῦ καὶ τῆς καλῆς αὐτοῦ χρήσεως προσέγγισις πρὸς τὸν Θεόν. «Ἔσεσθε οὖν, λέγει ἡ » Γραφή, ὑμεῖς τέλειοι, ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς » τέλειός ἐστι» (Ματθ. ε΄. 48). Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν καὶ ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὁ Οὐράνιος Πατὴρ στέλλει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς βουλῆς αὐτοῦ καὶ ἐπαναφορὰν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν προτέραν τῆς μακαριότητος κατάστασιν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ τούτου ἔργου τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ὁ ἱερὸς Βασίλειος ὁμιλεῖ ἐν τῇ ἑξαημέρῳ αὐτοῦ. Ἀναλύων δὲ τὰ καθέκαστα αὐτῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν, πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ τὴν ἐκ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, τὴν ἁρμονίαν τοῦ Σύμπαντος, τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ ἐν γένει περὶ πάντων, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΕΝ ΡΩΜΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝΝΕΑ ΟΜΙΛΙΩΝ ΤΟΥ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ ΤΟΥ ΜΩΫΣΕΩΣ

Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ ὁ ἱερὸς Βασίλειος λέγει ὅτι, ἵνα κατανοήσωμεν πῶς ἐν ἀρχῇ ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι οὐχὶ αὐτομάτως καὶ τυχαίως ἡ κτίσις προέκυψεν, πρέπει νὰ ἔχωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν καθαρὰν καὶ ὅλως ἀπηλλαγμένην ἀπὸ πάσης γηΐνης καὶ ματαίας ἀσχολίας καὶ φροντίδος· ἔτι δὲ ἀνεπεσκότητον, καθαρὰν ἀπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκός, φιλόπονον, ἐξεταστικήν, προσεκτικήν, παντα-χόθεν παρατηροῦσαν καὶ ἐρευνῶσαν, μήπως ποτὲ δυνηθῇ αὕτη νὰ λάβῃ ἀξίαν ἔννοιαν τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν, λέγει ὁ Βασίλειος, τὴν εἰς τοὺς λόγους ἀκρίβειαν καὶ διερευνήσωμεν ὁπόσον σπουδαῖαι καὶ μεγάλαι εἶναι αἱ σημασίαι τῶν φαινομένων ἀσημάντων καὶ μικρῶν τούτων λέξεων, ἂς ἀνα-μνησθῶμεν τίς εἶναι ὁ διαλεγόμενος μεθ' ἡμῶν ἀνήρ. Διότι καὶ ἂν δὲν εἰσδύσωμεν εἰς τὸ βαθὺ νόημα τοῦ συγγραφέως διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἡμετέρας διανοίας, ἀλλ' εἰς τὴν ἀξιοπιστίαν ὅμως τοῦ λέγοντος προσέχοντες, ἀκουσίως θὰ ἀχθῶμεν εἰς συγ-κατάθεσιν καὶ παραδοχὴν τῶν ὅσων οὗτος διδάσκει. Μωϋσῆς βε-

βαίως εἶναι ὁ τὴν συγγραφὴν ταύτην παρουσιάζων ἡμῖν. Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ ἀποδειχθεὶς ὅτι ἦτο εὔνους τῷ Θεῷ ἔτι ὑπὸ μαστὸν ὤν, δηλ. νήπιον, ὃν παρέλαβε μὲν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ παρ' ἑαυτῇ, ἐξέθρεψε δὲ αὐτὸν αὕτη βασιλικῶς, ὁρίσασα τοὺς σοφοὺς Αἰγυπτίους διδασκάλους πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ. Οὗτος δὲ (ὁ Μωϋσῆς δηλ.) ἀνδρωθεὶς καὶ μισήσας τὸν ὄγκον τῆς βασιλικῆς ὑπεροψίας, δραμὼν δὲ πάλιν πρὸς τὴν ταπεινότητα τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ ('Ιουδαίων), προυτίμησε μᾶλλον νὰ συγκακουχῆται μετὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ νὰ ἔχῃ πρόσκαιρον ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν». ὁ Μωϋσῆς βεβαίως, ὁ τὴν δικαιοσύνην φιλῶν ἐκ φύσεως, ὅστις καὶ πρὶν ἔτι ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ 'Ιουδαϊκοῦ λαοῦ, φαίνεται ὅτι διὰ τὸ φυσικὸν αὐτοῦ μῖσος πρὸς τὸ πονηρόν, μέχρι θανάτου ἀκόμη ἐτιμώρει τοὺς κακούς, ὁ ἐκδιωχθεὶς μὲν παρὰ τῶν παρ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντων, εὐχαρίστως ὅμως λίαν τοὺς Αἰγυπτιακοὺς θορύβους ἐγκαταλιπών, τὴν δὲ Αἰθιοπίαν καταλαβὼν καὶ ἡσυχάσας ἐκεῖ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀσχολίας ἄλλων πραγμάτων, ἐπὶ τεσσαράνοντα δὲ ὅλα ἔτη ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων, ὁ Μωϋσῆς οὗτος φθάσας εἰς τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, εἶδε Θεὸν ὅπως εἶναί πως δυνατὸν εἰς ἄνθρωπον νὰ ἴδῃ αὐτόν, μᾶλλον δὲ καθὼς εἰς οὐδένα τῶν ἄλλων ὑπῆρξε δυνατόν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ ἔτι τοῦ Θεοῦ λέγοντος. «'Εὰν » γένηται προφήτης ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν ὁράματι αὐτῷ γνω» σθήσομαι, καὶ ἐν ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ. Οὐχ οὕτως, ὡς ὁ θε» ράπων μου Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστός ἐστι. «Στόμα »κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων.» Οὗτος λοιπόν, ὁ ἀξιωθεὶς νὰ ἴδῃ ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς θείους ἀγγέλους καὶ αὐτοπροσώπως τὸν Θεόν, ἐξ ὅσων ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐξ ἐκείνων ἀναφέρει ταῦτα καὶ πρὸς ἡμᾶς. "Ας ἀκούσωμεν λοιπὸν ἀληθείας λόγους, κατὰ Βασίλειον λαληθέντας «οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος 'Αγίου», ὧν τὸ συμπέρασμα εἶναι οὐχὶ ὁ τῶν ἀκροατῶν

μόνον ἔπαινος δι' αὐτούς, ἀλλ' ἡ ψυχικὴ καὶ ἠθικὴ ὠφέλεια τῶν ἐκ τούτων διδασκομένων.»

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Μοὶ σταματᾷ τὸν λόγον, λέγει ὁ Βασίλειος, ὁ θαυμασμὸς τοῦ νοήματος. Τί πρῶτον νὰ εἴπω ; πόθεν δὲ ν' ἀρχίσω τὴν ἐξήγησιν ; νὰ ἐλέγξω δὲ τὴν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ματαιότημα ; ἢ νὰ ὑπομνήσω τὴν ἡμετέραν τοῦ πράγματος ἀλήθειαν ; Πολλὰ περὶ τῆς φύσεως τοῦ κόσμου ἐπραγματεύθησαν οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί· καὶ τούτων οὐδὲ εἷς μεταξὺ αὐτῶν εὑρέθη σύμφωνος πρὸς τὸν ἄλλον, ὥστε ὁ λόγος αὐτοῦ νὰ μείνῃ ἀκίνητος καὶ ἀσάλευτος, χωρὶς νὰ καταβάλληται πάντοτε ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ὁ πρὸ τούτου τ. ἔ. γράψας· ὥστε εἰς ἡμᾶς οὐδεμία ἀνάγκη ἢ ὠφέλεια νὰ ἐλέγχωμεν τὰς ἐκείνων γνώμας, καθότι μόνοι αὐτοὶ οὗτοι ἀρκοῦσι ν' ἀνατρέπωσιν ὁ εἷς τὸν ἕτερον. Διότι οἱ τὸν Θεὸν ἀγνοήσαντες, δὲν ἠθέλησαν νὰ παραδεχθῶσιν αἰτίαν ἀνωτέραν τῆς γενέσεως τῶν ὅλων, ἀλλ' ἀναλόγως τῶν ἰδίων πεποιθήσεων καὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀγνοίας αὐτῶν, τὰ κατόπιν πραχθέντα συνεπέραναν. Διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν αὐτῶν εἰς τὰς ὑλικὰς ἢ ὑλιστικὰς καὶ ἀνθρωπίνους ὑποθέσεις ἢ θεωρίας κατέφυγον, ἀποδώσαντες τὴν αἰτίαν τοῦ παντὸς εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου[1]· *ἄλλοι δὲ ἐφαντάσθησαν ὅτι ἄτομα καὶ μόρια ἁπλᾶ καὶ ὄγκοι καὶ πόροι συγκροτοῦσι τὴν φύσιν τῶν φαινομένων. Ἄλλοτε μὲν βεβαίως ὅτι συνενοῦνται πρὸς ἄλληλα τὰ ἁπλᾶ σώματα, ἄλλοτε δὲ ὅτι ἀποχωρίζονται ἐν τῇ ἑνώσει αὐτῶν, οὕτως ὥστε, ὡς συμπεραίνουσι, νὰ συμβαίνωσι (κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν), αἱ γενέσεις καὶ αἱ φθοραί· καὶ ἐφ' ὅσον ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ ἕνωσις αὐτῶν τῶν ἀτόμων ἢ μορίων, ἐπὶ τοσοῦτον παρέχει αἰτίαν αὕτη νὰ διατηρῶνται ἐπὶ πλέον τὰ διαρκέστερα σώματα. Ἀληθῶς δὲ ἴστὸν*

---

1 Ὡς ὁ ἐκ Μιλήτου σοφὸς Θαλῆς, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ἀθηναῖος Ἀρχέλαος, ὁ Ζήνων, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ξενοφάνης κ. λ.

ἀράχνης ὑφαίνουσιν οἱ ταῦτα γράφοντες (δηλ. οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου), οἱ τόσον λεπτὰς καὶ ἀνυποστάτους ἀρχὰς οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ὑποθέτοντες. Δὲν ἔμαθον βεβαίως νὰ εἴπωσι τὸ· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Διὰ τοῦτο ἠπατήθησαν νομίσαντες ὅτι εἶναι ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα τὰ σύμπαντα καὶ ὅτι τυχαίως φέρονται ἢ διέπονται ὑπὸ τύχης τινός, ἕνεκα τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς αὐτοὺς ἀθεΐας[1]. Τοῦθ' ὅπερ, ἵνα μὴ πάθωμεν ἡμεῖς, εὐθὺς εἰς τοὺς πρώτους αὐτοῦ λόγους, ὁ τὴν κοσμοποιΐαν συγγράφων Μωϋσῆς, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ τὴν διάνοιαν ἡμῶν κατεφώτισεν εἰπών· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Τί ὡραία ἡ τάξις αὕτη! Ἀρχὴν πρῶτον ἔθηκεν ὡς βάσιν, ἵνα μὴ νομίσωσί τινες ἄναρχον τὸν κόσμον· ἀκολούθως δὲ ἐπέφερε τὸ «ἐ π ο ί η σ ε ν», ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι ἐλάχιστον μέρος τῆς τοῦ Δημιουργοῦ δυνάμεως εἶναι τὸ ποιηθὲν μέρος τοῦ σύμπαντος. Καθὼς δὲ ὁ κεραμεὺς διὰ τῆς ἰδίας τέχνης, πλῆθος πολὺ διαπλάσας σκευῶν, οὔτε τὴν τέχνην του, οὔτε τὴν δύναμίν του ἐξήντλησε· τοιουτοτρόπως καὶ ὁ τοῦ παντὸς τούτου Δημιουργός, ἂν καὶ δὲν ἔχῃ ἐφ' ἑ ν ὸ ς καὶ τοῦ α ὐ τ ο ῦ κ ό σ μ ο υ σύμμετρον τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀλλ' εἰς τὸ ἀπειροπλάσιον αὐτὴν ὑπερβαίνουσαν, διὰ τῆς ῥοπῆς ἢ τῆς κ λ ί σ ε ω ς ὅ μ ω ς τ ο ῦ ἑ α υ τ ο ῦ θ ε λ ή μ α τ ο ς καὶ μόνον, εἰς τὴν ὀντοποίησιν ἤνεγκε τὰ μεγέθη τῶν φαινομένων. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ἀρχὴν ἔχῃ ὁ κόσμος καὶ ἔχῃ δημιουργηθῇ, ζήτει τίς εἶναι ὁ τὴν ἀρχὴν εἰς αὐτὸν δώσας καὶ τίς ὁ ποιητής του. Μᾶλλον δέ, ἵνα μὴ δι' ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐκζητῶν τὸν Θεὸν παρεκτραπῇς που ἀπὸ τῆς ἀληθείας, προέφθασε διὰ τῆς διδασκαλίας του νὰ

---

1 Καθ' ὅσον δηλαδὴ καθαρωτέρα ἡ καρδία, κατὰ τοσοῦτον ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς δεικνύεται ἰσχυρότερος πρὸς τὴν διάκρισιν τῆς φύσεως τῶν ὄντων. Καθ' ὅσον δὲ ἡ ψυχὴ ἐμπαθὴς καὶ περιπεπλεγμένη εἰς τὰ κακά, κατὰ τοσοῦτον πειρᾶται ν' ἀποπτύσῃ τὴν ἰδέαν Δημιουργοῦ καὶ κριτοῦ ὁ ἄνθρωπος. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ δυστυχὴς ὑλιστής.

ἐμβάλῃ εἰς τὰς ἡμετέρας ψυχάς, τρόπον τινὰ ὡς σφραγῖδα καὶ φυλακτήριον αὐτῶν, τὸ πολυτίμητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς κ.λ.».

Μὴ λοιπὸν ἄναρχα φαντάζου, ὦ ἄνθρωπε, τὰ φαινόμενα, μηδέ, ἐπειδὴ κυκλικῶς περιστρέφονται τὰ κατὰ τὸν οὐρανὸν κινούμενα, ἡ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ μὲ τὴν πρόχειρον ἡμῶν ἀντίληψιν δὲν εἶναι καταληπτή, διὰ τοῦτο νὰ νομίσῃς ἄναρχον τὴν φύσιν τῶν περιστρεφομένων σωμάτων. Διότι οὐδὲ ὁ κύκλος οὗτος, τὸ ἐπίπεδον ἐννοῶ σχῆμα, τὸ ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς περιβαλλόμενον, ἐπειδὴ διαφεύγει τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν οὔτε πόθεν ἤρχισεν, οὔτε εἰς ποῖον σημεῖον κατέληξεν, ἤδη καὶ ἄναρχον αὐτὸν (τὸν κύκλον) ὀφείλομεν νὰ ὑποθέσωμεν. Ἀλλὰ κἂν τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν διαφεύγῃ ὁ κύκλος (οὗτος), ἀληθῶς ὅμως καὶ ἀναμφιβόλως ὁ περιγράψας αὐτὸν μὲ κέντρον τι καὶ διάστημα, θὰ ἤρχισεν ἀπό τινος ὡρισμένου σημείου. Οὕτω καὶ σύ, μὴ ἐπειδὴ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον συνέρχονται τὰ πέριξ κινούμενα, καὶ ἔχουσιν ὁμαλότητα εἰς τὴν κίνησιν αὐτῶν, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐν τῷ μέσῳ ἐμποδίου διακόπτονται, μὴ τυχὸν ποτὲ ταῦτά σοι κληροδοτήσωσι πλάνην τινά, ὅτι δῆθεν ὁ κόσμος εἶναι ἄ ν α ρ χ ο ς καὶ ἄ ν ε υ τ έ λ ο υ ς. «Δ ι ό τ ι μ ε τ α β ά λ λ ε τ α ι καὶ παρέρχεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» ἤτοι «προάγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κ ό σ μ ο υ τ ο ύ τ ο υ» (Κορινθ. Α'. ζ'. 31), καὶ «ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ θέλουσι παρέλθει» ἤτοι «ὁ ο ὐ ρ α ν ὸ ς κ α ὶ ἡ γ ῆ π α ρ ε λ ε ύ σ ο ν τ α ι» (Ματθ. κδ'. 35, Μάρκ. ιγ'. 31, Λουκ. κα'. 33). Πρόρρησις τῶν περὶ συντελείας δογμάτων καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου μεταβολῆς τὰ δι' ὀλίγων τώρα κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας εἰς ἡμᾶς παραδιδόμενα. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς κλ.» Ὅσα δὲ ἔλαβον ἀρχὴν ἀπό τινος χρόνου ὡρισμένου, ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης πρέπει καὶ εἰς ὡρισμένον χρόνον νὰ λάβωσι τέλος. Ἐὰν δὲ ἔχωσιν ἀρχὴν χρονικήν, πρέπει νὰ μὴ ἀμφιβάλωμεν καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν. . . κ.λ.». Ἀλλὰ τοσοῦ-

τον, ἐπιλέγει ὁ Ἱερὸς Βασίλειος, ἐματαιώθησαν μὲ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν οἱ διάφοροι τῆς ἀρχαιότητος σοφοί, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, ὥστε ἰσχυριζόμενοι ὅτι εἶναι σοφοί, ἀπεδείχθησαν μωρότεροι τῶν μωρῶν (Ῥωμ. στ'. κα'.22. κ.λ.).

Οὕτω δὲ πειρᾶται ὁ Μέγας Βασίλειος διὰ πολλῶν χωρίων τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ Σύμπαντος, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς προέλευσιν αὐτοῦ, τῇ θείᾳ βουλῇ καὶ ἐνεργείᾳ. «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, γεννηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος κ.λ. Βλαστησάτω δὲ ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν κατὰ γένος, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ» κ.λ., ἅτινα μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν εὐφυΐας, λεπτότητος καὶ καλλιεπείας, ἀποδεικνύει καὶ ἑρμηνεύει, ὁ ἀνατόμος οὗτος τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου. Πιστὸς δὲ εἰς τὸν Θεόν, εἰλικρινὴς σφόδρα, καὶ Χριστοῦ φίλος γνήσιος, διαφωτίζει τὸν κόσμον διὰ τῶν πολλαπλῶν αὐτοῦ γνώσεων ὡς τις ἄριστος καλλιτέχνης τοῦ λόγου, καὶ ἐπιδέξιος χειριστὴς τοῦ καλάμου ἢ τῆς γραφίδος. Τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ δὲ φῶς τῆς γνώσεως κατέχων πλουσίως, μεταδίδει δίκην ὁρμητικοῦ καταρράκτου εἰς τοὺς πιστοὺς τῶν ἀνθρώπων τὸν φωτισμὸν τοῦτον τῆς ἀληθοῦς σοφίας, ὅτι δηλ. ὁ κόσμος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ, ὅτι εἶναι ἔργον τῆς θείας αὐτοῦ Σοφίας καὶ Προνοίας, ὅτι οὐχὶ αὐτομάτως καὶ τυχαίως πως ἢ ἐξ ἀνάγκης προῆλθεν, ὅτι εἶναι προϊὸν βουλῆς προαιωνίου τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων, καὶ ὅτι ἡ κανονικότης, ἡ τάξις, ἡ ἁρμονία καὶ ἡ ἐν γένει λειτουργία αὐτοῦ, ἀνήκουσι μόνον εἰς Πνευματικόν τι αἴτιον, ἀνεξάρτητον καὶ ἀπολύτου αὐτοτελοῦς ὑπάρξεως Ὄν.

Ἤδη, προβαίνων ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς Ἑξαημέρου, λέγει, καὶ χθὲς ἠκούσαμεν Θεοῦ ῥημάτων (ὁμιλ. γ'.) τὸ «γεννηθήτω φῶς»· καὶ σήμερον τὸ «γεννηθήτω στερέωμα».

Ἀλλὰ τὰ σήμερον λεγόμενα, φαίνονται ὅτι ἔχουσί τι πλειότερον νόημα τῶν ἄλλων, ὅτι τ.ἔ. δὲν ἀπέμεινεν ὁ λόγος ἓν ἁπλῷ μόνον προστάγματι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀναγκαία θεωρεῖται ἡ κατασκευὴ τοῦ στερεώματος προσδιώρισεν. «Ἵνα, λέγει, διαχωρίζῃ ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος». Πρῶτον μὲν λοιπὸν ἂς ἐπιχειρήσωμεν νὰ μάθωμεν πῶς ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ. Μήπως ποτὲ κατὰ τὸν ἡμέτερον τρόπον; πρότερον μὲν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ὁ τύπος ἐπέρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς φαντασίας σύλληψιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν πραγμάτων, τὰς ἁρμοδίας καὶ καταλλήλους ἑκάστου τούτων σημασίας ἐκλέγων κοινοποιεῖ αὐτάς· ἀκολούθως δὲ τῇ βοηθείᾳ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων παραδίδων ἡμῖν τὰ νοηθέντα· Οὕτω δὲ διὰ τῆς τοῦ ἀέρος τυπώσεως, κατὰ τὴν ἔναρθρον τῆς φωνῆς κίνησιν, τὰ ἐν τῷ κρυπτῷ σαφῆ κα[9]ιστᾷ (ὁ νοῦς τ.ἔ.). Καὶ πῶς δὲν θὰ εἶναι μυθῶδες τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην τοιαύτης περιόδου (ἤτοι τοιούτων ὀργάνων ὡς στόμα, γλῶσσα κ.λ.), ὅπως φανερώσῃ τὰ νοηθέντα ὑπ' αὐτοῦ, (πρὸς δημιουργίαν τ. ἔ. καὶ ὕπαρξιν :) Ἢ δὲν θὰ εἶναι εὐσεβέστερον νὰ λέγωμεν ὅτι τὸ θεῖον βούλημα καὶ ἡ πρώτη ὁρμὴ τοῦ νοεροῦ κινήματος, τοῦτο εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ; (δηλ. ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ θέλησις αὐτοῦ καὶ ἡ κυρία αἰτία τῆς ὑπάρξεως παρὰ τῷ Θεῷ νοεροῦ κινήματος .) Σχηματίζει δὲ (τὸν λόγον) αὐτὸν διεξοδικῶς ἡ Ἁγία Γραφή, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ μόνον νὰ γενηθῇ ἢ παραχθῇ ἡ κτίσις ἠθέλησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ διά τινος συνεργοῦ νὰ ἔλθῃ αὕτη εἰς φῶς ἢ εἰς γένεσιν. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἶτα ἐποίησε φῶς· εἶτα ἐποίησε τὸ στερέωμα». Τώρα δὲ τὸν Θεὸν παριστῶσα ἡ Ἁγία Γραφὴ προστάσσοντα καὶ ὁμιλοῦντα πρὸς ἡμᾶς, σιωπηλῶς ὑποδεικνύει ἐκεῖνον, ὃν προστάσσει καὶ μεθ' οὗ συνομιλεῖ, χωρὶς νὰ μέμφηται ἡμᾶς διὰ τὴν γνῶσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον διεγείρουσα ἡμᾶς πρὸς ἐπιθυμίαν ἐκείνων, δι' ἃ ἴχνη

τινὰ καὶ σχετικὰς ἀποδείξεις ὑποβάλλει τοῦ κεκρυμμένου ἢ ἀνεκφράστου. Διότι τὸ διὰ πόνου κτηθὲν περιχαρῶς ἐγένετο δεκτὸν καὶ μετὰ προσοχῆς διεφυλάχθη ἢ καὶ διαφυλάττεται ἔτι· ἐκείνων δὲ ὧν ἡ κτῆσις εἶναι πρόχειρος, τούτων ἡ διαφύλαξις εὐκόλως καταφρονεῖται. Διὰ τοῦτο δὲ διά τινος τρόπου καὶ τάξεως ἡμᾶς εἰς τὴν περὶ Μονογενοῦς ἔννοιαν καθοδηγεῖ κατ' ὀλίγον. Καὶ βεβαίως τοῦ ἐν φωνῇ λόγου οὐδόλως ἦτο χρεία εἰς τὴν ἀσώματον φύσιν, ἐπειδὴ δύνανται αὐτὰ τὰ νοηθέντα νὰ μεταδίδωνται μόνα εἰς τὸν συνεργοῦντα. Ὥστε τίς χρεία λόγου εἰς τοὺς δυναμένους νὰ μεταδίδωσι τὰς ἑαυτῶν σκέψεις ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοήματος; Διότι ἡ μὲν φωνὴ διὰ τὴν ἀκουὴν ἐγένετο· καὶ ἀκουὴ χάριν τῆς φωνῆς· ὅπου δὲ δὲν ὑπάρχει ἀήρ, οὐδὲ γλῶσσα, οὐδὲ οὖς, οὐδὲ πόρος λοξός, ὅστις θέλει φέρει εἰς συναίσθησιν τῆς κεφαλῆς τοὺς κτύπους, ἐκεῖ οὐδὲ λόγων ἀνάγκη εἶναι, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν (ὡς θὰ ἔλεγέ τις) τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ νοημάτων, ἢ τοῦ θελήματος μετάδοσις γίνεται. Ἐκεῖνο λοιπὸν ὅπερ, εἶπον, συμβαίνει ὥστε νὰ διεγείρῃ τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς ἐξέτασιν τοῦ προσώπου, πρὸς ὃ οἱ λόγοι οὗτοι ἀπευθύνονται, πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς ἐκφράσεως ἔχει παραληφθῆ.

Δεύτερον δὲ ζήτημα, λέγει ὁ ἱερὸς Βασίλειος, εἶναι τὸ νὰ ἐρευνήσωμεν, ἐὰν ἄλλό τι ἢ ὁ ἐξ ἀρχῆς ποιηθεὶς οὐρανὸς εἶναι τὸ στερέωμα τοῦτο, ὅπερ καὶ αὐτὸ ὠνομάσθη οὐρανός, καὶ ἐὰν ἐν γένει οἱ οὐρανοὶ εἶναι δύο· τοῦθ' ὅπερ οἱ περὶ οὐρανοῦ φιλοσοφήσαντες θὰ προυτίμων μᾶλλον ν' ἀποβάλωσι τὰς γλώσσας αὐτῶν, ἢ νὰ παραδεχθῶσιν αὐτὸ ὡς ἀληθές. Διότι ἕνα ὑποθέτουσιν οὐρανόν, καὶ αὐτὸν μὴ δυνάμενον φυσικῶς νὰ ἔχῃ δεύτερον ἢ τρίτον ἢ πολλοστὸν συγχρόνως, καθότι ὁλόκληρος ἡ οὐσία τοῦ οὐρανίου σώματος εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ ἑνὸς οὐρανοῦ ἔχει καταναλωθῆ. Διότι λέγουσιν ὅτι ἓν εἶναι τὸ κυκλοτερὲς σῶμα καὶ τοῦτο γεγενημένον μὲ πέρας, τοῦθ' ὅπερ ἐὰν ἔχῃ συναπαρτισθῆ μὲ τὸν πρῶτον οὐρανόν,

οὐδὲν ἔχει ὑπολειφθῆ ὅπως γίνῃ καὶ δεύτερος καὶ τρίτος οὐρανός. Ταῦτα μὲν λοιπὸν φαντάζονται οἱ ἐπεισάγοντες ὕλην ἀγέννητον εἰς τὸν Δημιουργὸν ἐκ τῆς πρώτης μυθοποιΐας αὐτῶν εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ψεῦδος παρασυρόμενοι· ἡμεῖς δὲ ἀξιοῦμεν ἵνα οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοὶ μὴ καταγελῶσιν ἡμῶν πρὶν ἢ οἱ ἴδιοι τακτοποιήσωσι τὰς ἑαυτῶν σκέψεις περὶ τούτων. Εἶσὶ τινὲς μεταξὺ αὐτῶν, οἵτινες λέγουσιν ὅτι ὑπάρχουσιν ἄπειροι οὐρανοὶ καὶ κόσμοι, ὧν ὅταν ἀπελέγξωσι τὸ ἀβέβαιον οἱ ἐμβριθεστέρας ἀποδείξεις μεταχειριζόμενοι, καὶ διὰ τῶν γεωμετρικῶν ἀποδείξεων καταστήσωσι φανερὸν ὅτι δὲν εἶνε φυσικὸν τὸ νὰ παραχθῇ καὶ ἄλλος οὐρανὸς πλησίον τοῦ ὑπάρχοντος ἑνὸς τοιούτου, τότε καὶ πλειότερον θὰ καταγελάσωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν μεθοδικὴν καὶ ἔντεχνον αὐτῶν φλυαρίαν, ἐὰν ἀληθῶς βλέποντες αὐτοὶ πομφόλυγας, διὰ τῆς αὐτῆς αἰτίας γινομένας εἰς τὸ ὕδωρ μίαν τε καὶ πολλὰς ὁμοίας, ἀκολούθως ἀμφιβάλλωσι περὶ πλειοτέρων οὐρανῶν, ἐὰν ἐξαρκῇ τ. ἔ. ἡ δημιουργικὴ δύναμις νὰ παραγάγῃ καὶ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὕπαρξιν. Ὧν (οὐρανῶν) τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος κατ' οὐδὲν νομίζομεν διάφορα τῆς πομφόλυγος, ἥτις ὑπερμέτρως ἐξογκοῦται εἰς τοὺς κρουνούς, ὁπόταν ἀποβλέψωμεν πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Ὥστε καταγέλαστος εἶναι αὐτῶν ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀδυνάτου τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς, δ' ἐπιλέγει ὁ Βασίλειος, τοσοῦτον μακρὰν εἴμεθα τοῦ νὰ δυσπιστῶμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ ὥστε καὶ τρίτον ἐπιζητοῦμεν, οὗτινος (τρίτου) ἠξιώθη τῆς θέας καὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Ὁ δὲ ψαλμὸς ὀνομάζων οὐρανοὺς οὐρανῶν, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ σχηματίσωσιν ἔννοιαν καὶ πλειοτέρων τοιούτων. (Ψαλμ. ρμη' 4) «αἰνεῖτε αὐτόν, λέγει, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν» [1].

1. Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν ἔχουσι πνευματικὴν ἔννοιαν καὶ δὲν εἶνε αἰσθητοὶ παρὰ μόνον νοητοί.

«Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν». Οὐχὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὅτι τ. ἔ. τερπνή τις τὴν ὄψιν ἡ θάλασσα ἐφάνη εἰς τὸν Θεόν, ὁ λόγος δεικνύει. Διότι ὁ ποιητὴς δὲν βλέπει τὰ κάλλη τῆς κτίσεως μὲ ὀφθαλμούς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνεκφράστου αὐτοῦ σοφίας βλέπει τὰ γινόμενα. Τῷ ὄντι δὲ λαμπρὸν θέαμα εἶνε, ὁσάκις ἡ θάλασσα λευκὴ οὖσα κατέχηται ὑπὸ σταθερᾶς γαλήνης· ἐξαίσιον δὲ καὶ ὅταν, ἐξαγριουμένη ὀλίγον διὰ πραέων ἀνέμων ἢ αὔρας λεπτῆς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, παρουσιάζῃ εἰς τοὺς βλέποντας καὶ ἀτενίζοντας αὐτήν, χρῶμα πορφυροῦν (κατακόκκινον) ἢ κυανοῦν θαλασσί)· ὅταν οὐδὲ πλήττῃ βιαίως τὴν γειτονικὴν ξηράν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ καταφιλεῖ αὐτὴν μὲ ε ἰ ρ η ν ι κ ο ύ ς τινας ἐναγκαλιασμοὺς ἢ περιπτύξεις. Οὐχὶ βεβαίως οὕτω πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι εἶπεν ἡ Ἁγία Γραφή, ἐφάνη καὶ εἰς τὸν Θεὸν ὡραία καὶ τερπνὴ ἡ θάλασσα, ἀλλὰ τὸ ὡραῖον ἐκεῖ ἀναφέρεται διὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας. Πρῶτον μέν, ὅτι πηγὴ ὅλης τῆς περὶ τὴν γῆν ὑγρᾶς μάζης εἶνε τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ, τοῦτο μὲν μεταξὺ τῶν ἀφανῶν πόρων διαχεόμενον, καθὼς φανερώνουσιν αἱ πορρώδεις ἐν εἴδει σπόγγου γαῖαι καὶ τὰ σπηλαιώδη στρώματα, ὑπὸ τὰ ὁποῖα διαχεομένη μετὰ ροῆς διὰ στενῶν ὀπῶν ἡ θάλασσα, ἀφ' οὗ καταλάβῃ λοξοὺς καὶ ἀνωμάλους διεξόδους, ὑπὸ τοῦ κινοῦντος αὐτὴν ἀνέμου πιεζομένη, φέρεται πρὸς τὰ ἔξω, καί, ἀφ' οὗ πρότερον διαρρήξῃ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, γίνεται ἀκολούθως πόσιμος, μεταβαλοῦσα τὸ πικρὸν εἰς γλυκὺ διὰ τῆς διϋλύσεως. Ἤδη δὲ καὶ ἂν τυχὸν προσλάβῃ καὶ ποιότητα θερμοτέραν ἐκ τῶν μετάλλων κατὰ τὴν διέξοδον αὐτῆς (ἡ θάλασσα) τ. ἔ) ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας τοῦ κινοῦντος ρεύματος, θερμὴ γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ καυστική, τοῦθ' ὅπερ εἰς πολλὰ μὲν μέρη τῶν νήσων, εἰς πολλὰ δὲ τῶν παραλίων τόπων δύναταί τις νὰ μάθῃ ἐκ τῶν περιγραψάντων αὐτά. Καθότι βεβαίως, καὶ κατὰ τὰ μεσόγεια μέρη ἀκόμη, τόποι τινὲς γειτνιάζοντες πρὸς τὰ ποτάμια ὕδατα, καθώς τις, μικρὰ ἐκ μεγάλων δύναται νὰ συμπεράνῃ, τὰ αὐτὰ

σχεδὸν πάσχουσι. Προστὶ δὲ ν' ἀναφέρηται τοῦτο ὑπ' ἐμοῦ ἐρωτᾷς; Ἐπειδή, λέγει ὁ ἴδιος, πᾶσα ἡ γῆ εἶνε ὑπόνομος κάτωθεν αὐτῆς, καὶ διὰ πόρων ἀφανῶν ἐκ τῶν παραλίων παλινδρομεῖ τὸ ὕδωρ.

Καλὴ λοιπὸν ἡ θάλασσα εἰς τὸν Θεόν, καὶ διὰ τὴν εἰς τὸ βάθος τῆς ὑγρᾶς αὐτῆς μάζης παλινδρόμησιν· καλὴ δὲ καὶ διότι οὖσα αὕτη δοχεῖον ποταμῶν, εἰς ἑαυτὴν τὰ πανταχόθεν ῥέοντα ὕδατα δέχεται εὐχερῶς καὶ μένει ἐντὸς τῶν ὡρισμένων ἢ προδιαγεγραμμένων ὁρίων ἑαυτῆς· καλὴ δὲ καὶ διότι αὕτη εἶνε ἡ αἰτία τῶν ὑδρατμῶν καὶ πηγὴ θερμαινομένη μὲν ὑπὸ τῆς ἀκτῖνος τοῦ ἡλίου, ἀποβάλλουσα δὲ τὸ λεπτὸν τοῦ ὕδατος διὰ τῶν ἀτμῶν, τὸ ὁποῖον (ὕδωρ) ἑλκυσθὲν εἰς τὸν ἄνω τόπον (ὑψηλὰ δηλ.) ἀκολούθως δὲ ψυχρανθὲν λίαν διὰ τὸ ὅτι ἀνέβη ὑψηλότερον τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀντανακλάσεως τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, καὶ ἀφ' οὗ συγχρόνως μὲ τοῦτο ἡ ἐκ τοῦ νέφους σκιὰ τὴν ψυχρότητα αὐτοῦ ἐπιτείνῃ, ὑετὸς αὐτὸ γίνεναι καὶ λιπαίνει τὴν γῆν. Καὶ εἰς ταῦτα οὐδεὶς ἀπιστεῖ βεβαίως τοὺς κάτωθεν θερμαινομένους λέβητας ἐννοήσας, οἵτινες πλήρεις ὄντες ὑγροῦ πολλάκις, κενοὶ ἀπέμειναν, διότι μετεβλήθη εἰς ἀτμὸν ὅλον τὸ θερμαινόμενον ὕδωρ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ τῶν ναυτικῶν θερμαινόμενον, καὶ αὐτοῦ οἱ ἀτμοὶ εἰς σπόγγους παρὰ τούτων (τῶν ναυτιλλομένων) συλλεγόμενοι, ἱκανοποιοῦσι μετρίως μετὰ παραμυθίας τὴν χρείαν αὐτῶν εἰς τὰς ἀνάγκας. Καλὴ δὲ καὶ ἄλλως παρὰ Θεῷ εἶναι ἡ θάλασσα, καθότι περισφίγγει τὰς νήσους (περιβρέχουσα αὐτάς,) καὶ παρέχουσα συγχρόνως εἰς αὐτὰς στολισμὸν καὶ ἀσφάλειαν δι' ἑαυτῆς. Ἔπειτα δὲ καὶ ὅτι τὰς πάρα πολὺ ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων στερεὰς συνενώνει δι' ἑαυτῆς, παρέχουσα ἀπόλυτον εἰς τοὺς ναυτιλλομένους ἐπικοινωνίαν, δι' ὧν (εὐκολιῶν τ. ἔ.) χαρίζει αὕτη καὶ γνώσεις τῶν ἀγνοουμένων πραγμάτων, καὶ πλούτου ἔτι εἰς τοὺς ἐμπόρους πρόξενος γίνεται, καὶ τὰς τοῦ βίου ἀνάγκας ἐπανορθοῖ εὐ-

κόλως, παρέχουσα εἰς μὲν τοὺς πλέον ἔχοντας, ἐξαγωγὴν τῶν περιττῶν, ἐπανόρθωσιν δὲ τοῦ ἐλλείποντος (ἤτοι ἀπόλαυσιν τῶν χρειωδῶν) εἰς τοὺς ἀπόρους. Καὶ πόθεν μοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδω τὸ κάλλος τῆς θαλάσσης ὅλον μετ' ἀκριβείας, ὅσον κατεφάνη εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ποιήσαντος αὐτὸ Θεοῦ; — Ἐὰν δὲ ἡ θάλασσα καλὴ καὶ ἐπαινετὴ εἰς τὸν Θεόν, λέγει ὁ Βασίλειος, πῶς δὲν εἶνε καλυτέρα ἡ συνάθροισις Ἐκκλησίας τοιαύτης, ἐν ᾗ (ἐκκλησίᾳ) ἀναμεμιγμένος, ἐν εἴδει κύματός τινος πρὸς τὴν παραλίαν φερομένου, ἦχος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν δεήσεις ἐκπέμπεται; Γαλήνη δὲ βαθεῖα, ἀσάλευτον αὐτὴν (τὴν τῶν ἀνθρώπων δηλ. συνάθροισιν) διασώζει, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθησαν τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας νὰ διαταράξωσιν αὐτὴν διὰ τῶν αἱρετικῶν λόγων. Εἴθε λοιπόν, λέγει ὁ Βασίλειος, νὰ καταστῆτε ἄξιοι τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυρίου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἀφ' οὗ διεσώσατε τὴν εὐταξίαν ταύτην ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστατον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός. Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, «σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν «κατὰ γένος, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κ. λ.» Ἀκολούθως δὲ λέγει ὁ Βασίλειος, ἀφ' οὗ ἀνεπαύθη ἡ γῆ ἀποβαλοῦσα τὸ βάρος τοῦ ὕδατος, τὸ πρόσταγμα εἰς αὐτὴν ἔχει δοθῇ νὰ βλαστήσῃ πρῶτον βοτάνην, ἔπειτα ξύλον, τὸ ὁποῖον καὶ τώρα ἀκόμη βλέπομεν νὰ γίνηται. Διότι ἡ τότε φωνὴ καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα, ὡς νόμος τις ἐγένετο φύσεως, καὶ ἐναπέμεινεν εἰς τὴν γῆν, παρέχων εἰς αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γεννᾷ καὶ καρποφορῇ εἰς τὸ ἑξῆς». «Βλαστησάτω ἡ γῆ». Πρῶτον δὲ εἶναι εἰς τὴν γένεσιν τῶν φυτῶν ἡ βλάστησις· ἔπειτα, ὅταν ὀλίγον προκύψωσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ βλαστήματα, βοτάνη γίνεται· ἀκο-

λούθως δὲ ἀφοῦ αὐξηθῇ, χόρτος εἶναι, κατ' ὀλίγον μορφωμένων εἰς σχῆμα τῶν φυτῶν καὶ προχωρούντων αὐτῶν μέχρι τῆς τελειοποιήσεως τοῦ σπέρματός των. Διότι τὸ χλοερὸν καὶ πρασινίζον εἶναι πάντοτε ὅμοιον εἰς ὅλα τὰ φυτά. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου» Ἤτοι μόνη ἡ γῆ ἀφ' ἑαυτῆς ἂς παρέχῃ τὴν βλάστησιν, χωρὶς νὰ λάβῃ ἀνάγκην οὐδεμιᾶς βοηθείας ἀπὸ ἄλλο μέρος. Ἐπειδὴ τινὲς νομίζουσιν ὅτι ὁ Ἥλιος εἶναι αἴτιος τῶν ἀπὸ τῆς γῆς φυομένων φυτῶν, μὲ τὴν ἔλξιν τῆς θερμότητός του πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐπισύρων τὴν ἐκ τοῦ βάθους δύναμιν· διὰ τοῦτο προγενεστέρα τοῦ ἡλίου εἶναι ἡ περὶ τὴν γῆν διακόσμησις, ἵνα παύσωσιν οἱ πεπλανημένοι τοῦ νὰ προσκυνῶσι τὸν ἥλιον, ὡς αὐτὸν τὸν τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς παρέχοντα. Ἐὰν λοιπὸν πεισθῶσιν ὅτι πρὸ τῆς ἐκείνου γενέσεως ἢ ὑπάρξεως, τὰ περὶ τὴν γῆν πάντα εἶχον διακοσμηθῇ, τότε θὰ ἐλαττώσωσι τὸν ἄμετρον θαυμασμόν των περὶ αὐτοῦ. συλλογισθέντες ὅτι οὗτος (ὁ ἥλιος) εἶναι νεώτερος καὶ τοῦ χόρτου καὶ τῆς βοτάνης κατὰ τὴν γένεσιν. Ἑπομένως, λοιπὸν διὰ μὲν τὰ βοσκήματα ἡ τροφὴ προητοιμάσθη, τὸ δὲ ἡμέτερον γένος (δηλ. ὁ ἄνθρωπος) οὐδεμιᾶς προνοίας ἰδίας ἐφάνη ἄξιον ; Ἀλλ' ἀναμφιβόλως, ὁ εἰς τοὺς βόας καὶ τοὺς ἵππους τὸν χιλὸν προετοιμάσας, χάριν σοῦ τὸν πλοῦτον (ὦ ἄνθρωπε), λέγει ὁ Βασίλειος, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν παρασκευάζει· διότι ὁ διατρέφων τὰ κτήνη σου, αὐτὸς (ἐπίσης) συναυξάνει τὰ διὰ τὸν βίον σου χρήσιμα· ἔπειτα δὲ ἡ τῶν σπερμάτων γένεσις, τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ προπαρασκευὴ τῆς σῆς διατροφῆς, ἵνα οὕτω πολλὰ ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν ποῶν καὶ τῶν λαχάνων εὑρισκομένων ὑπάρχωσι πρὸς διατροφὴν τοῦ ἀνθρώπου.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα, φησί, κατὰ γένος». Ὥστε, καὶ ἄν τι εἶδος βοτάνης διαφέρῃ τῶν ἄλλων, καὶ ἐκείνων ἡ ὠφέλεια πρὸς ἡμᾶς ἐπιστρέφει, καὶ χάριν ἡμῶν ἡ χρῆσις τῶν σπερμάτων ἔχει προορισθῇ· ὥστε

τὸ νόημα τῶν προλεχθέντων τοιοῦτον εἶναι. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ σπέρμα σπεῖρον κατὰ γένος». Τοιουτοτρόπως βεβαίως καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς λέξεως θὰ δυνηθῇ ν' ἀποδοθῇ, ἐνῷ ἤδη ἐφαίνετο ὅτι ἀκατάλληλος ἦτο ἡ σύνταξις, καὶ ἡ ἀναγκαιότης τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως οἰκονομουμένων θέλει διασωθῇ. Διότι πρῶτον μὲν βλάστησις, ἀκολούθως χλόη, κατόπιν χόρτου αὔξησις, κατόπιν δὲ ὁ ἀπαρτισμὸς τῶν αὐξανομένων διὰ τοῦ σπέρματος. Πῶς λοιπόν, ἐρωτῶσι, πάντα τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα ὁ λόγος τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι σπερματικά, ἀφ' οὗ βεβαίως οὔτε κάλαμος, οὔτε ἀγριάς, οὔτε ἡδύοσμος, οὔτε σκόροδον, οὔτε βούτομον (εἶδος τι σχοίνου), οὐδὲ ἄλλα ἀναρίθμητα εἴδη φυτῶν, φαίνονται νὰ παράγωσι σπόρον; Πρὸς ἀπάντησιν τούτου βεβαίως λέγομεν ὅτι πολλὰ τῶν φυομένων ἐκ τῆς γῆς, ἔχουσι τὴν τῶν σπερμάτων δύναμιν εἰς τὸν πυθμένα καὶ τὴν ρίζαν, (δηλ. εἰς τὸ βάθος αὐτῶν). Ὡς λόγου χάριν, ὁ κάλαμος μετὰ ἑνὸς ἔτους αὔξησιν, ἀπὸ τῆς ρίζης ἀφίνει νὰ προβάλῃ τι, λόγον σπέρματος ἔχον διὰ τὴν μέλλουσαν βλάστησιν. Τοῦτο δὲ κάμνουσι καὶ ἄλλα ἀναρίθμητα φυτά, ὅσα διὰ μέσου τῆς γῆς ὄντα διανεμημένα, εἰς τὰς ρίζας αὐτῶν ἔχουσι τὴν ἐκ σπέρματος διαδοχήν. Ὥστε ἀπὸ παν ἄλλο ἀληθέστερον εἶναι τὸ ὅτι εἰς ἕκαστον τῶν φυτῶν ἢ εἶναι ἐν αὐτῷ σπέρμα, ἢ ἐνυπάρχει δύναμίς τις σπερματική. Καὶ τοῦτο σημαίνει τὸ «κατὰ γένος». Διότι οὐδόλως ἡ προβολὴ τοῦ καλάμου δύναται νὰ παράγῃ ἐλαίας, ἀλλ' ἐκ καλάμου μὲν φύεται ἕτερος κάλαμος, ἐκ δὲ τῶν σπερμάτων (παντὸς φυτοῦ) τὰ συγγενῆ καὶ ὁμοειδῆ πρὸς τοὺς καταβληθέντας εἰς τὴν γῆν σπόρους ἀναβλαστάνουσι. Καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ἐν τῇ πρώτῃ βλαστήσει προβληθὲν βλάστημα παρὰ τῆς γῆς μέχρι σήμερον διατηρεῖται σῶον, δυνάμει τῆς διαδοχῆς φυλαττομένου τοῦ εἴδους αὐτοῦ «βλαστησάτω ἡ γῆ». Νόησον δὲ παρακαλῶ, ὦ ἄνθρωπε, ἐκ μικρᾶς φωνῆς καὶ προστάγματος οὕτω μικροῦ καὶ συντόμου

τόδε· τὴν κατάψυχρον καὶ ἄκαρπον γῆν νὰ ὠδίνῃ αἴφνης διὰ μιᾶς, καὶ νὰ κινῆται συγχρόνως πρὸς καρποφορίαν, καὶ τρόπον τινὰ ὡς νὰ ἀπέρριψε σκυθρωπὴν καὶ πένθιμον ἐνδυμασίαν, καὶ νὰ ἐνεδύθη τὴν λαμπροτέραν· καὶ οἱονεὶ χαίρουσα διὰ τὰ ἴδια ἑαυτῆς στολίσματα, νὰ προβάλλῃ τὰ ἀναρίθμητα εἴδη τῶν φυτῶν κατόπιν. Θέλω, λέγει ὁ Ἱερὸς Βασίλειος, νὰ ἐμφυτεύσω ἐντός σου σφοδρότερον τὸ τῆς κτίσεως θαῦμα, ἵνα ὁπουδήποτε τυχὸν εὑρεθῇς, καὶ εἰς οἱονδήποτε γένος φυτῶν πλησιάσῃς, νὰ λαμβάνῃς προφανῆ τὴν ὑπενθύμησιν τοῦ ποιήσαντος αὐτά. Πρῶτον μὲν λοιπὸν ὅταν ἴδῃς βοτάνην χόρτου καὶ ἄνθος, ἔρχου εἰς ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐνθυμούμενος τὴν παράστασιν τοῦ σοφοῦ Ἡσαΐου ὅτι «Πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου, ὡς ἄνθος χόρτου». (Ἡσ. μ. 6.). Λιότι τὸ ὀλιγοχρόνιον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἐν ὀλίγῳ περιχαρὲς καὶ ἱλαρὸν τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας, εὗρε παρὰ τῷ προφήτῃ ἁρμοδιωτάτην εἰκόνα. Σήμερον λ. χ. εἶσαι θαλερὸς κατὰ τὸ σῶμα, πλήρης σαρκῶν ἐνεκατρυφῆς, ἐπανθοῦν ἔχων τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου, ἕνεκεν τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς, σφριγηλὸς καὶ ἐντεταμένος ἢ δραστήριος, καὶ ἀκατάβλητος κατὰ τὴν ψυχικὴν ὁρμήν· αὔριον σὺ ὁ ἴδιος ἄνθπωπος ἐλεινός, ἢ ὑπὸ τοῦ χρόνου μαρανθείς, ἢ ὑπὸ νόσου καταβληθείς. Ὁ ὑπερμέτρως περίβλεπτος διὰ τὴν χρηματικὴν περιουσίαν του· καὶ ἔχων πλῆθος περὶ ἑαυτὸν κολάκων· συνοδείαν ἔτι φίλων προσποιητῶν καὶ δορυφόρων, οἵτινες θηρεύουσι τὴν παρ' αὐτοῦ εὔνοιαν. Πλῆθος ἀκόμη συγγενείας, καὶ ταύτης ἐπιπλάστου καὶ προσποιητῆς· σμῆνος τῶν ἀκολούθων ἀναρίθμητον, ὡς καὶ τῶν παρακαθημένων αὐτῷ ἐπὶ τε τῶν γευμάτων καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων αὐτοῦ χρεῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, τοὺς ὁποίους ὅλους, καὶ ὁσάκις μεταβαίνει που, ἢ καὶ πάλιν ἐπιστρέφει σύρων κατόπιν αὐτοῦ, ἐπίφθονος εἶναι εἰς τοὺς συναντῶντας αὐτόν. Πρόσθες δὲ εἰς τὸν πλοῦτον καὶ πολιτικὴν

τινα ἐξουσίαν, ἢ καὶ τὰς ἐκ βασιλέων τιμάς, ἢ ἐθνῶν διακυβέρνησιν, ἢ στρατοπέδων ἀρχηγίαν· τὸν κήρυκα προσέτι μεγάλως νὰ βοᾷ πρὸ αὐτοῦ, ἀγγέλλων οὕτω τὴν διάβασίν του· τοὺς ραβδούχους ἱσταμένους ἀπὸ τὸ ἓν μέρος καὶ ἀπὸ τὸ ἕτερον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐμβάλλωσιν εἰς τοὺς ἀρχομένους ἢ ὑπηκόους αὐτοῦ μεγάλην κατάπληξιν· τὰ κτυπήματα, τὰς δημεύσεις τῆς περιουσίας, τὰς ἀπαγωγὰς εἰς τὰ δικαστήρια· τὰ δεσμωτήρια ἐκ τῶν ὁποίων ὁλονὲν αὐξανόμενος καθίσταται ἀφόρητος ὁ φόβος ἐκ μέρους τῶν ὑποτελῶν αὐτῷ. Καὶ τί θέλω νὰ εἴπω μὲ τοῦτο ; ἐπιπροστίθησιν ὁ Βασίλειος. Ἰδού, λέγει ὁ ἴδιος τί ἐννοῶ· «Ὅτι μία νὺξ ἢ πυρετὸς εἷς καὶ μόνος, ἢ πλευρῖτις, ἢ περιπνευμονία, ἁφαρπάζουσα αἴφνης τὸν ἄνθρωπον ἐκ μέσου τῶν ἄλλων, συντελεῖ νὰ ἐκλίπῃ οὗτος παντελῶς, καὶ αὕτη ἐξαίφνης τρόπον τινὰ ἀπογυμνώσασα τὴν κατ' αὐτὸν παράστασιν τοῦ δράματος, καὶ τὴν δόξαν ἐκείνην αὐτοῦ τὴν μεγάλην, ὡς ὄνειρόν τι ἑπομένως ἀπέδειξεν». Ὥστε ἔχει ἐπιτύχῃ πληρέστατα ὁ προφήτης εἰς τὴν παρομοίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης δόξης πρὸς τὸ μηδαμινώτατον καὶ ἀσθενέστατον ἄνθος.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα.»

Ἔτι καὶ τώρα ἡ τάξις τῶν φυομένων συμφωνεῖ μὲ τὴν πρώτην διακόσμησιν. Διότι ἡ βλάστησις προηγεῖται πάσης βοτάνης καὶ πάσης χλόης. Καθότι εἴτε ἀπὸ τὴν ρίζαν παράγεταί τι ἐκ τῆς κάτωθεν προβολῆς, (ὡς ὁ κρόκος καὶ ἡ ἀγριάς), δέον τοῦτο ν' ἀναβλαστήσῃ καὶ νὰ προβάλῃ ἐπὶ τὰ ἔξω· εἴτε ἀπὸ τοῦ σπέρματος, καὶ οὕτως ἀκόμη εἶνε ἀνάγκη πρῶτον μὲν νὰ γίνῃ βλάστησις, ἔπειτα βοτάνη, ἀκολούθως χλοερὸς χόρτος, κατόπιν δὲ νὰ ὡριμάσῃ ὁ καρπὸς ἐπὶ ξηρᾶς ἤδη καὶ παχείας καλάμης. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Ὅταν εἰς γῆν καταπέσῃ τὸ σπέρμα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχει ἀνάλογος καὶ κανονικὴ ὑγρασία καὶ θερμότης, τότε γενόμενον τοῦτο ἁπαλὸν

λίαν καὶ ἀραιόν, ἀφ' οὗ παραλάβῃ ἐκ τῆς κειμένης πλησίον αὐτοῦ γῆς, προσαρτᾷ εἰς ἑαυτὸ τὰ κατάλληλα καὶ συγγενῆ αὐτῷ στοιχεῖα. Τὰ λεπτότατα δὲ μόρια τῆς γῆς ἐμπίπτοντα ἐντὸς τῶν πόρων καὶ πέριξ ὀλισθαίνοντα, ἐπὶ πλέον ἀνευρύνουσι τοὺς ὄγκους αὐτοῦ τοῦ (σπέρματος), εἰς τρόπον ὥστε νὰ ριζώνῃ μὲν εἰς τὸ κάτω μέρος, νὰ ἐξέρχηται δὲ πρὸς τὰ ἄνω, ἐν ᾧ συγχρόνως ἰσάριθμοι κάλαμοι πρὸς τὰς ρίζας προβάλλουσιν· ἐπειδὴ δὲ ἀδιακόπως θερμαίνεται κατ' ὀλίγον τὸ βλάστημα, διὰ τὸ ὅτι ἀπορροφᾶται διὰ τῶν ριζῶν ἡ ὑγρασία, τῇ ἑλκτικῇ δυνάμει τῆς θερμότητος, συνεπισύρει ἐκ τοῦ θρεπτικοῦ χυμοῦ τῆς γῆς ὅσον εἶναι χρήσιμον αὐτῷ, καὶ τοῦτο καταμερίζει εἰς καλάμην καὶ φλοιὸν καὶ τὰς θήκας τοῦ σίτου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν σῖτον καὶ τοὺς ἀνθέρικας (κοτσάνια) αὐτοῦ· καὶ τοιουτοτρόπως κατ' ὀλίγον, ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἕκαστον τούτων, ἐπὶ τοσοῦτον καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἁρμόδιον μέτρον ἀποκαθίσταται, εἴτε τι τῶν σιτηρῶν, εἴτε τῶν ὀσπρίων, εἴτε τῶν λαχανωδῶν ἢ φρυγανικῶν συμβῇ νὰ εἶναι. Εἷς χόρτος καὶ μία βοτάνη ἐξαρκεῖ τὴν διάνοιάν σου ὅλην εἰς τὴν ἔρευναν τῆς τέχνης, ἥτις ἐξειργάσθη αὐτά, ν' ἀπασχολήσῃ· πῶς δηλ. διαζώνυται ἡ καλάμη τοῦ σίτου διὰ γονάτων, ἵνα τρόπον τινὰ ὡς σύνδεσμοί τινες εὐκόλως τὸ βάρος τῶν ἀσταχύων φέρωσιν, ὅταν πλήρεις ὄντες καρπῶν πρὸς τὴν γῆν ὦσιν ἐστραμμένοι. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν βρώμη εἶνε διόλου κενή, διότι οὐδὲν βάρος βαρύνει τὴν κορυφὴν αὐτῆς· τὸν δὲ σῖτον διὰ τῶν συνδέσμων τούτων ἡ φύσις ἔχει ἐξασφαλίσῃ τελείως. Ἐντὸς δὲ θήκης τὸν κόκκον ἀποταμιεύουσα, συντελεῖ ἵνα μὴ εὐκόλως ἁρπάζηται ὑπὸ τῶν σπερμοφάγων πτηνῶν· προσέτι διὰ τῆς προβολῆς των ἀνθερίκων (κοτσανίων), τρόπον τινὰ ὡς δι' ἀκίδων (βελονῶν) ἀποκρούει τὰς ἐκ τῶν μικρῶν ζῴων προερχομένας βλάβας.

Τί νὰ εἴπω ; Τί νὰ σιωπήσω ; Μεταξὺ δὲ πλουσίων τῆς κτίσεως θησαυρῶν δύσκολος μὲν ἡ εὕρεσις τοῦ πολυτιμοτέρου,

δυσφορωτάτη δὲ ἡ ζημία τοῦ ἐγκαταλειφθέντος. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Καὶ ἀμέσως εὐθὺς συνεπεφάνησαν εἰς τὴν γῆν ὁμοῦ μὲ τὰ τρόφιμα καὶ τὰ δηλητήρια· μετὰ τοῦ σίτου, τὸ κώνειον (δηλητηριῶδες φυτόν), μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων, ὁ ἑλλέβορος (ρίζα δηλητηριώδης καὶ ἰαματική), καὶ ἀκόνιτον (τὸ τῆς Ἀκόνας φυτόν), καὶ μανδραγόρας (ναρκωτικὸν φυτόν), καὶ ὁ τοῦ μήκωνος ὀπός, (τὸ ὄπιον δηλ). Τί λοιπὸν εἶναι πρέπον νὰ κάμωμεν ; δέον ἵνα, ἀφέντες τυχὸν τὴν ὁμολογίαν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Πλάστην διὰ τὰ χρήσιμα πράγματα, νὰ κατηγορήσωμέν ποτε τὸν Δημιουργὸν Θεὸν διὰ τὰ καταστρεπτικὰ καὶ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ἡμετέραν ζωὴν τοιαῦτα ; Δὲν θὰ συλλογισθῶμεν ἀρά γε, ὅτι οὐχὶ πάντα χάριν τῆς ἡμετέρας γαστρὸς ἔχουσι δημιουργηθῇ ; Ἀλλ' ὅτι εἰς ἡμᾶς μὲν αἱ προωρισμέναι τροφαὶ εἶναι πρόχειροι καὶ ὅτι εἰς ὅλους λίαν γνωσταί εἰσίν· ἕκαστον δὲ τῶν δημιουργημάτων ἰδιόν τινα λόγον ἐν τῇ κτίσει ἐκπληροῖ. Μήπως λοιπόν, ἐπειδὴ σοὶ εἶναι δηλητήριον τὸ ταύριον αἷμα, ἕνεκεν τούτου, ἢ διὰ τοῦτο, ἔπρεπε τυχὸν ἢ νὰ μὴ παραχθῇ τὸ ζῶον, ἢ παραχθὲν καὶ δημιουργηθέν, νὰ μὴ ἔχῃ αἷμα, τοῦ ὁποίου (ζώου) εἰς τόσας πολλὰς ἀνάγκας ὁ ἡμέτερος βίος ἔχει χρείαν τῆς δυνάμεως ; Ἀλλ' εἰς σὲ μὲν ὁ ἐνοικῶν λόγος εἶναι ἱκανὸς εἰς τὸ νὰ σὲ προφυλάττῃ ἐκ τῶν ἐπιβλαβῶν. Καθότι οὐδὲ τὰ πρόβατα καὶ αἱ αἶγες γνωρίζουσι ν' ἀποφεύγωσι τὰ βλάπτοντα αὐτῶν τὴν ζωήν, ὅμως διὰ μόνης τῆς αἰσθήσεως τὸ βλαβερὸν διακρίνουσι· πρὸς σὲ δὲ, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ὁ λόγος ἐνυπάρχει, καὶ ἰατρικὴ τέχνη, ἥτις σοὶ προμηθεύει τὸ χρήσιμον, καὶ ἡ τῶν προγενεστέρων ἔτι συμβάντων πεῖρα, ἡ τὴν τῶν βλαβερῶν ἀποφυγὴν ὑποδεικνύουσά σοι, εἶναι ποτὲ δύσκολον, εἰπέ μοι ν' ἀποφύγῃς τὰ δηλητήρια ; Οὐδὲν δ' ἐκ τούτου ἔχει γίνῃ ἄνευ λόγου, οὐδὲν δὲ ἄνευ χρείας τινὸς ἢ ὡς ἄχρηστον. Διότι ἡ τροφὴν παρέχει εἴς τι τῶν ἀλόγων ζώων, ἢ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς παρὰ τῆς ἰατρικῆς

τέχνης πρὸς θεραπείαν ἀρρωστημάτων τινων ἔχει ἐξευρεθῇ. Καθ' ὅτι τὸ μὲν κώνειον οἱ ψᾶρες (τὰ μυροπούλια ἐν τῇ θαλάσσῃ) βόσκουσι, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς κατασκευῆς τοῦ σώματός των κατορθώνουσι νὰ ἐξουδετερώσωσι τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην· διότι ἔχοντες λεπτοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς καρδίας πόρους, προφθάνουσι ν' ἀποστείλωσιν εἰς τὰ αἱματοφόρα ἀγγεῖα τὸ καταποθὲν δηλητήριον, πρὶν ἢ τὰ οὐσιώδη μέρη τοῦ σώματος ἐγγίσῃ ἢ ἀπ' αὐτοῦ προερχομένη ψύξις. Ἑλλέβορος δὲ ἐστὶ τροφὴ τῶν ὀρτύγων, ἅτινα ἕνεκα τῆς ἰδιότητος τῆς ἑαυτῶν κράσεως ἀποφεύγουσι τὴν βλάβην. Εἶσὶ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια φυτά, εἴς τινας χρείας καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀκόμη χρήσιμα. Διότι διὰ μὲν τοῦ μανδραγόρου, ὕπνον οἱ ἰατροὶ ἐπιφέρουσι, δι' ὀπίου δὲ τοὺς σφοδροὺς πόνους τῶν σωμάτων κατευνάζουσιν. Ἤδη δέ τινες διὰ τοῦ κωνείου, τὸ λυσσῶδες τῶν ὀρέξεων κατεμάραναν· καὶ διὰ τοῦ ἑλλεβόρου, πολλὰ τῶν χρονίων παθῶν ἢ παθημάτων ἐξερρίζωσαν. Ὥστε, ἐκεῖνο, ὅπερ, ὦ ἄνθρωπε, ἐνόμιζες ὅτι σοὶ παρέχει ἀφορμὴν πρὸς μομφὴν τοῦ Δεσπότου καὶ Δημιουργοῦ, τοῦτο, λέγει ὁ Βασίλειος, σοὶ ἔχει ἀποβῇ εἰς προσθήκην ἤδη εὐχαριστίας μᾶλλον κ. λ.

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον, διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων τῆς δημιουργίας, προβαίνει εἰς τὰ λοιπὰ δημιουργήματα, καὶ ἀναπτύσσει καταλλήλως καὶ σοφῶς καθέκαστα ἐν ταῖς ὁμιλίαις αὐτοῦ εἰς τὴν ἑξαήμερον. Θαυμάζει δέ τις τὰς γνώσεις αὐτοῦ τὰς ποικίλας, τὸ κάλλος τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ τὴν τέχνην καὶ ἐπιτηδειότητα, μεθ' ὧν πειρᾶται νὰ παραστήσῃ τὴν ἐκ Θεοῦ τῶν ὄντων προέλευσιν. Ὁ σκοπὸς δὲ αὐτοῦ καθίσταται πασιφανής, περὶ τῆς ἠθικῆς μᾶλλον ὠφελείας τῶν ἀκροατῶν του ὢν, ἢ τῆς αὐξήσεως τῶν περὶ δημιουργίας γνώσεών των, ὁπόταν διεξέλθῃ τις μετὰ προσοχῆς τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων αὐτοῦ. Πρὸ ὀφθαλμῶν δὲ αὐτοῦ ἔχων τὴν τῶν Ἁγ. Γραφῶν ἀλήθειαν καὶ τὴν σαφῆ ἀποκάλυψιν τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, δράττεται τῆς εὐκαιρίας τοῦ νὰ δι-

διδάξῃ ἡμᾶς τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ πίστιν, τὸν ζῆλον πρὸς τὰ καλὰ ἔργα, τὴν ἐκ Θεοῦ μόνον ἐξάρτησιν τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, τὴν ἀσφαλῆ πρὸς τὰ ἄνω κατεύθυνσιν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν ἀπόσπασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἐκ τῶν τῆς ὕλης πολλῶν καὶ διηνεκῶν φροντίδων. Ὡς καλλιτέχνης δὲ καὶ ποιητὴς περὶ τοῦ σχεδίου τῆς κτίσεως λαλῶν, μεταβιβάζει τὸν νοῦν διὰ τοῦ καλάμου του εἰς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τῶν ὄντων, καὶ τὸν ἔπαινον πρὸς τὸν Δημιουργὸν αὐτῶν. Βαθὺς δὲ τῆς καρδίας ἀνατόμος, ζητεῖ τὴν μόρφωσιν αὐτῆς εἰς κάλλος καὶ ἠθικὴν ὡραιότητα· ἀδιαφορεῖ δὲ περὶ τῆς γνώμης τῶν κατ᾽ ἄνθρωπον σοφῶν. Διὰ δὲ μεθόδου ἀπείρως θελκτικῆς, καθοδηγεῖ τὸν πιστὸν εἰς τὴν πρώτην τῆς μακαριότητος διαμονὴν καὶ ἐπάνοδον. Συντόμως ὅμως θέλοντες νὰ γράψωμεν περὶ τοῦ θέματος τούτου, καὶ νὰ διακόψωμεν τὸ νῆμα τῆς ἑρμηνείας τοῦ ὅλου ἔργου τῆς ἑξαημέρου πρὸ τῆς ὥρας, παραθέτομεν μόνον, ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου τῶν ἐξόχων, τὸ μέλι καὶ τὸ ἄνθος τῶν ῥόδων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο περὶ τῶν λοιπῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ἀνθέων ἤδη τὸ θέμα προβάλλοντες, καταπαύομεν, ὅπως καὶ περὶ ἄλλων σχετικῶν διαπραγματευθῶμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ
ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ.

ΙΑ ΝΑ ΜΑΘΩΜΕΝ λοιπὸν ὅτι ὁ κόσμος ἔλαβεν ἀρχήν, λέγει ὁ Βασίλειος, καὶ τὴν σύστασιν αὐτοῦ συγχρόνως μὲ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ ἀχρόνως, ἔχει λεχθῇ τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον» τ. ἔ. ἀθρόως καὶ ἐν ὀλίγῳ· (ἑξαημ. ά. ὁμιλ.) Ὅμως ἀλλ' οὐδ' ἐγὼ διὰ τὸν κόσμον εἰμί, ἀλλ' ὁ κόσμος δι' ἐμέ»..... Μὴ λοιπὸν ἔξωθεν τὸ κακὸν θεώρει καὶ ἐξέταζε, μηδὲ ἀρχέγονόν τινα φύσιν πονηρίας φαντάζου, ἀλλὰ τῆς ἐν ἑαυτῷ κακίας ἕκαστος ἑαυτὸν ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον γνωριζέτω. Καθότι πάντοτε ἐκ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν, ἄλλα μὲν ἐπέρχονται ἐκ τῆς φύσεως, καθὼς τὸ γῆρας καὶ αἱ ἀσθένειαι, ἄλλα δὲ τυχαίως, καθὼς αἱ ἄνευ λόγου τινὸς περιπτώσεις καὶ τὰ ἀπροσδόκητα, ἅτινα ἐξ ἄλλων αἰτίων ἐπισυμβαίνουσιν εἰς σκυθρωπούς τινας πολλάκις, ἢ καὶ φαιδροτέρους, ὡς εἰς τὸν ὀρύσσοντα τὸ φρέαρ ἢ τοῦ θησαυροῦ εὕρεσις, ἢ

πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀγορὰν μεταβαίνοντα, ἢ μετὰ κυνὸς λυσσῶντος συνάντησις. Ἄλλα δὲ ἐναπόκεινται εἰς ἡμᾶς, ὡς τὸ νὰ κρατήσωμεν τῶν ἐπιθυμιῶν, ἢ νὰ περιορίσωμεν καὶ καταστείλωμεν τὰς ἡδονάς, ὡς πάλιν τὸ νὰ ὑπερισχύσωμεν τῆς ὀργῆς, ἢ νὰ ἐπιθέσωμεν χεῖρας ἐπὶ τὸν παροργίζοντα ἡμᾶς· τὸ νὰ λέγωμεν ἀλήθειαν ἢ ψεῦδος, τὸ νὰ ὦμεν ἐπιεικεῖς κατὰ τὸ ἦθος ἢ τὴν συμπεριφορὰν καὶ μέτριοι, ἢ ὑπέρογκοι καὶ ὑπεραιρόμενοι δι' ἀλαζονιῶν. Ἐκείνων λοιπὸν τῶν ὁποίων σὺ αὐτὸς εἶσαι κύριος, τούτων τὰς ἀφορμὰς μὴ ζητήσῃς ἀπ' ἄλλο τι μέρος, ἀλλὰ γνώριζε ὅτι τὸ κυρίως κακὸν καὶ ἡ ἁμαρτία ἐκ τῶν προαιρετικῶν ἡμῶν παραπτωμάτων τὴν ἀρχὴν ἔχει λάβῃ (β΄. ὁμιλ. εἰς τὴν ἑξαήμ. 5.) Περὶ προνοίας.— Ἀλλ' ὄχι καὶ ἄνευ προνοίας τὰ καθ' ἡμᾶς συμβαίνουσι, λέγει ὁ Βασίλειος, ὡς ἔχομεν μάθῃ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, καθότι οὐδὲ στρουθίον πίπτει ἄνευ τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ Οὐρανίου. Ὥστε ἐάν τι γίνῃ ἢ συμβῇ, διὰ θελήματος τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ἔχει γίνῃ (ἐπιστ. στ΄. 2)... Δὲν θέλομεν μακρόθεν καὶ πόρρωθεν νὰ ἴδωμεν τὰς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ αὐτοῦ θελήματα· ἀλλ' ἀπὸ μικροψυχίας κινούμενοι οἱ ἄνθρωποι, καὶ φιλόζωοι ὄντες, ἀποβλέπομεν εἰς τὰ ἐν τοῖς ποσὶ μόνον, καὶ πολλάκις ἐνῷ φθάνομεν εἰς ἀγαθὸν συμπέρασμα, δυσχεραίνομεν νὰ προβῶμεν εἰς τέλος, καὶ τοῦτο συμβαίνει, καθότι ἀνέχεται τὴν ἡμετέραν ἀμάθειαν ὁ πάντα ἐν τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ διοικῶν δεσπότης (ἐπιστ. τιγ΄.) Διότι προάγει ἡμᾶς τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ θὰ παρέλθωσι.» Προμάντευσις τοῦτο τῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου δογμάτων καὶ περὶ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ· τὰ δ' ἀπὸ χρόνου ὡρισμένου ἀρχίσαντα, ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ τινὶ ὡρισμένῳ νὰ τελεσθῶσι καὶ ἀφανισθῶσι· (ὁμιλ. ά. ἑξαημ. 3).. «Περίβλεψον τὸν κόσμον ἅπαντα, λέγει ὁ Βασίλειος, ἐνῷ κατοικεῖς, καὶ ἐννόησαν ὅτι πάντα θνητὰ τὰ φαινόμενα καὶ βλε-

πόμενα, καὶ πάντα εἰς τὴν φθορὰν ὑποκείμενά εἰσι. Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οὗτός ποτε θέλει λυθῇ καὶ καταργηθῇ· πρὸς τὸν Ἥλιον, οὐδὲ οὗτος θὰ διαμείνῃ· αὐτοὶ δὲ ἔτι οἱ ἀστέρες ὅλοι, ζῷα τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, αἱ περὶ τὴν γῆν ὡραιότητες, αὕτη ἡ γῆ, πάντα φθαρτά, πάντα μικρὸν κατόπιν δὲν θὰ ὑπάρχωσι πλέον.— Κατὰ τὸ τοῦ Δαυῒδ ἐν ψαλμ. ργ΄. 22). «Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν, ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.» Ἤτω δὲ ἡ δόξα Κυρίου εἰς τοὺς αἰῶνας.

Περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τοῦ δαίμονος γνώμη τοῦ Μεγ. Βασιλείου.

Γνωρίζομεν ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε πρῶτον τὸν οὐρανόν, καὶ κατόπιν τὴν γῆν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ὄντα. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ κληρονομήσωσι βασιλείαν αἰώνιον, ταῦτα ἐποιήθησαν πρότερον, καὶ κατόπιν ἡ λοιπὴ λογικὴ κτίσις, καὶ δὴ ὁ ἄνθρωπος. Αἱ διάφοροι δὲ τάξεις τῶν οὐρανίων καὶ πνευματικῶν σωμάτων, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ καιρῷ τῆς δημιουργίας τοῦ οὐρανοῦ καὶ πρὸ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὁ θεῖος Βασίλειος λέγει περὶ τῶν ἀγγέλων ὅτι, εἰς ἕκαστον τῶν πιστῶν εἶναι ἄγγελος παρεζευγμένος, ἄξιος νὰ βλέπῃ τὸν Πατέρα τὸν ἐν Οὐρανοῖς. (Ὁμιλ. εἰς ψαλμ. μη΄. 9). Τὸ δὲ ὅτι συνυπάρχει καὶ νομεύς, τὴν ζωὴν διευθύνων, οὐδεὶς θ' ἀντείπῃ, ἐνθυμούμενος τοὺς τοῦ Κυρίου λόγους. «Μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν ἐλαχίστων τούτων, διότι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν

οὐρανοῖς». Καὶ ὁ ψαλμῳδὸς λέγει· «θὰ παρεμβάλῃ ἄγγελος Κυρίου πέριξ τῶν φοβουμένων αὐτὸν» (τὸν Κύριον δηλ.)· καὶ τό, «ὁ ἄγγελος ὁ φυλάξας με ἐκ νεότητός μου» κλπ. τοιαῦτα. Ὅτι δὲ πάλιν ὡσαύτως εἰσί τινες ἄγγελοι καὶ ὁλοκλήρων ἐθνῶν προεστῶτες καὶ φρουροί, Μωϋσῆς ἡμᾶς διδάσκει διὰ τῆς ᾠδῆς λέγων. «ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν, κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ». Καὶ ὁ σοφὸς Δανιήλ, ἐν τῇ τοῦ ἀγγέλου ὀπτασίᾳ ἤκουσεν αὐτοῦ λέγοντος: «ὅτι ἄρχων βασιλείας Περσῶν ἔχει σταθῇ κατέναντί μου, »καὶ ἰδοὺ Μιχαήλ, εἷς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε »νὰ μὲ βοηθήσῃ, καὶ αὐτὸν ἀφῆκα ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἄρχοντος βασι»λέως Περσῶν» (κατ' Εὐνομ. λογ. γ'. 1). Οἱ δὲ ἄγγελοι ὡς βοηθοὶ τῶν ὁμοδούλων, καὶ πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας παραλαμβάνονται (πρὸς Ἀμφιλ. κεφ. ιγ' 29 περὶ Ἁγ. Πνεύμ.). Τελείωσις δὲ ἀγγέλων, ὁ ἁγιασμὸς καὶ ἡ ἐν τούτῳ διαμονή, (κεφ. σιε'. 38)... «Ἀλλὰ καθὼς οἱ τῶν πόλεων περίβολοι καὶ τὰ περιτειχίσματα, κύκλῳ ἀπὸ ὅλα περικείμενα, ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τὰς τῶν ἐχθρῶν προσβολὰς ἐμποδίζουσι, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ φυλάσσων ἡμᾶς ἄγγελος, καὶ προτειχίζει ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καί ὀπισθοφυλακεῖ, καὶ οὐδὲ ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἢ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀφύλακτα ἀφίνει, ἀλλὰ πάντοτε παρευρίσκεται ἐπὶ τῶν ἐχόντων τὴν ἑαυτῶν πεποίθησιν ἐπὶ τὸν Κύριον, ἐκτὸς ἐάν ποτε ἡμεῖς αὐτὸν ἐκ τῶν πονηρῶν ἔργων ἀποδιώξωμεν· διότι καθὼς τὰς μελίσσας καπνὸς τρέπει εἰς φυγήν, καὶ τὰς περιστερὰς ἀποδιώκει ἡ δυσῳδία, τοιουτοτρόπως καὶ τὸν φύλακα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἡ πολύδακρυς καὶ δυσώδης ἀπομακρύνει ἁμαρτία.» (λόγ. περὶ ἁμαρτ. 2).

Περὶ δαίμονος διδασκαλία.—Ἀγωνιστὴς δὲ ἔχει σταθῇ λέγει ὁ Βασίλειος, ἐναντίον ἡμῶν ὁ διάβολος διὰ τὸ ἐκ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ πρὸ πολλοῦ ἐπ' Ἀδὰμ γενόμενον εἰς ἡμᾶς παράπτωμα· (ἤτοι τὸ ἁμάρτημα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ, κατέστησε

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ

τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὐάλωτον εἰς τὸν διάβολον)· τοῦ Κυρίου ὅμως οἰκονομήσαντος εἰς ἡμᾶς τὴν πρὸς αὐτὸν π ά λ η ν, οὕτως ὥστε διὰ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν ν' ἀναπαλαίσωμεν ἡμεῖς κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ στεφανωθῶμεν ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ ἀντιδίκου ἀγῶνος. (Ἤτοι ἡ θέλησις ἡμῶν ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ βοήθεια τῆς θείας χάριτος ἀφ' ἑτέρου, παρέχουσι τὴν ἐκ τῆς πάλης νίκην). Εὖθε βεβαίως, ἐπιλέγει ὁ Βασίλειος, νὰ μὴ εἶχε γίνῃ καὶ ὑπάρξῃ διάβολος (ἐν τῷ κόσμῳ δηλ.), ἀλλὰ νὰ ἔμενεν ἐν τῇ τάξει, ἐν ᾗ ἐξ ἀρχῆς ἐτάχθη παρὰ τοῦ Ταξιάρχου (Θεοῦ). Ἐπειδὴ ὅμως ἔχει γίνῃ ἢ (κηρυχθῇ) ἀποστάτης, ἐ χ θ ρ ὸ ς μὲν τοῦ Θεοῦ, ἐ χ θ ρ ὸ ς δὲ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος· διὰ τοῦτο εἶναι καὶ μ ι σ ά ν θ ρ ω π ο ς, καθότι καὶ θ ε ο μ ά χ ο ς· καὶ μισεῖ ἡμᾶς ὡς κτίσματα τοῦ δεσπότου, μισεῖ δὲ ὡς ὁμοιώματα τοῦ Θεοῦ. Μετεχειρίσθη λοιπὸν τὴν πονηρίαν αὐτοῦ εἰς γυμνάσιον καὶ ἐξάσκησιν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὁ σοφῶς καὶ προνοητικῶς οἰκονομῶν τὰ ἀνθρώπινα Θεός, καθὼς ὁ ἰατρὸς μεταχειρίζεται τὸν τῆς ἐχίδνης ἰὸν πρὸς κατασκευὴν φαρμάκων.

Περὶ Σατανᾶ.—Τίς λοιπὸν ἦτο ὁ διάβολος, καὶ ποία ἡ τάξις αὐτοῦ, καὶ ποῖον τὸ ἀξίωμα, καὶ πόθεν ἐντελῶς Σατανᾶς ἔχει προσαγορευθῇ; Σατανᾶς μὲν λοιπόν, διότι ἀντίκειται εἰς τὸ ἀγαθόν· καθότι τοῦτο δηλοῖ ἡ διάλεκτος τῶν Ἑβραίων· ὡς ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν λέγει· «Διὸ ὁ Κ ύ ρ ι ο ς ἐπέτρεψε νὰ ἐξεγερθῇ, κατὰ τὴν Ἁγ. Γραφήν, ἐναντίον τοῦ Σολομῶντος σ α τ ά ν, Ἄδερ ὁ βασιλεὺς τῶν Σύρων· Διάβολος δὲ καλεῖται· διότι ὁ αὐτὸς καὶ συνεργὸς καὶ κατήγορος τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν γίνεται, χαίρων μὲν δι' τὴν ἡμετέραν καταστροφήν, διαπομπεύων δὲ ἡμᾶς διὰ τὰς πράξεις ἡμῶν.

Περὶ φύσεως αὐτοῦ.—Φύσις δὲ αὐτοῦ ἀσώματος, κατὰ τὸν Παῦλον τὸν εἰπόντα· «ο ὐ κ ἔ σ τ ι ν ἡ μ ῶ ν ἡ π ά λ η π ρ ὸ ς σ ά ρ κ α κ α ὶ α ἷ μ α, ἀλλὰ π ρ ὸ ς τ ὰ π ν ε υ μ α τ ι κ ὰ τ ῆ ς π ο ν η ρ ί α ς» κ.λ.

Ἀξίωμα αὐτοῦ.—*Ἀξίωμα δὲ αὐτοῦ ὅπερ εἶναι ἀρχικόν· «διότι πρὸς τὰς ἀρχὰς, λέγει, καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τούτου».*

Τόπος τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ.—*Τόπος δὲ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ εἶναι ὁ ἐναέριος, ὡς πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος διδάσκει· «κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος, τοῦ ἤδη ἐνεργοῦντος εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας» διὰ τοῦτο καὶ ἄ ρ χ ω ν τ ο ῦ κ ό σ μ ο υ λέγεται, ἐπειδὴ περίγειος, (δηλ. περὶ τὴν γῆν ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἤτοι ὁ ἀληθὴς ἀρχηγὸς τῶν ὑλοφρονούντων)». Καὶ ὁ Κύριος διὰ τοῦτο λέγει ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ. «Νῦν κρίσις τοῦ κόσμου τούτου ἐστί, ἤδη ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐ βληθήσεσεται ἔξω», καὶ πάλιν, «ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων καὶ ἐν ἐμοὶ οὐδὲν εὑρήσει» (ὁμιλία εἰς τὸ ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός). Ὁ νικήσας δ' ἐπ' ἐλπίδι δόξης ἢ φήμης ψευδοῦ· τὸν ἄνθρωπον διάβολος, δὲν παύεται διὰ τῶν ἐρεθισμάτων αὐτοῦ νὰ προκαλῇ αὐτὸν (τὸν ἄνθρωπον) εἰς τὸ κακόν, καὶ νὰ ἐξευρίσκῃ ἀναρίθμητα μηχανήματα (τέχνας) πρὸς τοῦτο, (ὁμιλ. περὶ ταπεινοφ. 1). Φοβήθητι λοιπόν, λέγει ὁ Βασίλειος, τὴν ὁμοίωσιν τῆς τοῦ διαβόλου πτώσεως, ὅστις ἀλαζονευθεὶς κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει πέσῃ καὶ νικηθῇ ὑπ' ἀνθρώπου (τοῦ σαρκωθέντος δηλ. Χριστοῦ), καὶ ἔχει παραδοθῇ ὑπὸ τοὺς πόδας ἐκείνου, δν πρῶτος αὐτὸς εἶχε πατήσῃ. Ἤτοι τὸν μὲν Ἀδὰμ ἐξηπάτησεν ὁ νοητὸς λύκος διάβολος ἐν τῷ Παραδείσῳ, καὶ ἀπεγύμνωσε τοῦτον τῆς μακαριότητος· ὁ δὲ νέος Ἀδάμ, Χριστός, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ σαγηνεύσας τὸν ἀποστάτην, ἢ δόλιον Σατάν, κατήργησε τὸ πνευματικὸν κράτος, ἤμβλυνε τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐπιρροὴν ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τοῦ ἑκουσίου θανάτου καὶ τῆς τελείας ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ἰσχυροποίησε τὸν ἄλλοτε ἀσθενῆ ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ συντρίβῃ τὰς παγίδας τῆς ἁμαρτίας, νὰ αἰχμαλωτίζῃ τὸν αἴτιον τοῦ κακοῦ διάβολον, καὶ νὰ ὑποτάσσῃ πλέον αὐτὸς ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τοῦτον.*

Κατὰ τὴν θεωρίαν λοιπὸν ταύτην τοῦ Μεγ. Βασιλείου, περὶ ἀγγέλων ἀγαθῶν καὶ περὶ πονηροῦ πνεύματος, ἔχομεν τὸ μὲν λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς ἠθικὴν διακονίαν τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου παρ' αὐτῶν, τὸ δέ, ἀποστάτην ἢ ἐχθρὸν τῆς ψυχῆς, ἀδιαλείπτως ἐπιβουλευόμενον, φθονοῦντα καὶ ζηλεύοντα τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν βεβαίως ὑπὸ τῆς καθ' ἑκάστην πείρας διδασκώμεθα ὅτι ἐν τοῖς πολέμοις ἐκεῖνος μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀναδεικνύεται, ὅστις πεῖραν ἔχει τοῦ πολέμου, τῆς τέχνης καὶ τῶν στρατηγημάτων τοῦ ἀντιπάλου, ὁ δὲ Ὀλυμπιονίκης ὅτι λαμβάνει τὸ βραβεῖον τῆς νίκης τότε μόνον, ὁπόταν ἠσκημένος λίαν κατέλθῃ εἰς τὸ στάδιον, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀκριβῶς καὶ ὁ μανθάνων τὸ εἶδος τοῦ ἀοράτου καὶ πνευματικοῦ πολέμου, ὁ καταγινόμενος εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ὅρων τῆς νίκης καὶ τῆς κατανοήσεως τῆς τε ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἀφανοῦς ἔργου τοῦ ἐχθροῦ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὁ νοῶν ἔτι τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς ἐν Κυρίῳ ἀθλήσεως, δύναται ἀσφαλέστερον ν' ἀφοπλίζῃ τὸν ἐχθρόν του καὶ ἀσθενέστερα νὰ καθιστᾷ τὰ βέλη τοῦ ἀδιαλείπτως βάλλοντος καθ' ἡμῶν ἀδιαλλάκτου καὶ ἀπηνοῦς ἐχθροῦ. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐν τῷ βαπτίσματι ἐξωραϊσθεῖσα, παριστᾷ τὴν ἄδολον καὶ ἁγνὴν παρθένον, ἥτις διατρέχει κινδύνους καταστροφῆς ὑπὸ πονηρῶν καὶ φαύλων ἀνθρώπων. Διὰ τὸν σαφῆ δὲ λόγον τοῦτον, ὀχύρωσις ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῆς πίστεως φρουρίου ἰσχυρά, ὅπλα δυνατὰ διὰ τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀγάπη ἀπεριόριστος καὶ καθαρὰ πρὸς πάντας, καὶ δραστηρία ἐνέργεια πρὸς κοινωνίαν διαρκῆ τοῦ ἐν ἡμῖν πνεύματος μετ' ἐκείνου τοῦ Θεοῦ, δύνανται οὐ μόνον νὰ τηρήσωσι καθαρὸν τὸ ἐν ἡμῖν πνεῦμα καὶ ἁγνὴν τὴν παρθενίαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ πανίσχυρον αὐτὸ ἔτι εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζηται τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ πρὸς καταισχύνην αὐτοῦ καὶ ταπείνωσιν μᾶλλον.

Θεωρία περὶ ἀγγέλων ἐν γένει.

Κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην, «οὐρανός ἐστι περιοχὴ ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων κτισμάτων, ἐντὸς γὰρ αὐτοῦ αἵ τε νοεραὶ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ περικλείονται καὶ περιορίζοντα· μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀπερίγραπτόν ἐστι, πάντα πληροῦν καὶ πάντα περιέχον, καὶ πάντα περιορίζον, ὡς ὑπὲρ πάντα δημιουργῆσαν.. ὥστε εἰ καὶ φησὶν ἡ θεία Γραφὴ» εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ,» τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους,καὶ τοὺς ἐν γῇ ἀνθρώπους πρὸς εὐφροσύνην καλεῖ· (Ὀρθ. πίστ. Β΄. κα΄.) Ὁ δὲ ἱερὸς Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης κατατάσσει εἰς τρεῖς τριαδικὰς διακοσμήσεις τοὺς ἀγγέλους, ἤτοι εἰς τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφείμ, τὰ πολυόμματα Χερουβὶμ καὶ τοὺς Θρόνους. Δεύτερον εἰς τὰς Κυριότητας, τὰς Δυνάμεις, τὰς Ἐξουσίας, καὶ τρίτον εἰς τὰς Ἀρχάς, τοὺς Ἀρχαγγέλους καὶ τοὺς ἀγγέλους. Ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ μεταδίδεται ἡ θεία ἔλλαψις εἰς τὴν πρώτην διακόσμησιν, διὰ δὲ τῶν ἀμέσως ἑπομένων διακοσμήσεων, διαπορθμεύεται αὕτη εἰς τοὺς ἀνθρώπους. (Περὶ οὐραν. Ἱεραρ. 6—10). Ὁ δὲ προφήτης Ἡσαΐας, λέγει· (κεφ. στ΄. 4). «Καὶ εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Σεραφὶμ εἱστήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγας τῷ ἑνί, καὶ ἓξ πτέρυγας τῷ ἑνί· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ἑαυτῶν, καὶ ταῖς δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας ἑαυτῶν, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπετάνυντο. Καὶ ἔκραζεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαὼθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ». Ἀληθῶς ποιητικὴ καὶ ζωηρὰ παράστασις περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῆς πλησίον τοῦ Θεοῦ ἐργασίας καὶ διακονίας αὐτῶν, οὐδεμία ἄλλη κρείττων δύναται ταύτης νὰ ὑπάρξῃ.

Περὶ τοῦ Ἀδάμ, τῆς πρώτης αὐτοῦ καταστάσεως, περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ καὶ τῆς μεταδόσεως αὐτῆς εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ.

Τὸ τελειότερον δημιούργημα ἐν τῇ κτίσει εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ὁ καλλιτέχνης Θεὸς ἐξωραΐσας τὴν φύσιν εἰς κάλλος καὶ θέαν, εἰς ποικιλίαν φυτῶν καὶ ὡραιότητα δημιουργημάτων, ἔθεσε κορωνίδα τῶν ἔργων του ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς σοφίας καὶ τέχνης αὐτοῦ κρατεῖ τὴν φύσιν, μετὰ τὸν Δημιουργόν, δεύτερον αὐτό, ὑποχείριον. Διὰ τοῦτο πολὺ προσφυῶς περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου Ἀδάμ, λέγει ὁ Βασίλειος τάδε· «Ἠτό ποτε ὁ Ἀδὰμ ἄνω, οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ προαίρεσιν· ὅτε πρὸ ὀλίγου λαβὼν ψυχὴν καὶ ἀναβλέψας πρὸς τὸν οὐρανόν, περιχαρὴς δὲ διὰ τὰ βλεπόμενα γενόμενος, ὑπεραγαπῶν τὸν εὐεργέτην (Θεόν), ὅστις ζωῆς αἰωνίου ἀπόλαυσιν αὐτῷ ἐχαρίσατο, μὲ τρυφὰς δὲ Παραδείσου ἀνέπαυσεν αὐτόν, ἔδωκεν ἔτι αὐτῷ ἀρχὴν κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ὁμοδίαιτον τῶν ἀρχαγγέλων καὶ ἀκροατὴν φωνῆς θείας· ἐπὶ πλέον δὲ τούτων, ὑπερασπιζόμενος παρὰ Θεοῦ (ὁ ἄνθρωπος) καὶ ἀπολαύων τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν, ταχέως ὅλων ἀναπλησθείς, καὶ τρόπον τινὰ ἐξυβρίσας τὸν κόρον (τὸ χόρτασμα τῶν ἠθικῶν ἀγαθῶν), τὸ εἰς τοὺς σαρκίνους ὀφθαλμοὺς φανὲν εὐχάριστον καὶ τερπνόν, τοῦτο τοῦ νοητοῦ κάλλους προὐτίμησε, καὶ τὸν χορτασμὸν τῆς γαστρὸς ἐνόμισε τιμιώτερον τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων. Ἐξεβλήθη μὲν εὐθὺς τοῦ Παραδείσου, ἀπεβλήθη δὲ καὶ ἐξεδιώχθη τῆς μακαρίας ἐκείνης ἐν αὐτῷ ζωῆς· οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης κακός, ἀλλ' ἐξ ἀπερισκεψίας γενόμενος τοιοῦτος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμάρτησε μὲν ἐκ μοχθηρᾶς καὶ φαύλης προαιρέσεως, ἀπέθανε δ' ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας· καθότι «τὰ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος» (ὁμιλ. «οὐκ ἔστιν αἴτιος κακοῦ ὁ Θεός» 7.). Αὕτη (ἡ γα-

στριμαργία τ. ἔ.) τὸν Ἀδὰμ εἰς θάνατον παρέδωκε, καὶ εἰς τὸν κόσμον καταστροφὴν ἐπέφερε διὰ τὴν τῆς γαστρὸς ἡδονὴν (λόγ. ἀσκητικ. 7.).... «Καλὸς μὲν ἤμην, λέγει ὁ Ἀδάμ, κατὰ τὴν φύσιν· ἀσθενὴς δέ, διὰ τὸ ὅτι ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ὄφεως ἐνεκρώθην, ἕνεκα τοῦ παραπτώματος (ὁμιλ. εἰς τὸν ψαλμ. κθ΄. 5.). Διὰ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας δ' εἰς ἡμᾶς ἐπελθοῦσαν καταδίκην, γῆ λεγόμεθα ἡμεῖς, οἱ ἀκούσαντες παρὰ Θεοῦ τὸ «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει» (ὁμιλ. εἰς τὸν ψαλμ. λβ΄. 4).

Περὶ τῆς διὰ τῆς θυσίας τοῦ ἀμνοῦ καὶ ποιμένος σωτηρίας ἡμῶν.

Διότι τὸ μὲν αἷμα, λέγει ὁ ἱερὸς Βασίλειος, τοῦ προβάτου, τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ πρωτότοκα, τύπος τοῦ πρωτοπλάστου, ὅστις ἐπειδὴ ἀναγκαίως ἡμῖν ἐνυπάρχει, δυνάμει τῆς διαδοχῆς, μέχρι τέλους παραπεμπόμενος (ἢ προβαίνων), διὰ τοῦτο ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος μέχρι τῆς τοῦ νόμου ἐκπληρώσεως καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας· (πρὸς Ἀμφιλ. περὶ Ἁγ. Πνεύμ. ιδ΄ 31). Ἐὰν λοιπὸν δέν ἤθελε γίνῃ ἡ τοῦ Κυρίου ἐν σαρκὶ ἐπιδημία (ἤτοι ἡ ἔλευσις τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν κόσμον), δὲν θὰ ἔδιδε μὲν ὁ λυτρωτὴς τὸ ὑπὲρ ἡμῶν τίμημα εἰς τὸν θάνατον, (δηλ. τὸ τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀντίτιμον), δὲν θὰ διέκοπτε δὲ τοῦ θανάτου τὴν ἐπικράτησιν καὶ κυριαρχίαν ἐφ' ἡμῶν δι' ἑαυτοῦ· διότι ἐὰν ἄλλο μὲν ἦτο τὸ κυριαρχούμενον καὶ ἐξουσιαζόμενον ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἄλλο δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου προσληφθὲν σῶμα, δὲν θὰ ἤθελε μὲν παύσῃ τὰ ἰδικά του συμφέροντα καὶ θελήματα νὰ ἐνεργῇ ὁ θάνατος, δὲν θὰ ἐγίνετο δὲ ἰδικόν μας κέρδος τὰ τῆς θεοφόρου σαρκὸς πάθη. Δὲν ἐφόνευσε καὶ κατέβαλεν ἑπομένως τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς σαρκὸς ὁ Κύριος, δὲν ἐζωοποιήθημεν ἢ ἠθικῶς ἀνέστημεν διὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ διὰ τοῦ Ἀδὰμ ἀποθανόντες ψυχικῶς

καὶ νεκρωθέντες ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Δὲν ἀνεπλάσθη ἢ ἀνεγεννήθη ὅπερ εἶχεν ἐκπέσῃ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκδιωχθῇ· δὲν ἀνεστηλώθη τὸ κατακερματισθέν· δὲν ἔχει ἀποκτήσῃ τὴν οἰκειότητα παρὰ τῷ Θεῷ, τὸ ἕνεκα τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως ἀποξενωθὲν ἀνθρώπινον γένος κ.λ. (ἐπιστολ. οξα΄ 2). κ.λ. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω λοιπὸν θεωρίαν, τὸ αἷμα τῶν προβάτων παρ' Ἑβραίοις, ἦτο τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ καθ' ὃν τρόπον ἐκεῖνο ἐδίδετο πρσφορὰ καὶ θυσία ἐξιλαστήριος πρὸς τὸν Θεόν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς ἑκουσίου ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας καὶ τοῦ παναγίου αὐτοῦ αἵματος, ἔλουσε τὰς ἠθικὰς ἡμῶν πληγάς, ἐκαθάρισεν ἡμᾶς τοῦ ρύπου τῆς προγονικῆς ἁμαρτίας, ἥγνισε δὲ καὶ ἡγίασε τὰς ἡμετέρας καρδίας, ἐφανέρωσεν ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ὑπῆρξεν αἰτία νέας ζωῆς τῆς ἐν αὐτῷ, καὶ τῆς κοινωνίας ἡμῶν θείας τινὸς δωρεᾶς καὶ χάριτος. Οὕτω, ἡ παλαιὰ ἀχλὺς πίπτει καὶ διαλύεται, ὁ Ἀδὰμ ἀνακαινίζεται, ἡ κτίσις ἀναπλάττεται, καὶ ὁ οὐρανὸς τῆς ἡμετέρας ψυχῆς καταυγάζεται πάλιν διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ νοητοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας Ἡλίου, Ἰησοῦ. «Μενοῦν γε, λέγει καὶ ἡ Ἁγ. Γραφή, μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντες (αὐτόν). (Λουκ. κα΄. 28).

Περὶ τῆς χάριτος καὶ τῶν μέσων αὐτῆς διδασκαλία. — Οὐχὶ βεβαίως, λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲ ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἔγκειται ἡ σωτηρία τῶν ἡμετέρων ψυχῶν «χ ά ρ ι τ ι Θ ε ο ῦ ἐ σ μ ὲ ν σ ε σ ω σ μ έ ν ο ι» (ὁμιλ. εἰς τὸν ψαλμ. λγ΄). ὁ Θεὸς δηλ. ὢν πλούσιος ἐν εὐσπλαγχνίᾳ, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ὄντας νεκροὺς πρὶν ἐκ τῶν παραπτωμάτων καὶ τῶν ἀνομιῶν, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ καὶ ἀνύψωσεν ἀνεγείρας ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πτώσεως, καὶ συνεκάθισε πλησίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Καὶ τοῦτο ἔγεινε πρὸς ἡμᾶς διὰ ν' ἀποδείξῃ τρανῶς ὁ Θεὸς εἰς τοὺς

μέλλοντας αἰῶνας τὸν ὑπέροχον πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ διὰ τῆς χρηστότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν πόθον αὐτοῦ τῆς σωτηρίας καὶ ἀναγεννήσεως ἡμῶν, ἀδυνάτων ὄντως παντελῶς νὰ σωθῶμεν διὰ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν πράξεων μόνον. Διὰ τοῦτο ἡ ἡμετέρα καύχησις ἔστω ἐν Κυρίῳ, καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν καὶ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἡμῶν προσπάθειαν καὶ προαίρεσιν. ('Εφεμ. β'. 6-11). Μέγα ἀναμφιβόλως τὸ ἁμάρτημα τῶν ἡμετέρων προγόνων 'Αδὰμ καὶ Εὔας, μεγάλη κατὰ συνέπειαν ἡ δύναμις τῆς ἁμαρτίας εἰς ἡμᾶς, τῆς ἐκ τούτων, δυνάμει τῆς διαδοχῆς καὶ τῆς στρεβλωθείσης αὐτῶν προαιρέσεως μεταδοθείσης εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Χάσμα δὲ μέγα ἔκτοτε μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἡμῶν ἕνεκα τούτου, οὐδεμία δ' ἑπομένως σωτηρία ἄλλη ὅπως ἀρθῇ τὸ πρὸς συνδιαλλαγὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐμπόδιον ἡμῶν, εἰμὴ ἡ τοῦ Κυρίου ἔλευσις εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἡ θυσία αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.» Οὐ γάρ, λέγει ὁ Βασίλειος, ἐν δυνάμει ἀνθρώπου, οὐδ' ἐν σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ σωτηρία». Πολλῆς δὲ βοηθείας δεῖται πᾶς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἐκ φύσεως προσοῦσαν αὐτῷ ἀσθένειαν, πολλῶν αὐτῷ προσπιπτόντων ἀνιαρῶν καὶ ἐπιπόνων. «Πᾶν ὅπερ ἂν εἰς ἡμᾶς ἐκ θείας δυνάμεως ἀγαθὸν φθάσῃ, τῆς πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούσης χ ά ρ ι τ ο ς ἐνέργειαν εἶναι φαμέν». «Τὸ δέ, ἡμεῖς, ὅταν εἴπω, λέγει ὁ Βασίλειος, οὐκ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀναφέρω δύναμιν, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ χ ά ρ ι ν, τοῦ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀνθρώπων τὸ δυνατὸν ἑαυτοῦ δεικνύντος».

Περὶ τῆς γυναικὸς ἐν τῷ κόσμῳ ἐν γένει καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς, ἐν συσχετίσει μετὰ τῆς πρὸς τὴν μάρτυρα 'Ιουλίτταν ὁμιλίας τοῦ 'Ιεροῦ Βασιλείου.

'Εν τῷ βιβλίῳ τῆς Γενέσεως (Κεφ. Β'. 20—25). εὕρηται τὸ «τῷ τε 'Αδὰμ οὐχ' εὑρέθη β ο η θ ὸ ς ὅμοιος αὐτῷ». Καὶ

ἐπέβαλε Κύριος ὁ Θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ ὕπνωσε καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Καὶ ᾠκοδόμησε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευρὰν ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ. Καὶ εἶπεν Ἀδάμ· τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται Γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη. Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Κατὰ τὸ χωρίον λοιπὸν τοῦτο μορφοῦμεν τὴν ἰδέαν ὅτι ἀπεριόριστος σχέσις καὶ ἀπόλυτος ἔτι ὑπάρχει μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ εἶναι ἡ κορωνὶς καὶ ὁ διευθύνων, ἡ δὲ γυνή, τὸ μετ' αὐτὸν ὄν, τὸν συντηροῦν καὶ βοηθοῦν τὸν πρῶτον εἰς τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τῆς γῆς ἔργον του. Ἄνευ γυναικὸς ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς μητρὸς καὶ συζύγου, ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης κατ' οὐδὲν θὰ ἦτο διάφορος ἀγέλης ἀλόγων ὄντων, ἄνευ ἠθικοῦ οἱονεὶ πηδαλίου. Ἡ γυνὴ διὰ τῆς στοργῆς αὐτῆς, τοῦ ἔργου καὶ τῆς φροντίδος περὶ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ, παριστᾷ τὸν ἄξονα, πέριξ τοῦ ὁποίου περιστρέφεται ὁ ἠθικὸς βίος τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Αὕτη εἶναι μία τῶν πλευρῶν τοῦ Ἀδάμ, διὰ νὰ φαίνηται καθαρῶς ἡ ἄκρα συνάφεια τῶν δύο λογικῶν ὑπάρξεων. Ἡ γυνὴ διὰ τοῦ βίου αὐτῆς τοῦ ἠθικοῦ, διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῆς εἰς τὰς τοῦ οἴκου καὶ τῶν τέκνων της ἀνάγκας καὶ χρείας, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἡ αἰτία συντηρήσεως ἔθνους ὁλοκλήρου. Ἡ γυνὴ πάλιν ἐξερχομένη τοῦ κύκλου αὐτῆς, καὶ ῥιπτομένη εἰς τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ ἀγῶνα, μόνη δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὴν καταστροφὴν ἑαυτῆς καὶ τοῦ οἴκου της ὅλου. Ἡ γυνὴ ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ εἰς τὸ νὰ ὑπακούῃ, ὑποχωρῇ καὶ εὐκολύνῃ τὸν ἄνδρα παντοιοτρόπως ἐν τῷ ἀγῶνί του, οὐδέποτε δὲ νὰ διευθύνῃ αὐτόν, νὰ διοικῇ τοῦτον καὶ νὰ ἄγῃ κατὰ τὰς βουλὰς καὶ ἐπιθυμίας αὐτῆς. Ὁ ἐν γένει δὲ ὀργανισμὸς τῆς γυναικὸς καὶ ἡ εὔπλαστος αὐτῆς

ψυχή, παρέχουσιν ἡμῖν ἀφορμὴν νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἤρκεσεν αὐτῇ μόλις στιγμή τις ἐν τῷ Παραδείσῳ καὶ μακρὰν τοῦ ἑαυτοῦ ἀνδρὸς εὑρεθεῖσα πρὸς ὥραν, καὶ ἰδοὺ ὅτι ὁ ὄφις ἐξηπάτησε αὐτὴν εἰς τὸ νὰ πλανηθῇ, εἰς τὸ νὰ ἐκπέσῃ, εἰς τὸ νὰ παραβῇ τὸ θεῖον θέλημα, καὶ τὸ δεινότερον ὅλων, εἰς τὸ νὰ παρασύρῃ καὶ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον. Τοῦτο τρανωτάτη ἀπόδειξις ὅτι αὕτη δύναται μὲν νὰ ὑπάρξῃ Ἐμμέλεια, Ἀνθοῦσα, Εὐγενὴς Κορνηλία τῶν δύο Γράκχων, Ἄλκηστις τοῦ βασιλέως Ἀδμήτου, ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάλιν καὶ Δαλιδὰ ἀποκόπτουσα τὴν κόμην τοῦ Σαμψών, καὶ παραδίδουσα αὐτὸν ὅπλον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φιλισταίων! Ἡ γυνή, καὶ ἐν τῇ δυνάμει ἔτι τῆς ἑαυτῆς ψυχῆς, καὶ ἐν τῇ ἰσχυρᾷ θελήσει τοῦ χαρακτῆρός της, ἀδύνατον νὰ ἐπικρατήσῃ τελείως τῆς κακίας, ἐκτὸς ἐὰν ἐμφορῆται μόνον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ βασίλισσα δὲ Σαβᾶ τῆς Αἰθιοπίας, λέγεται ὅτι ἀκούσασα πολλὰ περὶ τῆς σοφίας τοῦ Σολομῶντος, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτόν· ἀντὶ δὲ πολυτίμων δώρων ἤνεγκε μόνον ἄνθη σπάνια εἰς τὴν χώραν τούτου. Ὁ Σολομὼν ἐχάρισεν εἰς αὐτὴν βιβλίον τι περὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀστέρων, θέλων νὰ διδάξῃ αὐτὴν ὅτι ὀφείλει νὰ νεύῃ πάντοτε αὕτη ὡς γυνὴ πρὸς τὰ ἄνω! Διὰ τοῦτο δὲ καὶ πᾶσα πρᾶξις εὐγενὴς καὶ ἡρωϊκὴ τῆς γυναικός, διαθέτει ὁλόκληρον πόλιν καὶ κοινωνίαν εἰς συμπάθειαν καὶ θαυμασμὸν αὐτῆς.

Ἡ γυνὴ τέλος δύναται νὰ σώσῃ πόλιν, ἔθνος, λαόν, πλείστους ὅσους, καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία πάλιν νὰ βυθίσῃ εἰς καταστροφὴν αὐτούς. Ὁ σοφὸς Σολομὼν ἐν ταῖς Παροιμίαις αὐτοῦ (λ' 10) λέγει: «Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὑρήσει; Τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη. Θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδία τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη (καλῶν) σκύλων οὐκ ἀπορήσει. Ἐνεργεῖ γὰρ τῷ ἀνδρὶ ἀγαθόν, καὶ οὐ κακὸν πάντα τὸν βίον· μηρυομένη ἔρια καὶ λίνον, ἐποίησον εὔχρηστα ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ὡσεὶ ναῦς ἐμπορευομένη μακρόθεν· συνάγει δὲ αὐτῆς τὸν

βίον. Καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις..... ἀπὸ δὲ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς κατεφύτευσε κτῆμα. Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὀσφὺν αὐτῆς, ἤρεισεν (ἐστήριξεν) τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. Ἐγεύσατο δὲ ὅτι καλόν ἐστι τὸ ἐργάζεσθαι· καὶ οὐκ ἀποβέννυται ὅλην τὴν νύκτα ὁ λύχνος αὐτῆς. Τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τοὺς δὲ πήχεις αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι, καρπὸν δ' ἐξέτεινε πτωχῷ. Οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ὅταν που χρονίζῃ· πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ ἐνδιδύσκονται δίσσα· (διπλᾶ) χλαίνας δ' ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορφύρας ἑαυτῇ ἐνδύματα. Περίβλεπτος δὲ γίνεται ἐν Πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἡνίκα ἂν καθίσῃ ἐν συνεδρίῳ μετὰ πρεσβυτέρων τῆς γῆς κλπ.»

Ἡ γυνὴ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου εἰς τὸν κόσμον ἐλεύσεως, ἐθεωρεῖτο δούλη ἢ res=πράγμάτι. Εἶχε δὲ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτῆς ὁ ἀνήρ. Τὰ ἐκ τῆς γυναικὸς δὲ προερχόμενα καλὰ καὶ ἀγαθὰ εἰς τὸν κόσμον οὐδεμίαν εἶχον ἀξίαν, καὶ ὤφειλε μόνον νὰ ἐπιτελῇ τὰ ποικίλα ἑαυτῆς καθήκοντα ἀγογγύστως καὶ εὐπειθῶς. Ὑπὸ δεσμοὺς δὲ καὶ συνθήκας βαρυτάτας διατελοῦσα τότε, οὐδέποτε εἶχε δικαίωμα νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ ἀνδρός. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως καταργεῖ τοῦτο, δίδει τὰ αὐτὰ δικαιώματα πρὸς τὴν γυναῖκα, οἷα ἔχει καὶ ὁ ἀνήρ, θέτει αὐτὴν εἰς τὴν δεξιὰν τοῦ ἀνδρός της, καὶ κηρύττει μόνον ὑπακοὴν αὐτῆς εἰς τὸν ἑαυτῆς σύζυγον. Ὁ Χριστὸς ἀναπλάσας τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἁγίου βίου καὶ παραδείγματός του, ἐμόρφωσε καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς γυναικὸς εἰς σταθερόν, γενναῖον καὶ ἡγεμονικόν. Διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἡρώων τῆς πίστεως ἀνδρῶν, ἔχομεν καὶ τὰς ἡρωΐδας γυναῖκας καὶ παρθένους, αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦ βίου αὐτῶν τοῦ μαρτυρικοῦ καὶ ἁγίου, ἀπέδειξαν ὅτι κατ' οὐδὲν αἱ γυναῖκες ὑπολείπονται ἢ ὑστε-

ρουσι τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀνδρείαν· Μία τις τοιαύτη ὑπῆρξε καὶ ἡ μακαρία μάρτυς Ἰουλίττα. Περὶ ταύτης δὲ ὁμιλῶν μετ' ἐγκωμίων πολλῶν, λέγει σὺν ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς ὁ Βασίλειος :

Περὶ Ἰουλίττας μάρτυρος. — «*Ἡ μὲν ὑπόθεσις τῆς ἐκκλησίας εἶναι τὸ ἐπὶ τῇ μακαρίᾳ μάρτυρι γενόμενον κήρυγμα. Προείπομεν δὲ ὅτι ἡ σήμερον ἡμέρα εἶναι ἀνάμνησις τῆς μεγάλης ἀθλήσεως, ἣν ἐν γυναικείῳ σώματι μετὰ πολλῆς τῆς ἀνδρείας καὶ καταπληττούσης ἔτι τούς τε τότε παρόντας καὶ ἡμᾶς ἔτι σήμερον τῆς καρτερίας, ὑπέμεινεν ἡ μακαριωτάτη γυναικῶν Ἰουλίττα, τὴν ὁποίαν βεβαίως ἀπορίας ἄξιον εἶναι, ἐὰν ἀληθῶς εὐπρεπὲς εἶναι ν' ὀνομάζωμεν γυναῖκα, καθότι ἀπέκρυψεν αὕτη εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς ψυχὴν τὴν ἀσθένειαν τῆς γυναικείας φύσεως· ὑπὸ τῆς ὁποίας (φύσεως) νομίζω ὅτι ἔχει πληγῇ καιρίως ὁ κοινὸς ἡμῶν ἀντίπαλος (ὁ μισόκαλος δαίμων)· καθότι δυσκόλως οὗτος ὑπομένει τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν προερχομένην αὐτῷ ἧτταν. Ὁ φοβερὸς οὗτος ἐχθρὸς ἡμῶν ὑπερηφανευόμενος πολὺ διὰ τὰ κατορθώματά του τὰ μεγάλα ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ διὰ τὸ ὅτι αὐτὸς σείει τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην ταράσσει, ἐγκαυχώμενος οὗτος ὅτι θὰ καταλάβῃ τὴν γῆν ὡς φωλεάν τινα νεοσσῶν, θ' ἁρπάσῃ δὲ ταύτην, δίκην ὠῶν ἐγκαταλελειμμένων, προσέτι δὲ θὰ ἐρημώσῃ τὰς πόλεις πάσας κλπ., οὗτος ἐφάνη εἰς τέλος, καταβαλλόμενος ὑπὸ γυναικείας ἀρετῆς. Διότι τὴν γυναῖκα ταύτην (τὴν Ἰουλίτταν τ. ἔ.), ἐπιχειρήσας ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ν' ἀποδείξῃ ἀδύνατον καὶ ἀσθενῆ τελείως εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ μέχρις τέλους τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν αὐτῆς, καὶ νὰ ὑπομείνῃ ἀγογγύστως τὸ μαρτύριον, ἕνεκα τῆς φυσικῆς εἰς τὸ γένος αὐτῆς ἀδυναμίας, (κατ' αὐτὸν τὸν διάβολον), εὗρεν ὅμως αὐτὴν διὰ τῆς δοκιμασίας ἀνδρειοτέραν τῆς φύσεώς της καὶ τόσον πολὺ ἐμπαίξασαν αὐτὸν εἰς τὰς ἀπειλάς του, ὅσον αὐτὸς ἤλπιζε καὶ ἀνέμενε νὰ καταπλήξῃ καὶ ἐκφοβίσῃ αὐτὴν διὰ τῶν βασάνων*

του. Διότι, καθ' ὃν χρόνον συνέστη δίκη καὶ' αὐτῆς ἐκ μέρους ἰσχυροῦ τινος ἐν τῇ πόλει, ἀνδρὸς δὲ ἔτι πλεονεκτικοῦ καὶ βιαίου ἐξ ἁρπαγῆς δὲ καὶ λεηλασίας συναθροίσαντος τὸν πλοῦτον ἑαυτοῦ, καὶ ἀδίκως σφετερισθέντος ἔκτασιν γαιῶν ἱκανήν, μὴ φοβηθέντος δὲ νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ ἀγροὺς καὶ κώμας καὶ βοσκήματα καὶ οἰκέτας καὶ ὅλην προσέτι τὴν οὐσίαν τῆς γυναικὸς ταύτης, εἶχε προκαταλάβῃ οὗτος τὸ δικαστήριον, ἐπερειδόμενος εἰς συκοφάντας καὶ ψευδομάρτυρας καὶ δωροδοκουμένους δικαστάς. Μόλις δὲ ἤγγισεν ἡ ἡμέρα τῆς δίκης, καὶ ὁ κῆρυξ ἐκάλει τοὺς μάρτυρας, οἱ δὲ συνήγοροι ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ ἰδοὺ ἀρχίσασα ἡ Ἰουλίττα νὰ διηγῆται τὴν τυραννίδα τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ προσπαθοῦσα ν' ἀποδείξῃ τὸν τρόπον τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀποκτήσεως τῶν κτημάτων καὶ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς ἔτι βεβαιοῦσα, εἶτα δὲ ἀναφέρουσα τὴν βίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὀδυρομένη διὰ τὴν πλεονεξίαν αὐτοῦ, εὐθὺς τότε ἐμφανισθεὶς οὗτος, εἶπεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ ἡ δίκη αὕτη, μηδὲ εἶναι συγκεχωρημένον ποσῶς, λέγει, νὰ μετέχωσι τῶν κοινῶν πραγμάτων οἱ μὴ λατρεύοντες τοὺς θεοὺς τῶν βασιλέων, οἱ καὶ μὴ ἀπαρνούμενοι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐφάνη τότε ἐκεῖ ὅτι δίκαια οὗτος ἔλεγεν, καὶ ὅτι εὔλογα ὁ ἄρχων τῆς ἀδικίας ἐπρότεινε. Καὶ εὐθὺς κατὰ συνέπειαν λιβανωτὸς καὶ πῦρ ἢ θυσιαστήριον, καὶ πρότασις εἰς τοὺς δικαζομένους ἢ ἔξης· «Ἐὰν οὗτοι ἀρνηθῶσι τὸν Χριστόν, ν' ἀπολαύσωσι τῆς προστασίας τῶν νόμων καὶ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας· ἐὰν δὲ ἐμμένωσιν εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν, τότε μήτε δικαστηρίων, μήτε νόμων, μήτε τῶν λοιπῶν τῆς πολιτείας προνομίων ν' ἀπολαύσωσι, καθότι θεωροῦνται ἐστερημένοι τιμῆς οἱ τοιοῦτοι, κατὰ τὸν νόμον τῶν τότε ἰσχυόντων.»

Τί λοιπὸν συνέβη μετὰ ταῦτα, ἐρωτᾷ ὁ Βασίλειος; μὴ τυχὸν ἐδελεάσθη αὕτη ὑπὸ τοῦ πλούτου; ἢ παρεῖδε τὸ συμφέρον διὰ τὸν φόβον τῆς φιλονεικίας πρὸς τὸν ἄδικον κριτήν; ἢ μήπως αὕτη

ἐξεπλάγη διὰ τὸν ἐκ τῶν δικαστῶν ἐξαρτώμενον καὶ ἐπικρεμάμενον κίνδυνον ; Οὐχὶ βεβαίως. Ἀλλ' ἔ ρ ρ έ τ ω λέγει ὁ βίος μου, ἂς φύγωσιν ἀπ' ἔμπροσθέν μου τὰ χρήματα, μηδὲ τὸ σῶμα μου νὰ μείνῃ εἰς ἐμέ, ἐὰν πρόκειται νὰ ἐκφέρω φωνὴν ἀσεβῆ κατὰ τοῦ κτίσαντός με Θεοῦ. Καὶ ἐφ' ὅσον ἔβλεπεν αὕτη ἐπὶ πλέον τὸν ἄρχοντα ἀγριαινόμενον διὰ τοὺς λόγους αὐτῆς τούτους καὶ φθάνοντα ἔτι εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς κατ' αὐτῆς ὀργῆς του, ἐπὶ τοσοῦτον αὕτη ηὐχαρίστει τῷ Θεῷ ὅτι φιλονεικοῦσα διὰ φθαρτὰ χρήματα, ἀπεδείχθη ὅτι ἐγένετο κυρία ἢ μᾶλλον ὅτι ἐξησφάλισε τὴν κτῆσιν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· καὶ ἔβλεπε πρὸς ὥραν μὲν στερουμένη τῶν κτημάτων της, ὅτι ἔμελλε ν' ἀξιωθῇ τῶν στεφάνων τῆς αἰωνίου δόξης· ὅτι ἔτι βασανιζομένη διὰ πληγῶν καὶ ἀποστερουμένη τῆς ζωῆς τῆς προσκαίρου,ἔμελλε ν' ἐπιτύχῃ κατόπιν τῶν μακαρίων ἐλπίδων μετὰ πάντων τῶν ἁγίων,ἐν τῇ χαρᾷ τῆς οὐρανίου βασιλείας εὑρισκομένη. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ συνέβη τὸ πολλάκις ἐρωτηθεῖσα τὴν αὐτὴν πάντοτε ν' ἀφίνῃ φωνήν, ἢ νὰ ὁμολογῇ ἑαυτὴν δούλην τοῦ Χριστοῦ, νὰ καταρᾶται δὲ τοὺς παρακινοῦντας αὐτὴν πρὸς ἄρνησιν τοῦ Ἰησοῦ, ὁ κριτὴς τότε τῆς ἀδικίας οὐ μόνον τὰ κτήματα, ἅτινα ἀδίκως καὶ ἐναντίον τῶν νόμων ἀπεστέρησεν, ἀλλὰ προσέτι καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν συγχρόνως ἐζημίωσεν, ὡς ἐφαντάζετο, παραδώσας τὴν Ἰουλίτταν εἰς τὸ πῦρ καὶ εἰς τὸν θάνατον. Αὕτη δὲ πρὸς οὐδὲν τερπνὸν τῶν ἐν τῷ βίῳ ἔσπευσε τόσον προθύμως ὡς πρὸς τὴν φλόγαν ἐκείνην ἐβάδισε· καὶ διὰ τοῦ τρόπου καὶ τῆς μορφῆς τοῦ προσώπου της καὶ διὰ τῶν λόγων της καὶ διὰ τῆς ἐπανθούσης ἐπὶ τῶν χειλέων της φαιδρότητος, τὸ περιχαρὲς ἢ χαρμόσυνον τῆς ψυχῆς αὐτῆς ὑποδηλοῦσα, παρεκάλει συγχρόνως τὰς παρισταμένας ἐκεῖ γυναῖκας νὰ μὴ ἀποδειλιῶσι πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κόπους καὶ ἀγῶνας, μηδὲ νὰ προφασίζωνται τὴν τῆς φύσεως τῆς γυναικείας ἀσθένειαν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος πρὸς τοὺς ἄνδρας ἔλεγε, συνιστάμεθα· κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν καὶ αἱ γυναῖκες, ὡς οὗτοι (οἱ ἄνδρες δηλ.). Δεκτικὸν

δὲ τὸ θῆλυ ἀρετῆς ὁμοτίμως πρὸς τὸ ἄρρεν γένος παρὰ τοῦ Πλάστου ἔχει γίνῃ. Ἐξάπαντος εἴμεθα συγγενεῖς (αἱ γυναῖκες) πρὸς τοὺς ἄνδρας κατὰ πάντα. Διότι ὄχι μόνον ἡ σὰρξ ἐλήφθη πρὸς κατασκευὴν γυναικός, ἀλλὰ καὶ ὀ σ τ ο ῦ ν ἐκ τῶν ὀ σ τ έ ω ν. Ἐπομένως, τὸ σ τ ε ρ ὸ ν καὶ ε ὔ τ ο ν ο ν καὶ ὑ π ο μ ο ν η τ ι κ ό ν, ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς ἄνδρας ὑπάρχει, καθὼς καὶ παρ' ἡμῶν τῶν γυναικῶν τοῦτο ὀφείλεται δῶρον παρὰ τοῦ Δεσπότου, χορηγηθὲν καὶ ἡμῖν αὐταῖς. Τ α ῦ τ α εἰποῦσα ἡ μάρτυς, πρὸς τὴν πυρὰν ὥρμησεν· αὕτη δὲ (ἡ πυρὰ) περιτυλίξασα τὸ σῶμα τῆς ἁγίας, ὡς τις θάλαμος φωτεινός, τὴν μὲν ψυχὴν εἰς τὴν οὐράνιον κατοικίαν καὶ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ λῆξιν ἀνέπεμψε, τὸ δὲ τίμιον σῶμα αὐτῆς ἀκέραιον διέσωσε πρὸς ὠφέλειαν τῶν πιστῶν. Τοῦτο δὲ (τὸ σῶμα δηλ.) εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως κείμενον, ἁγιάζει μὲν τὸν τόπον, ἁγιάζει δὲ τοὺς εἰς αὐτὸ προσερχομένους. Γῆ δὲ ἡ ὁποία κατηυλογήθη διὰ τῆς μεταβάσεως εἰς αὐτὴν τῆς μακαρίας γυναικὸς Ἰουλίττας, ἐκ τῶν ἐγκάτων αὐτῆς ἀφῆκε νὰ ἐξέλθῃ ὕδωρ πόσιμον χαριέστατον καὶ γλυκύτατον, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μάρτυς νὰ χρησιμεύῃ ὡς μήτηρ φιλόστοργος οἱονεὶ τροφὸς διὰ κοινοῦ γάλακτος εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατοίκους. Τοῦτο (τὸ ὕδωρ δηλ.) καὶ εἰς τοὺς ὑγιαίνοντας εἶναι φυλακτήριον, καὶ εἰς τοὺς τρυφῶντας σωφρόνως, χορηγία ἡδονῆς, καὶ εἰς τοὺς ἀσθενοῦντας παρηγορία· καθότι τὴν τοῦ Ἐλισαίου χάριν εἰς τοὺς Ἱεριχουντίους, ταύτην εἰς ἡμᾶς παρέχουσα ἡ μάρτυς, μετέβαλε τὸ ἁλμυρὸν τῆς κοινῆς φύσεως τῶν περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑδάτων εἰς γλυκεῖαν καὶ ἁπαλῆ καὶ προσηνῆ αἴσθησιν (ἢ γεῦσιν) διὰ τῆς εὐλογίας αὐτῆς. Οἱ ἄνδρες λοιπόν, λέγει ὁ Βασίλειος, μὴ τυχὸν καταδεχθῆτε νὰ γίνητέ ποτε κατώτεροι τῶν γυναικῶν ὡς πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Αἱ δὲ γυναῖκες μή ποτε μείνητε, κατόπιν τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς παραδείγματος, ἀδιάφοροι, ἀλλ' ἀπροφασίστως δράξασθε τῆς εὐσεβείας, δι' ἔργου δὲ πλέον λαβοῦσαι πεῖραν τὸ ὅτι κατ' οὐδὲν ἐμποδίζει ὑμᾶς τὸ ἐλάττωμα τῆς φύσεως πρὸς ἐπιτέ-

λεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, (δηλ. ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἐξ ἴσου ἀσκοῦσι τὴν ἀρετήν).

Περὶ γάμου ἐν γένει καὶ τοῦ ἀδιαλύτου δεσμοῦ αὐτοῦ.

«Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστόν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν». Ὁ ἱερὸς Παῦλος θεωρεῖ τὸν γάμον μέγα μυστήριον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· καθότι ὁ ἴδιος λέγει μετὰ τὸν γάμον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ τὴν εὐλογίαν τῆς ἐκκλησίας, οἱ δύο οὗτοι θεωροῦνται ὡς εἷς τις, καὶ ὀφείλουσιν ἔτι ν' ἀρνηθῶσι τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, χάριν τῆς τελείας κατὰ πάντα ἑνώσεως αὐτῶν. «Καὶ ἔσονται οἱ δύο, λέγει, εἰς σάρκα μίαν» (Ἐφεσ. ε' 31-32). Οὐκέτι πλέον δύο φρονήματα ἢ δύο διάφοροι σκέψεις, ἀλλ' ἡ αὐτὴ γνώμη ἐπ' ἀμφοτέρων, κατὰ τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν. Τὸν γάμον δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησε καὶ ηὐλόγησεν ἐξ ἀρχῆς διὰ τοῦ «Οὐκ ἔστι καλὸν τὸν ἄρθρωπον εἶναι μόνον, ἀλλὰ ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κλπ.» ἡγίασεν δὲ ὁ Χριστὸς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας διὰ τοῦ πρώτου αὐτοῦ θαύματος, τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον τερπνὸν καὶ γευστικόν· κατέστησεν δὲ οὕτω αὐτὸν ἔργον ἠθικῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀτόμου. Διὰ τοῦτο ὁ γάμος δέον νὰ θεωρῆται οὐχὶ μέσον ὑλικῆς ἢ σαρκικῆς ἀπολαύσεως, ἀλλ' ὁδὸς πρὸς ἀσφάλειαν ἠθικὴν τοῦ ἀτόμου, πρὸς διάπλασιν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔτι καὶ ἐξαγνισμὸν τῆς ψυχῆς του, πρὸς ὀρθὴν κατεύθυνσιν τῶν σκέψεών του. Ὁ ἄνθρωπος δὲ δέον νὰ μὴ ᾖ κτῆνός τι ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν φυσικῶν ὁρμῶν τοῦ σώματός του, καὶ τῶν τῆς σαρκὸς ἀπολαύσεων, ἀλλὰ λογικὸν ὄν, ὑποβεβλημένον εἰς κανόνας ἠθικῆς, καὶ εἰς μόρφωσιν σταθεροῦ καὶ εὐγενοῦς χαρακτῆρος. Διὰ τὸν σαφῆ δὲ τοῦτον λόγον ὁ γάμος δέον νὰ ᾖ δεσμὸς πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ καὶ σωφροσύνην, οὐχὶ δὲ καὶ μέσον τι πρὸς αὔξησιν τοῦ ὑλικοῦ πλούτου τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πρὸς εἰδεχθῆ

κορεσμὸν τῶν ποταπῶν ὀρέξεων αὐτοῦ. Ὁ Βασίλειος ὁμιλῶν περὶ τοῦ γάμου καὶ τοῦ ἀδιαλύτου δεσμοῦ αὐτοῦ λέγει· «Ὁ τῆς φύσεως δεσμός, ὃ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγός, ἕνωσις ἔστω τῶν κεχωρισμένων». Ἔχιδνα, τὸ φοβερώτερον τῶν ἑρπετῶν, ἐξέρχεται πρὸς γάμον μετὰ τῆς θαλασσίας μυραίνης, καὶ διὰ συρίγματος τὴν παρουσίαν αὐτῆς δηλώνουσα, καλεῖ αὐτὴν ἐκ τῶν βυθῶν τῆς θαλάσσης πρὸς γαμικὴν συμπλοκὴν ἢ ἕνωσιν· ἐκείνη δὲ ὑπακούει εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ ἑνοῦται μετὰ τοῦ ἰοβόλου θηρίου. «Τοῦθ' ὅπερ ἐννοεῖ, λέγει ὁ Βασίλειος, ὅτι ὀφείλουσι ν' ἀγαπῶσιν ἀλλήλους ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, καὶ μηδεὶς ἕτερος λόγος ἢ αἰτία νὰ χωρίζῃ αὐτούς, ἢ καὶ καθιστᾷ τὸν γάμον διαλυτέον, ἐκτὸς τῆς ἀπιστίας ἑκατέρου τούτων [1].

---

1). Ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ προπαρασκευῇ ἐκφράζεται οὕτω· «Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅσα μὲν τὴν ἔξιν διαβεβηκόσι πρὸς τοῦ τελείου διδασκάλου παρήγγελτο, ταῦτα τοῖς οἵοις τε χωρεῖν παραδίδοιν· ὅσα δὲ τοῖς ἔτι τὰς ψυχὰς ἐμπαθέσι καὶ θεραπείας δεομένοις ἐφαρμόζειν ὑπελάμβανον, ταῦτα συγκατιόντες τῇ τῶν πλειόνων ἀσθενείᾳ, φυλάττειν παρεδίδοσαν. Ὥστε ἤδη καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ δύο βίων νενομοθετῆσθαι τρόπους· τὸν μὲν ὑπερφυᾶ καὶ τῆς κοινῆς καὶ ἀνθρωπίνης πολιτείας ἐπέκεινα, οὐ γάμους, οὐ παιδοποιΐας, οὐ κτῆσιν οὐδὲ περιουσίας ὕπαρξιν παραδεχόμενον, ὅλον δὲ διόλου τῆς κοινῆς καὶ συνήθους ἁπάντων ἀνθρώπων ἀγωγῆς παρηλλαγμένον, καὶ μόνον τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ προσηκειωμένον καθ' ὑπερβολὴν ἔρωτος οὐρανίου.. Οἱ δὲ τὸν δι μετιόντες τὸν βίον, τὸν θνητὸν βίον τεθνάναι δοκοῦντες καὶ αὐτὸ μόνον τὸ σῶμα φέροντες ἐπὶ γῆς, φρονήματι δὲ τὴν ψυχὴν εἰς οὐρανὸν μετεννηνεγμένοι, οἷα τινες θεοί, τὸν τῶν ἀνθρώπων ἐφορῶσι βίον, ὑπὲρ τοῦ παντὸς γένους ἱερωμένοι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, οὐ βουθυσίαις καὶ αἵματι, δόγμασι δὲ ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας, ψυχῆς τε διαθέσει κεκαθαρμένης, καὶ προσέτι τοῖς κατ' ἀρετὴν ἔργοις τε καὶ λόγοις, οἷς τὸ θεῖον ἐξιλεούμενοι, τὴν ὑπὲρ σοφῶν αὐτῶν καὶ τῶν σφίσιν ὁμογενῶν ἀποτελοῦσιν ἱερουργίαν. Τοιοῦτος δὲ μὲν οὖν καθέστηκεν ὁ ἐντελὴς τῆς κατὰ τὸν χριστιανισμὸν πολιτείας τρόπος. Ὁ δὲ ὑποβεβηκὼς καὶ ἀνθρωπινότερος, οἷος καὶ γάμους συγκατιέναι σώφροσι καὶ παιδοποιΐας κ. λ. Καί τις τούτοις δεύτερος τῆς εὐσεβείας ἀπενεμήθη βαθμός. κ. λ.

Δύο δὲ γάμοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχουσιν νομοθετημένοι· ὁ μὲν εἷς πνευματικός, ἤτοι ἡ τελεία ἀφοσίωσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συνάφεια καὶ κοινωνία αὐτῆς, καὶ ὁ δεύτερος, ὁ τῆς σαρκὸς τοιοῦτος. Τὸν πνευματικὸν δὲ γάμον ἀσκοῦσι μόνον αἱ ἰσχυραὶ ψυχαὶ καὶ αἱ τελείως εἰς τὸν Θεὸν ἀφοσιωμέναι καρδίαι, ὡς αἱ τῶν ἀποστόλων, προφητῶν, ἁγίων καὶ τῶν ἐναρέτων ἀνδρῶν τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Κ. Διαθήκης· ἐκεῖνοι δηλ. «οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδ' ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδ' ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν» (Ἰωάν. Α.' 13). Τὸν δὲ δεύτερον γάμον, ἀκολουθοῦσιν αἱ ἀσθενεῖς ψυχαὶ καὶ οἱ χαρακτῆρες οἱ ὑποκείμενοι εἰς πτώσεις καὶ παρεκτροπάς. Καθότι, «κρεῖττον, κατὰ Παῦλον, γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι». (Κορινθ ζ'. 9 — 10). Καὶ τό, καλὸν δ' ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι· διὰ δὲ τὰς ἀκαθαρσίας, ἢ πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω.» (Κορινθ· Α'. 7.)

Ὁ ἄνθρωπος οὕτω κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἱεροῦ Παύλου, φυσικὸν εἶναι νὰ κλίνῃ μὲν πρὸς τὸν γάμον· ἐὰν ὅμως ἐπιθυμῇ τὸν βίον τῆς τελείας ἀφοσιώσεως εἰς τὸ ἔργον τῆς κατὰ Χριστὸν διακονίας, καὶ ἐὰν θέλῃ νὰ ἔχῃ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἀπερίσπαστον ἀπὸ τὰς μερίμνας τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων, τότε ὀφείλει νὰ μὴ ἐπιθυμῇ τὴν σαρκικὴν ἀπόλαυσιν, μηδὲ νὰ ἀφίνῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ νὰ κλίνῃ εἰς πόθους ἐναγεῖς. Ἐὰν ὅμως ποθῇ τὸν βίον ἀνδρὸς ἐναρέτου, χρηστοῦ, κοινωνικοῦ καὶ ὠφελίμου ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τεκνοποιΐας καὶ διαιωνίσεως τοῦ γένους αὐτοῦ, τότε δέον οὗτος νὰ ζητῇ τὸν διὰ τῆς εὐλογίας γάμον, καὶ τὴν τῆς ἐκκλησίας πρὸς τοῦτο τελετήν· διότι ὁ πολιτικὸς γάμος καὶ ἡ χάριν ὑλικῶν συμφερόντων ἕνωσις, συνεπάγεται μυρίας καταστροφὰς τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἀνεπανορθώτους ζημίας. Ὁ γάμος ὁ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ ἁληθεῖ αὐτοῦ σημασίᾳ, προϋποτίθησιν ἀγνότητα αἰσθημάτων, προδιάθεσιν εὐγενῆ ἀμφοτέρων πρὸς ἕνωσιν, πόθον δὲ δια-

καῆ πρὸς ὁμοζυγίαν καὶ ἀνοχὴν τοῦ τῶν παίδων βάρους. Ἔτι δὲ ἀφοσίωσιν τελείαν, καὶ ἀνιδιοτελῆ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὅτι, ὡς ὁ Χριστὸς ἐθυσίασεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ ὀφείλει νὰ ᾖ πρόθυμος πρὸς πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ συζύγου· ἡ δὲ γυνὴ δέον νὰ ὑπακούῃ καὶ ὑποτάσσηται εὐμενῶς τῷ ἀνδρί, ὡς οἰκείῳ ἑαυτῆς μέλει. Πᾶσα δὲ προσπάθεια ἑνὸς τούτων πρὸς ἐκμετάλλευσιν τοῦ γάμου, καὶ ἀπόλαυσιν κέρδους μόνον ὑλικοῦ ἐκ τῆς αὐτοῦ συναφείας, συνεπάγεται τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα ἀποτελέσματα ὧν βρίθει ὁ νῦν τοῦ δῆθεν πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου κόσμος. Διότι παρὰ Θεοῦ ὁ γάμος ἐθεσπίσθη πρὸς αὔξησιν καὶ διαιώνισιν τοῦ γένους τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς ἀπόκτησιν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ πλούτου ἐκ τῆς λεγομένης ταύτης ταπεινῆς ἀγοροπωλησίας. Ὁ γάμος δὲν συνίσταται εἰς τὴν ὕπαρξιν προικὸς μόνον ἢ κάλλους προσώπου, ἀλλ' εἰς τὴν συνταύτισιν τῶν αἰσθημάτων ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, πρὸς ἁρμονικὴν αὐτῶν συμβίωσιν. Οὐδὲ ἴχνος δὲ ἀγάπης δύναταί ποτε νὰ ὑπάρξῃ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκείνων, οἵτινες πωλοῦσιν ἢ ἀγοράζουσι τὰς ἑαυτῶν σάρκας ἀντὶ ποσοῦ χρημάτων. Ἐκεῖ μόνον πάθη ἄγρια, οἴησις φρενὸς, μανία πρὸς ὑλικὴν ἀπόλαυσιν, διαφθορὰ καρδίας, ἀγριότης αἰσθημάτων καὶ ταπείνωσις μέχρι τελείας χυδαιότητος καὶ ἐξευτελισμοῦ ἐπανθοῦσιν ἐπὶ τοῦ ὄντως παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ πλασθέντος ὡραίου δοχείου τῆς ψυχῆς, τοῦ πρὸς διαρκῆ διαμονὴν τοῦ πνεύματος τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εἰρήνης του μόνον προωρισμένου. Οἵα ἀληθῶς οἰκτρὰ πλάνη τὸ νὰ θεωρῇ ὁ ἄνθρωπος τὴν γυναῖκα ὡς πρᾶγμα προσόδου χρηματικῆς μόνον καὶ ἀπολαύσεως, οὐχὶ δὲ καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων του, καὶ σάρκα ἐκ τῆς σαρκός του. Διὰ τοῦτο ἐὰν πολλὰ σήμερον τὰ διαζύγια, καὶ ἀναρίθμητοι αἱ παρεκτροπαὶ καὶ ἐκτροχιάσεις, οὐδὲν ἕτερον αἰτία τούτου, εἰμὴ ἡ τελεία ἄγνοια τῆς ἐννοίας τοῦ γάμου.

Περὶ προσευχῆς γενικῶς καὶ τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ λόγου πρὸς Ἰουλίτταν.

«Προσευχή, λέγει ὁ Βασίλειος, αἰτησίς ἐστιν ἀγαθοῦ παρὰ τῶν εὐσεβῶν εἰς Θεὸν γινομένη». Τὴν δὲ αἴτησιν οὐκ ἐν ῥήμασιν ὁριζόμεθα πάντως». Διὰ τῆς μετὰ κατανύξεως πολλῆς γενομένης πρὸς τὸν Θεὸν προσευχῆς ἡμῶν, πολλά, καὶ ἔστιν ὅτε ἀδύνατα ἔτι, δυνάμεθα νὰ κατορθώσωμεν παρὰ τῷ Θεῷ. Καθότι διὰ τῆς προσευχῆς συγκοινωνεῖ τὸ ἡμέτερον πνεῦμα μετὰ τοῦ θείου, καὶ δίκην ἡλιοτροπίου στρέφεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν πρὸς τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων καὶ τὴν πηγὴν τοῦ φωτός. Διὰ τῆς προσευχῆς καταυγάζεται ἡ ἡμετέρα διάνοια, καὶ ὁ νοῦς πληροῦται θείας τινὸς ἐλλάμψεως· ἡ καρδία καθαίρεται καὶ αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν πᾶσαι δοκιμάζουσι τὴν ἱερὰν ἐκείνην ἀγαλλίασιν, ἣν μόνον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ δύναται νὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς. «Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται» (Ματθ. ζ΄ 7) λέγει ὁ Κύριος. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ αὐτὸς φωνεῖ· «πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύοντες, λήψεσθε» (Ματθ. κα΄. 22).

Διὰ τῆς προσευχῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Οὐράνιον Πατέρα ὁ Κύριος ἡμῶν τῆς δόξης Ἰησοῦς ἐν Γεθσημανῆ, κατέστησε τὸ πικρὸν τοῦ θανάτου ποτήριον ἠπιώτερον, καὶ ἐν τῇ μονώσει καὶ τῇ ἡσυχίᾳ ἐκείνῃ τῆς ἐγκαρδίου αἰτήσεως τοῦ νὰ παρέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον ἐκεῖνο, εἶδε τὸν ἄγγελον ἐρχόμενον νὰ ἐνισχύῃ αὐτόν, καὶ τόν ἱδρῶτα τῆς ἀγωνίας του, κατὰ τὸν θάνατον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, νὰ καθιστᾷ ἡδύν, ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει τοῦ μεγίστου ἐπὶ γῆς ἔργου τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας. Διὰ τῆς προσευχῆς κατηξιώθη ν' ἀκούσῃ τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) νὰ ἴδῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ ὁ Μωϋσῆς· δι' αὐτῆς διέβη τὴν ἐρυθρᾶν θάλασσαν ἀβρόχοις ποσί, καὶ διὰ

τῆς προσευχῆς συνεκράτει λαὸν φύσει ἀγνώμονα καὶ σκληρὸν ἐν τῇ πειθαρχίᾳ καὶ ὑποταγῇ. Ἡ προσευχὴ μετὰ θερμοῦ δακρύου γινομένη παρὰ τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου, ἀνοίγει τοὺς οὐρανούς, μεταβάλλει τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς εἰς δρόσον, κατατροπώνει τοὺς ἐναντίους, καὶ ὡσεὶ ὁ βασιλεὺς Δαυΐδ, διὰ τοῦ «ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας καὶ ἀπὸ τὰς ἀνομίας μου καθάρισόν με» κλ. μεταστρέφει τὴν δικαίαν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ εἰς βοήθειαν καὶ προστασίαν. Ἡ προσευχὴ κατέστησε μέγαν τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυΐ, καὶ αὕτη ἐνίσχυσε τὸν προφήτην Ἠλίαν ἐπὶ τοῦ Καρμηλίου ὄρους, πρὸς ἐπιτέλεσιν ἐξαισίων ἔργων καὶ θαυμαστῶν. Ὁ νοῦς ἀδυνατεῖ πολλάκις νὰ συγκεντρώσῃ ἀκτῖνας θείου φωτός, καὶ ἡ καρδία πλήρης οὖσα πόθων ἐναγῶν, καθίσταται ἀσθενὴς τελείως πρὸς ἀναπτέρωσιν καὶ συγκέντρωσιν τῆς θείας χάριτος. Ἐν τῇ ὀδύνῃ ὅμως, ἐν τοῖς κινδύνοις, ἐν τῇ ταραχῇ αὐτῆς ἐπὶ τοῖς αὐξανομένοις δεινοῖς, μόνον ἡ προσευχὴ ἡ ἀληθής, δύναται νὰ καταστείλῃ τὰ κύματα τῶν παθῶν καὶ νὰ σβέσῃ τὴν φλόγα τῆς κυριαρχούσης ἐν ἡμῖν ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προξενεῖ τὸ ἔλαιον ῥιπτόμενον ἐπὶ τῆς ἀγριαινούσης καὶ τρικυμιώδους θαλάσσης, τοῦτο ἀκριβῶς προκαλεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡ ἐκ τῆς προσευχῆς προερχομένη χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις. Ὁ Σατανᾶς διαρκῶς ἀγωνίζεται πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου· τὰς τέχνας αὐτοῦ, τὴν μανίαν, τὰς προσπαθείας πάσας καταβάλλει πρὸς ἐπικράτησιν ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου· τὴν σάρκα καὶ τὰς ὁρμὰς αὐτῆς παντοιοτρόπως ἐκμεταλλεύεται πρὸς ὑποδούλωσιν, τὰς μεθοδείας προβάλλει τὰς αὐτοῦ μετὰ σπουδῆς καὶ ἄκρας ταχύτητος πρὸς σαγήνευσιν καὶ ἐμπαιγμὸν εἶτα τοῦ ἀνθρώπου· ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ παραλύει τὰς τέχνας, ἐξασθενεῖ τὴν ὁρμήν του, ἐξουδετερώνει τελείως τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν ἐνέργειάν του, εἶναι ἡ προσευχή, ἡ γινομένη οὐχὶ διά λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν. Οὕτω, ὁ Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα διὰ προσευχῆς

γίνονται αἴτιοι τῆς ἀποκτήσεως τοῦ ῥόδου τοῦ ἀμαράντου τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· ἡ Ἐλισσάβετ κυοφορεῖ τὸν μείζονα ἐν γεννητοῖς γυναικῶν καὶ τὸν κατ' ἐξοχὴν προφήτην Ἰωάννην τὸν βαπτιστήν, καὶ ἡ Μαριὰμ διὰ προσευχῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σολομῶντος, καθίσταται τὸ δοχεῖον ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον τὰ σύμπαντα συνηνώθησαν πρὸς ἀποτέλεσιν τῆς ἀπαρχῆς τοῦ ἡμετέρου φυράματος καὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἁγίου καὶ παρθενικοῦ τῆς Θεοτόκου σώματος. Ἐὰν δὲ ἡ Θεοτόκος διὰ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν Θεὸν γίνηται ἡ νέα κιβωτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐκ τοῦ νοητοῦ τῆς ἁμαρτίας κατακλυσμοῦ, τούτου οὐδὲν ἕτερον ἡ αἰτία, εἰμὴ ἡ ἐπὶ δώδεκα ἔτη συνεχῆ ἐν τοῖς ἀδύτοις καὶ τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων διαμονὴ τῆς ὑπὲρ τὰ Σεραφείμ, καὶ ἀνωτέρας τῶν Χερουβὶμ ἐνδόξου μητρὸς τοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Μαριάμ, ἡ συνεχὴς προσευχὴ ἐκεῖ, καὶ ἡ μετὰ κατανύξεως ἄκρας τῆς Θεόπαιδος ταύτης καὶ Παρθένου τοιαύτη. Ἡ προσευχή, λοιπὸν δέον πρὸς κατεύθυνσιν ἑαυτῆς εἰς τὸν σκοπόν, νὰ μὴ ᾖ βατολογία ἐθνική, οὐδ' ἀπεραντολογία Ἰουδαϊκή, οὐδὲ πονηρὰ τοῦ Φαρισαίου καὶ ὑποκριτικὴ ἐπίδειξις, ἀλλὰ στροφὴ ἀληθὴς τῆς μετανοούσης ψυχῆς πρὸς τὴν πηγὴν καὶ τὴν ῥίζαν τοῦ ἀγαθοῦ, δηλ. τὸν Θεόν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἰδοὺ τί λέγει ὁ Βασίλειος.

«Εἰ καὶ ἐπειράθην πολλὰ περὶ τῆς μάρτυρος Ἰουλίττας νὰ εἴπω, λέγει ὁ Βασίλειος, ἐν τῷ χθεσινῷ λόγῳ μου, κατέλιπον ὅμως αὐτὸν ἀτελῆ, καθότι οὗτος οὐδόλως ἐπιτρέπει τὴν ἐπὶ πλέον διατριβήν, δηλ. τὸ νὰ πραγματευθῶ αὐτὸν ἐκτενέστερον. Εἰμὶ ἐγὼ πάντοτε δύσκολος ἐκ φύσεως, λέγει πάλιν, πρὸς πᾶν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μένει ἀτελείωτον· ἤτοι δυσαρεστοῦμαι πολύ, ὅταν μὴ φέρω τι εἰς πέρας. Διότι δυσάρεστον τὸ θέαμα, καὶ οἱονεὶ εἶναι ὡς εἰκών τις κατὰ τὸ ἥμισυ ὁμοιάζουσα πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἄχρηστος δ' ἐν γένει ὁ κόπος τῆς ὁδοιπορίας, ὁπόταν ὁ ὁδοιπόρος δὲν φθάσῃ πρὸς τὸ προτιθέμενον πέρας, μηδὲ πρὸς τοὺς ὡρισμένους σταθ-

μοὺς τῆς μελετηθείσης ὁδοιπορίας του. Καὶ ἐπὶ κυνηγίου τὸ αὐτὸ ῥητέον, ἤτοι τὸ ὀλίγον θηρεύειν, εἶναι ἴσον πρὸς τὸ μηδέν, καὶ οἱ τρέχοντες εἰς τὰ στάδια κατὰ ἓν μόνον βῆμα ἀποτυχόντες, τῶν βραβείων πολλάκις ἐστερήθησαν καὶ ἀπέτυχον. Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν χθὲς μνείαν ποιήσαντες τῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου λόγων, καὶ ἐλπίζοντες ὅτι εἰς ὀλίγας λέξεις θὰ δυνηθῶμεν νὰ περιλάβωμεν τὴν ὅλην ἔννοιάν των, εὑρέθημεν ἀποτυχόντες, καὶ ἀπεδείχθη ἔτι ὅτι πολλαπλάσια τῶν λεχθέντων παρελίπομεν· διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον νομίζομεν ν' ἀποτίσωμεν τώρα τὴν παράλειψιν ἐκείνην. Ἐλέγετο λοιπὸν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου τὸ «Πάντοτε χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε». (Θεσσαλ. Α'. ε. 16—18). Περὶ μὲν λοιπὸν τοῦ ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ χαίρωμεν, εἶ καὶ οὐχὶ ἀρκούντως ἐπραγματεύθημεν τὸ θέμα τοῦτο, ἱκανὰ ὅμως ἔχουσι λεχθῆ ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὴν προτεραίαν περὶ αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ καὶ καθῆκον ἔχωμεν ἀδιαλείπτως νὰ προσευχώμεθα πάντες, καὶ τὸ δοθὲν ἀνωτέρω παράγγελμα ἔχῃ δύναμιν ἐφ' ἡμῶν, ὑμεῖς δὲ ἕτοιμοι ἐστὲ πρὸς αἴτησιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐγὼ οὕτω κατὰ δύναμιν, τὴν συνηγορίαν τοῦ λόγου θὰ ἐκτελέσω.

«Προσευχὴ εἶναι αἴτησις ἀγαθοῦ παρὰ τῶν εὐσεβῶν πρὸς τὸν Θεὸν γενομένη. «Τὴν αἴτησιν δὲ ἡμῶν ταύτην, δὲν ὁριζόμεθα πρὸ παντὸς εἰς λόγους ὡρισμένους». Καθότι οὐδὲ κἂν φρονοῦμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχῃ ἀνάγκην τῆς διὰ τῶν λόγων ὑπενθυμίσεως, ἀλλὰ μᾶλλον γνωρίζει τὰ χρήσιμα καὶ ἄνευ τῆς ἡμετέρας αἰτήσεως. Τί λοιπὸν σημαίνει ὅ,τι λέγομεν; τί δηλ. ἐννοεῖ τοῦτο; Ὅτι τ. ἔ. πρέπει οὐχὶ εἰς συλλαβὰς μόνον νὰ περιορίζωμεν τὴν ἡμετέραν προσευχὴν καὶ νὰ συμπληρῶμεν αὐτήν, ἀλλὰ πρέπει δι' ἀγαθῆς προαιρέσεως τῆς ψυχῆς μᾶλλον, καὶ διὰ πράξεων ἀρετῆς καθ' ὅλον τὸν βίον ἡμῶν παρεκτεινομένων, νὰ ἐκπληρῶμεν τὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς, ἢ ν' ἀποδεικνύωμεν τὴν ἀξίαν αὐτῆς. «Εἴτε τρώγετε, λέγει (Κορινθ. Α. 10-31), εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε». Καθήμενος ἐπὶ

τῆς τραπέζης, λέγει, προσεύχου· λαμβάνων τὸν ἄρτον εἰς χεῖράς σου, εὐχαρίστει τὸν δόντα σοι τὴν χάριν ταύτην τοῦ ἄρτου Κύριον· δι' οἴνου συγκρατῶν τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώματός σου, ἐνθυμήθητι τὸν παρέχοντά σοι τὸ δῶρον τοῦτο, τὴν τῆς καρδίας εὐφροσύνην καὶ τὴν ἀνάρρωσιν εἰς τὰ ἀρρωστήματά σου. Παρῆλθεν ἡ χρεία τοὺ φαγητοῦ ; ἡ μνήμη ὅμως τοῦ εὐεργέτου Θεοῦ ἂς μὴ παρέρχηται. Τὸν χιτῶνα ἐνδυόμενος, εὐχαρίστει τὸν δεδωκότα σοι τοῦτον· τὸ ἔνδυμά σου ἐνδυόμενος, αὔξησον τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην, καθότι οὗτος ἐχαρίσατο ἡμῖν τὰ χρήσιμα σκεπάσματα διά τε τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος. Ταῦτα δὲ συντηροῦσι τὴν ἡμετέραν ζωὴν καὶ τὸ ἄσχημον τοῦ σώματος ἡμῶν καλύπτουσιν. Ἐτελείωσεν ἡ ἡμέρα καὶ ἐγένετο νὺξ, εὐχαρίστει τὸν χαρίσαντα εἰς ἡμᾶς τὸν ἥλιον πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν καθ' ἡμέραν ἔργων ἡμῶν, παρασχόντα δὲ ἔτι ἡμῖν τὸ πῦρ πρὸς φωτισμὸν κατὰ τὴν νύκτα καὶ εἰς τὰς λοιπὰς χρείας τοῦ βίου ὑπηρετοῦντα ἡμᾶς αὐτὸν ἔτι. Ἡ νὺξ ἂς προξενῇ ἡμῖν ἄλλας ὑποθέσεις προσευχῆς. Ὅταν ἀναβλέψῃς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ πρὸς τὰ τῶν ἄστρων ἐνατενίσῃς κάλλη, προσεύχου τῷ Δεσπότῃ τῶν καθ' ὡρισμένους κανόνας καὶ τάξιν ἐναρμόνιον τεθειμένων πραγμάτων, καὶ προσκύνει τὸν ἀριστοτέχνην τῶν ὅλων Θεόν, ὅστις τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. Ὅταν δὲ ἴδῃς πᾶσαν φύσιν ζώων ὑπὸ ὕπνου κατεχομένην καὶ ἠρεμοῦσαν, πάλιν προσκύνει τὸν καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν θέλησιν διαλύοντα καὶ καταργοῦντα τὸν πόνον διὰ τοῦ ὕπνου τῆς συνεχείας, καὶ κατόπιν μικρᾶς ἀναπαύσεως, πάλιν πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς δυνάμεως ὁδηγοῦντα ἡμᾶς.

Ἡ νὺξ λοιπὸν ἂς μὴ εἶναι ἡμῖν κτῆμα τοῦ ὕπνου ὅλη· μὴ τυχὸν καταδεχθῇς, λέγει ὁ Βασίλειος, διὰ τῆς κατὰ τὸν ὕπνον ἀναισθησίας, δηλ. τῆς πολυϋπνίας, νὰ καθιστᾷς ἄχρηστον τὸ ἥμισυ τοῦ βίου σου· ἀλλ' ἂς καταμερίζηται εἰς σὲ ὁ τῆς νυκτὸς χρόνος εἰς ὕπνον καὶ προσευχήν· ἀλλὰ καὶ οἱ ὕπνοι αὐτοὶ ἀκόμη ἂς σοὶ εἶναι μελέτημα καὶ σπουδὴ πρὸς εὐσέ-

βειαν. Διότι ἐκ φύσεως συμβαίνει πως αἱ καθ' ὕπνον φαντασίαι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, νὰ ὦσιν ἀπηχήματα τῶν καθημερινῶν φροντίδων. Καθότι ὁποῖα τυχὸν συμβῇ νὰ ὦσι τὰ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν ἐπιτηδεύματα ἢ ἔργα, τοιαῦτα κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὦσι καὶ τὰ ἐνύπνια ἡμῶν. Οὕτως ἀδιαλείπτως θέλεις προσευχηθῇ· οὐχὶ βεβαίως ἐκπληρῶν τὸ καθῆκον τῆς προσευχῆς δι' ἁπλῶν μόνον λόγων, ἀλλὰ δι' ὅλης τοῦ βίου σου τῆς διαγωγῆς καὶ συμπεριφορᾶς συνάψας ἑαυτὸν πρὸς τὸν Θεόν, προσπάθησον νὰ θέσῃς τὴν ζωήν σου εἰς συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον προσευχήν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ, λέγει, εὐχαριστεῖτε.

Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν τοῦτο νὰ γίνῃ, λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι ; ἤτοι ψυχή τις, ἡ ὁποία δεινῶς πάσχει καὶ ταλαιπωρεῖται ἐκ τῶν συμφορῶν, καὶ τρόπον τινὰ ἐνοχλεῖται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῶν ἀλγεινῶν, νὰ μὴ τρέπηται εἰς θρήνους καὶ δάκρυα, ἀλλὰ νὰ εὐχαριστῇ, ὡσεὶ τρόπον τινὰ τὰ ἐπελθόντα δυσάρεστα δὲν συμβαίνουσι καὶ ἀληθῶς ; Διότι ὅσα τυχὸν ἐπήγειρε κατ' ἐμοῦ ὁ ἐχθρός, ταῦτα ἐὰν συμβῇ νὰ πάθω, πῶς εἶναι δυνατὸν δι' αὐτὰ νὰ μένω ποτὲ εὐχαριστημένος ; Ἔχει λ. χ. ἀναρπασθῇ τὸ παιδίον ἄωρον, καὶ ὠδῖνες χείρονες τῶν κατὰ τὴν λοχείαν, κατασπαράττουσι τὴν καρδίαν τῆς μητρός, ἥτις ὀδυνᾶται διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἀγαπητοῦ τέκνου της, πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν αὕτη λησμονήσασα ἢ καὶ ἀφήσασα τοὺς θρήνους, ν' ἀναλάβῃ φωνὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων ; Πῶς ; ἰδοὺ λέγει ὁ Βασίλειος ὁ τρόπος πρὸς τοῦτο. Ἐὰν αὕτη σκεφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἰς τὸ ἐξ αὐτῆς γεννηθὲν παιδίον, οἰκειότερος πατὴρ εἶναι ὁ Θεός, καὶ φρονιμώτερος προστάτης καὶ οἰκονόμος τοῦ βίου. Τί λοιπὸν δὲν ἐπιτρέπομεν ἡμεῖς, ἄνθρωποι ὄντες, εἰς τὸν φρόνιμον δεσπότην νὰ διαθέσῃ τὰ ἑαυτοῦ κτήματα κατὰ βούλησιν, ἀλλ' ἀγανακτοῦμεν διὰ τὴν στέρησιν τῶν οἰκείων ἡμῶν, καὶ συμπάσχομεν μὲ τοὺς ἀποθνήσκοντας, ὡς τρόπον τινὰ ἀδικηθέντας διὰ τοῦ θανάτου των ; Σὺ δὲ ἐκεῖνο ὑπολόγιζε, ὅτι δηλ. δὲν ἀπέθανε τὸ παιδίον, ἀλλ' ἀπεδόθη

εἰς τὸν Δημιουργόν· οὐδ' ἀπετελεύτησεν ὁ φίλος, ἀλλὰ μετήλλαξε μόνον βίον, καὶ σχεδὸν ὀλίγον τι προέλαβεν ἡμᾶς εἰς τὸν δρόμον του, τὸν ὁποῖον καὶ ἡμεῖς πάντες κατ' ἀνάγκην θ' ἀκολουθήσωμεν. Ἂς ἐνυπάρχῃ ἐν σοὶ διαμένουσα πάντοτε ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, τρόπον τινὰ ὡς φῶς καὶ διαύγεια πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων διάκρισιν παρεχόμενα ἀδιαλείπτως. Καὶ αὕτη (ἡ ἐντολὴ δηλ.) πόρρωθεν τὴν τῆς ψυχῆς σου κρίσιν προλαβοῦσα, καὶ τὰς ἀληθεῖς περὶ ἑκάστου πράγματος δοξασίας προευτρεπίζουσα, δὲν θ' ἀφήσῃ σὲ νὰ μεταβληθῇς εἰς τὰς σκέψεις σου ἐκ τῶν τυχὸν συμβαινόντων σοι λυπηρῶν, ἀλλὰ τρόπον τινα διὰ τῆς προευτρεπισμένης διανοίας σου, ὡσεί τινα γειτονικὸν σκόπελον θαλάσσης, ἀσφαλῶς καὶ ἀσείστως ἢ ἀταράχως θὰ σὲ διδάξῃ νὰ ὑπομένῃς τὰς ἐπελεύσεις ἢ ἐπιδρομὰς τῶν συμφορῶν καὶ τῶν βιαίων καὶ ἀπροσδοκήτων συμβάντων. Διατί ἆρά γε δὲν προεσυνείθισας νὰ φρονῇς θνητὰ περὶ θνητοῦ πράγματος; ἀλλὰ προσεδέχθης τὸν θάνατον τοῦ παιδὸς ἀπροσδόκητον; Ὅτε πρὸς σὲ τὸ πρῶτον ἀνηγγέλθη τοῦ παιδὸς ἢ υἱοῦ σου ἡ γέννησις, ἐάν τις σὲ ἠρώτησε τί εἴδους εἶναι τὸ γεννηθέν, τί ἆρά γε τότε θ' ἀπήντας; Μὴ τυχὸν ἄλλο τι θὰ ἔλεγες, ἢ ὅτι ἄνθρωπος εἶναι τὸ γεννηθὲν παιδίον; Ἐὰν δὲ ἄνθρωπος, καὶ θνητὸς ἑπομένως. Τί λοιπὸν τὸ παράδοξον, ἂν ἀπέθανεν ὁ θνητός; Δὲν βλέπεις τὸν ἥλιον, ὅστις ἀνατέλλει καὶ δύει; Δὲν παρατηρεῖς τὴν σελήνην, ἥτις αὐξάνει ἐν τῇ περιόδῳ της, καὶ αὕτη πάλιν εἶτα φθίνει; οὐχὶ τὴν γῆν ἔτι θαλερὰν, καὶ κατόπιν ξηραινομένην; Τί τῶν πέριξ ἡμῶν διαμένει ἀκίνητον καὶ ἀμετάβλητον; τί τυχὸν ἔχει φύσιν ἀκίνητον καὶ ἀμετάπτωτον; Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἴδε τὴν γῆν. Οὐδὲ ταῦτα εἰσὶν αἰώνια. «Ὁ γὰρ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται λέγει· οἱ ἀστέρες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ θὰ πέσωσι· ὁ ἥλιος θέλει σκοτισθῇ, ἡ σελήνη δὲν θὰ δώσῃ πλέον τὸ φέγγος αὐτῆς.»(Ματθ. κδ'. 35 καὶ 29). Τί λοιπὸν θαυμαστόν; ἐὰν καὶ ἡμεῖς μέρος ἀποτελοῦντες τοῦ φθαρτοῦ τούτου κόσμου, ἀπολαύωμεν ὁμοίως τῶν

ὁμοίων τοῦ κόσμου ἀποτελεσμάτων ; Πρὸς ταῦτα ἀποβλέπων, ὅταν καὶ ἐναντίον σου ἔλθῃ τὸ μέρος τῶν κοινῶν συμφορῶν, ὑπόφερε σιωπῶν, οὐχὶ ἀπαθῶς οὐδ' ἀναισθήτως βεβαίως, (ὡς τι ζῷον μὴ λογικόν). Διότι,τίς ὁ μισθὸς καὶ ἡ ὠφέλεια ἐκ τῆς ἀναλγησίας ; ἀλλ' ἐπιπόνως ἢ μετὰ πόνου καὶ μετὰ μυρίων ἀλγηδόνων ὑπόμενε τὴν συμφοράν· πλήν, ἂς καταστῇ γνωστὸν ὅτι ὑπέμεινας τὴν δοκιμασίαν ὡς τις γενναῖος ἀγωνιστής, τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἀνδρείαν οὐχὶ μόνον ἐκ τοῦ κτυπᾷν τοὺς ἀντιπάλους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὑπομένειν στερρῶς καὶ ἀγογγύστως τὰς παρ' αὐτῶν πληγὰς ἐπιδεικνύμενος· καὶ τρόπον τινα ὡς κυβερνήτης τις σοφὸς καὶ ἀτάραχος ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἐμπειρίας περὶ τὸν πλοῦν, διασώζων ὀρθὴν καὶ ἀπτόητον τὴν ψυχήν σου καὶ παντὸς χειμῶνος ἀνωτέραν. Παιδὸς ἀγαπητοῦ ἢ πεφιλημένης συζύγου ἡ στέρησις, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν φιλτάτων, καὶ κατὰ πᾶσαν εὔνοιαν ἢ ἀγάπην συνημμένων μεθ' ἡμῶν, τοῦτο οὐδόλως δεινὸν εἶναι εἰς τὸν προπαρασκευασμένον ν' ἀποδεχθῇ τοῦτο, καὶ πρὸς τὸν ὀρθοφρονοῦντα ἐν τῷ βίῳ του, καὶ μὴ βαδίζοντα πρὸς τὴν ἀτυχῶς ὑπάρχουσαν παρὰ τοῖς πολλοῖς κακὴν συνήθειαν. Διότι ἡ λήθη καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς τυχὸν συνηθείας, καὶ εἰς αὐτὰ ἔτι τὰ ἄλογα ζῷα εἶναι δυσφορώτατος. Καὶ κάποτε εἶδον, ἐγὼ λέγει ὁ Βασίλειος, βοῦν ἐπὶ φάτνης δακρύοντα, μετὰ τὸν θάνατον τῆς συννόμου καὶ ὁμοζύγου βοός. Καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀλόγων ζῴων δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἰσχυρῶς κρατοῦντα τὰς ἑαυτῶν συνηθείας. Σὺ δὲ οὐχὶ οὕτως ἔμαθες, οὐδ' ἐδιδάχθης. Καὶ τὸ νὰ ἀρχίζῃ τις τὴν φιλίαν του ἐκ μακρᾶς συναναστροφῆς καὶ μακροχρονίου συνηθείας, τοῦτο οὐδόλως ἀπᾴδει· τὸ νὰ ὀδύρεταί τις ὅμως διὰ τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν στέρησιν φίλου ἐπὶ πλεῖστον μεθ' ἡμῶν διατρίψαντος, τοῦτο εἶναι παντελῶς ἄλογον.

Λ. χ. γυνὴ σοι ἔτυχε σύζυγος κατὰ τὸν κοινωνικόν σου βίον, πᾶσαν ἡδονὴν κατὰ τὸν βίον παρεχομένη σοι, πρόξενος ἔτι αὕτη εὐθυμίας, θυμηδιῶν αἰτιος, τὰ μὲν εὐχάριστα καὶ ὠφέλιμα αὐξά-

νουσά σοι, ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῶν θλίψεων, ἀφαιροῦσα ἐκ σοῦ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀνιαρῶν· αὕτη ἐπὶ παραδείγματι, τόσον πολύτιμος πρὸς σὲ οὖσα, ὑποτεθείσθω ὅτι ἀνηρπάγη προώρως καὶ ἀπέθανε. Μὴ τυχὸν ἀγριεύσῃς διὰ τὸ πάθημά σου τοῦτο, μηδὲ νὰ εἴπῃς ὅτι τυχὸν τοῦτο εἶναι αὐτόματος συντυχία τῶν συμβαινόντων, ὡσὰν μηδεὶς προστάτης οἰκονομικῶς ἐνεργῇ ἐν τῷ κόσμῳ· μηδὲ κακόν τινα δημιουργὸν ὑπόθετε, ἕνεκα τῆς κατὰ τὴν λύπην σου ἀμετρίας, πονηράς τινας ἰδέας μορφώνων ἐν τῇ διανοίᾳ σου· ἀλλὰ μηδὲ ἐκπέσῃς ποτὲ τῶν ὅρων τῆς εὐσεβείας σου. Ἐπειδὴ βεβαίως ὅλως ἐγένεσθε εἰς σάρκα μίαν οἱ δύο (σύζυγοι), πολλὴ δικαία συγχώρησις εἶς τὸν τὴν διχοτομίαν, καὶ τὴν τῆς συναφείας διαίρεσιν μετὰ ἀλγημάτων ἢ πόνων δεχόμενον (ἑκάτερον)· ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι καὶ ὀρθὸν τὸ ἕνεκεν τούτου, ἢ νὰ διανοῆσθέ τι τῶν μὴ προσηκόντων, ἢ τὸ νὰ φθέγγησθέ τι ἐναντίον. Διότι ἐννόησον ὅτι ὁ πλάσας καὶ ἐμψύχους ποιήσας ἡμᾶς Θεός, ἔδωκεν ἰδίαν εἰς ἑκάστην ψυχὴν τὴν τοῦ βίου διαγωγήν, (τὴν ἐν τῷ κόσμῳ δηλ. ὕπαρξιν), καὶ πρός τινας ἡμῶν ἄλλους ὅρους ὥρισε τῆς ἐξόδου ἢ τοῦ θανάτου. Τὸν μὲν βεβαίως ᾠκονόμησεν ὅπως πλειότερον καιρὸν ἐμμείνῃ εἰς τὴν σάρκα· ἄλλον δὲ ὅπως ταχύτερον ἀπαλλαγῇ τῶν τοῦ σώματος δεσμῶν ἐκανόνισε, κατὰ τοὺς ἀῤῥήτους τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ δικαιοσύνης λόγους. Καθὼς συμβαίνει βεβαίως μὲ τοὺς κρατουμένους εἰς τὰς φυλακάς, ὅτι ἄλλοι μὲν αὐτῶν διαμένουσιν ἐπὶ πλειότερον χρόνον εἰς τὴν βάσανον τῶν δεσμωτηρίων, ἄλλοι δὲ ταχύτερον εὑρίσκουσι τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς ἐκεῖ κακοπαθείας, οὕτω ἀκριβῶς γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν ψ υ χ ῶ ν τῶν ἀνθρώπων· ἄλλαι μὲν αὐτῶν κρατοῦνται ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ἄλλαι δὲ ὀλιγώτερον, ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἑκάστου ἀνθρώπου, σ ο φ ῶ ς καὶ β α θ έ ω ς, καὶ καθὼς δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σκεφθῇ καὶ νοήσῃ νοῦς ἀνθρώπινος, προβλέποντος καὶ προνοοῦντος τὰ περὶ ἡμῶν, τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς Θεοῦ. Δὲν ἀκούεις τὸν Δαυὶδ (ψαλμ. 141! 8). «Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν

ψυχήν μου ;» «Οὐκ ἤκουσα περὶ ἁγίου ὅτι ἀπελύθη αὐτοῦ ἡ ψυχή ;» Τωβὶτ γ ! 6 15). Τί δὲ εἶπεν ὁ δίκαιος Συμεὼν (Λουκ. β ! 29) ὅτε ἐνηγκαλίσατο τὸν Κύριον ἡμῶν ; ποίαν φωνὴν ἀφῆκε ; Οὐχὶ τὸ «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου Δέσποτα ;» Διότι εἰς τὸν βιαζόμενον ν' ἀπέλθῃ τοῦ παρόντος βίου καὶ μεταβῇ εἰς τὴν ἄνω κατοίκησιν, φαίνεται βαρυτέρα πάσης κολάσεως καὶ δεσμωτηρίου παντὸς ἡ μετὰ τοῦ σώματος ἐδῶ διαμονή. Μὴ λοιπὸν χάριν τῶν τοῦ σώματός σου ἀπολαύσεων, ἐπεζήτει τὴν διάκρισιν τῶν περὶ τῶν ψυχῶν διατάξεων· ἀλλὰ λογίζου περὶ τῶν συναφθέντων κατὰ τὸν βίον, εἴτε διὰ γάμου, εἴτε διὰ συγγενείας, καὶ κατόπιν χωριζομένων αὐτῶν διὰ θανάτου, ὅτι παρόμοιοί εἰσιν οὗτοι πρὸς ὁδοιπόρους, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδίζοντας, καὶ ἕνεκα τῆς μετ' ἀλλήλων διαρκοῦς συναναστροφῆς ἑνωθέντας ὑπὸ τῆς πολλῆς οἰκειότητος καὶ συνηθείας. Οὗτοι δέ, ὁπόταν τὴν κοινὴν ὁδὸν διεξελθόντες φθάσωσι τέλος εἰς τὸ μέρος τῆς διχοτομήσεως αὐτῆς (τῆς ὁδοῦ δηλ.), ἐπειδὴ βεβαίως ἡ χρεία κατ' ἀνάγκην διαχωρίζει ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, οὐχὶ βεβαίως ἐκ τῆς πολλῆς συνηθείας οἰκειωθέντες ἀμελοῦσι τῶν προκειμένων (δηλ. τοῦ κυρίου σκοποῦ τῆς πορείας των), ἀλλ' ἐνθυμηθέντες εὐθὺς τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν τῆς κινήσεώς των, πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέρμα τῆς ὁδοῦ ἕκαστος ἀποτρέχει. Καθὼς λοιπὸν πρὸς τοὺς ὁδοιπόρους ἐκείνους, ἄλλος μὲν ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ὁδοῦ των, συνέβη ὅμως πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ἡ ἐκ τῆς συνηθείας ἐξοικείωσις, ἀπαραλλάκτως καὶ πρὸς τοὺς διὰ γάμου ἢ ἄλλης τινος συγγενείας συναφθέντας ἢ συνημμένους ὄντας, ἴδιον δηλονότι πέρας τοῦ βίου προέκειτο εἰς ἕκαστον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ αὐτό. Συναφθέντες δὲ οὗτοι πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς συγγενείας, κατ' ἀναγκαίαν συνέπειαν, τὸ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ προστεταγμένον τέλος τῆς ζωῆς ἐχώρισεν ἢ διέλυσεν.

Ἔργον λοιπὸν εὐγνώμονος πρὸς τὸν Δεσπότην Θεὸν διανοίας

εἶναι, οὐχὶ τὸ νὰ δυσφορῇ τις διὰ τὸν χωρισμὸν προσφιλοῦς τινος συζύγου, ἀλλὰ τὸ νὰ ὁμολογῇ χάριν διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς συνάφειαν πρὸς τὸν αἴτιον τῆς συζυγίας ταύτης ἡμῶν Θεόν. Σὺ δέ, ὦ ἄνθρωπε, ὅταν παροῦσα καὶ ἐν τῇ ζωῇ ὑπῆρχεν ἡ γυνή σου ἢ ὁ φίλος σου, ἢ τὸ παιδίον, ἤ ὅ,τι δήποτε ἐξ ὅσων θρηνεῖς τώρα διὰ τὴν στέρησιν, οὐδεμίαν ὡμολόγεις χάριν εἰς τὸν δεδωκότα σοι ταῦτα Θεὸν διὰ τὰ παρόντα, ἀλλὰ μᾶλλον παρεπονεῖσο διὰ τὰς λοιπὰς στερήσεις σου. Ἐὰν λ. χ. μετὰ μόνης μὲν γυναικὸς συνέζης ἄνευ τέκνων· παρεπονεῖσο ὅτι δὲν ὑπῆρχον σοι παῖδες, οἵους ἤθελες σὺ αὐτός· ἐὰν δὲ καὶ παῖδες σοὶ ἐδίδοντο, παρεπονεῖσο ὅτι δὲν ἦσο ὑπέρπλουτος, ἢ καὶ ὅτι ἔβλεπές τινας τῶν ἐχθρῶν σου εὐημεροῦντας. Κύτταξε λοιπὸν καλῶς, ὦ ἄνθρωπε, μήπως ἡμεῖς οἱ ἴδιοι πολλάκις κατασκευάζωμεν ἢ δημιουργῶμεν εἰς ἑαυτοὺς ἀναγκαίας τὰς στερήσεις τῶν φιλτάτων, ἤτοι ὁπόταν μὲν παρόντες οὗτοι ὑπάρχωσι, νὰ μὴ αἰσθανώμεθα αὐτούς, ὁπόταν δὲ ἀπέλθωσιν οὗτοι καὶ χωρισθῶσιν ἡμῶν, τότε νὰ ἐπιθυμῶμεν αὐτοὺς σφοδρῶς. Ἐπειδὴ βεβαίως, ὁπόταν τὰ παρὰ Θεοῦ χορηγηθέντα ἀγαθὰ ὑπάρχωσι παρ' ἡμῖν, οὐδόλως εὐχαριστοῦμεν τῷ εὐεργέτῃ Θεῷ, διὰ τὸν δίκαιον τοῦτον λόγον, καθίσταται ἀναγκαία εἰς ἡμᾶς ἡ ἀφαίρεσις αὐτῶν, ὅπως αἰσθανώμεθα ταύτην πλειότερον. Διότι καθ' ὃν τρόπον οἱ ὀφθαλμοί, τὰ πάρα πολὺ πλησίον εὑρισκόμενα ἀντικείμενα δὲν διακρίνουσιν, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην συμμέτρου τινὸς ἀποστάσεως, ἀπαράλλακτα καὶ αἱ ἀχάριστοι ψυχαί, φαίνονται ὅτι ἐν τῇ στερήσει τῶν ἀγαθῶν, ἐπαισθάνονται μᾶλλον τὴν παρελθοῦσαν χάριν. Ὅτε βεβαίως ἀπήλαυον τῶν χρηστοτέρων, τότε οὐδεμίαν χάριν εἰς τὸν δεδωκότα Θεὸν ὁμολογοῦντες, μόνον μετὰ τὴν στέρησιν αὐτῶν μακαρίζουσι τὸ παρελθόν. Ἀλλὰ κανεὶς ἐξ ἡμῶν, λέγει ὁ Βασίλειος, δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ τοῦ νὰ εὐχαριστῇ τῷ Θεῷ, ὑπὸ οἱανδήποτε περίστασιν βίου εὑρεθείς· ἐὰν βεβαίως, θέλῃ ἕκαστος ἡμῶν, νὰ ἐπιλογίζηται ἢ στοχάζηται εὐγνωμόνως. Διότι πολλὰς ἀναθεωρήσεις ἢ ἐρεύνας καὶ μάλιστα

εὐαρέστους περιλαμβάνει ὁ ἑκάστου ἡμῶν βίος, ἐὰν βεβαίως καταδεχθῶμεν πρὸς τὸ ἔλαττον, ἢ τὸ κατώτερον ἡμῶν ν' ἀποβλέψωμεν, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὸ χειρότερον, νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ παρ' ἡμῖν ὑπάρχον ἀγαθόν, κατὰ πόσον τινὸς ἄλλου τοῦτο εἶναι ἄξιον. Εἶσαι βεβαίως τυχὸν οἰκέτης ; ἔχεις τὸν ταπεινότερόν σου ἢ τὸν κατόπιν σοῦ ; εὐχαρίστει τῷ εὐεργέτῃ Θεῷ ὅτι ἑνὸς ὑπερέχεις, ὅτι δηλ. δὲν εἶσαι καταδεδικασμένος νὰ στρέφῃς τὸν μῦλον· (ποινὴ βαρυτάτη αὕτη)· ἔτι δὲ ὅτι δὲν λαμβάνεις κτυπήματα, ὡς οἱ κατάδικοι ἢ τὰ ἀνδράποδα. Δὲν θὰ ὦσι βεβαίως περιτταὶ αἱ ἀφορμαὶ πρὸς εὐχαριστίαν τοῦ εὐεργέτου Θεοῦ, καὶ παρὰ τοῦ καταδεδικασμένου ἔτι εἰς τὸν μυλῶνα καὶ πληγὰς λαμβάνοντος. Διότι καὶ οὗτος δὲν ἔχει χειροπέδας, δὲν εἶναι δεδεμένος σφιγκτῶς ἐπὶ τοῦ ξύλου· (ποινὴ ἀγρία καὶ βαρυτάτη). Ὁ δεσμώτης ἔχει τὴν ἐν τῷ ζῇν ὕπαρξιν, ὡς ἀρκετὴν ἀφορμὴν πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ Δεσπότου Θεοῦ· βλέπει τὸν ἥλιον, ἀναπνέει ἀέρα, διὰ ταῦτα εὐχαριστεῖ. Ἀδίκως τυχὸν τιμωρεῖσαι; ἐκ τῆς ἐλπίδος πρὸς τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ διαθερμαινόμενος, χ α ῖ ρ ε. Δικαίως κατεδικάσθης ; Καὶ οὕτως εὐχαρίστει τὸν Δημιουργόν, ἐνταῦθα πληρώνων τὴν δίκην τῶν τολμημάτων σου, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔτι δὲν σὲ ἀφῆκεν ὁ Θεὸς ἀτιμώρητον, διὰ νὰ τιμωρηθῇς βαρέως δι' ὅλα σου τὰ ἁμαρτήματα ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει καὶ ἐν τῇ αἰωνίᾳ ἐκεῖ κολάσει. Κατὰ τὸν αὐτὸν βεβαίως τρόπον ἐπὶ παντὸς βίου καὶ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπιτρέπεται εἰς τὸν εὐγνώμονα ἄνθρωπον ν' ἀποδίδῃ μεγάλας τὰς χάριτας εἰς τὸν εὐεργέτην Θεὸν διὰ τὰ παρόντα ἡμῖν εἴτε ἀγαθά, εἴτε λυπηρά.

Ἀλλὰ συμβαίνει τώρα παρ' ἡμῖν τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν ὄντων πάντοτε δυσηρεστημένων· τὸ μὲν παρὸν καὶ ὑπάρχον νὰ καταφρονῶμεν, τὰ δὲ ἀπόντα καὶ παρελθόντα ν' ἐπιθυμῶμεν. Διότι τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀπαριθμεῖ τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς δοξολογίαν, ἀλλὰ συγκρίνοντες οἱ πλειότεροι τὰ ἑαυτῶν πρὸς τὰ τῶν ἀνωτέρων των, καὶ ὑπολογίζοντες μόνον

τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ὑστερήματά των, τρόποντινὰ ὡσεὶ νὰ στερῶνται οὗτοι ἀτομικῶς ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἰς ἄλλους ἀνήκουσι, οὕτω δυσανασχετοῦσι καὶ κατηγοροῦσι τοῦ Κυρίου. Ὁ δοῦλος λ. χ. ὅτι δὲν εἶναι ἐλεύθερος, διὰ τοῦτο δυσχεραίνει καὶ δυσφορεῖ· ὁ ἐν ἐλευθερίᾳ ἀνατραφεὶς, ὅτι δὲν εἶναι εὐπατρίδης, μηδέ τις τῶν περιβλέπτων ἐπ' εὐγενείᾳ, μηδὲ ὅτι ἔχει ν' ἀπαριθμήσῃ ἑπτὰ πάππους εἰς τὰ ἄνω (δηλ. προγόνους), καὶ ἱπποτρόφους λαμπροὺς ἢ μονομάχους, οἵτινες τὸν πλοῦτον αὐτῶν ἐξήντλησαν. Ὁ κατὰ τὸ γένος ἐπιφανὴς πάλιν κακίζει τὸν εὐεργέτην, διότι στερεῖ αὐτὸν τοῦ πλούτου πρὸς γαυριασμόν· ὁ πλούσιος λυπεῖται καὶ ὀδύρεται, διότι δὲν εἶναι ἄρχων πόλεων πολλῶν καὶ ἐθνῶν· ὁ στρατηγός, διότι δὲν εἶναι βασιλεὺς διὰ νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τοῦ κόσμου· ὁ βασιλεὺς δυσανασχετεῖ, διότι δὲν κυριαρχεῖ ἐπὶ πάσης τῆς ὑφηλίου συγχρόνως, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουσιν ἔθνη ἔτι, τὰ ὁποῖα δὲν ὑποτάσσονται εἰς τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ. Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, λέγει ὁ Βασίλειος, τὸ νὰ μὴ λαμβάνῃ εὐχαριστίας παρ' ἡμῶν ὁ εὐεργέτης Θεός, δι' οὐδὲν ἀγαθὸν ἡμέτερον, (δηλ. εἴμεθα πάντοτε ἀχάριστοι!). Ἀλλ' ἡμεῖς (δηλ. οἱ σωφρονοῦντες), λησμονήσαντες τὰς διὰ τὰ ἀπόντα ἀγαθὰ λύπας ἡμῶν, ἃς διδαχθῶμεν ν' ἀποδίδωμεν εὐχαριστίας διὰ τὰ παρόντα. Ἂς μάθωμεν νὰ λέγωμεν ἐν ταῖς δυσχερεστέραις περιστάσεσι τοῦ βίου ἡμῶν πρὸς τὸν σοφὸν ἰατρόν, «μὲ ὀλίγην βάσανον Θεέ μου, ἐδοκίμασας ἡμᾶς (Ἡσ. κστ! 16)· ἃς εἴπωμεν, ἀγαθόν μοι ὑπῆρξεν ὅτι ἐταπείνωσάς με», (ψαλμ. 118—71). Εἴπωμεν, «ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν ν' ἀποκαλυφθῇ εἰς ἡμᾶς δόξαν». (Ρωμ. η! 18)· Εἴπωμεν· «ὀλίγον τι τιμωρούμεθα ἐν συγκρίσει πρὸς ὅσα ἡμαρτήσαμεν». Παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον μὲ τὸ «Παίδευσον ἡμᾶς Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει καὶ μὴ ἐν θυμῷ» (Ἰώβ. ιε! 11 «διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν)».

«Διότι ἐλεγχόμενοι, παρὰ Κυρίου τιμωρούμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν». (Κορθ. Α! ια ! 32). Ἐν δὲ τῇ φαιδροτέρᾳ τοῦ βίου ἡμῶν περιπτώσει, ἐκείνην ἃς λέγωμεν τοῦ Δαυὶδ τὴν φωνήν.» «Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀνταπέδωκέ μοι ;» (ψαλμ. 115). Ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγε, διὰ λόγου ἡμᾶς ἐτίμησε· τέχνας πρὸς ἡμᾶς εἰς βοήθειαν τοῦ ἡμετέρου βίου ἐχαρίσατο· τροφὰς ἐκ τῆς γῆς παρέχει ἡμῖν διαρκῶς καὶ ἐν πλησμονῇ· βοσκημάτων δὲ ὑπηρεσίαν ἡμῖν παρέσχε. Δι' ἡμᾶς ὄμβροι· δι' ἡμᾶς ἥλιος· ἡ ὀρεινή, ἡ πεδινὴ χώρα χάριν ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ἔχει εὐτρεπισθῇ δεόντως, πρὸς παροχὴν καταφυγίου καὶ ἀποφυγὴν ἔτι τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων. Δι' ἡμᾶς ποταμοὶ ρέουσι· δι' ἡμᾶς βρύουσιν αἱ πηγαί· πρὸς ἡμᾶς ἡ θάλασσα εἶναι ἀνοικτὴ χάριν ἐμπορίας. Τὰ ἐκ τῶν μετάλλων πλούτη, αἱ πανταχόθεν ἀπολαύσεις, καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ κτίσις, ὡς δορυφόρος τις, παρέχει πᾶν ἀγαθὸν ἐν ἀφθονίᾳ, τῇ ἐντολῇ τοῦ μεγάλου εὐεργέτου Θεοῦ.

Καὶ προστὶ ν' ἀναφέρω τὰ μικρὰ ταῦτα πράγματα ; λέγει ὁ Βασίλειος. «Δι' ἡμᾶς Θεὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· διὰ τὴν καταφθαρεῖσαν ἡμῶν (ἐκ τῆς ἁμαρτίας) φύσιν, ὁ Λόγος ἐσαρκώθη, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν». (Ἰωάν. ιδ'). «Μετὰ τῶν ἀχαρίστων ὁ εὐεργέτης, πρὸς τοὺς καθημένους ἐν σκότει, ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης· ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὁ ἀπαθής· ἐπὶ τὸν θάνατον ἡ ζωή· ἐπὶ τὸν Ἅδην τὸ φῶς· ἡ ἀνάστασις διὰ τοὺς πεσόντας, πνεῦμα υἱοθεσίας, χαρισμάτων διανομαί, στεφάνων ἐπαγγελίαι· τὰ ἄλλα ὅσα οὐδέν' ἀριθμήσῃ τις εὔκολον, διὰ τὰ ὁποῖα πάντα ἁρμόζουσα εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ προφήτου. «Τί ἀνταποδῶμεν τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν ;» Καὶ βεβαίως πάλιν καὶ τοῦτο, δὲν ἔχει λεχθῇ ὅτι ἔχει δώσῃ, ἀλλ' ἀντιδώσῃ μᾶλλον ὁ μεγαλόδωρος Κύριος, τρόπον τινὰ οὐχὶ ὡς ὁ κύριος τῆς χάριτος καὶ ὁ ἐξουσιαστὴς αὐτῆς, ἀλλ' ὁ ἀνταμείβων μᾶλλον τοὺς πρώτους εὐεργετήσαντας. Καθότι τῶν λαμβανόντων τὸ εὐχάριστον,

εἰς εὐεργεσίαν καταλογίζεται. Ὅστις, (Θεὸς δηλ.) καὶ χρήματα διδούς, αἰτεῖ παρὰ σοῦ (τοῦ λαβόντος) τὴν ἐλεημοσύνην διὰ τῆς χειρὸς τῶν πενήτων, (οὓς τυχὸν σὺ εὐεργετεῖς)· κἂν τυχὸν λάβῃ τὰ ἰδικά του δωρήματα, ἀκεραίαν πρὸς σὲ τὴν χάριν ἀποπληροῖ, ὡς αὐτὸς νὰ εἶχε λάβῃ τὸ δῶρον ἢ τις τῶν οἰκείων του.

«Τί λοιπὸν θ' ἀνταποδώσωμεν τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν ;» Δὲν παραιτοῦμαι τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου, καλῶς ἀποροῦντος, καὶ ἐξετάζοντος τὴν πτωχείαν του ἐν γένει, ὅτι οὐδὲν ἔχει ἄξιον πρὸς ἀνταπόδοσιν. Καθότι ὁ μέγας εὐεργέτης Θεός, οὐ μόνον ἀπείρους εὐεργεσίας παρέχει ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι εἰς ὑπερβολὴν ἔτι, ἀλλὰ καὶ ὑπόσχεται εἰς ἡμᾶς πολλαπλασίονα τούτων ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ· ὡς λ.χ. Παραδείσου τρυφὴν καὶ δόξαν ἐν βασιλείᾳ, καὶ ἰσαγγέλους τιμὰς καὶ Θεοῦ κατανόησιν· τοῦθ' ὅπερ, εἰς τοὺς ἀξιωθέντας νὰ ἐπιτύχωσι τούτου, εἶναι τὸ ἀκρότατον τῶν ἀγαθῶν· οὕτινος ἀγαθοῦ πᾶσα ἡ λογικὴ φύσις σφοδρῶς ἐπιθυμεῖ· οὕτινος καὶ ἡμεῖς εἴθε νὰ ἐπιτύχωμεν, ἀφ' οὗ ἐκκαθάρωμεν ἑαυτοὺς ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκός. Πῶς λοιπόν, λέγει, τὸ κοινωνικὸν καὶ φιλόστοργον, (ὅπερ εἶναι πρῶτον ἐξ ὅλων τῶν ἀγαθῶν καὶ τελειότατον, «διότι πλήρωμα νόμου ἡ ἀγάπη», (Ρωμ. ιγ'. 10) πρὸς τὸν πλησίον θὰ ἐπιδείξωμεν ; Ὁπόταν βεβαίως πρός τινας ὑπὸ μεγάλων συμφορῶν κατεχομένους εἰσελθόντες, μὴ συγκλαίωμεν μὲ αὐτοὺς μηδὲ συνδακρύωμεν, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν τῷ εὐεργέτῃ Θεῷ διὰ τὰ συμβάντα. Διότι τὸ νὰ ὑπομένῃ τις τὸ ἴδιον πάθημα μετ' εὐχαριστίας, εἶναι τοῦτο ἀπόδειξις ὑπομονῆς καὶ γενναιοψυχίας· διὰ ξένας ὅμως συμφορὰς τὸ νὰ εὐχαριστῇ τις τῷ Θεῷ, τοῦτο φαίνεται ἔργον ἴδιον ἐπιχαίροντος ἀνθρώπου διὰ τὰ κακὰ τοῦ πλησίον, καὶ τοῦτο παροξύνει πολλάκις τοὺς λυπημένους· καὶ ταῦτα ἀφοῦ ὁ Ἀπόστολος ἐπιτρέπει ἡμῖν «νὰ κλαίωμεν μετὰ τῶν κλαιόντων». Τί λοιπὸν θὰ εἴπωμεν πρὸς ταῦτα ; Ἢ πάλιν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμωμεν μνείαν τῶν λόγων τοῦ Κυρίου ἐπὶ τίσι πράγ-

μασι προσετάχθημεν νὰ χαίρωμεν, καὶ ἐπὶ τίσι νὰ πενθῶμεν; «Χ α ί ρ ε τ ε, λέγει καὶ ἀ γ α λ λ ι ᾶ σ θ ε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑ μ ῶ ν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε΄ 12). Καὶ πάλιν· «Θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμέ, ἀλλὰ κλαύσατε ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν» (Λουκ. κγ΄. 28). Λοιπόν, ὁ θεῖος λόγος ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς βεβαίως νὰ σκιρτῶμεν καὶ νὰ συναγαλλώμεθα μὲ δικαίους, εἰς δὲ τοὺς μετανοοῦντας ἁμαρτωλοὺς καὶ δακρύοντας, ἐπιβάλλει συμπάθειαν καὶ συνοδυρμόν· διὰ δὲ τοὺς ἀμετανοήτους καὶ ἀναλγήτους ἁμαρτωλούς, ὁ λόγος παραγγέλλει νὰ ἀποκλαίωμεν αὐτούς, καθότι οὐδὲ γνωρίζουσι κἂν πῶς ἀπόλλυνται (αἰωνίως). Δὲν πρέπει νὰ νομίζωμέν ποτε ὅτι εἶνε ἐκπληρωτὴς τῆς ἐντολῆς ὁ κλαίων πικρῶς ἐπὶ τῷ θανάτῳ ἄλλου ἀνθρώπου, καὶ ὁ συνθρηνῶν μὲ τοὺς πενθοῦντας. Οὔτε ἰατρὸν βεβαίως ἐπαινῶ, ὃς ἀντὶ νὰ βοηθῇ τοὺς ἀσθενοῦντας, αὐτὸς ὁ ἴδιος καταβάλλεται ὑπὸ τῆς ἀσθενείας, καὶ μολύνεται ἢ ἀσθενεῖ ἐκ φόβου· οὔτε κυβερνήτην πλοίου, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ ἐπιβάλληται εἰς τοὺς πλέοντας μετ' αὐτοῦ, καὶ νὰ μάχηται κατὰ τῶν ἀνέμων, καὶ νὰ διαφεύγῃ τὰ κύματα, καὶ νὰ παρηγορῇ τοὺς δειλοτέρους, αὐτὸς ὁ ἴδιος ζαλίζεται ὑπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ συνολοφύρεται μὲ τοὺς ἀπείρους τῆς τρικυμίας. Τοιοῦτος βεβαίως εἶναι ὁ πρὸς τοὺς πενθοῦντας εἰσερχόμενος, καὶ μὴ φροντίζων νὰ μεταδώσῃ θάρρος καὶ ἐμψύχωσιν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων καὶ τῶν συμβουλῶν του, ἀλλ' αὐτὸς μετέχων τῆς ἀσχημοσύνης καὶ τῶν ἐκ τοῦ πόνου παρεκτροπῶν τῶν ξένων καὶ παθόντων. Τὸ νὰ λυπῆταί τις καὶ ἀθυμῇ βεβαίως ἐκ τῶν συμφορῶν τῶν πενθούντων, εὔλογον ἢ πρέπον εἶναι. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλεις ἐξοικειώσῃ ἑαυτὸν πρὸς τοὺς πάσχοντας, εἰς τὸ νὰ μὴ χαίρῃς ποτὲ διὰ τὰς συμφορὰς αὐτῶν, μηδὲ ν' ἀδιαφορῇς διὰ τὰ τῶν ξένων ἄλγη. Οὐδόλως βεβαίως ἁρμόζει νὰ προβαίνῃ τις περαιτέρω πρὸς τοὺς λυπημένους καὶ νὰ λυπῆται αὐτὸς μᾶλλον αὐτῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἢ νὰ σ υ ν ε κ β ο ᾷ καὶ σ υ ν θ ρ η ν ῇ πρὸς τὸν παθόντα, ἢ ἐν

ἄλλοις πράγμασι νὰ μιμῆται καὶ νὰ ζηλεύῃ τὸν καταβεβλημένον ὑπὸ τοῦ παθήματός του, καὶ αὐτὸς νὰ περιορίζῃ ἑαυτόν, νὰ συμμελανειμονῇ καὶ χαμαὶ νὰ κάθηται καὶ νὰ μὴ κείρῃ τὴν κόμην του ἢ ἀμελῇ αὐτῆς πρὸς ἔνδειξιν πένθους. Διότι ταῦτα πάντα συντελοῦσι νὰ ἐπαυξάνωσι τὴν συμφοράν, παρὰ νὰ καταπραΰνωσιν αὐτήν.

Δὲν βλέπεις, ὦ ἄνθρωπε, πῶς βουβῶνες καὶ σπλῆνες, τὸ μὲν ἐπιτιθέμενοι ἐπὶ τῶν τραυμάτων, τὸ δ' ἐπὶ τῆς πυρεσσούσης κεφαλῆς, ἀντὶ πολλάκις νὰ καταπαύσωσι ταῦτα καὶ κατευνάσωσι τοὺς πόνους, τοὐναντίον συμβαίνει νὰ ἐπαυξάνωσιν αὐτούς; ἐνῷ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐνίοτε καταστέλλουσιν εὐχερέστερον τὸν πόνον διὰ ἡδείας καὶ ἡσύχου ἐπαφῆς; Καὶ σὺ λοιπὸν αὐτὸς μὴ καταστήσῃς ἄγριον τὸ πάθημα διὰ τῆς ζωηρᾶς παραστάσεως αὐτοῦ, μηδὲ νὰ συγκαταβληθῇς πρὸς τὸν παθόντα. Διότι ὁ ἐγείρων τὸν πίπτοντα, ὀφείλει αὐτὸς πρῶτος νὰ ᾖ ὑψηλότερος πρὸς τὸν πεσόντα ἐξάπαντος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ θέλων νὰ παρηγορήσῃ τινα, πρέπον εἶναι αὐτὸς νὰ ἔχῃ ἰσχυρὰν θέλησιν πρὸς καταστολὴν τῆς λύπης του τῆς ἰδίας· ὁ δὲ ἐξ ἴσου παθών, ἔχει καὶ αὐτὸς οὗτος ἀνάγκην ἐγέρσεως παρ' ἑτέρου τινὸς ἰσχυροτέρου. Ἀλλὰ προσῆκον ἡμῖν, λέγει ὁ Βασίλειος, νὰ πικραινώμεθα μὲν διὰ τὰ συμβαίνοντα, μεθ' ἡσυχίας ὅμως νὰ σκυθρωπάζωμεν διὰ τὰ λυπηρά, καὶ ἐν σκεπτικῷ προσώπῳ καὶ σεμνότητι πολλῇ νὰ διάγωμεν, ὅπως οὕτω δηλῶται καθαρῶς τὸ βάθος τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. Ὁπόταν δὲ συμβαίνῃ νὰ ὁμιλῶμεν, δὲν ἁρμόζει ποσῶς τότε ἐν τῇ τῶν ἄλλων τυχὸν θλίψει, νὰ ἐπιπηδῶμεν ἀποτόμως διὰ τῶν ἡμετέρων παρατηρήσεων, τρόπον τινὰ ὡσεὶ νὰ ἐφορμῶμεν καὶ νὰ ἐπεμβαίνωμεν εἰς τὰ συμβάντα ἀπροσέκτως· (διότι εἶναι πολὺ φορτικὸν αἱ ἐπιτιμήσεις εἰς τοὺς ὑπὸ λύπης κεκακωμένους τὴν ψυχὴν ἀνθρώπους· καὶ συγχρόνως δυσκόλως ἀποδέχονται αὐτὰς οἱ παθόντες· καὶ εἶναι ἀπίθανοι ἔτι οἱ λόγοι πρὸς παρηγορίαν πρὸς τοὺς διακειμένους τελείως μὲ ἀπάθειαν πρὸς τὰς συμ-

βολὰς ταύτας). Ἀλλὰ χρεία πρὸς ἀληθῆ παρηγορίαν τῶν τυχὸν παθόντων, ἀφ' οὗ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτοὺς νὰ ὀλοφυρθῶσι καὶ νὰ θρηνήσωσιν εἰς μάτην καὶ ἀνωφελῶς, τότε, ὅτε δηλ. τὸ κακὸν διελύθη ἐν αὐτοῖς καὶ ἐσβέσθη ἡ φλὸξ τῆς θλίψεως, τότε δέον ἡμεῖς μὲ ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν πολλὴν καὶ πραότητα ἔτι, νὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς παρακλήσεως καὶ παρηγορίας. Ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἱπποδαμασταὶ τοὺς ἀνυποτάκτους καὶ ζωηροὺς πώλους, οὐχὶ εὐθὺς κατακρατοῦσι διὰ τῶν χαλινῶν, οὐδ' ἐμποδίζουσι νὰ τρέχωσιν ἀμέσως καὶ ἀποτόμως, ἀλλ' ὑποχωροῦντες εἰς τὴν ζωηρότητα αὐτῶν κατ' ἀρχάς, καὶ συντρέχοντες βιαίως ἢ ταχέως μετ' αὐτῶν, ὁπόταν δὲ ἴδωσιν ὅτι κατέστειλαν τὴν ὁρμὴν αὐτῶν διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν τοιαύτης, (ὁρμῆς δηλ. καὶ βίας), μεθ' ὑποχωρήσεως, τότε παραλαβόντες αὐτοὺς δεδαμασμένους, καθιστῶσιν αὐτοὺς εὐπειθεστέρους διὰ τῆς τέχνης. Οὕτω θέλει συμβῇ εἰς τοὺς λυπουμένους κατὰ τὸ τοῦ Σολομῶντος λόγιον· «Ἀγαθὸν νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς οἶκον πένθους μᾶλλον, ἢ πότου» (Ἐκκλ. ζ'. 3), ἐὰν βεβαίως προτίθηταί τις καλῶς καὶ μετ' ἐπιστήμης καὶ ἐπιμελείας πολλῆς ποιούμενος χρῆσιν τῆς συμβουλῆς νὰ μεταδώσῃ ὑγείαν ἠθικὴν ἐξ ἰδίας τοιαύτης πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα ἠθικῶς καὶ πάσχοντα, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ μεταλάβῃ οὗτος ἐκ τῆς ἀλλοτρίας λύπης, ἐν εἴδει ὀφθαλμίας, τρόπον τινά.

«Κλαίειν λοιπὸν μετὰ κλαιόντων». Ὅταν ἴδῃς τινα ὀδυρόμενον ἐκ μετανοίας διὰ τὰ ἁμαρτήματά του, σύγκλαυσον μὲ τὸν τοιοῦτον καὶ συμπάθησον αὐτῷ. Τοιουτοτρόπως βεβαίως θὰ ὑπάρξῃ τι παράδειγμα εἰς σὲ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἰδίου σου πάθους ἐκ τῶν ἀλλοτρίων παθημάτων. Διότι ὁ στάξας θερμὸν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του ὑπὲρ τῆς τοῦ πλησίον ἁμαρτίας, ἑαυτὸν ἐθεράπευσεν ἠθικῶς, δι' ἐκείνων τῶν μέσων, δι' ὧν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐπωδύρετο. Τοιοῦτος ἦτο βεβαίως ὁ λέγων, «Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἁμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων

τὸν νόμον σου». (Ψαλμ. ριη΄ 53) «Διὰ τὰς ἁμαρτίας σου κλαῖε». Αὕτη δηλ. ἡ ἁμαρτία εἶναι ἀρρωστία ψυχῆς· αὕτη εἶναι θάνατος τῆς ἀθανάτου ψυχῆς· αὕτη εἶναι ἀξία πένθους καὶ ὀδυρμῶν ἀκαταπαύστων. Διὰ ταύτην εἶθε νὰ ρέῃ δάκρυον καὶ νὰ μὴ λείπῃ ποτὲ ὁ στεναγμὸς, ὁ ἐκ βάθους καρδίας ἀναπεμπόμενος. Ἔκλαιεν ὁ Παῦλος τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. (Πρὸς Φιλ. γ΄. 18) Ὁ Ἱερεμίας ἔκλαιεν διὰ τοὺς ἀπολλυμένους τοῦ λαοῦ. (Ἱερεμ. θ΄. α΄.) Τὸ τοιοῦτον δάκρυον καὶ τὸ τοιοῦτον πένθος ὁ λόγος μακαρίζει· οὐχὶ βεβαίως τὸ πρὸς πᾶσαν λύπην εὐάγωγον (δάκρυον), καὶ τὸ ἐκ πάσης προφάσεως εὐκατάφορον ἢ εὐχερὲς πρὸς τοὺς θρήνους (δηλ. τὰ ψευδῆ δάκρυα τῶν παραπόνων). Ἤδη εἶδον τινάς, λέγει ὁ Βασίλειος, ἐκ τῶν φιληδόνων, δι' ὑπερβολὴν ἡδυπαδείας, ἐπὶ προφάσει τῆς λύπης των δῆθεν πρὸς κραιπάλην καὶ μέθην ἐκτρεπομένους αὐτοὺς καὶ προσπαθοῦντας νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἑαυτῶν ἀκράτειαν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Σολομῶντος, λέγοντος· «Δότε οἶνον τοῖς ἐν λύπαις» (Παροιμ. λα΄. 6). Εἶναι δὲ ὁ παροιμιακὸς λόγος περὶ οἴνου, οὐχὶ ὅτι χορηγεῖ ἄδειαν πρὸς μέθην καὶ κραιπάλην, ἀλλ' ὅτι συγκρατεῖ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ νὰ παραλείπω δὲ τὸ αἰνιγματῶδες αὐτοῦ, οἶνον λέγοντος τὴν λογικὴν εὐφροσύνην, οὐδὲ ὁ πρόχειρος ἢ ὁ κοινὸς νοῦς, μικρὰν δεικνύει τὴν ἐπιμέλειαν, ἵνα μὴ ὑπὸ τῆς σφοδρᾶς λύπης ἐκ τοῦ πένθους ἡμῶν κατακυριευθέντες, ἀμελῶμεν τῆς τροφῆς. ὅσοι δηλ. ἐξ ἡμῶν εἴμεθα δυσπαρηγόρητοι καὶ βαρυπενθεῖς· ἀλλὰ δι' ἄρτου μὲν στηρίζεται ἡ καρδία τοῦ φιλολύπου, δι' οἴνου δὲ τὸ καταπῖπτον μέρος τῶν ἡμετέρων σωματικῶν δυνάμεων ὑποβαστάζεται. Οἱ δὲ φίλοινοι καὶ οἰνόφλυγες, οὐχὶ τὴν λύπην αὐτῶν καταπραΰνοντες, ἀλλὰ κακὰ ἀντὶ κακῶν διαλλάσσοντες πρὸς ἀλλήλους, καὶ πονηροί τινες καθιστάμενοι ἀνταλλάκται, νοσήματα ψυχῶν ἐπὶ νοσημάτων διαμείβουσι μεταξύ των, καὶ τρόπον τινὰ

οὗτοι, τοὺς ἐπὶ τῆς τρυτάνης τὰς ροπὰς ἐπανισοῦντας μιμούμενοι, τοσοῦτον μέρος ὑφαιροῦσι τῆς λύπης των ὅσον αὐξάνουσιν ἐπὶ μᾶλλον τὸ φιλήδονον αὐτῶν. Ἀλλὰ νομίζω λέγει ὁ Βασίλειος, πρέπει νὰ παρέχωμεν τὸν οἶνον πρὸς βοήθειαν τῆς ἡμετέρας φύσεως· καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ ἀκράτου τόσον, ὅσον εὐχερὲς θὰ ἦτο νὰ ἐπιφέρῃ σκότωσιν εἰς τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, οὔτε ἡ λύπη ἡμῶν θὰ παρέλθῃ οὕτω μὲ τὴν ἐκροὴν τοῦ οἴνου, καὶ ἐπὶ πλέον, διὰ τῆς μέθης κακὸν θέλει προσγίνη εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχήν. Ἐὰν δὲ τῆς λύπης ἰατρὸς εἶναι ὁ λογισμὸς, τότε ἀναμφιβόλως τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, ἤτοι ἡ ἐσχάτη κακία, ἤθελεν εἶναι ἡ μέθη, ὡς αὕτη ἐμποδίζουσα τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἐξέτασον ἕκαστον ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπιμελῶς, καὶ θὰ εὕρῃς τὸ δυνατὸν τῆς ἀποστολικῆς νομοθεσίας καὶ τὸ ὠφέλιμον συγγρόνως· θέλεις δηλονότι εὕρῃ τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ ὁμολογῇς τὸ ὀρθόν, ἀκολουθῶν τὴν λογικὴν πάντοτε· ἔτι δὲ πῶς θὰ προσεύχησαι ἀδιαλείπτως πάντοτε· πῶς δ' ἐν παντὶ θὰ εὐχαριστῇς τὸν Θεόν, κατὰ τίνα τρόπον ἀκόμη θὰ παρηγορήσῃς τοὺς λυπουμένους ἵνα ἐκ πάντων τούτων ἄρτιος καὶ τέλειος κατασταθῇς τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῇ ἐπισκηνώσει τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΟΡΓΙΖΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙ ΘΥΜΟΥ ΚΑΙ ΟΡΓΗΣ

Ἡ πρακτικὴ ἠθικὴ κατὰ Βασίλειον

ΚΑΘΩΣ βεβαίως ἐπὶ τῶν ἰατρικῶν παραγγελμάτων, ὅταν εὐστόχως καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης γίνωνται ταῦτα, μετὰ τὸ ἀποτέλεσμα μάλιστα τὸ ἀπ' αὐτῶν ὠφέλιμον ἀποδεικνύεται· οὕτως ἐπὶ τῶν πνευματικῶν συμβουλῶν, ὁπόταν μάλιστα τὴν ἔκβασιν εἰς ἀπόδειξιν λάβωσι τὰ παραγγέλματα. τότε τὸ σοφὸν αὐτῶν καὶ ὠφέλιμον πρὸς τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς διαγωγῆς ἐν τῷ βίῳ καὶ τὴν πραγματοποίησιν τῶν πειθομένων λόγων φανεροῦται. Καθότι ἀκούοντες μὲν τὰς παροιμίας νὰ διδάσκωσι καθαρῶς, ὅτι «ὀργὴ καταστρέφει καὶ φρονίμους»· ἀκούοντες δὲ καὶ Ἀποστολικὰς συμβουλάς· «Πᾶσα ὀργὴ καὶ θυμὸς καὶ κραυγὴ ἂς φύγῃ μακρὰν ὑμῶν μετὰ πάσης ἄλλης κακίας», καὶ τὸν Κύριον νὰ λέγῃ «ὅστις ὀργίζεται κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἄνευ λόγου,

ἔνοχος θὰ εἶναι ἐν δικαστηρίῳ». Τώρα ὅτε ἐλάβομεν πεῖραν τοῦ πάθους, τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει φυσικῶς ἐν ἡμῖν, ἀλλ᾽ ἔξωθεν ἡμῖν ἐπέρχεται, ὡς καταιγίς τις ἀπροσδόκητος, τότε μάλιστα τὸ θαυμαστὸν τῶν θείων παραγγελμάτων ἐγνωρίσαμεν. Ὄντες μὲν αὐτοὶ ἡμεῖς τόπον εἰς τὴν ὀργήν, καθὼς εἴς τι ρεῦμα ὁρμητικὸν διέξοδον, μανθάνοντες δὲ τελείως ἐν ἡσυχίᾳ τὴν ἀπρεπῆ ταραχὴν τῶν ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ὀργῆς κατεχομένων, ἐγνωρίσαμεν ἐκ τῶν ἔργων τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τῆς λέξεως· «ὅτι, ἀνὴρ θυμώδης δὲν εἶναι εὐπρεπής».

Ὁπόταν βεβαίως ἐπὶ μίαν φορὰν καὶ μόνην τὸ πάθος βιάσαν τοὺς λογισμούς, αὐτὸ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀποκτήσῃ, ἀποθηριώνει παντελῶς τὸν ἄνθρωπον, οὐδ᾽ ἐπιτρέπει νὰ εἶναί τις ἄνθρωπος ἔτι, καθότι οὗτος ἀπόλλυσι τὴν τοῦ λογικοῦ βοήθειαν. Ὅ,τι βεβαίως εἶναι εἰς τὰ θηλητηριώδη ζῶα ὁ ἰός, τοῦτο εἰς τοὺς ὀργισθέντας ὁ θυμὸς γίνεται. Ὁρμῶσι, πηδῶσι, λυσσῶσι, καθὼς οἱ κύνες, βλάπτουσι καθὼς οἱ σκορπίοι· δάκνουσι καθὼς οἱ ὄφεις. Γνωρίζει καὶ ἡ Ἁγ. Γραφὴ τοὺς κεκυριευμένους ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ θυμοῦ, νὰ τοὺς ὀνομάζῃ μὲ τὰ ἐπίθετα καὶ τὰς προσωνυμίας τῶν θηρίων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἑαυτοὺς διὰ τῆς πονηρίας ἐξωκείωσαν. Διότι κύνας ἀφώνους καὶ ὄφεις, γεννήματα ἢ τέκνα ἐχιδνῶν (ὀχιῶν) καὶ τὰ παρόμοια ἐπονομάζει. Καθότι ὅσοι εἶναι ἕτοιμοι διὰ τὴν ἐναντίον ἀλλήλων καταστροφήν, καὶ τὴν κατὰ τῶν ὁμοφύλων βλάβην, πρεπόντως ἤθελον συναριθμηθῇ μὲ τὰ θηρία καὶ τὰ φαρμακερὰ ζῶα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀδιάλλακτον ἐκ φύσεως ἐνυπάρχει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὸ μῖσος.

Ἕνεκα τοῦ θυμοῦ, ἀχαλίνωτοι εἶναι αἱ γλῶσσαι, καὶ ἀπύλωτα τὰ στόματα· χεῖρες ἀκρατεῖς, ὕβρεις, ὀνείδη, κατηγορίαι, κτυπήματα καὶ ἄλλα, ὅσα οὐδὲ θὰ ἠδύναπό τις νὰ ἐξαριθμήσῃ, εἶναι πάθη, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ θυμοῦ καὶ ὀργῆς. Ἕνεκα θυμοῦ καὶ τὸ ξίφος ἀκονίζεται. Θάνατος ἀνθρώπου, ἐκ χειρὸς ἀνθρωπίνης τολμᾶται· ἕνεκα τούτου ἀδελφοὶ ἀλλήλους δὲν ἐγνώρισαν,

γονεῖς δὲ καὶ τέκνα τὸν τῆς φύσεως δεσμὸν ἐλησμόνησαν. Διότι δὲν γνωρίζουσι μὲν πρῶτον ἑαυτοὺς οἱ ὀργιζόμενοι, ἔπειτα δὲ καὶ ὅλους ὁμοῦ τοὺς οἰκείους αὐτοῖς. Καθότι, καθὼς βεβαίως αἱ χαράδραι πρὸς τὰ κοιλώματα συρρέουσι, τὰ παρατυχόντα ἐμπόδια παρασύρουσιν, οὕτως αἱ ὁρμαὶ τῶν ὀργιζομένων οὖσαι βίαιοι καὶ ὁρμητικαί, διὰ μέσου πάντων ὁμοίως προβαίνουσιν. Οὔτε τὸ γῆρας εἰς τοὺς θυμωμένους εἶναι σεβαστόν, οὔτε ἀρετὴ βίου, οὔτε συμπάθεια συγγενειακή, οὔτε προηγούμεναι χάριτες, οὔτε ἄλλο τι τῶν τιμίων. Μανία τις ὀλιγοχρόνιος, τοῦτο εἶναι θυμός· ἂν καὶ πολλάκις βεβαίως καὶ εἰς ἀπρόοπτόν τι κακὸν ἑαυτοὺς ἐμβάλλωσι διὰ τῆς φροντίδος πρὸς τὴν ἄμυναν, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ἰδίας ζημίας. Διότι τρόπον τινὰ ὡσεὶ ὑπὸ οἴστρου ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως τῶν λυπησάντων αὐτοὺς περικεντούμενοι, σπαραττῶντος ἐντὸς αὐτῶν τοῦ θυμοῦ καὶ πηδῶντος, δὲν καταπαύουσιν αὐτόν, πρὶν ἢ κακόν τι προξενήσωσιν εἰς τὸν παρηγορήσαντα αὐτοὺς ἢ βεβαίως καὶ λάβωσί τι τοιοῦτον, ἐὰν τύχῃ. Ὡς βεβαίως πολλάκις τὰ βιαίως θραυόμενα πάσχουσί τι μεῖζον τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον ποτὲ προὐξένησαν ἐπὶ τῶν ἐναντίων σκληρῶν θραυσθέντα.

Τίς ποτε θὰ ἠδύνατο δεόντως νὰ νοήσῃ τὸ κακὸν τοῦ θυμοῦ ; Τίνι τρόπῳ τ. ἕ. οἱ λίαν ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὸν θυμὸν ὑπὸ τῆς τυχούσης προφάσεως ἐξαπτόμενοι, φωνάζοντες, καὶ ἀγριαίνοντες, καὶ ἐφορμῶντες, παντὸς ἰοβόλου θηρίου ἀναιδέστερον πράττουσι; Δὲν σταματῶσι πρότερον, πρὶν ἢ διὰ μεγάλου καὶ ἀθεραπεύτου κακοῦ, ὡσεὶ πομφόλυγός τινος εἰς αὐτοὺς τῆς ὀργῆς διαλυθείσης, ἐκμηδενισθῇ τὸ φλεγματικόν. Διότι οὔτε τὸ ὀξὺ τοῦ ξίφους, οὔτε πῦρ, οὔτε ἄλλο τι ἐκ τῶν φοβερῶν, ἱκανὸν εἶναι ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἐκμανεῖσαν ψυχήν· οὐχὶ δὲ μᾶλλον πολὺ διαφέρουσι τῶν ὑπὸ δαιμόνων κυριευθέντων οἱ ὀργιζόμενοι, οὔτε κατὰ τὴν μορφήν, οὔτε κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπιθυμοῦσι ν' ἀντιλυπήσωσι τὸν ἄλλον, θερμαίνεται μὲν λίαν τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἷμα, ὡσεὶ ὑπὸ βίας πυρὸς ταρασσόμενον καὶ πα-

φλάζον· πρὸς δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ἐξανθῆσαν, ὑπ' ἄλλην μορφὴν τὸν ὀργιζόμενον ἔδειξε, τὴν συνήθη εἰς ὅλους καὶ γνωρίμην· ὡς προσωπεῖόν τι ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπαλλάξαν. Διότι ὀφθαλμοὶ μὲν εἰς ἐκείνους (τοὺς ὀργιζομένους τ. ἔ.) οἱ οἰκεῖοι καὶ συνήθεις ἔχουσι γίνῃ ἄγνωστοι πλέον· παράφορον δὲ τὸ ὄμμα, καὶ πῦρ ἤδη βλέπει. Καὶ ἀκονίζει τὸν ὀδόντα (τοῦ ὀργιζομένου τ. ἔ.) ἡ ὀργή, καθ' ὃν τρόπον συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἀγριοχείρων, ὁπόταν ἐπιτίθεταί τις κατ' αὐτῶν. Πρόσωπον μελανόν πως καὶ ὕφαιμον. Ὄγκος τοῦ σώματος φουσκωμένος. Φλέβες διερρηγνύμεναι, ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς δὲ ζάλης κλονουμένου τοῦ πνεύματος. Φωνὴ τραχεῖα καὶ ὑπερτεινομένη, καὶ ὁ λόγος ἄναρθρος καὶ ἀπροσέκτως προεκπίπτων, οὐχὶ κατὰ μέρος, οὐδ' εὐτάκτως, οὐδ' εὐσήμως προβαίνων.

Ὁπόταν δὲ εἰς τὸ ἀπροχώρητον, καθὼς φλὸξ ὑπ' ἀφθονίας ὕλης εἰς τοὺς ὀργιζομένους ἐξαφθῇ, τότε βεβαίως τότε, ὅσα, οὔτε ὑπὸ λόγου λεγόμενα, οὔτε ὑπὸ ἔργον παριστανόμενα δύναταί τις νὰ ἴδῃ θεάματα. Χεῖρας μὲν ὑψουμένας κατὰ τῶν ὁμοφύλων δύναταί τις νὰ ἴδῃ, καὶ φερομένας ἐναντίον παντὸς μέρους τοῦ σώματος· πόδας δ' ἀφειδῶς νὰ πηδῶσιν ἐναλλὰξ κατὰ τῶν καιριωτάτων μερῶν, πᾶν δὲ τὸ προστυχὸν νὰ καθίσταται ὅπλον εἰς τὴν μανίαν τοῦ θυμοῦ. Ἐὰν δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντιθέτου τὸ ἴσον κακὸν ἀντιστρατευόμενον συναντήσωσιν, ὀργὴν ἄλλην καὶ μανίαν ὁμότιμον, τότε βεβαίως καὶ συμπλακέντες πάσχουσι κατ' ἀλλήλων, καὶ ἔπαθον, ὅσα πρέπον εἶναι νὰ πάθωσιν οἱ ὑπὸ τοιούτου δαίμονος κατατυραννούμενοι. Διότι στρεβλώσεις μελῶν, ἢ καὶ θανάτους πολλάκις, βραβεῖα τῆς ὀργῆς οἱ πολεμοῦντες κατ' ἀλλήλων ἀπεκόμισαν. Ἤρχισέ τις πρῶτος ν' ἀδικῇ τὸν ἄλλον, ἐκεῖνος δὲ ἠμύνθη· ὁ πρῶτος ἐπήνεγκεν ἕτερον κτύπημα, ὁ δὲ δεύτερος δὲν ὑποχωρεῖ. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ὑπὸ τῶν πληγῶν διασχίζεται, ὁ δὲ θυμὸς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀλγεινοῦ οὐδόλως αἰσθάνεται. Διότι δὲν ἡσυχάζουσιν οἱ θυμώδεις καθόλου, ἐφ' ὅσον ἔχουσιν αἴσθησιν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔχουσι πάθη, ἐπειδὴ ὁλόκληρος αὐτῶν ἡ ψυχὴ

ἔχει κινηθῇ πρὸς τὴν ὑπεράσπισιν ἑαυτῶν ἀπὸ τὸν λυπήσαντα αὐτούς.

Μὴ λοιπὸν διὰ κακοῦ τὸ κακὸν θεραπεύετε, μηδὲ ἐπιχειρεῖτε ἀλλήλους νὰ ὑπερτερήσητε κατὰ τὰς συμφοράς. Καθότι εἰς ἀνταγωνισμοὺς πονηρούς, ἀθλιώτερος εἶναι ὁ νικήσας, διότι ἀπομακρύνεται τῆς πάλης, τὸ πλειότερον λαβὼν τῆς ἁμαρτίας. Μὴ λοιπὸν γίνῃς ποτὲ πληρωτὴς κακοῦ ἐράνου, μηδὲ πονηροῦ δανείου πονηρότερος πληρωτής! ὕβρισεν ὀργισθείς, σταμάτησον τὸ κακὸν διὰ τῆς σιωπῆς. Σὺ δὲ καθὼς ρεῦμα τὴν ἐκείνου ὀργὴν εἰς τὴν ἰδίαν καρδίαν ὑποδεχθείς, τοὺς ἀνέμους μιμήθητι, οἵτινες διὰ τῆς ἐναντίας αὐτῶν πνοῆς ἀνταποδίδουσι τὸ φερθὲν πρὸς αὐτούς. Μὴ μεταχειρισθῇς ποτὲ ὡς διδάσκαλον τὸν ἐχθρόν σου, μηδ' ὅ,τι μισεῖς, ἐκεῖνο ζηλώσῃς ποτέ, μηδὲ νὰ γίνῃς, ὡς τι κάτοπτρον τοῦ ὀργίλου, τὴν μορφὴν ἐκείνου εἰς ἑαυτὸν δεικνύων. Κόκκινος ἐκεῖνος ὅλος· σὺ δὲ δὲν ἐρυθρίασας κἄν; ὀφθαλμοὶ σχεδὸν αἱματωμένοι· οἱ δὲ σοί, εἰπέ μοι, γαλήνην βλέπουσι; φωνὴ τραχεῖα, ἡ δὲ σὴ ἠπία;

Οὐδὲ ἡ ἐν ταῖς ἐρημίαις ἠχὼ οὕτως ἀνεκλάσθη ἀκεραία πρὸς τὸν λαλήσαντα καθὼς αἱ ὕβρεις πρὸς τὸν λοίδορον ἐπιστρέφουσι πάλιν· Μᾶλλον δὲ ὁ μὲν ἦχος ὁ αὐτὸς ἀπεδόθη· ἡ δὲ λοιδορία μετὰ προσθήκης ἐπιστρέφει. Διότι, ὁπόσα λέγει ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἄλλου ὁπόταν ἐξυβρίζωνται! ὁ μὲν καλεῖ τὸν ἄλλον ἀφανῆ καὶ ἐξ ἀφανῶν· ὁ δὲ ἀπεκάλεσε γονέων δούλων υἱόν· ὁ ἄλλος πάλιν τὸν ἕτερον, πένητα· ἐκεῖνος δὲ περιπλανώμενον· οὗτος ἀμαθῆ, ἐκεῖνος μανιώδη· ἕως ὅτου εἰς αὐτοὺς αἱ ὕβρεις ὡς τοξεύματα, λείψωσι μόναι των. Ἔπειτα, ἀφ' οὗ πᾶσαν λοιδορίαν διὰ τῆς γλώσσης ἐκσφενδονίσωσιν, οὕτω τέλος πρὸς τὴν διὰ τῶν ἔργων ἄμυναν προβαίνουσι. Καθότι θυμὸς μὲν ἐπιφέρει μάχην, πάλη δὲ γεννᾷ λοιδορίας, αἱ δὲ λοιδορίαι κτυπήματα, αἱ δὲ πληγαὶ τραύματα, ἐκ δὲ τραυμάτων πολλάκις προέρχονται θάνατοι.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τὸ κακὸν ἂς ἐμποδίσωμεν, τὴν ὀργὴν διὰ παντὸς μέσου ἐκ τῶν ψυχῶν ἐκβαλόντες. Διότι οὕτω δυνατὸν

νὰ κατορθώσωμεν τὰ πλεῖστα τῶν κακῶν, ὡς ρίζαν τινὰ καὶ ἀρχὴν ὁμοῦ μὲ τὸ πάθος τοῦτο τῆς ὀργῆς νὰ ἀποκόψωμεν. Ἐλοιδόρησε ; σὺ δὲ εὐλόγησον· ἐκτύπησε; σὺ δὲ ὑπόμεινον· ἐξουδενεῖ καὶ μηδὲν σὲ νομίζει ; σὺ δὲ ἔννοιαν λάβε ἑαυτοῦ, ὅτι ἐκ γῆς ἔχεις συντεθῇ, καὶ εἰς γῆν πάλιν θ' ἀναλυθῇς· διότι ὁ προκαταλαβὼν ἑαυτὸν διὰ τούτων τῶν λόγων, πᾶσαν ἀτιμίαν μικροτέραν θὰ εὕρῃ τῆς ἀληθείας. Κατ' αὐτὸν βεβαίως τὸν τρόπον καὶ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀδύνατον θέλεις κατασκευάσῃ τὴν ὑπεράσπισιν, ἄτρωτον ἑαυτὸν ἀπὸ τὰς λοιδορίας δεικνύων, καὶ εἰς ἑαυτὸν μέγαν θὰ προξενήσῃς τῆς ὑπομονῆς τὸν στέφανον, τὴν μανίαν τοῦ ἄλλου καθιστῶν ἀφορμὴν ἰδίας σοῦ φιλοσοφίας· ὥστε ἂν εἰς ἐμὲ πείθησαι, θέλεις ἐπιπροσθέσῃ ἀκόμη πολλὰς ὕβρεις. Ἀφανῆ σὲ εἶπε, καὶ ἄδοξον καὶ τιποτένιον ἀπὸ τίποτε ; σὺ δὲ εἰπὲ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτόν. Δὲν εἶσαι σεβαστότερος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ, ὅστις ἑαυτὸν οὕτω ἐπωνόμαζεν. « Ἀμαθῆ καὶ πτωχὸν καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξιον ;» σὺ δὲ σκώληκα ἑαυτὸν κάλεσον, καὶ ὅτι ἀπὸ κοπρίας κατάγεσαι, τὰ τοῦ Δαυὶδ λέγων λόγια («ἐγὼ εἰμὶ σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ» ψαλ. κβ΄ 6). Εἰς ταῦτα πρόσθες καὶ τὸ τοῦ Μωϋσέως καλόν. Ἐκεῖνος ὑπ' Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ λοιδορηθεὶς (ὅτι ἔλαβε γυναῖκα Αἰθιόπισσαν), δὲν κατηράσθη αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ προσηύχετο ὑπὲρ αὐτῶν. Τίνων θέλεις μαθητὴς νὰ εἶσαι μᾶλλον, τῶν θεοφιλῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, ἢ τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς πονηρίας πεπληρωμένων ;

Ὅταν ἐντός σου κινηθῇ ὁ τῆς λοιδορίας πειρασμὸς (ἢ σοὶ ἐπέλθῃ ἡ ἰδέα τῆς λοιδορίας), νόμιζε ὅτι ὁ ἴδιος δικάζεις ἑαυτόν· ποῖον ἐκ τῶν δύο, διὰ τῆς μακροθυμίας προσχωρεῖς εἰς τὸν Θεόν, ἢ διὰ τῆς ὀργῆς ἀποτρέχεις πρὸς τὸν ἐχθρόν σου διάβολον ; Δὸς καιρὸν εἰς τοὺς λογισμούς σου ἵνα ἐκλέξωσι τὴν ἀγαθὴν μερίδα. Διότι οὕτω ἢ θὰ ὠφελήσῃς κατά τι καὶ ἐκεῖνον διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς πραότητος, ἢ δυσκολώτερον θὰ ὑπερασπίσῃς ἑαυτὸν διὰ

τῆς ὑπερηφανείας. Καθότι τί δύναται νὰ ὑπάρξῃ λυπηρότερον εἰς τὸν ἐχθρόν, ἢ ὅταν οὗτος ἴδῃ τὸν ὑβριζόμενον ἐχθρόν του ἀνώτερον ὕβρεων; Μὴ καταβάλῃς ποτὲ τὴν γνώμην σου, μηδὲ νὰ ὑπομείνῃς ποτὲ τὸ νὰ γίνῃς εἰς τοῦτο καταληπτὸς ὑπὸ τῶν ὑβριζόντων. Ἄφες αὐτὸν ἄπρακτα νὰ σοῦ γαυγίζῃ. Ἀφ' ἑαυτοῦ ἂς διαρραγῇ, καθὼς βεβαίως ὁ τύπτων τὸν μὴ πονοῦντα (ἢ τὸν μὴ αἰσθανόμενον πόνον), ἑαυτὸν τιμωρεῖ· (διότι οὔτε τὸν ἐχθρὸν κατέβαλεν, καὶ τὸν θυμὸν δὲν κατέπαυσεν). Οὕτως ὁ τὸν ἀλοιδόρητον ὑβρίζων, παρηγορίαν τοῦ πάθους νὰ εὕρῃ δὲν δύναται τοὐναντίον μάλιστα, ὅ,τι προεῖπον, καὶ διαρρηγνύεται ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ τούτου. Διότι εὐθὺς ἂς ἴδωμεν πῶς ἕκαστος ἐξ ἡμῶν τῶν δύο ἀντιπάλων ὑπὸ τῶν παρόντων ἐπονομάζεται· ὁ μὲν λοίδορος, σὺ δὲ μεγαλόψυχος. Ὁ μὲν θυμώδης καὶ φοβερός· σὺ δὲ μακρόθυμος καὶ πρᾷος. Ὁ μὲν θέλει μετανοήσῃ δι' ὅσα ὑβριστικὰ ἐλάλησε, σὺ δὲ οὐδέποτε θέλεις μεταμεληθῇ διὰ τὴν ἀρετήν σου. Τί δὲ ὠφελοῦσιν εἰς ταῦτα οἱ πολλοὶ λόγοι; . . . εἰς τοῦτον μὲν ἀπέκλεισε τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἡ λοιδορία· «διότι λοίδοροι βασιλείαν Θεοῦ δὲν θὰ κληρονομήσωσιν»· εἰς σὲ δὲ ἡτοίμασε τὴν βασιλείαν ἡ σιωπή». Διότι λέγει ὅτι ὁ «ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος θέλει σωθῇ» (Ματθ. κδ'. 13).

Ὑπερασπίζων δὲ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἴσα ἀνταποδίδων εἰς τὸν λοίδορον, τί θέλεις ἀπολογηθῇ; ὅτι σὲ ἠρέθισεν, ὡς ἀρχίσας τὰς ὕβρεις αὐτὸς πρῶτος; καὶ ποίας συγχωρήσεως τοῦτο εἶναι ἄξιον; διότι οὐδὲ ὁ πόρνος ἀποδίδων τὴν πρὸς τοῦτο αἰτίαν εἰς τὴν πονηρὰν γυναῖκα, ἥτις αὐτὸν διηρέθισε πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, ἀξιοῦται μικροτέρας κατακρίσεως. Οὔτε δὲ στέφανοι δίδονται χωρὶς ἀνταγωνιστῶν· οὔτε πτώματα χωρὶς ἀντιπάλων. Ἄκουε τοῦ Δαυΐδ, ὅστις λέγει· «Ὁπόταν ἔστη ὁ ἁμαρτωλὸς ἐναντίον μου, οὐδὲ ὠργίσθην, οὐδὲ ὑπερήσπισα ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην καὶ ἐσίγησα ἕνεκα τῶν (ἀγαθῶν τῆς σιγῆς)». Σὺ δὲ παροργίσθησαι μὲν διὰ τὴν ἐναντίον σου λοιδορίαν, ὡς οὖσαν φαύλην, μιμεῖσαι

δὲ αὐτὴν ὡς ἀγαθὸν πρᾶγμα (κατὰ τοῦ ἄλλου). Ἰδοὺ ἑπομένως ὅτι ἔπαθες ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατηγορεῖς εἰς τὸν ἄλλον. Ἢ μήπως τὸ μὲν κακὸν τοῦ ἄλλου παρατηρεῖς, τὸ δὲ ἰδικόν σου αἰσχρὸν τοιοῦτον οὐδαμοῦ θέτεις; Εἶναι πονηρόν τι ἡ ὕβρις; φεῦγε τὴν μίμησιν αὐτοῦ· διότι δὲν εἶναι βεβαίως πρέπον ν' ἀρχίσῃ τις πρῶτον τοῦτο, ἀφ' οὗ δύνασαι νὰ παραιτηθῇς αὐτοῦ ταχύτερον. Δικαιότερον μὲν λοιπὸν εἶναι, καθὼς ἑαυτὸν πείθω, καὶ νὰ ἐπιτείνῃς ἐναντίον σου τὴν θείαν ἀγανάκτησιν, διότι ὁ μὲν λοίδορος δὲν εἶχε τὸ ὑπόδειγμα, ὅπερ αὐτὸν σωφρονίζει, σὺ δέ, βλέπων ν' ἀσχημονῇ ὁ ὀργιζόμενος, δὲν ἐφύλαξας ἑαυτὸν ἀπὸ τὴν ἐκείνου ὁμοίωσιν, ἀλλ' ἀγανακτεῖς καὶ δυσαρεστεῖσαι καὶ ἀντοργίζεσαι κατ' ἐκείνου· καὶ σοὶ γίνεται οὕτω τὸ πάθος ἀπολογία τοῦ προλαβόντος ὀργίλου. Διὰ τούτων δ' ἑπομένως, τὰ ὁποῖα πράττεις, καὶ ἐκεῖνον ἀπαλάττεις τῆς κατηγορίας, καὶ ἑαυτὸν κατακρίνεις. Διότι ἐὰν εἶναί τι πονηρὸν ὁ θυμός, διατὶ δὲν ἀπεμάκρυνας ἐξ ἑαυτοῦ τὸ κακόν; ἐὰν δὲ εἶναι ἄξιον συγχωρήσεως, διατὶ δυσανασχετεῖς κατὰ τοῦ θυμουμένου; Ὥστε ἐὰν δεύτερος ἦλθες πρὸς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ κακοῦ, οὐδέν σε τοῦτο θέλει ὠφελήσῃ. Καθότι οὐδὲ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοὺς στεφανηφόρους, οὐχὶ ὁ ἀρχίσας πρῶτος τὰ παλαίσματα, ἀλλ' ὁ ὑπερτερῶν στεφανοῦται. Καὶ κατηγορεῖται λοιπόν, οὐχ μόνον ὁ ἀρχὴν ποιήσας τῆς βίας, ἀλλὰ καὶ ὁ πονηρὸν ὁδηγὸν ἀκολουθήσας κατόπιν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν.

Ἐὰν πένητα σὲ προσφωνήσῃ, ἐὰν μὲν λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀποδέχθητι αὐτήν, ἐὰν δὲ ψεύδηται, τί πρὸς σὲ ἔχει νὰ κάμῃ ὁ λόγος οὗτος; μήτε ἕνεκεν τῶν ἐπαίνων τῶν ὑπὲρ τὴν ἀλήθειαν νὰ χαυνωθῇς ποτέ· μήτε νὰ ἐξαγριωθῇς ἕνεκεν ὕβρεων, αἵτινες οὐδόλως σοῦ ἅπτονται. Δὲν βλέπεις τὰ τοξεύματα· πῶς ἐπὶ μὲν τῶν στερεῶν καὶ ἐναντίων κτυπώμενα φύσει διολισθαίνουσιν ἀβλαβῶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἁπαλῶν σωμάτων καὶ τῶν ὑποχωρούντων, ὅτι εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ὑποκύπτουσι; τοιοῦτόν τι νόμιζε ὅτι εἶνε καὶ τὸ τῆς λοιδορίας κακόν. Ὁ μὲν ἐναντιούμενος εἰς τὸν

θυμὸν τοῦ ἄλλου, εἰς ἑαυτὸν δέχεται τὴν ὕβριν· ὁ δ' ἐνδίδων εἰς αὐτὸν καὶ ὑποχωρῶν, διὰ τῆς ἀπαλότητος τοῦ τρόπου του τὴν ἐναντίον του φερομένην πονηρίαν τῆς ὕβρεως διέλυσε. Πρὸς τί δὲ σὲ ταράσσει ἡ προσωνυμία τοῦ πένητος ; ἐνθυμήθητι τῆς ἑαυτοῦ φύσεως (ἤτοι τῆς φυσικῆς σου καταστάσεως)· ὅτι δηλ. γυμνὸς εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθες, γυμνὸς καὶ θ' ἁπέλθῃς. Τί δὲ εἶναι πενιχρότερον τοῦ γυμνοῦ ; τίποτε δὲν ἤκουσας φοβερὸν μὲ τοῦτο, ἐὰν δὲν ἐξοικειώσῃς ἑαυτὸν μὲ τὰς τοιαύτας λέξεις. Τίς ποτὲ ὡδηγήθη διὰ πτωχείαν εἰς δεσμωτήριον ; δὲν εἶναι δὲ ἡ πενία ἐπονείδιστον πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ νὰ μὴ ὑπομένῃ τις εὐμενῶς τὴν πενίαν. Ἐνθυμήθητι τὸν Δεσπότην Κύριον· ὅτι πλούσιος ὤν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς. Ἐὰν ἄφρονά σε καὶ ἀμαθῆ προσονομάσῃ, ὑπενθυμήθητι τὰς Ἰουδαϊκὰς ὕβρεις πρὸς τὸν Κύριον, διὰ τῶν ὁποίων τὴν ἀληθινὴν σοφίαν ἐλοιδόρησαν. «Σαμαρείτης εἶσαι, καὶ δαιμόνιον ἔχεις» (Ἰωάν. η'. 48). Ἐὰν μὲν λοιπὸν ὀργισθῇς, ἐβεβαίωσας τὰς ὕβρεις. Τί βεβαίως τῆς ὀργῆς ἀφρονέστερον ; ἐὰν δὲ μείνῃς ἄνευ ὀργῆς ἠσχυνας τὸν ὑβρίσαντά σε, ἐπιδείξας ἐμπράκτως τὴν σωφροσύνην σου. Ἐρραπίσθης ; ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος βεβαίως τοῦτο ἔπαθε· ἐνεπτύσθης ; ἀλλὰ καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν· ὅστις «δὲν ἀπέστρεψε ποσῶς τὸ πρόσωπον ἀπ' αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων»· (Ἡσαΐας γ'. 6)· ἐσυκοφαντήθης ; καὶ ὁ δίκαιος Κριτὴς βεβαίως τοῦτο ἔπαθε· σοῦ διέρρηξαν τὸν μικρὸν χιτῶνα ; ἐξέδυσαν καὶ τὸν Κύριόν μας, καὶ διεμοιράσθησαν μεταξύ των οἱ στρατιῶται τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ. (Ψαλ. κβ'. 18). Ἀκόμη δὲ δὲν κατεκρίθης ἀκόμη δὲν ἐσταυρώθης. Πολλὰ σοῦ λείπουσι διὰ νὰ φθάσῃς αὐτὸν κατὰ τὴν μίμησιν. Ἑκάστη ἐκ τῶν βασάνων τούτων ἂς ὑποτρέχῃ τὴν διάνοιάν σου, καὶ οὕτω ἂς κατευνάζῃ τὴν ὁρμὴν πρὸς θυμόν. Διότι αἱ τοιαῦται προπαρασκευαὶ καὶ διαθέσεις τῆς ψυχῆς, οἱονεὶ ὡς πηδήματά τινα ἀφαιροῦσαι τῆς καρδίας τοὺς ταχεῖς παλμούς, εἰς εὐστάθειαν καὶ ἡσυχίαν τοὺς λογι-

Ὁ ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΜΙΛΑΝΟΥ

σμοὺς ἐπαναφέρουσι. Καὶ τοῦτο ἑπομένως εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυῒδ λεγόμενον «ὅτι ἡτοιμάσθην καὶ δὲν ἐταράχθην» (Ψαλ. ρι΄. 60).

Πρέπει λοιπὸν τὸ μανιακὸν καὶ τεταραγμέναν κίνημα τῆς ψυχῆς νὰ καταστέλλωμεν ὑπὸ τῆς ἐνθυμήσεως τῶν παραδειγμάτων τῶν μακαρίων ἀνδρῶν. Πῶς λ. χ. ὁ μέγας Δαυῒδ ἐδέχετο πραέως τὰς διανοητικὰς μέθας τοῦ Σεμεΐ; δὲν ἔδιδε καιρὸν εἰς τὴν ὀργὴν νὰ κινηθῇ πρὸς βίαν, πρὸς τὸν Θεὸν μεταφέρων τὸν νοῦν, ὅτι Κύριος εἶπε, (λέγει), εἰς τὸν Σεμεΐ νὰ καταρᾶται τὸν Δαυῒδ. Ὅθεν ἀκούων· «αἱμάτων ἀνήρ, καὶ ἀνὴρ παράνομος», δὲν ὠργίζετο κατ' ἐκείνου, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐταπείνωνε, καθότι ἀναλόγως τῆς ἀξίας αὐτοῦ ἡ ὕβρις ἀπήντα. Δύο λοιπὸν πράγματα ἀπομάκρυνε ἑαυτοῦ ταῦτα· μήτε ἑαυτὸν μεγάλων τιμῶν νὰ κρίνῃς ἄξιον, μήτε ἐκ τῶν ἀνθρώπων τινὰ νὰ νομίσῃς πάρα πολὺ ὅτι σοῦ ἠλάττωσε τὴν ἀξίαν. Καθότι οὕτω, οὐδέποτε ὁ θυμός, κατὰ τὰς ἐναντίον σου προσβολὰς τοῦ ἄλλου, θέλει ἐξεγερθῇ. Φοβερὸν μὲν ὁ εὐεργετηθεὶς καὶ ὁ ὑπόχρεως εἰς μεγίστας χάριτας, ἐκτὸς τῆς ἀγνωμοσύνης, ν' ἀρχίσῃ τὰς ὕβρεις καὶ ἀτιμίας κατὰ τοῦ εὐεργέτου του. Φοβερὸν ἀληθῶς, ἀλλ' εἰς τὸν πράττοντα ταῦτα μεγαλήτερον εἶναι τὸ κακόν, ἢ εἰς τὸν πάσχοντα. Ἐκεῖνος ἂς ὑβρίζῃ· σὺ δὲ μὴ ὕβριζε αὐτὸν εἰς ἀνταπόδοσιν, ἀλλ' ἀνέχου. Γυμνάσιον καὶ ἄσκησις πρὸς φιλοσοφίαν ἂς σοὶ εἶναι τὰ λόγια ταῦτα. Ἐὰν δὲν καταβληθῇς ἐκ τούτων, ἀπλήγωτος εἶσαι, ἐὰν δὲ καὶ πάθῃς τι κατὰ τὴν ψυχήν, εἰς ἑαυτὸν ἔχε τὴν λύπην. Ἐντός μου δέ, λέγει, ἐταράχθη ἡ καρδία μου, τοὐτέστι δὲν διεδόθη πρὸς τὰ ἐκτὸς τὸ πάθος, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ὡς κῦμα ἐντὸς τοῦ λιμένος θρανσθὲν κατέπαυσε. Καθησύχασον παρακαλῶ, τὴν καρδίαν σου τοῦ νὰ ταράσσηται καὶ ν' ἀγριοῦται. Ἂς καταστέλλωνται τὰ πάθη μόλις παρουσιασθῇ ὁ λόγος ἢ τὸ λογικόν· καθὼς βεβαίως τὰ ἄτακτα παιδία, ὁπόταν ἐμφανισθῇ ἀνὴρ σεβάσμιος.

Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς

βλάβην ; Ἐὰν πείσωμεν τὸν θυμὸν νὰ μὴ προλαμβάνῃ τοὺς λογισμοὺς, ἀλλὰ νὰ φροντίζωμεν μᾶλλον, ὅπως οὗτος μὴ προτρέχῃ τῆς σκέψεως ποτέ· ἂς κρατῶμεν δὲ αὐτὸν ὡς τινα ἵππον ὑπεζευγμένον εἰς ἡμᾶς, καὶ τρόπον τινὰ ὡς διά τινος χαλινοῦ, τοῦ λόγου τ. ἔ., ὑποτεταγμένον, εἰς οὐδὲν μέρος ἐκτροχιαζόμενον ἐκ τῆς ἰδίας κανονικῆς τάξεως, ὁδηγούμενον δὲ ὑπὸ τοῦ λόγου εἰς ὅ,τι τυχόν ποτε καθοδηγηθῇ. Εἶναι δὲ ἱκανὸν νὰ ὑποταχθῇ εἰς πολλὰ ἐκ τῶν τῆς ἀρετῆς ἔργων τὸ ἡμέτερον τῆς ψυχῆς θυμοειδές, ὅταν, ὡς τις στρατιώτης πλησίον τοῦ στρατηγοῦ τὰ ὅπλα θέσας, προθύμως εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ τῆς βοηθείας παρέχῃ, καὶ σύμφωνος εἶναι πρὸς τὴν λογικὴν σκέψιν κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Διότι νεῦρόν τι, τρόπον τινὰ, τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ θυμός, δύναμιν εἰς αὐτὴν πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἀντίστασιν παρέχων. Καθότι ἂν ποτε παραλάβῃ αὐτὴν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς παραλυθεῖσαν, τρόπον τινὰ ὡς διὰ βαφῆς σιδήρου ἐξασθενήσας, αὐστηρὰν αὐτὴν καὶ γενναίαν ἐκ μεμαλακισμένης λίαν καὶ παραλελυμένης καθιστᾷ. Διότι οὐδόλως δυνατὸν εἶναι, ἂν δὲν ὀργισθῇ κατὰ τοῦ πονηροῦ, νὰ μισήσῃς αὐτὸν (τὸν θυμόν), ὅσον εἶναι ἄξιον. Πρέπον βεβαίως, νομίζω, τὴν αὐτὴν φροντίδα νὰ ἔχῃ τις περὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἀρετῆς, ὅσην καὶ περὶ τὸ μῖσος τῆς ἁμαρτίας, πρὸς τὸ ὁποῖον πρὸ πάντων χρήσιμος εἶναι ὁ θυμὸς (κατὰ τῆς ἁμαρτίας δηλ.). Ὁπόταν δὲ, ὡς κύων τις πρὸς ποιμένα, οὕτως ὁ θυμὸς τὸν λογισμὸν παρακολουθῶν, πρᾷος μένῃ καὶ εὐμεταχείριστος εἰς τοὺς ὠφελοῦντας αὐτόν, καὶ εὐμετάβλητος εἰς τὸν λογισμόν· πρὸς μὲν τὴν ξένην, καὶ φωνὴν καὶ ὄψιν ἐξαγριούμενος, (κἂν πρόκειται νὰ λάβῃ περίθαλψιν·) ὅταν δὲ ὁ συνήθης αὐτοῦ κύριος καὶ φίλος φωνήσῃ, ὑποτασσόμενος καὶ ὑπακούων. Αὕτη δὲ ἀρίστη εἶναι καὶ κανονικὴ εἰς τὸ φρόνιμον τῆς ψυχῆς μέρος, παρὰ τοῦ θυμοειδοῦς ἡ συνεργία, ἤτοι τοῦτο εἶναι φρονήσεως παραίτιον, τὸ νὰ συνεργάζηται μετὰ τῆς ψυχῆς ὁ θυμὸς πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Διότι ὁ τοιοῦτος θυμὸς ἀλλάλακτος θὰ εἶναι εἰς τοὺς

ἐπιβούλους, καὶ ἄσπονδος προσέτι· οὐδέποτε δεχόμενος τὴν πρὸς τὸ βλάπτον φιλίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐπίβουλον εὐχαρίστησιν, ὡς τινα λύκον, γαυγίζων πάντοτε καὶ κατασπαράσσων. Τοιοῦτον μὲν βεβαίως τὸ ἀπὸ θυμοῦ ὠφέλιμον εἰς τοὺς γιγνώσκοντας νὰ μεταχειρίζωνται αὐτόν.

Ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἑκάστη, κατὰ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως, ἢ κακόν, ἢ ἀγαθὸν εἰς τὸν ἔχοντα αὐτὴν γίνεται. Παραδείγματος χάριν εἰς τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς, ὁ μὲν εἰς ἀπόλαυσιν σαρκὸς καὶ τῶν ἀκαθάρτων ἡδονῶν μεταχειρισθεὶς αὐτό, βδελυκτὸς καὶ ἀκόλαστος εἶναι· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ στρέψας αὐτό, καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἄφεσιν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, ζηλωτὸς καὶ μακάριος. Πάλιν καὶ τὸν λογισμόν, ὁ μὲν καλῶς μεταχειριζόμενος αὐτόν, φρόνιμος εἶναι καὶ συνετός· ὁ δὲ ἐξασκήσας τὸν νοῦν πρὸς βλάβην τοῦ πλησίον, κακεντρεχὴς εἶναι καὶ κακοῦργος.

Μὴ λοιπὸν τὰ πρὸς σωτηρίαν πρὸς ἡμᾶς δεδομένα παρὰ τοῦ κτίστου, ἀφορμὴν εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτίας καταστήσωμεν. Οὕτω βεβαίως καὶ ὁ θυμός, ὅτε πρέπει καὶ ὡς πρέπει κινούμενος, ἀνδρείαν προξενεῖ, καὶ ὑπομονὴν καὶ ἐγκράτειαν· ἐναντίον δὲ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐνεργῶν, μανία καθίσταται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς καὶ ὁ ψαλμὸς συμβουλεύει. «Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε». Καὶ ὁ Κύριος, εἰς μὲν τὸν ὀργιζόμενον ἄνευ λόγου, τὴν κρίσιν προβάλλει», εἰς περίστασιν δὲ ὁπότε πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τις τὴν ὀργήν, ὡς ἐν εἴδει φαρμάκου αὐτήν, «δὲν παραιτεῖται τοῦ ν' ἀποδέχηται αὐτήν». Διότι τὸ ῥητὸν ὅτι «ἔχθραν θὰ θέσω ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ τοῦ ὄφεως»· καὶ τὸ «ἐχθραίνετε τοῖς Μαδιηναίοις» ταῦτα εἶναι διδασκαλία τοῦ νὰ μετοχειρίζηταί τις τὸν θυμὸν ὡς τι ὅπλον. Διὰ τοῦτο ὁ Μωϋσῆς ὁ πάντων τῶν ἀνθρώπων πραότατος, ἐκδικῶν τὴν εἰδωλολατρείαν, τὰς τῶν Λευϊτῶν χεῖρας πρὸς τὸν φόνον τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἐξώπλισεν (Ἐξόδ. λβ'. Ι. 30). «Ἂς θέσῃ, λέγει, ἕκαστος τὴν ῥομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, καὶ

διέλθετε ἀπὸ πύλης εἰς πύλην, καὶ ἐπιστρέψατε διὰ τῆς παρεμβολῆς· καὶ ἐφόνευσεν ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ». Καὶ μετ' ὀλίγα· καὶ εἶπε, λέγει, ὁ Μωϋσῆς· ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν σήμερον χάριν τοῦ Κυρίου, ἕκαστος ἐναντίον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅπως δοθῇ πρὸς ὑμᾶς εὐλογία. Τί δὲ τὸν Φινεὲς ἐδικαίωσεν; οὐχ' ἡ δικαία ὀργὴ κατὰ τῶν πορνευσάντων; οὗτος πάρα πολὺ ἐπιεικὴς ὢν καὶ πρᾶος, ἐπειδὴ εἶδε τὴν πορνείαν τοῦ Ζαμβρὶ καὶ τῆς Μαδιανίτιδος ἀναφανδὸν καὶ ἄνευ ἐντροπῆς τινος γενομένην, καὶ χωρὶς νὰ συγκαλύψωσι ποσῶς τὴν ἄσχημον θέαν τῆς αἰσχύνης αὐτῶν, μὴ ὑπομένων ταῦτα, εἰς τὸ πρέπον τότε μετεχειρίσθη τὸν θυμόν, διὰ μέσου ἀμφοτέρων ἐκείνων διαπεράσας τὸ ξῖφός του. Σαμουὴλ δέ, τὸν Ἀγὰγ τὸν βασιλέα τοῦ Ἀμαλήκ, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ἐναντίον τοῦ θείου προστάγματος περισωθέντα, οὐχὶ ὑπὸ δικαίας ὀργῆς καταληφθεὶς καὶ εἰς τὸ μέσον ὁδηγήσας ἐφόνευσεν; Οὕτω γίνεται πολλάκις ὁ θυμὸς ἀγαθῶν πράξεων ὑπηρέτης. Ἠλίας δὲ ὁ ζηλωτής, πεντήκοντα καὶ τετρακοσίους ἄνδρας ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης, καὶ τετρακοσίους ἄνδρας ἱερεῖς τῶν ἀλσῶν, ἐσθίοντας τράπεζαν Ἰεζάβελ, διὰ λελογισμένου θυμοῦ καὶ σώφρονος, εἰς ὄφελος παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐθανάτωσε. Σὺ δὲ ὀργίζεσαι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἀναιτίως. Διότι πῶς οὐχὶ ἄνευ αἰτίας, ἀφ' οὗ ἄλλος εἶναι ὁ ἐνεργῶν, καὶ κατ' ἄλλου σὺ ὀργίζεσαι; καὶ κάμνεις τὸ τῶν κυνῶν· οἵτινες τοὺς λίθους δάκνουσι, μὴ ἐγγίζοντες ποσῶς τὸν ῥίπτοντα αὐτούς· ὁ κινούμενος πρὸς ὀργὴν ἐλεεινὸς εἶναι, ὁ δὲ ὀργιζόμενος, μισητός. Ἐκεῖ τὸν θυμὸν μετάθες, ἐπὶ τὸν ἀνθρωποκτόνον διάβολον, τὸν τοῦ ψεύδους πατέρα, τὸν ἐργάτην τῆς ἁμαρτίας· διὰ δὲ τὸν ἀδελφόν σου ἔχε συμπάθειαν. Ὅτι, ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἁμαρτίαν ὁ ὀργιζόμενος ἀναιτίως, μετὰ τοῦ διαβόλου θέλει παραδοθῇ εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ.

Καθὼς δὲ τὰ ὀνόματα διάφορα τοῦ θ υ μ ο ῦ καὶ τῆς ὀ ρ γ ῆ ς, οὕτω καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν δηλούμενα, πάρα πολὺ μεταξύ των δια-

φέρουσι. Διότι θυμὸς μὲν εἶναι, ἔξαψίς τις τρόπον τινὰ καὶ ἀναθυμίασις ὀξεῖα τοῦ πάθους· ὀργὴ δέ, ἐπίμονος λύπη καὶ ὁρμὴ διαρκής, πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν ἀδικησάντων τινά, τρόπον τινὰ ὡς νὰ ὀργᾷ ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν ἑαυτῆς ὑπεράσπισιν. Χρεία λοιπὸν νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι κατὰ τὰς δύο αὐτὰς διαθέσεις οἱ ἄνθρωποι ἁμαρτάνουσιν· ἢ μετὰ μανίας καὶ ἀφροσύνης κατὰ τῶν ὀργισάντων αὐτοὺς κινούμενοι, ἢ μετὰ δολιότητος καὶ ἐπιβουλῆς τοὺς λυπήσαντας αὐτοὺς ἐνεδρεύοντες· ἄτινα ἀπ' ἀμφότερα τὰ κακὰ ταῦτα δέον νὰ φυλαττώμεθα ἡμεῖς.

Πῶς δέ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ κινῆται τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ πρὸς ὅσα δὲν πρέπει; πῶς; ἐὰν ἤθελες διδαχθῇ, λέγει ὁ Βασίλειος, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ὁποίαν ὁ Κύριος καὶ διὰ λόγου διέταξε καὶ δι' ἔργου ὑπέδειξεν· ἄλλοτε μὲν λέγων· «ὁ θέλων μεταξὺ ὑμῶν νὰ εἶναι πρῶτος, ἂς εἶναι ὁ πάντων τελευταῖος». Ἄλλοτε δὲ μετὰ πραότητος καὶ χωρὶς νὰ κινηθῇ ἀνεχόμενος τὸν τύπτοντα αὐτόν. Διότι ὁ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ποιητὴς καὶ δεσπότης, ὁ παρὰ πάσης τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως προσκυνούμενος, ὁ παράγων τὰ σύμπαντα διὰ τοῦ λόγου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐχὶ ζῶντα ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Ἅδην, τῆς γῆς κάτωτωθεν ἀνοιγείσης εἰς τὸν δυσεβῆ δοῦλον τοῦ Καϊάφα, ἀλλὰ νουθετεῖ καὶ διδάσκει αὐτόν, (εἰ καὶ ἐῤῥαπίσθη ὁ Κύριος), διὰ τῶν ἑξῆς· «ἐὰν κακῶς ὡμίλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, ἐὰν δὲ καλῶς, διατὶ μὲ δέρεις;» (Ἰωάν. ιη΄. 23). Διότι ἐὰν συνειθίσῃς νὰ εἶσαι ὁ πάντων τελευταῖος, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, πότε θ' ἀγανακτήσῃς ὡς παρὰ τὴν ἀξίαν σου καθιβριζόμενος;

Ὅταν σε παιδίον νήπιον ἐμπαίξῃ, θεώρησον τοὺς ἐμπαιγμοὺς τούτους ἀφορμὴν πρὸς γέλωτα· καὶ ὅταν τις ἕνεκα παραφροσύνης ἐκστὰς κατὰ τὴν διάνοιαν λέγῃ λόγους ἀτιμίας, ἐλεεινὸν νόμιζε τοῦτον μᾶλλον ἢ ἄξιον μίσους. Οὐχὶ βεβαίως φυσικὸν εἶναι τὰ λόγια νὰ προξενῶσι τὰς λύπας, ἀλλ' ἡ κατὰ τοῦ ὑβρίσαντος ἡμᾶς ὑπερηφάνεια, καὶ ἡ ἑκάστου ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ φαντασία·

ὥστε ἐὰν ἀφαιρέσῃς ἐκ τῆς διανοίας σου ἓν ἕκαστον ἀπ' αὐτὰ χωριστά, ψίθυρός τις εἶναι τὰ λεγόμενα ἄλλως, εἰς μάτην ἠχῶν. Παῦσαι λοιπὸν ἀπὸ τὴν ὀργὴν καὶ ἄφησε τὸν θυμόν, ἵνα ἀποφύγῃς τὴν δοκιμασίαν τῆς ὀργῆς, «ἥτις ἀποκαλύπτεται ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων». (Ρωμ. α' 18). Διότι ἐὰν δυνηθῇς διὰ σώφρονος λογισμοῦ ἢ σκέψεως, τὴν πικρὰν ρίζαν τοῦ θυμοῦ ν' ἀποκόψῃς, πολλὰ τῶν παθῶν διὰ τοῦ τρόπου τούτου θέλεις καταργήσῃ συγχρόνως. Καθότι καὶ τὸ δόλιον, καὶ ὕποπτον, καὶ ἄπιστον, καὶ κακόηθες, καὶ ἐπίβουλον, καὶ θρασύ, καὶ πᾶν τὸ τῶν τοιούτων πονηρὸν πλῆθος, ταύτης τῆς κακίας εἶναι βλαστήματα.

Μὴ λοιπὸν ποτὲ ἐπεισάγωμεν εἰς ἑαυτοὺς τόσον μέγα κακόν· ἀρρωστίαν ψυχῆς, σκοτασμὸν τῶν λογισμῶν, ἀπὸ Θεοῦ ἀπομάκρυνσιν, ἄγνοιαν φιλίας, ἀρχὴν πολέμου, πλήρωμα δυστυχημάτων, δαίμονα πονηρὸν εἰς αὐτὰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν γεννώμενον· καὶ τρόπον τινὰ ὡς ἀναιδῆ τινα σύνοικον προκατέχοντα τὰ ἐντὸς ἡμῶν, καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τὴν εἴσοδον ἀποκλείοντα. Διότι ὅπου ἔχθραι, ἔρεις, θυμοί, ἐρέθειαι, φιλονεικίαι, τὰ ὁποῖα προξενοῦσιν εἰς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἀσιγήτους θορύβους, ἐκεῖ τὸ Πνεῦμα τῆς πραότητος δὲν ἀναπαύεται. Πεισθέντες δὲ εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ μακαρίου Παύλου, ἂς ἀφαιρέσωμεν ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν ὀργήν, καὶ θυμὸν καὶ κραυγὴν μετὰ πάσης κακίας, καὶ ἂς γενώμεθα πρὸς ἀλλήλους χρηστοὶ καὶ εὔσπλαγχνοι, ἀναμένοντες τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, ἥτις ἔχει προϋποσχεθῇ εἰς τοὺς πραεῖς· «Διότι μακάριοι οἱ πραεῖς, καθότι αὐτοὶ θέλουσι κληρονομήσῃ τὴν γῆν», (Ματθ. ε' 5), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, εἰς ὃν ἡ δόξα καὶ ἡ νίκη, μετὰ τοῦ ἀνάρχου αὐτοῦ Πατρός, καὶ τοῦ παναγίου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ αὐτοῦ Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁμιλία εἰς τὸ «Πρόσεχε σεαυτῷ».

Τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν ἔχει δώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ κτίσας ἡμᾶς Θεός, ἵνα τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν πρὸς ἀλλήλους φανερώνωμεν, καὶ διὰ τὸ ἐκ φύσεως κοινωνικὸν ἡμῶν, ἕκαστος εἰς τὸν πλησίον μεταδίδωμεν, τρόπον τινὰ ὡς ἔκ τινων ταμείων, τῶν τῆς καρδίας κρυπτῶν, ἐξωτερικεύοντες τὰς ἡμετέρας σκέψεις. Διότι ἐὰν μὲν μὲ γυμνὴν τὴν ψυχὴν ἐζῶμεν, εὐθὺς θὰ ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν συνθημάτων πρὸς ἀλλήλους νὰ συνεννοώμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ὑπὸ παραπετάσματος, τοῦ τῆς σαρκός, καλυπτομένη ἡ ἡμετέρα ψυχή, τὰς ἐννοίας ἐπινοεῖ, ἔχει ἀνάγκην λόγων καὶ ὀνομάτων ἵνα θημοσιεύῃ τὰ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς εὑρισκόμενα. Ὁπόταν λοιπὸν συμβῇ ὁ νοῦς ἡμῶν νὰ συλλάβῃ ἰδέαν σημαντικήν, ὡς διὰ πορθμείου τινὸς ὑπὸ τοῦ λόγου διαβιβάζων αὐτήν, διαπερᾷ τὸν ἀέρα, καὶ ἐκ τοῦ ὁμιλοῦντος μεταβαίνει πρὸς τὸν ἀκούοντα· καὶ ἂν μὲν εὕρῃ γαλήνην βαθεῖαν καὶ ἡσυχίαν, ὡς εἰς λιμένας εὐδίους καὶ ἀκινδύνους, εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν μανθανόντων ὁ λόγος ἐγκαθορμίζεται· ἐὰν δέ, ὡς ζάλη τις τραχεῖα, ὁ παρὰ τῶν ἀκροατῶν θόρυβος ἐναντίος πνεύσῃ, ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος διαλυθεὶς ναυαγεῖ.

Καταστήσατε λοιπὸν τὸν λόγον γαλήνιον διὰ τῆς σιωπῆς. Διότι ἴσως ποτὲ φανῇ τι χρήσιμον ὅτι εἶναι ἐκ τῶν λεγομένων. Δυσκόλως δὲ θηρεύεται ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, καθότι εὐκόλως δύναται, οὗτος νὰ ἐκφεύγῃ ἀπὸ τοὺς μὴ προσέχοντας αὐτόν, ἐπειδὴ οὕτω τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ᾠκονόμησεν αὐτόν, τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ περιωρισμένος καὶ σύντομος, ὥστε πολλὰ δι' ὀλίγων νὰ φανερώνῃ, καὶ ἕνεκα τῆς συντομίας εὔκολον νὰ εἶναι ὅπως κρατῇ τις αὐτὸν ἐν τῇ μνήμῃ. Διότι ἐκ φύσεως ἀρετὴ τοῦ λόγου εἶναι, μήτε δι' ἀσάφειας νὰ κρύπτῃ οὗτος τὰ θηλούμενα, μήτε περιττὸν νὰ εἶναι καὶ μάταιον τὸ ἄνευ λόγου διὰ τῶν πραγμάτων νὰ δηλώνῃ αὐτά. Ὁποῖος βεβαίως τέλος εἶναι καὶ ὁ πρὸ μικροῦ πρὸς ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ Μωϋσέως βιβλίων ἀνεγνωσμένος λόγος· τοῦ ὁποίου ἐνθυ-

μεῖσθε ἐξάπαντος, οἱ φιλόπονοι βεβαίως, ἐκτὸς ἐὰν ποτε διὰ συντομίαν παρέδραμε τὰς ἡμετέρας ἀκοάς. Ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτω: «Πρόσεχε σεαυτῷ, μήπως ποτὲ γένῃ λόγος κρυπτὸς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀνόμημα».

Εὔκολοι εἴμεθα πρὸς τὰς κατὰ διάνοιαν ἁμαρτίας οἱ ἄνθρωποι. Ὅθεν ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας ἡμῶν Θεός, γνωρίζων ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς ἁμαρτίας ἐν τῇ ὁρμῇ καὶ διαθέσει πληροῦται τῇ κατὰ προαίρεσιν, τὴν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τῆς καρδίας καθαρότητα, πρώτην εἰς ἡμᾶς διέταξε. Διότι εἰς ὅ,τι πρὸ πάντων εὐκόλως ἁμαρτάνομεν, τοῦτο ἔκρινε ἄξιον πλειοτέρας τηρήσεως καὶ φροντίδος. Καθότι ὅπως τὰ ἀσθενέστερα τῶν σωμάτων οἱ προνοητικώτεροι τῶν ἰατρῶν διὰ τῶν προφυλακτικῶν συμβουλῶν μακρόθεν ἀσφαλίζουσιν αὐτά, οὕτως ὁ κοινὸς κηδεμὼν καὶ ἀληθινὸς τῶν ψυχῶν ἰατρός, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ἡμῶν ὀλισθηρότερον πρὸς ἁμαρτίαν, τοῦτο δι' ἰσχυροτέρων προφυλάξεων προκατέλαβεν. Αἱ μὲν βεβαίως διὰ τοῦ σώματος πράξεις καὶ χρόνου ἔχουσιν ἀνάγκην, καὶ εὐκαιρίας καὶ κόπων, καὶ συμβοηθῶν, καὶ τῆς λοιπῆς χορηγείας. Αἱ δὲ τῆς διανοίας κινήσεις ἀχρόνως ἐνεργοῦνται· ἀκόπως ἐπιτελοῦνται, ἀπραγματεύτως συγκροτοῦνται· πάντα καιρὸν κατάλληλον ἔχουσι. Καὶ κάποτέ τις ἐκ τῶν σοβαρῶν καὶ τῶν καταβιβαζόντων τὰς ὀφρῦς ἕνεκεν σεμνότητος, ὄψιν σωφροσύνης ἔξωθεν παρουσιάζων, ἐν τῷ μέσῳ καθήμενος πολλάκις τῶν ἐπ' ἀρετῇ αὐτὸν μακαριζόντων, οὗτος περιτρέχει διὰ τῆς διανοίας πρὸς τὸν τῆς ἁμαρτίας τόπον, ἐν τῷ ἀφανεῖ τῆς καρδίας αὐτοῦ κινήματι. Εἶδε διὰ τῆς φαντασίας τὰ μελετώμενα, ἀνετύπωσέ τινα ὁμιλίαν ἄσχημον, καὶ ἐντελῶς ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας ἐργαστηρίῳ φανερὰν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἡδονὴν παραστήσας, ἀναπόδεικτον ἐντὸς τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσθη, ἄγνωστον εἰς ὅλους, ἕως ὅπου θέλῃ ἔλθῃ ὁ ἀποκαλύπτων τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώνων τὰς σκέψεις τῶν καρδιῶν. Φύλαξον λοιπὸν ἑαυτὸν μήπως συμβῇ ποτε νὰ γένῃ λόγος τις κρυπτὸς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀνό-

μημα. Διότι «ὁ ἐμβλέψας εἰς γυναῖκα διὰ νὰ ἐπιθυμήσῃ αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ». (Ματθ. ε' 28). Καθότι αἱ μὲν τοῦ σώματος πράξεις ὑπὸ πολλῶν ἐμποδίζονται, ὁ δὲ κατὰ προαίρεσιν ἁμαρτάνων διὰ τῆς ταχύτητος τῶν νοημάτων, συντετελεσμένην ἔχει τὴν ἁμαρτίαν. Ὅπου δὲ ὀξὺ εἶναι τὸ παράπτωμα, ταχεῖα ἔχει δοθῇ εἰς ἡμᾶς ἐκεῖ ἡ προφύλαξις. Διότι διαμαρτύρεται οὕτω. «Μηδέποτε ἂς καταστῇ λόγος κρυπτὸς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀνόμημα». Μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ ἡμετέρου θέματος ἂς ἀνατρέξωμεν. «Πρόσεχε λέγει, εἰς ἑαυτόν». Ἕκαστον τῶν ζώων παρὰ τοῦ τὰ πάντα δημιουργήσαντος Θεοῦ, ἀφ' ἑαυτοῦ ἔχει τὰς αἰτίας πρὸς τήρησιν τῆς ἰδίας αὐτοσυντηρήσεως. Καὶ δύνασαι νὰ εὕρῃς, ἐὰν καλῶς μάθῃς ἐρευνῶν μετ' ἐπιμελείας, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἀλόγων ζώων ἀδίδακτον ἔχουσι τὴν πρὸς τὸ βλάπτεσθαι ἀποστροφήν, καὶ διὰ φυσικῆς τινος πάλιν ὁρμῆς κινούμενα, ὅτι σπεύδουσι πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὠφελίμων εἰς αὐτά. Διὸ καὶ πρὸς ἡμᾶς, ὁ διδάσκων τὰ πρέποντα ἡμῖν Θεός, τὸ μέγα τοῦτο παράγγελμα ἔχει δώσῃ, ἵνα, τοῦθ' ὅπερ εἰς ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ζῷα ἐκ φύσεως ὑπάρχει, τοῦτο εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς βοηθείας τοῦ λογικοῦ προσγίνῃ· καὶ ὅ,τι βεβαίως κατορθοῦται ὑπὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἄνευ ἐπιτηρήσεώς τινος, τοῦτο παρ' ἡμῶν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς προσοχῆς, καὶ τῆς ἀδιαλείπτου τῶν λόγων ἐρεύνης καὶ μελέτης· ἵνα ὦμεν τηρηταὶ ἀκριβεῖς τῶν παρὰ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς δεδομένων εὐκαιριῶν· φεύγοντες μὲν τὴν ἁμαρτίαν, καθὼς τὰ ἄλογα ζῷα ἀποφεύγουσι τὰ δηλητήρια· ἐπιζητοῦντες δὲ τὴν δικαιοσύνην, καθὼς καὶ ἐκεῖνα ζητοῦσι τὸ τρόφιμον τῆς πόας. «Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν, ἵνα δυνατὸς εἶσαι νὰ διακρίνῃς τὸ βλαβερὸν ἀπὸ τὸ σωτήριον».

Ἐπειδὴ δὲ διπλοῦν εἶναι τὸ προσέχειν· τὸ μὲν διὰ σωματικῶν ὀφθαλμῶν νὰ ἐνατενίζῃ τις εἰς τὰ ὁρατά, τὸ δὲ διὰ τῆς νοερᾶς τῆς ψυχῆς δυνάμεως νὰ εἰσδύῃ τις εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀσωμάτων· ἐὰν μὲν ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τῶν ὀφθαλμῶν εἴπωμεν

ἔτι ἐτέθη τὸ παράγγελμα, εὐθὺς αὐτοῦ τὸ ἀδύνατον θέλομεν ἐλέγξῃ. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν ὅλον ἑαυτόν τις νὰ νοήσῃ καλῶς διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ; διότι οὐδὲ αὐτὸς ὁ ὀφθαλμὸς ἀφ' ἑαυτοῦ κάμνει χρῆσιν τοῦ βλέπειν· δὲν φθάνει εἰς τὴν κεφαλήν, δὲν βλέπει τὰ νῶτα, οὔτε πρόσωπα, οὔτε τὴν εἰς τὸ βάθος τῶν σπλάγχνων ἐπιθυμίαν. Ἀσεβὲς λοιπὸν τὸ νὰ λέγωμεν, ὅτι ἀδύνατα εἶναι τὰ τοῦ Πνεύματος παραγγέλματα, καθότι ἡ ἔλλειψις ἡμῶν ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ὅτι δὲν ἔχομεν μάθῃ τὸ πρόσταγμα τῆς κατὰ νοῦν ἐνεργείας. Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν· τοῦτ' ἔστι παντοχόθεν ἑαυτὸν προφύλαττε. Ἀκοίμητον ἔχε πρὸς τὴν περιφρούρησιν ἑαυτοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα. Ἐν μέσῳ παγίδων διαβαίνεις. Κεκρυμμένοι βρόχοι (παγίδες) παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἔχουσι στηθῇ. Πάντα λοιπὸν παρατήρει διὰ νὰ σώζησαι, ὡς δορκὰς ἐκ βρόχου, καὶ πτηνὸν ἐκ παγίδος. Διότι ἡ μὲν δορκὰς ἀσύλληπτος εἶναι ὑπὸ τῶν βρόχων διὰ τὴν δυνατὴν αὐτῆς ὅρασιν· ὅθεν καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτῆς προέρχεται ἐκ τῆς ἰδίας δυνατῆς ὁράσεως. Τὸ δὲ πτηνόν, διὰ τὴν ἐλαφρότητα τοῦ πτεροῦ του ὑψηλότερον τῆς ἐπιβουλῆς τῶν θηρευτῶν αὐτοῦ, ὅταν προσέχῃ, ἔρχεται· πρόσεξε λοιπὸν μήπως φανῇς χειρότερος τῶν ἀλόγων ζώων, ὡς πρὸς τὴν φρούρησιν ἑαυτοῦ· μήπως ποτὲ ὑπὸ τῶν παγίδων συλληφθείς, θήραμα γίνῃς τοῦ διαβόλου, ὧν κεκυριευμένος ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ θέλημα ἐκείνου.

Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν· τοῦτ' ἔστι, μήτε εἰς τὰ ἰδικά σου πράγματα, μήτε εἰς τὰ πέριξ σου· ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν μόνον πρόσεχε. Διότι ἄλλο μὲν ἡμεῖς εἴμεθα, καὶ ἄλλο τὰ ἡμέτερα πράγματα, καὶ ἄλλο τὰ περὶ ἡμᾶς τοιαῦτα. Ἡμεῖς μὲν λοιπὸν εἴμεθα, ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς, καθότι κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ἔχομεν γίνῃ· ἰδικόν μας δὲ τὸ σῶμα, καὶ αἱ δι' αὐτοῦ αἰσθήσεις. Περὶ ἡμᾶς δὲ εἶναι, τὰ χρήματα αἱ τέχναι, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου πράγματα. Τί λοιπὸν διδάσκει ὁ λόγος ; μὴ εἰς τὴν σάρκα πρόσεχε, μηδὲ τὸ ταύτης ἀγαθὸν ἐκ παντὸς τρόπου

ἐπιδίωκε· ἤτοι ὑγείαν, καὶ κάλλος, καὶ ἡδονῶν ἀπολαύσεις, καὶ μακροβιότητα· μηδὲ χρήματα καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν ἢ ἐξουσίαν θαύμαζε· μηδὲ ὅσα σοῦ τῆς προσκαίρου ζωῆς τὰς ἀνάγκας πληροῦσι, ταῦτα μεγάλα νομίσας, ἕνεκα τῆς περὶ ταῦτα μεγάλης φροντίδος σου νὰ ἀμελήσῃς ποτὲ τῆς σπουδαιοτέρας τοῦ βίου σου ζωῆς· ἀλλὰ πρόσεχε εἰς ἑαυτόν, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὴν ψυχήν σου. Ταύτην καταστόλιζε, καὶ περὶ ταύτης φρόντιζε, ὥστε πάντα μὲν τὸν ἐκ πονηρίας ἐπερχόμενον εἰς αὐτὴν ρύπον νὰ ἀπομακρύνῃς διὰ τῆς προσοχῆς, πᾶσαν δὲ ἀπὸ κακίας ἀτιμίαν ν' ἀπακαθαίρῃς ἑαυτοῦ· διὰ παντὸς δὲ τοῦ τῆς ἀρετῆς κάλλους νὰ καταστολίζῃς καὶ λαμπρύνῃς αὐτήν.

Ἐξέτασον ἑαυτὸν τίς εἶσαι, γνῶθι τὴν καταγωγήν σου· ὅτι θνητὸν μὲν τὸ σῶμά σου, ἀθάνατος ἡ ψυχή· καὶ ὅτι διπλῆ τις εἶναι ἡμῶν ἡ ζωή· ἡ μὲν ἰδιάζουσα πρὸς τὴν σάρκα, ὡς ταχέως ἐκλείπουσα, ἡ δὲ συγγενὴς πρὸς τὴν ψυχήν, ὡς μὴ δεχομένη περιγραφήν. Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν, ἵνα μήτε εἰς τὰ θνητὰ ὡς εἰς αἰώνια στηριχθῇς καὶ ἐλπίσῃς· μήτε τὰ αἰώνια ὡς παρερχόμενα καταφρονήσῃς. Παράβλεπε τὴν σάρκα, διότι αὕτη ἐκλείπει· ἐπιμελοῦ δὲ ψυχῆς, ἥτις εἶναι πρᾶγμα ἀθάνατον. Ἐπισκόπει μετὰ πάσης ἀκριβείας ἑαυτοῦ, διὰ νὰ μάθῃς νὰ διαμοιράζῃς εἰς ἕκαστον τῶν δύο τούτων πραγμάτων τὸ ἀνῆκον· εἰς μὲν τὴν σάρκα διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, εἰς δὲ τὴν ψυχὴν διδάγματα εὐσεβείας, ἀγωγὴν εὐγενῆ, ἀρετῆς ἄσκησιν, παθῶν ἐπανόρθωσιν. Μήτε νὰ ὑπερπαχύνῃς τὸ σῶμα, μήτε φροντίδα νὰ ἔχῃς περὶ τὸ πλῆθος τῶν σαρκῶν. Διότι ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός, ταῦτα δὲ εἶναι ἐναντία πρὸς ἄλληλα, πρόσεχε μήπως ποτε παραδοθεὶς εἰς τὴν σάρκα, παράσχῃς πολλὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ χειρότερον. Διότι καθὼς εἰς τὰς κινήσεις (ροπὰς) τῶν ζυγῶν, ἐὰν μίαν βαρύνῃς πλειότερον πλάστιγγα, ἐλαφροτέραν ἀναμφιβόλως θὰ καταστήσῃς τὴν ἀντίθετον· οὕτω καὶ ἐπὶ σώματος καὶ ψυχῆς, ὁ τοῦ ἑνὸς πλεονασμός, ἀναγκαίαν καθι-

στᾷ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἄλλου. Καθότι ὁπόταν τὸ σῶμα εὐζωῇ, καὶ ὑπὸ πολυσαρκίας βαρύνηται, ἀνάγκη νὰ εἶναι ἀδρανὴς καὶ ἀδύνατος ὁ νοῦς πρὸς τὰς ἰδίας ἐνεργείας· ὁπόταν δὲ ἡ ψυχὴ εὐεκτῇ καὶ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν μελέτης πρὸς τὸ ἁρμόζον μέγεθος ὑφῶται, ἐπόμενον εἶναι ἡ τοῦ σώματος συνήθεια νὰ καταμαραίνηται.

Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτον παράγγελμα, καὶ εἰς ἀσθενοῦντας χρήσιμον, καὶ εἰς τοὺς δυνατοὺς καὶ εὐεκτοῦντας ἁρμοδιώτατον. Κατὰ μὲν τὰς ἀσθενείας βεβαίως οἱ ἰατροὶ συνιστῶσιν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς νὰ προσέχωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἑαυτοὺς καὶ μηδὲν ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συντελοῦσι πρὸς θεραπείαν αὐτῶν ν' ἀμελῶσιν ἢ παραλείπωσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν ἡμῶν λόγος τὴν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀσθενήσασαν ψυχήν, διὰ τοῦ μικροῦ τούτου βοηθήματος (τοῦ λόγου τ. ἔ.) θεραπεύει. Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν, ἵνα κατ' ἀναλογίαν τοῦ πλημμελήματος καὶ τὴν ἐκ θεραπείας βοήθειαν λάβῃς. Μέγα καὶ ἐπικίνδυνον τὸ ἁμάρτημα· ἔχεις ἀνάγκην μεγάλης ἐξομολογήσεως, δακρύων πικρῶν, ἐπιτεταμένης ἀγρυπνίας, ἀδιαλείπτου νηστείας. Ἐλαφρὸν δὲ καὶ ὑποφερτὸν τὸ παράπτωμα· ἂς εἶναι ἀνάλογος καὶ ἐξίσου πρὸς αὐτὸ καὶ ἡ μετάνοιά σου. Μόνον πρόσεχε εἰς ἑαυτόν, ὅπως γνωρίζῃς ψυχῆς εὐρωστίαν καθὼς καὶ νόσον αὐτῆς. Διότι πολλοὶ ἀπὸ τὴν ὑπέρμετρον αὐτῶν ἀπροσεξίαν, μεγάλως καὶ ἀθεραπεύτως ἀσθενοῦντες, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο γνωρίζουσιν, δηλ. ὅτι ἀσθενοῦσι. Μέγα δὲ τὸ ἐκ τοῦ παραγγέλματος τῆς προσοχῆς ὄφελος καὶ εἰς τοὺς δυνατοὺς ἔτι, ὡς πρὸς τὰς ἀγαθὰς πράξεις· ὥστε τὸ αὐτὸ παράγγελμα καὶ ἀσθενοῦντα θεραπεύει καὶ ὑγιαίνοντας τελειοποιεῖ.

Ἕκαστος βεβαίως ἐξ ἡμῶν τῶν διδασκομένων διὰ τοῦ λόγου, μιᾶς τινος πράξεως εἶναι ὑπηρέτης, ἤτοι τῶν διατεταγμένων εἰς ἡμᾶς κατὰ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον. Διότι ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκίᾳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὄχι μόνον σκεύη εἰσὶ διάφορα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ

καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, ἀλλὰ καὶ τέχναι διάφοροι. Καθότι ἔχει ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, θηρευτὰς (κήρυκας τοῦ θείου λόγου), ὁδοιπόρους, ἀρχιτέκτονας, οἰκοδόμους, γεωργούς, ποιμένας, ἀθλητάς, στρατιώτας. Εἰς πάντας τούτους θέλει ἐφαρμόσῃ τὸ μικρὸν τοῦτο ῥητόν, τὸ ὁποῖον εἰς ἕκαστον καὶ ἀκρίβειαν τοῦ θείου του ἔργου προκαλεῖ καὶ φροντίδα πρὸς ἄσκησιν τῆς προαιρέσεως. Εἶσαι θηρευτὴς ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὅστις εἶπεν· «ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω πολλοὺς θηρευτὰς (κήρυκας τ. ἕ.,) καὶ θὰ θηρεύσωσιν (θὰ σαγηνεύσωσιν) ἐπάνω παντὸς ὄρους. Πρόσεχε λοιπὸν ἐπιμελῶς, μήπως σοῦ διαφύγῃ τὸ θήραμα, ἵνα σαγηνεύσας διὰ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας τοὺς ὑπὸ τῆς κακίας ἐξαγριωθέντας, παρουσιάσῃς πρὸς τὸν Σωτῆρα Ἰησοῦν. Εἶσαι ὁδοιπόρος, ὁμοιάζεις μὲ τὸν εὐχόμενον Δαυΐδ, «τὰ διαβήματά μου κατεύθυνον». Πρόσεχε εἰς ἑαυτόν, μήπως ἐκκλίνῃς δεξιᾷ ἢ ἀριστερᾷ· ὁδὸν βασιλικὴν βάδιζε. Ὁ ἀρχιτέκτων ἀσφαλῶς ἂς καταβάλλῃ τὸ τῆς πίστεως θεμέλιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ οἰκοδόμος ἂς διακρίνῃ καλῶς πῶς οἰκοδομεῖ· μὴ ξύλα, μὴ χόρτον, μὴ καλάμην, ἀλλὰ χρυσίον, ἀργύριον, λίθους τιμίους. (Δηλ. πνευματικὰς καὶ ἀσαλεύτους οἰκοδομάς). Ὁ ποιμὴν πρόσεχε μήπως διαφύγῃ τι ἐκ τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τὴν ποιμαντικὴν διοίκησιν. Ταῦτα δὲ εἶναι ποῖα ; τὸ πεπλανημένον ἐπίστρεφε, τὸ συντετριμμένον (πνευματικὸν πρόβατον) ἐπίδεσον, τὸ ἀσθενοῦν θεράπευσον. Ὁ γεωργός, σκάπτε πέριξ τὴν συκῆν, οὖσαν ἄκαρπον, καὶ βῖψον περὶ αὐτὴν τὰ πρὸς βοήθειαν τῆς καρποφορίας. Ὁ στρατιώτης, συγκακοπάθησον μετὰ τοῦ εὐαγγελίου, στρατεύου τὴν καλὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας, κατὰ τῶν παθῶν τῆς σαρκός, ἀνάλαβε πᾶσαν τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ· μὴ ἐμπλέκου εἰς τὰς φροντίδας τοῦ βίου, ἵνα εἰς τὸν στρατολογήσαντά σε Χριστὸν ἀρέσῃς. Ὁ ἀθλητής, πρόσεχε εἰς ἑαυτὸν μήπως ποτε τινὰ τῶν ἀθλητικῶν νόμων παραβῇς. Διότι οὐδεὶς στεφανοῦται, ἂν δὲν ἀγωνισθῇ κατὰ τὸν νόμον. Μιμοῦ τὸν

Παῦλον, ὅστις καὶ ἔτρεχε, καὶ ἐπάλαιε, καὶ ἐπυγμομάχει· καὶ σὺ δὲ αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς πυγμομάχος (κατὰ τοῦ κακοῦ), ἀμετεώριστον καὶ σταθερὸν κράτει τὸ τῆς ψυχῆς βλέμμα. Φύλαττε τὰ οὐσιωδέστερα καὶ κυριώτερα μέρη διὰ τῆς προβολῆς τῶν χειρῶν· ἀτενὲς τὸ ὄμμα πρὸς τὸν ἀντίπαλον (διάβολον) ἂς εἶναι. Εἰς τοὺς δρόμους τῆς ἀρετῆς πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐπέκτασιν ἔχε. Οὕτω τρέχε, ἵνα καταλάβῃς (ἢ κυριεύσῃς) τὸ διωκόμενον καλόν. Ἐν τῇ πάλῃ πρὸς τοὺς ἀοράτους ἐχθροὺς ἀγωνίζου. Τοιοῦτος νὰ εἶσαι δι' ὅλου τοῦ βίου σου ὁ λόγος «τοῦ πρόσεχε εἰς ἑαυτὸν» θέλει· μὴ ῥαθυμοῦντα ἢ ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν ἁμαρτίαν, μηδ' ἐφησυχάζοντα, ἀλλὰ μετὰ νηφαλιότητος καὶ ἐγρηγόρσεως ἑαυτοῦ ἐξουσιάζοντα.

Δὲν θὰ μοὶ ἐπαρκέσῃ ἡ ἡμέρα ἂν διηγῶμαι τούς τε τρόπους τῶν συνεργούντων εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ προστάγματος, ὅπόσον ἁρμόζον εἰς ἅπαντας εἶναι. «Πρόσεχε εἰς ἑαυτόν»· ἔσο νηφάλιος· σκεπτικός· φύλαξ τῶν παρόντων, προνοητικὸς τοῦ μέλλοντος. Μὴ τὸ μὲν ἤδη παρὸν διὰ ῥαθυμίας ἀπόβαλλε· τῶν δὲ μήτε ὑπαρχόντων, μήτε τυχὸν μελλόντων νὰ ὦσιν, ὡς εἰς τὰς χεῖράς σου εὑρισκομένων, μή, ποτὲ τὴν ἀπόλαυσιν τούτων λογίζου. Ἢ μήπως οὐχὶ ἐκ φύσεως ὑπάρχει ἡ ἀσθένεια αὕτη τῆς διανοίας εἰς τοὺς νέους, ὥστε, ἕνεκεν ἐλαφρότητος γνώμης, νὰ νομίζωσιν ὅτι πλέον ἀπηύλαυσαν τῶν ἐλπισθέντων; Διότι ὁπόταν συμβῇ νὰ τύχωσιν ἠρεμίας ἢ ἡσυχίας νυκτερινῆς, συλλαμβάνουσιν καθ' ἑαυτοὺς ἰδέας ἀνυποστάτους, ἕνεκα τῆς εὐκολίας τῆς διανοίας των ἐπὶ πάντα φερόμενοι· ὑποθέτοντες λ. χ. περιφανείας βίου, γάμους λαμπρούς, εὐτεκνίαν, γῆρας βαθύ, τὰς παρὰ πάντων τιμάς. Ἔπειτα δέ, ἐπειδὴ οὐδαμοῦ δύνανται νὰ σταματήσωσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐλπίδας, διὰ τὰ μέγιστα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καυχῶνται· οἴκους ἀποκτῶσι καλοὺς καὶ μεγάλους, τοὺς ὁποίους πληροῦσι διαφόρων κειμηλίων· γαίας ἀγοράζουσι τόσας, ὅσας ἡ ματαιότης τῶν λογισμῶν αὐτῶν συμβῇ ἐκ τῆς ὅλης κτίσεως ν' ἀπονείμῃ εἰς αὐτούς. Πάλιν τὰς ἐκ

τούτων, τῶν κτημάτων τ. ἐ., εὐτυχίας εἰς τὰς τῆς ματαιότητος ἀποθήκας ἐναποταμιεύουσι. Προσθέτουσιν εἰς ταῦτα βοσκήματα, ὑπηρετῶν πλῆθος, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει πάντα ἀριθμόν, ἀρχὰς πολιτικάς, ἡγεμονίας ἐθνῶν, στρατηγίας, πολέμους, τρόπαια, βασιλείαν ἀκόμη. Πάντα ταῦτα διὰ τῶν ἑκάστοτε ἀνανεωμένων παραστάσεων τῆς διανοίας αὐτῶν ἀναμετροῦντες, ἕνεκεν τῆς μεγάλης αὐτῶν μωρίας, νομίζουσιν ὅτι ἀπολαύουσι τῶν ἐλπισθέντων, ὡς ἤδη παρόντων καὶ πρὸ τῶν ποδῶν των κειμένων. Ἰδιαιτέρα ἀσθένεια τοῦτο ὀκνηρᾶς καὶ χαύνου ψυχῆς, τὸ νὰ βλέπῃ αὕτη ἐνύπνια, ἐνῷ γρηγορεῖ τὸ σῶμα. Ταύτην λοιπὸν τὴν χαύνωσιν τῆς διανοίας καὶ τὸν ἐρεθισμὸν τῶν λογισμῶν καταστέλλων ὁ λόγος τοῦ «πρόσεχε εἰς ἑαυτόν», καὶ τρόπον τινὰ ὡς διὰ χαλινοῦ τινος ἀναχαιτίζων τῆς διανοίας τὸ ἄστατον, παραγγέλλει τὸ μέγα τοῦτο καὶ σοφὸν παράγγελμα, «εἰς ἑαυτόν, λέγει πρόσεχε». Μὴ παραδέχου τὰ ἀνύπαρκτα, ἀλλὰ τὰ παρόντα χάριν τοῦ ἠθικοῦ σου συμφέροντος τακτοποίησον ἐν τῷ νῷ.

Νομίζω δὲ ὅτι ἐπειδὴ καὶ τὸ πάθος τῆς συνηθείας ἀκόμη ἤθελε νὰ καταργήσῃ, διὰ τοῦτο μετεχειρίσθη τὴν συμβουλὴν ταύτην ὁ νομοθέτης. Ἐπειδὴ εὔκολον εἶναι εἰς ἕκαστον ἡμῶν νὰ ἐξετάζῃ πολὺ διὰ τὰ ξένα πράγματα, παρὰ νὰ σκέπτηται διὰ τὰ ἀτομικά του τοιαῦτα, ἵνα μὴ τοῦτο πάσχωμεν, «παῦσαι, λέγει, τὰ τοῦ δεῖνος κακὰ νὰ περιεργάζησαι· μὴ δίδε φροντίδα εἰς τοὺς λογισμοὺς νὰ ἐξετάζωσι τὴν ξένην ἀσθένειαν· ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν πρόσεχε· τοῦτ' ἔστιν, ἐπὶ τὴν ἰδικήν σου ἐξέτασιν στρέφε τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς σου.» Διότι πολλοὶ κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, «τὸ μὲν καρφίον τὸ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἀδελφοῦ των κατανοοῦσι, τὴν δὲ εἰς τὸν ἰδικόν των ὀφθαλμὸν δοκὸν (ματέρι) δὲν διακρίνουσι». Μὴ παύσῃς λοιπὸν νὰ διερευνᾷς ἑαυτόν, ἐάν σου κατὰ τὴν ἐντολὴν τῆς προσοχῆς ὁ βίος προβαίνῃ. Ἀλλὰ μὴ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα ἐξέταζε, ἐάν που κατηγορίαν τινὰ ἤθελες δυνηθῇ νὰ εὕρῃς, κατὰ τὸν Φαρισαῖον ἐκεῖνον τὸν βαρὺν καὶ ὑπερήφανον, ὅστις εἶχε σταθῇ ἐαυ-

τὸν νὰ δικαιώσῃ πρὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὸν Τελώνην νὰ ἐξευτελίσῃ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ν' ἀνακρίνῃς πάντοτε μὴ παῦε· «Μήπως ποτὲ κατὰ τὰς ἐνθυμήσεις ἥμαρτες εἴς τι». Μήπως τι ἡ γλῶσσα ἀφῆκε νὰ ἐκφύγῃ πρὶν ἢ ἡ διάνοια ὡρίμως σκεφθῇ». «Μήπως εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου ἔχει πραχθῇ τι τῶν ἀπερισκέπτων». Καὶ ἂν εὕρῃς εἰς τὸν βίον σου πολλὰ τὰ ἁμαρτήματα, (θὰ εὕρῃς δ' ἐξάπαντος τοιαῦτα, ἄνθρωπος ὤν), λέγε τὰ τοῦ Τελώνου· «ὁ Θεός, ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ».

«Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν». Τοῦτο τὸ ῥητὸν εἰς σέ, καὶ ὁπόταν λαμπρῶς εὐημερῇς ποτε, καὶ ὁπόταν ὁ βίος σου κατ' ὀλίγον διαῤῥέῃ, χρησίμως θέλει σοι ὑπάρχῃ, ὡς ἀγαθός τις σύμβουλος, ὅστις ὑπόμνησιν φέρει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Καὶ ἀναμφιβόλως, ὁσάκις συμβῇ ὑπὸ περιστάσεων νὰ πιέζησαι, τότε ἐν τῷ δέοντι χρόνῳ ἂς σοὶ εἶναι εἰς τὴν καρδίαν εὔηχος φωνὴ τοῦτο, ἵνα μήτε ὑπὸ τῆς φαντασίας πρὸς ὑπερηφάνειαν ὑπέρογκον ἐπαρθῇς, μήτε ἕνεκεν ἀπογνώσεως πρὸς ἀγενῆ δυσθυμίαν καταπέσῃς. Κατὰ τὸν πλοῦτον ἀκμάζεις; καὶ διὰ τοὺς προγόνους σου μεγαλοφρονεῖς; καὶ εὐφραίνεσαι διὰ τὴν πατρίδα σου καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ σώματος, καὶ διὰ τὰς παρὰ πάντων τιμάς; «Πρόσεχε εἰς ἑαυτόν, διότι θνητὸς εἶσαι, ὅτι γῆ εἶσαι καὶ εἰς γῆν θ' ἀπέλθῃς». Παρατήρησον ἐξετάσας τοὺς πρὸ σοῦ εἰς τὰς ὁμοίας λαμπρότητας διακριθέντας. Ποῦ εἶναι οἱ τὰς πολιτικὰς ἐξουσίας περιβεβλημένοι; ποῦ οἱ ἀκατάβλητοι ῥήτορες; ποῦ οἱ τὰς πανηγύρεις διοργανοῦντες; οἱ λαμπροὶ ἱπποτρόφοι, οἱ στρατηγοί, οἱ σατράπαι, οἱ τύραννοι; δὲν ἐγένοντο πάντα κόνις; δὲν εἶναι πάντα μῦθος; δὲν γίνεται ἡ ἐνθύμησις τῆς ἡμετέρας ἐπὶ τῆς γῆς ζωῆς εἰς ὀλίγα μόνον ὀστᾶ, τὰ ὁποῖα παραμένουσι; Κῦψον εἰς τοὺς τάφους, ἐὰν θὰ δυνηθῇς νὰ διακρίνῃς ποῖος εἶναι ὁ δοῦλος καὶ ποῖος ὁ κύριος· ποῖος ὁ πλούσιος. Διάκρινον, ἐὰς ἔχῃς ποτὲ πρὸς τοῦτο τὴν δύναμιν, τὸν δεσμώτην ἀπὸ τὸν βασιλέα, τὸν ἰσχυρὸν ἀπὸ τὸν ἀδύνατον· τὸν εὐπρεπῆ ἀπὸ τὸν δύσμορφον. Ἐνθυμούμενος λοιπὸν τῆς φυ-

σικῆς καταστάσεώς σου, δὲν θὰ καυχηθῇς ποτέ. Θέλεις δὲ ἑαυτοῦ ἐνθυμηθῇ, ἐὰν εἰς ἑαυτὸν προσέχῃς.

Πάλιν κατάγεσαι ἐξ ἀσήμου γένους καὶ εἶσαι ἄδοξος ; πτωχὸς ἐκ πτωχῶν ; ἄνευ οἰκίας ; ἄνευ πόλεως ; ἀσθενής ; ἐστερημένος τῶν καθ' ἡμέραν ; τρέμων τοὺς ἐν ἐξουσίᾳ ; πάντας συστελλόμενος διὰ ταπεινότητα βίου ; Πτωχὸς δέ, ὡς λέγει ἡ σοφία Σειρὰχ (ιγ΄ 2), δὲν ὑφίσταται ἀπειλήν. Μὴ λοιπὸν ἀπελπισθῇς δι' ἑαυτόν, μηδ' ἐπειδὴ οὐδέν, ὧν ζηλεύεις, ἐν τῷ παρόντι σοι παρέχεται, διὰ τοῦτο πᾶσαν ἀγαθὴν ἐλπίδα ν' ἀποβάλῃς· ἀλλὰ ὁδήγησον τὴν ψυχήν σου πρός τε τὰ ἤδη χορηγηθέντα παρὰ Θεοῦ ἀγαθά, καὶ πρὸς τὰ δι' ἐπαγγελίας ὕστερον μέλλοντα νὰ σοὶ παρασχεθῶσι. Πρῶτον μὲν λοιπόν, ἄνθρωπος εἶσαι, τὸ μόνον τῶν ζῴων ἐκ Θεοῦ πλασθέν. Λοιπὸν δὲν σοὶ ἐπαρκεῖ τοῦτο, ὅταν σωφρόνως σκεφθῇς πρὸς ἄφατον χαράν σου, τὸ νὰ ἔχῃς διαπλασθῇ ὑπ' αὐτῶν τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, ὅστις τὰ πάντα δι' ἑαυτοῦ συνέστησε ; Ἔπειθ' ὅτι καὶ κατ' εἰκόνα γενόμενος τοῦ Κτίσαντός σε, δύνασαι πρὸς τὴν τῶν Ἀγγέλων ὁμοτιμίαν νὰ φθάσῃς δι' ἀγαθῆς συμπεριφορᾶς ; ψυχὴν ἔλαβες νοεράν, διὰ τῆς ὁποίας τὸν Θεὸν νοεῖς κατὰ τὸ ἑνόν σοι, τὴν φύσιν τῶν ὄντων διὰ τοῦ λογισμοῦ διακρίνεις, σοφίας ἀπολαύεις καρπὸν τερπνότατον. Πάντα μὲν εἰς σὲ τὰ τῆς ξηρᾶς ζῷα, ἥμερά τε καὶ ἄγρια, πάντα δὲ τὰ ἐν τοῖς ὕδασι διαιτώμενα, καὶ ὅσα εἰς τὸν ἀέρα τοῦτον πετῶσι, δοῦλα εἶναι καὶ ὑποτεταγμένα. Οὐχὶ σὺ βεβαίως τέχνας ἐφεῦρες καὶ πόλεις συνέστησας· καὶ ὅσα ἀναγκαῖα, καὶ ὅσα πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ τέρψιν ἐπενόησας ; δὲν κατέστησαν διαβατὰ τὰ πελάγη ἕνεκα τοῦ λογικοῦ σου ; οὐχὶ γῆ καὶ θάλασσα ὑπηρετοῦσι τὸν βίον σου ; οὐχὶ ἀὴρ καὶ οὐρανὸς καὶ ἀστέρων πλήθη, πρὸς σὲ τὴν ἑαυτῶν τάξιν ἐπιδεικνύουσι ; Διατὶ λοιπὸν εἶσαι μικρόψυχος, ἐπειδὴ δὲν ἔχεις ἵππον ἀργυροχάλινον ; ἀλλ' ἔχεις Ἥλιον, ὅστις διὰ ταχύτητος μεγίστης καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας σὲ φωτίζει μὲ λαμπρότητα. Δὲν ἔχεις ἀργύρου καὶ χρυσοῦ λαμπηδό-

νας ; ἀλλ' ἔχεις Σελήνην, ἥτις διὰ ἑκατονταπλασίου φωτὸς αὐτῆς σὲ φωτίζει πέριξ. Δὲν ἔχεις ἐπιβῆ ἁρμάτων χρυσοκολλήτων ; ἀλλ' ἔχεις πόδας, οἵτινες εἶναι ἰδικόν σου ὄχημα, καὶ φυσικώτερον πρὸς σὲ αὐτόν. Διατὶ λοιπὸν μακαρίζεις τοὺς τοῦ ἄδροῦ βαλαντίου κατόχους καὶ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην ξένων ποδῶν εἰς τὴν μετάβασιν καὶ πορείαν ; Δὲν κοιμᾶσαι ἐπὶ κλίνης ἐλεφαντίνης ; ἀλλ' ἔχεις τὴν γῆν ἥτις εἶναι πολλῶν ἐλεφάντων τιμιωτέρα, καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς ἀνάπαυσις γλυκεῖα, ταχὺς ὁ ὕπνος καὶ ἀπηλλαγμένος φροντίδος καὶ μερίμνης. Δὲν διαιτᾶσαι ὑπὸ ὄροφον χρυσοῦν ; ἀλλ' ἔχεις οὐρανόν, ὅστις περιαυγάζεται ὑπὸ τῶν ὡραιοτήτων τῶν ἀστέρων. Ταῦτα μὲν βεβαίως εἶναι τὰ ἀνθρώπινα, τὰ δ' ἀκόμη μεγαλήτερα. Διὰ σὲ Θεὸς ἐγένετο ἄνθρωπος, Πνεύματος Ἁγίου διανομή, θανάτου κατάργησις, ἀναστάσεως ἐλπίς, θεῖα προστάγματα καὶ ἐντολαί, *ἅτινα καθιστῶσι τὴν ζωήν σου τελείαν*, πορεία πρὸς Θεὸν διὰ τῶν ἐντολῶν, βασιλεία οὐρανῶν εὐπρεπής, στέφανοι δικαιοσύνης ἕτοιμοι, *ἵνα σὲ στεφανώσωσι διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς κόπους σου, ἐὰν δὲν ἀποφύγῃς αὐτοὺς ἕως τέλους. Ἐὰν προσέχῃς εἰς ἑαυτόν, ταῦτα καὶ ἀκόμη πλειότερα θέλεις εὕρῃ πλησίον σου· καὶ θ' ἀπολαύσῃς μὲν τῶν παρόντων, δὲν θὰ μικροψυχήσῃς δὲ διὰ τὸ ἐλλεῖπον.*

Πανταχοῦ ἐὰν παρίσταταί σοι τὸ παράγγελμα τοῦτο, μεγάλην θέλει σοὶ παράσχῃ τὴν βοήθειαν· λόγου χάριν, ὀργὴ ἔτυχε νὰ κυριεύσῃ τοὺς λογισμούς σου, καὶ συμβαίνει νὰ φέρησαι ὑπὸ τοῦ θυμοῦ εἰς λόγους ἀπρεπεῖς καὶ πράξεις κακὰς καὶ θηριώδεις ; ἐὰν προσέχῃς εἰς ἑαυτόν, θὰ καταστείλῃς μὲν τὸν θυμόν, ὥς τινα νέον ἵππον ἀπειθῆ καὶ ἀχαλίνωτον διὰ κτυπήματος τοῦ λόγου, τρόπον τινὰ ὡς διὰ μάστιγος τιθασσεύων. Θέλεις δὲ κρατήσῃ καὶ τὴν γλῶσσαν, τὰς δὲ χεῖρας δὲν θ' ἀφήσῃς εἰς τὸν παροργίσαντά σε. Πάλιν, ἐπιθυμίαι πονηραὶ διεθερίζουσαί σου τὴν ψυχήν, εἰς ὁρμὰς ἀκρατεῖς καὶ ἀκολάστους ἐμβάλλουσιν· ἐὰν λοιπὸν προσέχῃς εἰς ἑαυτόν, καὶ ἐνθυμηθῇς, ὅτι τοῦτο μὲν εἰς σὲ τὸ παρὸν εὐχάριστον,

εἰς πικρὸν θ' ἀποβῇ τέλος, καὶ ὁ τώρα ἐκ τῆς ἡδονῆς προσγινόμενος εἰς τὸ σῶμα ἡμῶν γαργαλισμός, οὗτος θέλει γεννήσῃ τὸν φαρμακερὸν σκώληκα, ὅστις ἀθάνατα τιμωρεῖ ἡμᾶς ἐν τῇ γεέννῃ, καὶ ἡ πύρωσις τῆς σαρκός, μήτηρ θέλει καταστῇ τοῦ αἰωνίου πυρός· εὐθὺς θέλουσιν ἀπέλθῃ ἐκδιωκόμεναι αἱ ἡδοναί, καὶ θαυμαστή τις ἐντὸς γαλήνη περὶ τὴν ψυχὴν καὶ ἡσυχία θέλει ἐπέλθῃ τρόπον τινὰ ὡς καθησυχάζει ὁ θόρυβος ἀκολάστων ὑπηρετριῶν, εὐθὺς ὡς παρουσιασθῇ σώφρων τις δέσποινα.

Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν, καὶ μάθε ὅτι τὸ μὲν λογικὸν εἶναι καὶ νοερὸν τῆς ψυχῆς, ἤτοι νοεῖ καλῶς τὰ γινόμενα, τὸ δὲ παθητικὸν καὶ ἄλογον. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐκ φύσεως ἔχει δοθῇ ἡ δύναμις τοῦ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ἤτοι τὸ ἄλογον, τὸ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν λόγον καὶ νὰ πείθηται. Μὴ λοιπὸν ποτε ἀφήσῃς τὸν νοῦν, ὡσεὶ ἂν ἠχμαλωτίσθη, νὰ γίνῃ δοῦλος τῶν παθῶν· μηδὲ πάλιν νὰ ἐπιτρέψῃς εἰς τὰ πάθη νὰ ἐγερθῶσι κατὰ τοῦ λογικοῦ, καὶ νὰ λάβωσι τὴν ἐξουσίαν τῆς ψυχῆς αὐτά. Ἐντελῶς δὲ εἰς σὲ ἡ ἀκριβὴς ἑαυτοῦ κατανόησις, ἀρκετὴν θὰ σοὶ παράσχῃ χειραγωγίαν καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ, ἤτοι εἰς τὸ νὰ νοήσῃς τὸν Θεόν. Ἐὰν βεβαίως προσέχῃς εἰς ἑαυτόν, δὲν θὰ λάβῃς ἀνάγκην οὐδεμίαν, ἐκ τῆς τῶν ὅλων ἁρμονίας τὸν Δημιουργὸν νὰ ἐρευνᾷς, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν τρόπον τινὰ ὡς εἰς μικρόν τινα διάκοσμον, τὴν μεγάλην τοῦ Κτίσαντος θέλεις ἴδῃ σοφίαν. Ἀσώματον νόει τὸν Θεὸν ἐκ τῆς ἐνυπαρχούσης σοι ἀσωμάτου ψυχῆς, μὴ περιοριζόμενον εἰς τόπον· καθότι οὐδὲ ὁ νοῦς σου ἔχει ὡς προηγούμενον τὴν ἐν τόπῳ διαμονήν, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὸ σῶμα σχέσεως, ἐν τόπῳ εὑρίσκεται. Πίστευε ὅτι ἀόρατος εἶναι ὁ Θεός, τὴν ψυχήν σου εἰς τοῦτο ἐννοήσας, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ εἰς σωματικοὺς ὀφθαλμοὺς ἀκατάληπτος εἶναι. Διότι οὔτε χρῶμα ἔχει, οὔτε σχῆμα, οὔτε διὰ σωματικοῦ τινος χαρακτῆρος δύναται νὰ παρασταθῇ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς γνωρίζεται μόνον. Ὥστε μήτε ἐπὶ Θεοῦ νὰ ζητήσῃς τὴν δι' ὀφθαλμῶν κατανόησιν, ἀλλ'

εἰς τὴν διάνοιαν ἐπιτρέψας τὴν πίστιν, ἐν τῷ νῷ μόνον ἔχε τὴν περὶ αὐτοῦ κατανόησιν. Θαύμαζε τὸν τεχνίτην, πῶς τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς σου συνέδεσε πρὸς τὸ σῶμα, ὥστε μέχρι τοῦ τέρματος αὐτοῦ φθάνουσαν, κατορθοῖ τὰ πλειότερον κεχωρισμένα καὶ ἀπέχοντα μέλη, πρὸς μίαν σύμπνοιαν καὶ συνάφειαν νὰ φέρῃ. Σκέφθητι τὶς ἡ ἀπὸ τῆς ψυχῆς παρεχομένη εἰς τὴν σάρκα δύναμις· τὶς ἡ ἀπὸ σαρκὸς πρὸς ψυχὴν ἐπιστρέφουσα συμπάθεια· πῶς δέχεται μὲν τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα, δέχεται δὲ πόνους ἰσχυροὺς ἀπὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχή. Ποίας ὑποθήκας τῶν διδαχθέντων ἔχει· διατὶ δὲν ἐπισκοτίζει τὴν γνῶσιν τῶν προλαβόντων ἡ προσθήκη τῶν ἀκολούθων, ἀλλ' ἀσύγχυτοι καὶ καθαραὶ αἱ ἀναμνήσεις,τρόπον τινὰ ὡς ἐν χαλκῇ τινι στήλῃ εἰς τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἐγκεχαραγμέναι αὗται διασώζονται. Πῶς μὲν πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς κρυφίως ὀλισθαίνουσα πάθη, αὕτη τὸ ἴδιον ἀποβάλλει κάλλος· πῶς δὲ πάλιν τὸ ἀπὸ κακίας αἶσχος ἀφαιρέσασα, δι' ἀρετῆς πρὸς τὴν ὁμοίωσιν ἀνατρέχει τοῦ Κτίσαντος.

Πρόσεχε, ἐὰν σοὶ φαίνηται πρέπον, μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἐξέτασιν, εἰς τὴν τοῦ σώματος κατασκευήν, καὶ θαύμασον ὁπόσον ἁρμόδιον αὐτὸ δοχεῖον εἰς τὴν λογικὴν ψυχὴν ὁ Ἀριστοτέχνης ἐδημιούργησεν. Ὄρθιον ἔπλασε μόνον ἐκ τῶν ζῴων τὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος μάθῃς, ὅτι ἐκ τῆς ἄνωθεν συγγενείας ἡ ζωή σου εἶναι. Διότι τὰ μὲν τετράποδα ὅλα πρὸς τὴν γῆν βλέπουσι, καὶ πρὸς τὴν γαστέρα νεύουσιν· εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον ἑτοίμη ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνάβλεψις, ὥστε νὰ μὴ φροντίζῃ διὰ τὴν κοιλίαν, μηδὲ διὰ τὰ ὑπ' αὐτὴν πάθη, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ ὅλην τὴν προσοχήν του ἐστραμμένην πρὸς τὴν ἄνω πορείαν. Ἔπειτα, τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων μερῶν τοῦ σώματος θέσας, ἐν αὐτῇ τὰς πλείστου λόγου ἀξίας τῶν αἰσθήσεων καθίδρυσεν. Ἐκεῖ εἶναι ἡ ὄψις, καὶ ἡ ἀκοή, καὶ ἡ γεῦσις, καὶ ἡ ὄσφρησις, πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις πλησίον ἀλλήλων τοποθετημέναι. Καὶ οὕτω, εἰ καὶ περὶ στενὸν τόπον στενοχωρημέναι αὗται εἶναι, κατ' οὐδὲν ἑκάστη παρεμ-

ποδίζει εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς πλησιεστέρας αἰσθήσεως. Οἱ ὀφθαλμοὶ μὲν βεβαίως τὸ ὑψηλότατον μέρος ἔχουσι καταλάβῃ, ὥστε μηδὲν τῶν τοῦ σώματος μορίων εἰς αὐτὰ νὰ ἐπιπροστεθῇ, ἀλλ' εἰς μικράν τινα προβολὴν τῶν ὀφρύων ὑποκαθήμενοι ἐκ τῆς ἄνωθεν αὐτῶν προεξοχῆς, πρὸς τὸ εὐθὲς ν' ἀποτείνωνται. Πάλιν ἡ ἀκοή, δὲν εἶναι ἀνοικτὴ ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ δι' ἑλικοειδοῦς πόρου τοὺς εἰς τὸν ἀέρα κτύπους ἀντιλαμβάνεται. Σοφίας καὶ τοῦτο ἔργον τῆς ἀνωτάτης, ὥστε ἡ μὲν φωνὴ ἀκωλύτως νὰ διέρχηται, ἢ καὶ μᾶλλον νὰ ἠχῇ ἐν τῷ κενῷ, διασπωμένη ὑπὸ τῶν σκολιοτήτων, ὥστε μηδὲν ἐμπόδιον νὰ εἶναι δυνατὸν ἔξωθεν νὰ παρεμπίπτῃ εἰς τὴν αἴσθησιν. Μάθε καλῶς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τῆς γλώσσης, πῶς ἁπαλὴ εἶναι καὶ εὔστροφος, καὶ πῶς ἐξαρκεῖ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν κινήσεων αὐτῆς πρὸς πᾶσαν ἀνάγκην ἢ χρείαν τοῦ λόγου. Ὀδόντες, εἶναι μὲν συγχρόνως τῆς φωνῆς ὄργανα, ἰσχυρὰν παρέχοντες εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἀντίστασιν καὶ τὸ στήριγμα, συγχρόνως δὲ εἶναι καὶ τῆς τροφῆς ὑπηρέται· ἄλλοι μὲν αὐτῶν κόπτοντες, ἄλλοι δὲ λείαν καθιστῶντες αὐτὴν (τὴν τροφὴν τ. ἔ.).

Καὶ τοιουτοτρόπως πάντοτε βαδίζων συμφώνως μὲ τὴν ἁρμόζουσάν σοι σκέψιν, καὶ μανθάνων καλῶς τὴν δύναμιν τοῦ ἀέρος διὰ τοῦ πνεύμονός σου· τὴν θερμότητα νὰ φυλάττηται ἐπὶ τῆς καρδίας· τὰ ὄργανα τῆς πέψεως· τοὺς ὀχετοὺς τοῦ αἵματος· ἐξ ὅλων δὲ τούτων τὴν ἀνεξερεύνητον σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ σου θέλεις ἴδῃ καλῶς, ὥστε καὶ σὺ αὐτὸς νὰ εἴπῃς μετὰ τοῦ προφήτου Δαυίδ, «ἐθαυμάσθη ὑπ' ἐμοῦ ἡ περὶ σοῦ γνῶσις μου». Πρόσεχε λοιπὸν εἰς ἑαυτόν, διὰ νὰ προσέχῃς εἰς τὸν Θεόν, εἰς ὃν ἡ δόξα, καὶ ἡ ἰσχὺς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους. — Τίνι τρόπῳ θὰ ἠδύναντο νὰ ὠφελῶνται ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν λόγων.

Πολλὰ μὲν εἶναι τὰ παρακινοῦντά με νὰ συμβουλεύσω ὑμᾶς, ὦ

παῖδες, ὅσα «βέλτιστα κρίνω ὅτι εἶναι, καὶ ἅτινα ἔχω πεποίθησιν ὅτι θὰ εἶναι πρὸς τὸ ὑμέτερον συμφέρον, ἂν τὰ ἐκλέξητε: διότι καὶ ἡ πρεσβυτική μου ἡλικία, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν πραγμάτων ἔχω γυμνασθῇ ἤδη, καὶ διότι βεβαίως μετέσχον ἐπ' ἀρκετὸν τῆς τὰ πάντα διδασκούσης ἡμᾶς μεταβολῆς ἐπ' ἀμφοτέρας τὰς ἡλικίας, ἤτοι τὴν τῆς νεότητος καὶ τὴν τοῦ γήρατος τοιαύτην, μὲ ἔχουσι ταῦτα καταστήσῃ τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἔχω πεῖραν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ οὕτω εἰς τοὺς τώρα κατὰ πρῶτον εἰσερχομένους εἰς τὸν παρόντα βίον, νὰ δύναμαι ὡς δι' ὁδοῦ τινος, ταύτης νὰ ὑποδεικνύω τὴν ἀσφαλεστάτην. Δυνάμει δὲ τῆς παρὰ τῆς φύσεως συγγενείας πρὸς ὑμᾶς, ὦ παῖδες, εὐθὺς μετὰ τοὺς ὑμετέρους γονεῖς ἐγὼ εἶμαι, ὥστε μήτ' ἐγὼ ὀλιγωτέραν τινὰ τῶν πατέρων εὔνοιαν πρὸς ὑμᾶς ν' ἀπονέμω. Ὑμᾶς δὲ νομίζω, ἐὰν μὴ εἴς τι ἀπατῶμαι περὶ τῆς ὑμετέρας γνώμης, ὅτι δὲν ποθεῖτε τοὺς γεννήτορας, πρὸς ἐμὲ ἀποβλέποντες. Ἐὰν μὲν λοιπὸν προθύμως ἠθέλετε δεχθῇ τὰ λεγόμενα, εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τὴν παρ' Ἡσιόδῳ τῶν ἐπαινουμένων θέλετε καταταχθῇ· ἐὰν δὲ τοὐναντίον, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ εἴπω δύσκολον, σεῖς δὲ αὐτοὶ ἐνθυμεῖσθε βεβαίως τοὺς λόγους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐκεῖνος εἶπεν: «Ἄριστος μὲν ὅτι εἶναι, ὅστις διακρίνει ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ χρήσιμα, ἀγαθὸς δὲ καὶ ἐκεῖνος τῶν ἀνθρώπων, ὅστις ἀκολουθεῖ καὶ ὑπακούει εἰς τὰ παρ' ἄλλων ὑποδειχθέντα· ἐκεῖνος δὲ ὁ ὁποῖος πρὸς οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω ἱκανὸς εἶναι, οὗτος ἄ χ ρ η σ τ ο ς εἶναι πρὸς πάντα.»

Μὴ ἀπορεῖτε δὲ ἐὰν καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς εἰς διδασκάλους φοιτῶντας, καὶ μὲ τοὺς ἐλλογίμους τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν, (δι' ὧν ἔχουσιν ὑμῖν καταλίπῃ λόγων,) μὲ αὐτοὺς νὰ συναναστρέφησθε, μὴ θαυμάζετε ἐὰν ἐγὼ λέγω ὅτι ἔχω ἐφεύρῃ τι ὠφελιμώτερον τούτων δι' ἑαυτοῦ μόνου. Διότι αὐτὸ τοῦτο καὶ νὰ συμβουλεύσω ὑμᾶς ἔρχομαι, ὅτι δὲν πρέπει διὰ παντὸς εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους, καθὼς τὰ πηδάλια πλοίου τινός, οὕτω τὰς διανοίας παραδόντες, ὅπου συμβῇ νὰ ὁδηγῶσιν ὑμᾶς, ἐκεῖ καὶ ν'

ἀκολουθῆτε· ἀλλ' ὅσον εἶναι χρήσιμον ἐξ αὐτῶν, τοῦτο δεχόμενοι δέον νὰ γνωρίζητε τί πρέπει καὶ νὰ παρίδητε. Τίνα λοιπὸν εἶναι ταῦτα, καὶ πῶς θὰ τὰ διακρίνωμεν, τοῦτο ἤδη καὶ θὰ διδάξω ἐντεῦθεν ἀρχόμενος.

Ἡμεῖς, ὦ παῖδες, οὐδόλως ὅτι εἶναι χρήσιμος ὁ παρὼν ἀνθρώπινος βίος νομίζομεν, οὔτ' ἀγαθόν τι φανταζόμεθα ποσῶς, οὔτ' ἀναφέρομεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὸ τέλος μέχρι τοῦ σημείου τούτου, τοῦ βίου τ. ἔ., παρέχει. Οὔτε προγόνων ἐπίδειξιν, οὔτε δύναμιν σώματος, οὔτε ὡραιότητα, οὔτε μέγεθος, οὔτε τὰς παρ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων τιμάς, οὔτε αὐτὴν τὴν βασιλείαν, οὔτε ὅ,τι συμβῇ ν' ἀναφέρῃ τις ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μέγα, ταῦτα οὐ μόνον δὲν θαυμάζομεν, ἀλλ' οὐδ' εὐχῆς ἄξιον κρίνομεν, ἢ εἰς τοὺς ἔχοντας αὐτὰ ἀποβλέπομεν, ἀλλ' ἐπὶ μακρότερον προβαίνομεν διὰ τῶν ἐλπίδων, καὶ πάντα πράττομεν πρὸς προετοιμασίαν ἄλλου βίου μονιμωτέρου καὶ διαρκεστέρου. Ὅσα μὲν λοιπὸν συμβαίνει νὰ συντελῶσι πρὸς τοῦτον εἰς ἡμᾶς τὸν βίον, ἤτοι τὸν τῆς μακαριότητος, λέγομεν ὅτι πρέπει διὰ πάσης προσπαθείας ν' ἀγαπῶμεν καὶ νὰ ἐπιδιώκωμεν· ὅσα δὲ δὲν συντελοῦσι πρὸς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον σκοπόν, ὡς ὄντα οὐδενὸς λόγου ἄξια, χρεία νὰ παραβλέπωμεν.

Τὶς βεβαίως εἶναι οὗτος ὁ βίος, καὶ ποῦ καὶ πῶς κατ' αὐτὸν θὰ ζήσωμεν, ἔχει ἀνάγκην ὁ λόγος μακροτέρας καὶ διεξοδικωτέρας θεωρίας, παρ' ὅση εἶναι ἡ παροῦσα ἐπιθυμία περὶ αὐτοῦ, τοῦ βίου, τ. ἔ. καὶ ἀκροατῶν συγχρόνως μεγαλητέρων ὑμῶν τῶν παίδων, διὰ ν' ἀκούσωσιν αὐτοῦ. Ἐκεῖνο δὲ μόνον βεβαίως εἰπών, ἀρκούντως ἴσως πρὸς ὑμᾶς ἤθελον ἀποδείξῃ, ὅτι δηλαδὴ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν εὐτυχίαν, ἀφ' ὅτου ἔχουσι γεννηθῇ ἢ ὑπάρξῃ οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦ λόγου περιλαβὼν καὶ συναθροίσας εἰς ἕν, οὐδὲ κατὰ πολλοστὸν μέρος πρὸς τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα τῆς μακαριότητος θέλεις εὕρῃ ἐξισουμένην αὐτήν, ἀλλὰ πλειότερον παρ' ὅσον τὸ ἐλάχιστον μεταξὺ ἐκείνων τῶν ἀγαθῶν, θὰ εὕρῃς ἅπαντα τὰ τῆς παρούσης ζωῆς καλὰ κατὰ τὴν ἀξίαν νὰ διαφέρω-

σιν ἐπὶ τοσοῦτον, παρ' ὅσον ἔτι καὶ σκιὰ καὶ ὄνειρον τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων ὑστεροῦσι. Μᾶλλον δέ, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ προσφυέστερον παράδειγμα, ὅσον ἡ ψυχὴ τιμιωτέρα καθόλου τοῦ σώματος εἶναι, τοσοῦτον καὶ τῶν δύο βίων ἡ διαφορὰ δὲν ἐπιδέχεται σύγκρισιν, ὡς οὖσα μεγάλη λίαν. Εἰς τοῦτον δὲ βεβαίως τὸν μέλλοντα τ. ἔ. βίον, ὁδηγοῦσιν οἱ ἱεροὶ λόγοι, διὰ μυστηρίων καὶ δογμάτων θείων ἡμᾶς διαπλάττοντες.

Ἐν ὅσῳ λοιπὸν ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἡλικίας ἡμῶν, ὦ παῖδες, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς ἡμᾶς ποτὲ νὰ νοῶμεν δεόντως τὸ βάθος τῆς ἐννοίας αὐτῶν, (τῶν μυστηρίων τ. ἔ.), δι' ἑτέρων παραδειγμάτων, ἅτινα οὐ τόσον πολὺ διαφέρουσιν, (ὡς διὰ σκιῶν τινων καὶ κατόπτρων), μέσον τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παρόντι βίῳ προγυμναζόμεθα, μιμούμενοι οὕτω τοὺς εἰς τὰ τακτικὰ γυμνάσματα τὰς μελέτας αὐτῶν κάμνοντας, οἵτινες εἰς τὰς κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τὰ ἅλματα διὰ τῶν ποδῶν, τὴν ἀπαιτουμένην γνῶσιν καὶ ἄσκησιν ἀποκτῶντες ἐν καιρῷ τῶν ἀγώνων καὶ τῆς ἐν σταδίῳ πάλης, τὸ κέρδος ἐκ τοῦ πρότερον, ἐν εἴδει παιγνιδίου, γυμνάσματος λαμβάνουσι. Καὶ εἰς ἡμᾶς βεβαίως χρεία νὰ θεωρῶμεν ὅτι προβάλλεται ἀγών τις, ὅστις ἐξ ὅλων τῶν τοιούτων αὐτὸς εἶναι ὁ μέγιστος, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου δέον πάντα νὰ ποιῶμεν καὶ νὰ κοπιάζωμεν πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως καὶ πρὸς προπαρασκευὴν ἡμῶν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον, τοῦ ἀγῶνος τ. ἔ., καὶ νὰ ἔχωμεν σχέσιν καὶ ἀναστροφὴν μὲ ποιητάς, λογογράφους καὶ ῥήτορας, καὶ μὲ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ὁπόθεν ἄν πρόκειται πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν νὰ προέλθῃ ὠφέλειά τις. Καθὼς λοιπὸν οἱ βαφεῖς τῶν ἀνεξαλείπτων χρωμάτων, ἀφ' οὗ πρότερον ἑτοιμάσωσι διὰ διαφόρων προσπαθειῶν τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μέλλουσι νὰ βάψωσιν, (οἷον δήποτε καὶ ἂν ᾖ τοῦτο), τότε δίδουσι τὸ πορφυροῦν χρῶμα εἰς αὐτό, εἴτε πορφύρα, εἴτε ἄλλο τι τοιοῦτον συμβῇ νὰ ᾖ· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον βεβαίως καὶ ἡμεῖς, ἐὰν πρόκειται ἀνεξάλειπτος εἰς ἡμᾶς νὰ παραμένῃ ἡ τοῦ καλοῦ δόξα, διὰ τῶν

ἐξωτερικῶν τούτων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας διδαγμάτων προκαταρτισθέντες, τότε βεβαίως τὰ ἱερὰ καὶ κεκρυμμένα διδάγματα θέλομεν διδαχθῇ. Καὶ τρόπον τινὰ ὡς ἐν ὕδατι τὸν Ἥλιον νὰ βλέπωμεν συνειθίσαντες, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς αὐτὸ τὸ φῶς εἶτα θὰ προσάψωμεν τὰς ὄψεις.

Ἐὰν μὲν λοιπὸν ὑπάρχῃ τις οἰκειότης μεταξὺ αὐτῶν τῶν λόγων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας τ. ἔ., καὶ τῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, εὐχερῶς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν αὐτούς· ἄλλως δέ, ἀφ' οὗ παραλλήλως θέσωμεν πρὸς ἑαυτὰς τὰς γνώσεις ταύτας, θὰ κατανοήσωμεν τὴν διαφορὰν αὐτῶν, οὐχὶ ὀλίγον πρὸς βεβαίωσιν τοῦ καλητέρου. Πρὸς τίνα βεβαίως καὶ εἰκονίσας ἑκάστην τῶν ἐκπαιδεύσεων τούτων, ἤθελες δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃς τὴν πραγματικὴν εἰκόνα ; ἀναμφιβόλως ὡς συμβαίνει εἰς τὸ φυτόν, ἰδία μὲν αὐτοῦ ἀρετὴ νὰ εἶναι τὸ νὰ βρύῃ ἀπὸ καρπὸν ὡραῖον, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ φέρει μόνον του στολισμόν τινα καὶ φύλλα εἰς τοὺς κλάδους πανταχόθεν σειόμενα, οὕτω λοιπὸν καὶ εἰς τὴν ψυχήν, προηγουμένη μὲν ὡς καρπὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια, οὐδόλως δὲ ἄχαρι βεβαίως νὰ ἔχῃ περιβληθῇ αὕτη (ἡ ψυχὴ τ.ἔ.) καὶ τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίαν, ὡς τὰ φύλλα τρόπον τινά, τὰ ὁποῖα παρέχουσι προστασίαν εἰς τὸν καρπὸν καὶ ὄψιν ὄχι ἄσχημον εἰς αὐτόν. Ἀναφέρεται δὲ ὅτι καὶ Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ Μέγας, οὗτινος τὸ ὄνομα εἶναι μέγιστον διὰ τὴν σοφίαν του μεταξὺ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' οὗ ἐνεγύμνασε διὰ τῶν μαθημάτων τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶτα προσῆλθεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τελείου ὄντος, τοῦ Θεοῦ τ. ἔ. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον πρὸς τοῦτο, καὶ εἰς κατωτέρους τοῦ Μωϋσέως χρόνους,λέγουσιν ὅτι ὁ σοφὸς Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι, ἀφ' οὗ ἔμαθε καλῶς τὴν σοφίαν τῶν Χαλδαίων, τότε ἐμελέτησε τὰ θεῖα γράμματα. Ἀλλ' ὅτι μὲν δὲν εἶναι ἄχρηστα εἰς τὰς ψυχὰς τὰ τῶν φιλοσόφων Ἑλλήνων διδάγματα ταῦτα, βεβαίως ἱκανὰ ἐλέχθησαν· τίνι δὲ τρόπῳ ὅμως αὐτῶν θὰ μεθέξωμεν ἡμεῖς, ἐφεξῆς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἴπωμεν.

Πρῶτον μὲν λοιπὸν εἰς τοὺς παρὰ τῶν ποιητῶν, (ἵνα ἀπ' ἐδῶ ἀρχίσω λέγει ὁ Βασίλειος), ἐπειδὴ διάφοροί τινες εἶναι κατὰ τοὺς λόγους οὗτοι, οὐχὶ εἰς πάντας τοὺς λόγους αὐτῶν τοῦ λοιποῦ δέον νὰ προσέχωμεν τὸν νοῦν. Ἀλλ' ὅταν μὲν τὰς τῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους εἰς ἡμᾶς διηγῶνται, ν' ἀγαπῶμεν καὶ ζηλεύωμεν, καὶ νὰ προσπαθῶμεν ἐπὶ μᾶλλον ὅπως καταστῶμεν τοιοῦτοι, (ἤτοι ὅμοιοι ἐκείνοις).

Ὅταν δὲ ἐπὶ κακοὺς καὶ πονηροὺς ἄνδρας ἔλθωσιν οὗτοι ἐν τῇ διηγήσει των, τὴν μίμησιν αὐτῶν ταύτην δέον ν' ἀποφεύγωμεν, φράσσοντες ἐπὶ πλέον τὰ ὦτα ἡμῶν, οὐχὶ ὀλιγώτερον τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις, ὡς μυθολογεῖται, τῶν μὲν συναυτιλλομένων αὐτῷ τὰ ὦτα διὰ κηροῦ ἐνέφραξεν, ἑαυτὸν δὲ ἐπὶ ἱστοῦ ἔδεσεν, ἵνα δυνηθῇ ν' ἀποφύγῃ τὰ τερπνὰ πρὸς ὥραν τῶν Σειρήνων ᾄσματα. Διότι ἡ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια, ὁδός τις εἶναι πρὸς τὰ πράγματα ὁδηγοῦσα. Διὰ τοῦτο λοιπὸν δέον διὰ πάσης προφυλάξεως νὰ φυλάττωμεν τὴν ψυχήν, μήπως, ἕνεκα τῆς ἐκ τῶν λόγων ἡδονῆς, ἡμεῖς παραδεχθέντες τι τῶν χειροτέρων (ἢ πονηροτέρων), ἀποτύχωμεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λόγων, καθὼς συμβαίνει εἰς τοὺς ἀναμιγνύοντας τὸ μέλι μετὰ τοῦ δηλητηρίου. Δὲν θὰ ἐπαινέσωμεν λοιπὸν τοὺς ποιητάς, ὁπόταν οὗτοι μιμῶνται τοὺς μεθύσους, τοὺς λοιδόρους, τοὺς ἐμπαίκτας, τοὺς ἐραστάς, οὐδὲ ὁπόταν ὁρίζωσι τὴν εὐδαιμονίαν εἰς γεύματα πολυποίκιλα ἢ εἰς ᾄσματα ἐκλελυμένου βίου. Πολὺ δ' ὀλιγώτερον ὅλων θέλομεν προσέξῃ εἰς αὐτούς, ὅταν ὁμιλῶσί τι περὶ Θεῶν οὗτοι, καὶ μάλισθ' ὁπόταν περὶ πλείστων ἐξ αὐτῶν διεξέρχωνται, περὶ ὧν λέγουσιν ὅτι οὐδόλως ὁμονοοῦσι μεταξύ των. Διότι ἀδελφὸς λ.χ. μεταξὺ ἐκείνων, διαμάχεται πρὸς ἀδελφόν, καὶ πατὴρ κατὰ τέκνων, καὶ εἰς ταῦτα πάλιν ὑπάρχει πόλεμος ἀκήρυκτος ἐναντίον τῶν γονέων αὐτῶν. Αἰσχρὰς δὲ πράξεις τῶν Θεῶν καὶ φαύλους ἔρωτας καὶ παρανόμους συνοικήσεις, φανερὰ λίαν γενομένας, καὶ ταύτας πρὸ

πάντων ἐκ μέρους τοῦ κορυφαίου πάντων καὶ τοῦ ὑπάτου τῶν ἀρχαίων θεῶν, Διός, (ὡς αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ ἀναφέρουσιν), ἃς πράξεις καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄλογα ζῶα ἀναφέρων τις, ἤθελεν ἐρυθριάσῃ ἐξ αἰδοῦς, ταῦτα ὅλα, ὡς ὄντα τῶν δραματικῶν ποιητῶν διηγήματα, θ' ἀφήσωμεν κατὰ μέρος.

Ταῦτα βεβαίως, ταῦτα δύναμαι νὰ εἴπω καὶ περὶ τῶν λογογράφων συγγραφέων· καὶ μάλιστα ὁπόταν οὗτοι κάμνωσι τοὺς ἑαυτῶν λόγους πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν ἀκροατῶν των. Καὶ ρητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην δὲν θὰ μιμηθῶμεν. Διότι οὔτε ἐν τοῖς δικαστηρίοις, οὔτε εἰς τὰς ἄλλας τοῦ ἡμετέρου βίου πράξεις, ὠφέλιμον τὸ ψεῦδος εἶναι ἡμῖν, οἵτινες τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ ὁδὸν τοῦ βίου ἐξελεξάμεθα, καὶ πρὸς οὓς ἔτι τὸ νὰ μὴ κατακρίνωμεν καὶ καταδικάζωμέν τινα, διὰ νόμου εἶναι προστεταγμένον· «(μὴ κρίνετε λέγει, ἵνα μὴ κριθῆτε» κ.λ. Ματθ. ζ')· ἀλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν θέλομεν ἀποδεχθῇ μᾶλλον, ἐν τοῖς ὁποίοις οὗτοι τὴν μὲν ἀρετὴν ἐπῄνεσαν, τὴν δὲ κακίαν, ἢ πονηρίαν ἔψεξαν. Ὡς δὲ βεβαίως ἐπὶ τῶν ἀνθέων εἰς μὲν τοὺς λοιποὺς (εἰς ἡμᾶς τ. ἔ.) μέχρι τοῦ χρόνου τῆς εὐωδίας, (ἢ τῆς ἀκμῆς αὐτῶν), ἡ ἀπόλαυσις εἶναι, εἰς δὲ τὰς μελίσσας, καὶ μετὰ τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ λαμβάνωσι μέλι ἀπ' αὐτῶν· οὕτω λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα (ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τ. ἔ.), εἰς τοὺς μὴ ἐπιζητοῦντας τὸ τερπνὸν καὶ ἐπίχαρι μόνον ἐκ τῶν τοιούτων λόγων, εἶναι δυνατὸν καὶ ὠφέλειά τις ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν νὰ μεταδοθῇ. Καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον λοιπὸν πρὸς τὴν εἰκόνα τῶν μελισσῶν, ἃς μετέχωμεν ἡμεῖς τῶν λόγων τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Διότι ἐκεῖναι (αἱ μέλισσαι τ. ἔ.) οὔτε εἰς ὅλα τὰ ἄνθη ὁμοίως πλησιάζουσιν, οὔτε βεβαίως εἰς ὅσα συμβῇ νὰ ἐπιπετάξωσιν, ὅλα αὐτὰ νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον εἶναι εἰς αὐτὰς χρήσιμον πρὸς ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ ὑπόλοιπον ἀφίνουσιν ἀνέπαφον. Καὶ ἡμεῖς, ἂν φρονίμως σκεπτώμεθα, ὅσον χρήσιμον εἰς ἡμᾶς καὶ πλησιάζον πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι, τοῦτο παρ' αὐτῶν (τῶν λόγων τ. ἔ.) παραλαβόν-

τες, θέλομεν παραλείψῃ τὸ ὑπόλοιπον. Καὶ τρόπον τινά, ὡς ὁπόταν τῆς ῥοδονίας τὸ ἄνθος δρέπωμεν, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον εἶναι χρήσιμον οἰκειωθέντες, τὸ βλαβερὸν θὰ ἀποφύγωμεν.

Εὐθὺς λοιπὸν ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐξετάζωμεν ἕκαστον τῶν διδαγμάτων ἐπισταμένως καὶ νὰ συνδυάζωμεν αὐτὸ πρὸς τὸν σκοπόν του ἁρμόζει, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν «τὸν λίθον πρὸς τὴν στάθμην διεθύνοντες». Καὶ ἐπειδὴ βεβαίως δι' ἀρετῆς πρέπει ἡμεῖς νὰ διευθύνωμεν πάντοτε τὸν ἡμέτερον βίον, κατὰ τὴν τῶν οἰκοδόμων στάθμην, εἰς ταύτην δὲ (τὴν ἀρετὴν τ. ἔ.) ὁδηγοῦντα εἰσί, καθὼς ἀναφέρεται, πολλὰ μὲν μεταξὺ τῶν ποιητῶν, πολλὰ δὲ μεταξὺ τῶν λογογράφων, πολλῷ δὲ πλείονα εἰς τοὺς φιλοσόφους καὶ σοφοὺς ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος, πρὸς οὓς αὐτῶν τοὺς λόγους πρὸ πάντων δέον νὰ προσέχωμεν τὸν νοῦν. Διότι οὐχὶ μικρὰ εἶναι ἡ ὠφέλεια τὸ νὰ προέλθῃ οἰκειότης τις καὶ συνήθεια τῆς ἀρετῆς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων· ἀφ' οὗ βεβαίως ἀνεξάλειπτα ἢ ἀμετάθετα ἐκ φύσεως εἶναι τὰ τῶν τοιούτων διδάγματα (ἕνεκα ἀπαλότητος τῶν ψυχῶν αὐτῶν), ἐὰν αὐτὰ εἰς βάθος ἐνσημανθῶσιν. Ἤ τί ἄλλο ποτὲ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διενοήθη ὁ Ἡσίοδος εἰς τὸ νὰ συνθέσῃ τὰ ἔπη (ἢ ᾄσματα) ταῦτα, ἅτινα πάντες ᾄδουσιν, εἰμὴ τὸ νὰ προτρέψῃ πρὸς ἀρετὴν τοὺς νέους. Καθότι τραχεῖα μὲν κατὰ πρῶτον καὶ δύσβατος, καὶ ἱδρῶτος συχνοῦ καὶ πλήρης κόπου εἶναι, ἡ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα ὁδὸς καὶ ἀπότομος προσέτι. Διὰ τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἴδιον παντός, οὔτε νὰ ἀναβῇ αὐτὴν διὰ τὸ ἀνωφερές, οὔτε ἀναβὰς οὗτος αὐτήν, εὐκόλως νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα. Ἀφ' οὗ δὲ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς οὗτος, δύναται πλέον νὰ διακρίνῃ ὅτι ἡ ὁδὸς αὐτῆς εἶναι ἤδη ὁμαλὴ καὶ καλή, ὅσον δὲ εὔκολος, τόσον καὶ εὐδιάβατος, καὶ τερπνοτέρα ἀκόμη τῆς ἄλλης ὁδοῦ, τῆς ἐπὶ τὴν κακίαν ὁδηγούσης, ἣν ὅλην ὁμοῦ δύναταί τις ν' ἀκολουθήσῃ, ἀφ' οὗ αὐτὴν πλησιάσῃ, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς ποιητὴς Ἡσίοδος. Εἰς ἐμὲ βεβαίως φαίνεται καλὸν

νὰ διεξέρχωμαι ταῦτα δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διὰ νὰ προτρέψω ὑμᾶς πρὸς τὴν ἀρετήν, καὶ νὰ πείσω πάντας εἰς τὸ νὰ ὦσιν ἀγαθοί· καὶ ὅπως μή, καταβληθέντες ἐκ τῶν κόπων, ἀπομακρυνθῆτε προώρως τοῦ τέλους. Καὶ τῷ ὄντι, ἐάν τις ἄλλος παρομοιώσας τὴν ἀρετὴν πρὸς ταῦτα, ἐξύμνησεν αὐτήν, ἂς ἀποδεχθῶμεν καὶ τούτου τοὺς λόγους, ὡς φέροντας ἡμᾶς εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν.

Ὡς δὲ ἐγὼ ἤκουσά τινος δεινοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ νὰ νοήσῃ καλῶς τὸ κατ' ἔννοιαν νόημα τοῦ ποιητοῦ Ὁμήρου, ἐνόησα ὅτι πᾶσα μὲν ἡ παρ' Ὁμήρῳ ποίησις εἶναι ἔπαινος τῆς ἀρετῆς, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ὁδηγοῦσιν, ἐκτός τινος, τὸ ὁποῖον τυχὸν εἶναι πάρεργον ἢ περιττόν· οὐχὶ δὲ ἐλάχιστος ἀρετῆς ἔπαινος εἶναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἐνῷ ὁ ποιητὴς ἀναφέρει τὸν στρατηγὸν τῶν Κεφαλλήνων Ὀδυσσέα γυμνὸν ἐκ τοῦ ναυαγίου περισωθέντα εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων. Πρῶτον μὲν λέγει ὅτι ἐσεβάσθη αὐτὸν ἡ βασιλόπαις Ναυσικάα, μόνον φανέντα ἐντὸς τῶν θάμνων γυμνόν· τόσον δὲ πολὺ μακρὰν ἔστη οὗτος, ὥστε ἐφαίνετο αἰσχυνόμενος αὐτὸς μόνος, γυμνὸς φανεὶς ἐνώπιον αὐτῆς, καὶ δὴ οὔσης θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων Ἀλκινόου· ἐπειδὴ βεβαίως αὐτὸν ἡ ἀρετὴ ἀντὶ ἐνδυμάτων κεκοσμημένον κατέστησεν, ἢ κατεστόλισεν. Ἔπειτα βεβαίως λέγει ὁ ποιητής, καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Φαίακας τοσοῦτον ἄξιος ἐνομίσθη, ὥστε ἀφέντες οὗτοι τὴν τρυφὴν καὶ τὰς ἡδονάς, δι' ὧν διητῶντο, ἐκεῖνον παρετήρουν καὶ ἐζήλευον ἅπαντες· καὶ κατέστησεν οὕτω τοιούτους αὐτούς, (κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν), ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ τις τῶν Φαιάκων, ὅστις θὰ ηὔχετο νὰ εἶναι ἄλλο τι μᾶλλον ἢ ὅμοιος τῷ Ὀδυσσεῖ ἢ Ὀδυσσεύς· καὶ τοιαύτης νὰ τύχῃ οὗτος τιμῆς παρ' αὐτοῖς, κατόπιν τῆς ἐκ τοῦ ναυαγίου σωτηρίας του. Διὰ τούτων βεβαίως τῶν παραδειγμάτων ἔλεγεν ὁ τοῦ νοήματος τοῦ ποιητοῦ ἑρμηνευτὴς τρόπον τινὰ ὅτι, ὡσὰν βοῶν ὁ Ὅμηρος νὰ λέγῃ, «ὅτι ἀνάγκη μεγάλη εἰς ὑμᾶς τοῦ νὰ ἐπιμελῆσθε, ὦ ἄνθρωποι, τῆς ἀρετῆς, ἥτις καὶ ἂν ναυαγήσῃ τις ἐν τῇ θαλάσσῃ, αὕτη συγκολυμβᾷ αὐτῷ (ἤτοι μένει μετ' αὐτοῦ

πάντοτε)» καὶ εἰς τὴν ξηρὰν ὁπόταν ἐξέλθῃ οὗτος γυμνός, τιμιώτερον θέλει αὐτὸν ἀποδείξῃ τῶν εὐτυχῶν Φαιάκων. Καὶ ἀναμφιβόλως ὁ περὶ ἀρετῆς λόγος οὕτως ἔχει. Τὰ μὲν ἄλλα πράγματα τοῦ βίου, οὐ μόνον εἰς τοὺς ἔχοντας πρὸ πολλοῦ αὐτά, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τυχὸν ἤδη ἀποκτήσαντας τοιαῦτα, εἶναι τρόπον τινὰ ἓν εἶδος παιγνιδίου κύβων, ὡς ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαλλόμενα· μόνη δὲ ἐκ τῶν κτημάτων τοῦ ἡμετέρου βίου ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀναφαίρετον πρᾶγμα, διότι αὕτη καὶ ἐν τῇ ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον παραμένει εἰς τὸν ἔχοντα αὐτὴν ἀληθῶς. Διὰ τοῦτο βεβαίως καὶ ὁ Σόλων, μοὶ φαίνεται, ὅτι πρὸς τοὺς πλουσίους εἶπε τό :

«Ἀλλ' ἡμεῖς δὲν θ' ἀνταλλάξωμεν μετ' αὐτῶν τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον· ἐπειδὴ τὸ μὲν εἶναι σταθερὸν καὶ μόνιμον πάντοτε, ἤτοι ἡ ἀρετή, τὰ δὲ χρήματα τῶν ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος καταλαμβάνει».

Παρόμοια δὲ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ τὰ τοῦ Θεόγνιδος, ἐν οἷς οὗτος λέγει ὅτι ὁ Θεός, (ὅν, οἱοσδήποτε κἂν ᾖ, ἀναφέρουσιν οἱ σοφοί), εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν πλάστιγγα (τῆς εὐδαιμονίας τ. ἔ.) ἀμφιρρόπως κλίνει, ἄλλοτε ἄλλως.

«Ἄλλοτε μὲν συντελῶν νὰ πλουτῇ τις, ἄλλοτε δὲ μηδὲν οὗτος νὰ ἔχῃ».

Καὶ ἀληθῶς καὶ ὁ Χῖος σοφιστὴς Πρόδικος κάπου τῶν συγγραμμάτων του πυρόμοια λίαν πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ἐφιλοσόφησεν· εἰς ὃν βεβαίως καὶ εἰς αὐτὸν νὰ δώσωμεν προσοχὴν δέον, (διότι δὲν εἶναι ἄξιος ἀπορρίψεως ὁ ἀνήρ). Ἔχει δὲ περίπου οὕτω ὁ λόγος ἐν αὐτῷ, «ὅσα ἐγὼ τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ νοήματος τοῦ ἀνδρὸς ἐνθυμοῦμαι», ἐπειδὴ βεβαίως τὰς φράσεις αὐτοῦ δὲν γνωρίζω καλῶς, ἐκτὸς βεβαίως ἐκείνων, τὰ ὁποῖα οὗτος ἔχει εἴπῃ ἁπλῶς ἄνευ μέτρου, ὡς ἑξῆς :

«Ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἡρακλῆς ἦτο ἐντελῶς νέος, (ἤτοι παῖς μόλις), καὶ σχεδὸν εἶχε τὴν αὐτὴν μὲ σᾶς τώρα, ὦ παῖδες,

ἡλικίαν, ὅτι, ἐνῷ ἐσκέπτετο ποίαν ὁδὸν ἐκ τῶν δύο ν' ἀκολουθήσῃ, τὴν διὰ τῶν κόπων ὁδηγοῦσαν, δηλ. τὴν εἰς τὴν ἀρετήν, ἢ τὴν εὐκολωτέραν, δηλ. τὴν τῆς κακίας τοιαύτην, προσῆλθον τότε εἰς αὐτὸν δύο γυναῖκες· αὗται δὲ ἦσαν ἡ Ἀρετὴ καὶ ἡ Κακία. Εὐθὺς μὲν λοιπὸν καὶ σιωπῶσαι πρὸ αὐτοῦ, ἐδείκνυον ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῶν τὴν διαφορὰν τῆς ἀποστολῆς των. Λέγει δὲ οὗτος ὅτι ἦτο ἡ μὲν διὰ τῆς κομμωτικῆς τέχνης λαμπρῶς διασκευασμένη εἰς ὡραιότητα, καὶ ἐκλελυμένη ὑπὸ τρυφῆς, ἔφερε δὲ μεθ' ἑαυτῆς πᾶν εἶδος ἡδονῆς· ταῦτα δὲ ἐδείκνυεν αὐτῷ, καὶ ὑποσχομένη πλειότερα τούτων, προσεπάθει ὅπως ἑλκύσῃ τὸν Ἡρακλέα πρὸς ἑαυτήν. Ἡ δὲ ἑτέρα, λέγει, ὅτι ἦτο κατεσκληκυῖα καὶ ξηρά, καὶ δραστηρίως ἔβλεπε, συγχρόνως δὲ ἔλεγεν ἄλλους τοιούτους λόγους· δὲν ὑπέσχετο δὲ οὐδὲν ἡδυπαθές, οὐδὲ ἐκδεδιηγημένον, ἀλλ' ἱδρῶτας ἀναριθμήτους καὶ πόνους καὶ κινδύνους, διὰ πάσης δὲ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Βραβεῖον δὲ τούτων ὅλων τῶν κόπων, ὅτι ἦτο τὸ νὰ καταστῇ οὗτος Θεός, καθὼς λέγει ὁ Πρόδικος· τοῦθ' ὅπερ βεβαίως καὶ μετὰ θάνατον ἤθελε τὸν Ἡρακλέα ἀκολουθήσῃ.

Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, περὶ ὧν ὑπάρχει φήμη της ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ εἰς μικρὸν ἢ εἰς μεγαλήτερον βαθμόν, κατὰ τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ ἕκαστος, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς τὸν ἔπαινον διεξῆλθον, πρὸς οὓς δέον νὰ πειθώμεθα καὶ νὰ προσπαθῶμεν εἰς τὸν βίον ἡμῶν ν' ἀποδείξωμεν τοὺς λόγους ἐφηρμοσμένους. Καθὼς βεβαίως, ἐκεῖνος ὅστις τὴν μόνον εἰς φράσεις ξηρὰς παρὰ τοῖς λοιποῖς φιλοσόφοις φιλοσοφίαν ἀναφερομένην, ταύτην δι' ἔργου τις βεβαιῶν, οὗτος συνετὸς εἶναι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δὲ καὶ οὗτοι (οἱ φιλόσοφοι τ. ἔ.), μὴ ἐφαρμόζοντες ἃ λέγουσιν, ὡς σκιαί τινες ἐπιπηδῶσι. Καὶ μοὶ φαίνεται, λέγει ὁ Βασίλειος, τὸ τοιοῦτον ὅτι εἶναι ὅμοιον πρὸς τό, ἂν ζωγράφος τις ἤθελε μιμηθῇ θαυμαστόν τι πρᾶγμα, ὡς λ. χ. κάλλος ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἄνθρωπος νὰ συμβῇ νὰ εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸ ἀπεικόνισμα αὐτοῦ ἀλη-

θῶς, καθὼς ὁ ζωγράφος αὐτὸν ἐπὶ τῆς πλακὸς παρέστησεν ἢ ἐζωγράφισεν. Ἐπειδὴ βεβαίως τὸ νὰ ἐπαινέσῃ τις πολὺ τὴν ἀρετὴν κατ' ἀρχάς, καὶ μακροὺς χάριν αὐτῆς ν' ἀποτείνῃ εἰς τοὺς ἄλλους λόγους, ἰδιαιτέρως δὲ εἶτα νὰ προτιμᾷ οὗτος τὸ τερπνὸν πρὸ τῆς σωφροσύνης, καὶ τὴν πλεονεξίαν καὶ ἁρπαγὴν πρὸ τοῦ δικαίου καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐγὼ ἤθελον εἴπῃ ὅτι τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑποκρινομένους τὰ δράματα ἠθοποιούς· οἵτινες ὡς βασιλεῖς καὶ δυνάσται πολλάκις ἐμφανίζονται, ἐνῷ πράγματι οὔτε βασιλεῖς, οὔτε δυνάσται εἰσίν, οὐδὲ κἂν ἐλεύθεροι τὸ λοιπὸν τοὐλάχιστον. Ἔπειτα, μουσικὸς μὲν οὐδόλως ἤθελε δεχθῇ βεβαίως ἵνα ἑκουσίως ἡ λύρα εἶναι εἰς αὐτὸν ἀνάρμοστος· καὶ ὁ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος, νὰ μὴ ἔχῃ ὅσον τὸ δυνατὸν σύμφωνον πρὸς ἑαυτὸν τὸν χορὸν ὅλον. Αὐτὸς δέ τις ἕκαστος τούτων θὰ εὑρεθῇ εἰς διάστασιν πρὸς ἑαυτόν, καὶ δὲν θὰ παράσχῃ τὸν βίον αὐτοῦ σύμφωνον πρὸς τοὺς λόγους του[1]· «ἀλλ' ἡ μὲν γλῶσσα ἔχει ὁρκισθῇ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἡ δὲ φρὴν (ἢ ὁ νοῦς) μένει ἀνώμοτος» κατ' Εὐριπίδην τις λαλῶν· καὶ τὸ νὰ φαίνηται ὅτι εἶναι ἀγαθός τις, πρὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀληθῶς τοιοῦτος, θέλει ἐπιζητήσῃ. Ἀλλ' οὗτος εἶναι ὁ ἔσχατος τῆς ἀδικίας ὅρος, ἐὰν κατά τι πρέπῃ εἰς τὸν Πλάτωνα νὰ πείθηταί τις· «τὸ νὰ νομίζῃ τις ὅτι εἶναι δίκαιος, ἐνῷ πράγματι δὲν εἶναι τοιοῦτος».

Ἐκείνους μὲν λοιπὸν ἐκ τῶν λόγων, οἵτινες τὰς τῶν καλῶν συμβουλὰς περιέχουσιν, ἃς ἀποδεχθώμεθα λίαν εὐαρέστως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πράξεις σπουδαῖαι τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν ὑπάρχουσιν, αἵτινες ἢ ἀκολουθίᾳ μνήμης πρὸς ἡμᾶς διατηροῦνται, ἢ ἐκ λόγων τῶν ποιητῶν ἢ τῶν συγγραφέων διαφυλάττονται, μηδὲ τῆς ἐκ τούτων ὠφελείας ἃς ἀπομακρυνώμεθα. Λόγου χάριν, ἐλοιδόρει τὸν Πε-

---

1 «Τοῦτο δηλοῖ, τὸ νὰ λέγῃ μέν τις πολλὰ περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης, αὐτὸς δὲ νὰ μὴ ἐφαρμόζῃ αὐτὰ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ» ἤτοι «ἡ μὲν γλῶττα ὀμώμοκεν, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος» (Εὐριπίδου).

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ

ρικλέα τις ἐκ τῶν τῆς ἀγορᾶς ἀνθρώπων· οὗτος οὐδεμίαν ἔδιδε προσοχὴν εἰς ἐκεῖνον· καὶ τοῦτο διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ μὲν ἀφειδῶς προσβάλλων αὐτὸν διὰ τῶν ὀνειδισμῶν, ὁ δὲ Περικλῆς μὴ δίδων προσοχὴν εἰς αὐτόν. Ἔπειτα δ' ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ἡ ἑσπέρα καὶ νὺξ ἐγένετο, αὐτὸν τὸν ὑβριστὴν αὐτοῦ, παύσαντα μόλις τὰς ὕβρεις, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ φωτὸς ὡδήγησεν οἴκαδε (ὁ Περικλῆς), ἵνα μὴ διαφθαρῇ ἢ βλαβῇ ἢ πρὸς φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἄσκησις. Πάλιν τις ἐναντίον τοῦ ἐκ Μεγάρων Εὐκλείδου παροργισθείς, θάνατον ἠπείλησε καὶ ὡρκίσθη πρὸς τοῦτο· ὁ δὲ Εὐκλείδης ἀντωρκίσθη ὅτι ἀληθῶς θέλει ἐξιλεώσῃ αὐτόν, καὶ ὅτι θὰ παύσῃ νὰ διάκηται κατ' αὐτοῦ δυσμενῶς.

Πόσον ἀξίζει τὸ νὰ ἐνθυμηθῇ τις, ὑπ' ὀργῆς κατεχόμενος, ἓν τῶν τοιούτων παραδειγμάτων ; ἂς μὴ λοιπὸν δώσωμεν προσοχὴν πολλὴν εἰς τὴν τραγῳδίαν, ἥτις ἁπλῶς λέγει· «ἐναντίον ἐχθρῶν ὁ θυμὸς ὁπλίζει χεῖρα», ἀλλὰ πρὸ πάντων μέν, μηδὲ νὰ ἐρεθιζώμεθα καθόλου πρὸς θυμὸν πρέπον. Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν εἶναι εὐχερές, ἀλλ' ὡς χαλινὸν τοὐλάχιστον θέσαντες εἰς τὸν θυμὸν τὴν λογικὴν σκέψιν, νὰ μὴ ἀφίνωμεν αὐτὸν νὰ προβαίνῃ περαιτέρω· ἂς ἐπαναφέρωμεν δὲ τὸν λόγον πάλιν πρὸς τὰ τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν παραδείγματα. Ἔτυπτέ τις τὸν υἱὸν τοῦ Σωφρονίσκου Σωκράτην εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον ἀπ' εὐθείας ἄνευ λύπης· ὁ δὲ φιλόσοφος δὲν ἀντέλεγεν, ἀλλὰ παρεῖχε τὸ πρόσωπον εἰς τὸν μεθύοντα ἵνα ἐκεῖνος ἀπολαύσῃ ἁπλήστως τῆς ὀργῆς του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐξογκωθῇ καὶ νὰ εἶναι αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ἐπίφοβον ἐκ τῶν πληγῶν. Καθὼς δὲ ἐκεῖνος ἔπαυσε τοῦ νὰ κτυπᾷ τὸν φιλόσοφον, οὐδὲν δὲ ἄλλο λέγεται ὅτι ὁ Σωκράτης ἔπραξεν, ἢ ὅτι ἐπέγραψε τοῦτο ἐπὶ τοῦ μετώπου του, ὡς ἐπ' ἀνδριάντος ἐπιγράφει ὁ κατασκευαστὴς αὐτοῦ, (ἢ ὁ γλύπτης) τό· «ὅ δεῖνα ἐποίει», καὶ τόσον μόνον ἑαυτὸν ὑπερήσπισε.

Ταῦτα, τὰ ὁποῖα σχεδὸν εἰς τὰς αὐτὰς πρὸς τὰς ἡμετέρας νουθεσίας τοῦ χριστιανισμοῦ ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς, ἰσχυρίζομαι ὅτι εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιον νὰ μιμώμεθα ὡς πρὸς αὐτά, τοὺς τόσον με-

γάλους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος· διότι τοῦτο ἐδῶ τοῦ Σωκράτους τὸ παράδειγμα, σύμφωνον λίαν πρὸς ἐκεῖνο εἶναι τὸ παράγγελμα, καθ' ὃ παραγγέλλει ἡμῖν ὁ Κύριος ὅτι δηλ. «τῷ τύπτοντί σοι ἐπὶ τῆς σιαγόνος καὶ τὴν ἑτέραν νὰ παρέχῃς ἁρμόζει»· τόσον δὲ πολὺ ἀπέχει τὸ παράγγελμα τοῦ νὰ ἀμυνώμεθα. (Ματθ. ε΄. 44)..... μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ νὰ εὐχώμεθα διδάσκει τοῦτο .....

. . . . . .

Δὲν θὰ παρέλθω δὲ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παράδειγμα, καθ' ὃ λαβὼν οὗτος τὰς θυγατέρας τοῦ Δαρείου αἰχμαλώτους, τὰς ἐπὶ θαυμαστῷ κάλλει καὶ λαμπρότητι διακρινομένας, οὐδὲ ν' ἀτενίσῃ ἠξίωσε· διότι αἰσχρὸν ἐνόμιζε τὸν ἄνδρας κυριεύσαντα, τοῦτον νὰ καταβάλωσιν ἢ νικήσωσιν αἱ γυναῖκες. Τὸ αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς εἶναι τοῦτο τὸ πρὸ τῆς θείας Γραφῆς· ἤτοι «ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς ἡδονήν», κἂν μὴ δι' ἔργου τὴν μοιχείαν ἐπιτελέσῃ, ἀλλὰ διὰ τὸ ν' ἀποδεχθῇ καὶ μόνον εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἐπιθυμίαν, δὲν ἀπαλλάσσεται τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ δὲ τοῦ Κλεινίου, ἑνὸς τῶν τοῦ Πυθαγόρου γνωρίμων κ.λ.... ὅτι οὗτος μὲ ἀτομικήν του ζημίαν ἀπέφυγε τὸν ὅρκον.... κ.λ.

Ἀλλ' ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγον, πάλιν εἰς αὐτὸ ἂς ἐπανέλθωμεν· ὄχι πάντα πρέπει κατὰ σειράν, ἢ καὶ ἀδιακρίτως νὰ παραδεχώμεθα ἡμεῖς, ἀλλ' ὅσα εἶναι χρήσιμα μόνον. Καθότι ἄσχημον καὶ κακὸν εἶναι ἐκ μὲν τῶν τροφῶν τὰς βλαβερὰς ν' ἀποκρούωμεν, ἐκ δὲ τῶν μαθημάτων, ἅτινα τὴν ψυχὴν ἡμῶν τρέφουσιν, οὐδὲν νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψει, μηδὲ νὰ φροντίζωμεν περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ εἰσάγωμεν αὐτὰ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὡς τινα χείμαρρον ὁρμητικόν, ὅστις ἅπαν τὸ προστυχὸν παρασύρει.

Καὶ βεβαίως τίνα λόγον ἔχει τό, Κυβερνήτης μὲν οὐδέποτε ἄνευ προσοχῆς νὰ ἐπαφίηται ἐλεύθερος εἰς τοὺς ἀνέμους, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ διευθύνῃ πάντοτε πρὸς τοὺς λιμένας τὸ σκάφος μετὰ προσοχῆς· τοξότης δ' ἐπιτυχῶς νὰ βάλλῃ διὰ τοῦ τόξου του πρὸς τὸν σκοπόν, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ὁμοίως, ὡς οἱ χαλκεῖς καὶ οἱ τέ-

κτονες, νὰ ἐπιθυμῶσι τὴν τελειοποίησιν τῆς τέχνης αὐτῶν, ἡμεῖς δὲ καὶ τῶν τοιούτων τεχνητῶν νὰ ὦμεν κατώτεροι, ὡς πρὸς τὸ νὰ διακρίνωμεν εὐκρινῶς τὰ ἡμέτερα πράγματα ; Καὶ καθὼς εἰς τοὺς ἀγῶνας προτίθενται ἀγῶνες, στέφανοι καὶ βραβεῖα, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ὁ βίος οὗτος εἶναι.

Ἐπειδὴ δὲ στεφάνων καὶ ἀθλητῶν ἐμνήσθην, διὰ τοῦτο λέγω ὅτι ἐκεῖνοι (οἱ ἀθληταὶ δηλ.) ἀναρίθμητα παθόντες ἐπ' ἀνεκδιηγήτων παθημάτων, καὶ ἐκ πολλῶν μερῶν τὴν δύναμιν εἰς ἑαυτοὺς συναυξήσαντες,πολλοὺς μὲν ἱδρῶτας ἐκ τῶν γυμνασίων καὶ τῶν κόπων λαβόντες, πολλὰς δὲ τιμωρίας ἐκ τοῦ διδασκάλου, δίαιταν δ' ὄχι τὴν τερπνοτάτην,ἀλλὰ τὴν παρὰ τῶν γυμναστῶν διδομένην προτιμῶντες,καὶ κατὰ τὰ ἄλλα,διὰ νὰ μὴ χρονοτριβῶ διηγούμενος,οὕτω διάγοντες,(τρόπον τινὰ ὡσανεὶ ὁ πρὸ τῶν ἀγώνων βίος εἶναι μελέτη τις τῶν ἀγωνισμάτων),μετὰ ταῦτα κατέρχονται εἰς τὸ στάδιον,καὶ πάντα πόνον καταβάλλουσι καὶ κινδυνεύουσιν, ἵνα κοτίνου, δηλ. ἀγριελαίας λάβωσι στέφανον, ἢ σελίνου, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων, καὶ ἵνα, νικῶντες ἀνακηρυχθῶσι παρὰ τοῦ κήρυκος· εἰς ἡμᾶς δὲ πρὸς οὓς βραβεῖα τοῦ βίου προβάλλονται τόσον θαυμαστὰ κατὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος, ὥστε ἀδύνατον καθίσταται νὰ λεχθῶσι διὰ λόγου εἰς ἡμᾶς τοὺς ἡσύχως διακειμένους, καὶ μὲ πολλὴν διαιτωμένους ἀφοβίαν καὶ ἐλευθερίαν, πικρὸν εἶναι νὰ θέλωμεν ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν ἑτέραν ἀντίστροφον τῶν κόπων ὁδόν ; πάντως ὅμως πολλοῦ λόγου ἀξία θὰ ἦτο ἡ ῥαθυμία εἰς τὸν βίον,ἂν οὕτω τὸ πρᾶγμα εἶχε· καὶ ὁ Σαρδανάπαλος ἑπομένως θὰ ἐθεωρεῖτο ὁ εὐτυχέστερος ἄνθρωπος, ἢ καὶ ὁ Μαργίτης (ἐὰν θέλῃς), περὶ οὗ διηγεῖται ὁ Ὅμηρος ὅτι οὔτε ἄροτρον, οὔτε σκαπτῆρα, οὔτε ἄλλο τι τῶν τοιούτων χρησίμων ἐν τῷ βίῳ μετεχειρίζετο, (οὗτος ὁ ἐν ποιήματί τινι τοῦ Ὁμήρου, ἠλίθιος ἐὰν τοιαῦτα ἀληθῶς τοῦ Ὁμήρου εἶναι διηγήματα), καὶ οὗτος τότε εὐτυχὴς θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως.... Ἀλλ' ὅμως ἀληθὴς εἶναι ὁ τοῦ Πιττακοῦ λόγος, ὅστις εἶπεν, ὅτι δύσκολον τὸ νὰ ᾖ τις ἀγαθός. Διὰ πολλῶν τῷ

ὄντι κόπων διεξελθόντες ἡμεῖς τὸν βίον, μόλις θὰ ὑπάρξῃ δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωμεν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, ἔναντι τῶν ὁποίων, εἰς τοὺς ἐν ἀρχῇ λόγους, οὐδὲν λέγομεν ὅτι εἶναι τ' ἀνθρώπινα παραδείγματα.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ῥαθυμῶμεν, οὐδὲ ν' ἀνταλλάσσωμεν διὰ τῆς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἀναπαύσεως μεγάλας ἐλπίδας, ἐὰν βεβαίως δὲν ἐμέλλομεν νὰ ὑποστῶμεν καὶ ὀνειδισμούς, καὶ τιμωρίας κατόπιν, οὐχὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ παρόντι, (ἂν καὶ τοῦτο δὲν εἶναι μικρὸν εἰς τὸν σωφρονοῦντα), ἀλλ' ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τοῖς εἴτε ὑποκάτω τῆς γῆς, εἴτε καὶ ὅπου βεβαίως τοῦ παντὸς τούτου κόσμου ἡ κρίσις θέλει γίνῃ. Καθότι εἰς μὲν τὸν ἀκουσίως παραβάντα τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον, πιθανόν τις συγχώρησις παρὰ Θεοῦ νὰ δοθῇ· εἰς δὲ τὸν ἑκουσίως ἐκλέξαντα τὰ φαῦλα, οὐδεμία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ ὑποστῇ πολλαπλάσιον τὴν τιμωρίαν.

Τί λοιπὸν νὰ πράξωμεν, ἤθελέ τις εἴπῃ; τί ἄλλο βεβαίως, ἢ τὸ νὰ ἔχωμεν φροντίδα περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἀπὸ πάντα τὰ λοιπὰ τοῦ βίου ἡσυχάζοντες τελείως; Δὲν ὀφείλομεν δὲ ποτὲ βεβαίως νὰ δουλεύωμεν ἢ φροντίζωμεν διὰ τὸ σῶμα, πλὴν ἐάν τις ἀνάγκη ὑπάρχῃ δι' αὐτό, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν τὰ χρησιμώτερα ἂς πορίζωμεν, τρόπον τινὰ ὡς ἐκ δεσμωτηρίου τῆς σχέσεως αὐτῆς τ. ἔ. πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη, διὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτὴν ἀπαλλάττοντες· συγχρόνως δέ, καὶ τὸ σῶμα καθιστῶντες ἀνώτερον τῶν σαρκικῶν παθῶν.

Εἰς μὲν τὴν γαστέρα τὰς ἀναγκαίας τροφὰς παρέχοντες, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς γλυκυτέρας ἁρμόζει, καθὼς κάμνουσιν οἱ ἐφευρίσκοντες γευματοποιοὺς καὶ μαγείρους, καὶ πᾶσαν διερευνῶντες τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν, (τρόπον τινὰ ὡς εἰς δύστροπον τύραννον κομίζοντες φόρους), ἐλεεινοὶ ἐκ τῆς ἀσχολίας, κατ' οὐδὲν ὑποφερτώτερα τῶν ἐν τῷ Ἅδῃ τιμωρουμένων ὑπομένοντες, ἀσκόπως τὸ πῦρ δέροντες, καὶ ἐν κοσκίνῳ ὕδωρ φέροντες, καὶ ἀντλοῦντες εἰς τετρυπημένον πίθον, οὐδὲν δὲ πέρας τῶν κόπων λαμβάνοντες οὕτω.

Κουρὰς δὲ καὶ ἐνδυμασίας τὸ νὰ κάμνωμεν πλέον τοῦ ἁρμόζοντος καὶ ἀναγκαίου, τοῦτο εἶναι ἢ δυστυχούντων ἴδιον, κατὰ τὸν τοῦ Διογένους λόγον, ἢ ἀδικούντων. Ὥστε τὸ νὰ ἤσθε, ὦ παῖδες, καλλωπισταὶ καὶ νὰ ἐπονομάζησθε σεῖς οὕτω, αἰσχρὸν ὁμοίως λέγω ὅτι δέον νὰ θεωρῆται τοῦτο, ὡς τὸ νὰ ἔχῃ τις σχέσιν μὲ ἑταίρας, ἢ νὰ ἐπιβουλεύηται ξένην κοίτην. Διότι τί συμφέρον ἢ ὠφέλιμον ἤθελεν εἶσθαί ποτε εἰς τὸν ἐχεφρονοῦντα τοὐλάχιστον, τὸ νὰ περιβληθῇ οὕτος λεπτὸν ποδήρη χιτῶνα, ἢ νὰ φέρῃ τι ἐκ τῶν φαύλων ἐνδυμάτων ἕως τότε ἔτι, ὅτε μηδεμία χρεία εἶναι τοῦ νὰ χρησιμεύῃ τοῦτο ὡς ἀλεξητήριον τοῦ ψύχους ἢ τῆς θερμότητος. Καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δέον νὰ μὴ κατασκευάζωμέν τι πλέον τῆς χρείας, μηδὲ νὰ περιποιώμεθα τὸ σῶμα πλειότερον τοῦ δέοντος, ἤ, ὡσὰν ᾖ τοῦτο ἀνώτερον τὴς ψυχῆς. Διότι οὐχὶ ὀλιγώτερον ὄνειδος εἶναι εἰς ἄνδρα, ὅστις ἀληθῶς εἶναι ἄξιος τῆς τοιαύτης τοῦ ἀνδρὸς προσωνυμίας, τὸ νὰ ᾖ καλλωπιστὴς καὶ φιλοσώματος, ἢ πρὸς ἄλλο τι πάθος νὰ διάκειται ἀγενῶς. Διότι τὸ νὰ καταβάλλῃ τις πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ὅσον τὸ δυνατὸν ἔχῃ ὑγιέστατον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, τοῦτο εἶναι ἴδιον ἀνδρὸς μὴ διακρίνοντος ἑαυτόν, οὐδὲ ἐννοοῦντος τὸ σοφὸν παράγγελμα, ὅτι δηλ. «οὐχὶ τὸ φαινόμενον εἶναι ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀνάγκη περισσοτέρας ἢ μεγαλυτέρας σοφίας, δι' ἧς ἕκαστος ἡμῶν ὅστις δήποτε καὶ ἂν ᾖ, ἑαυτὸν θὰ γνωρίσῃ καλῶς (ἢ θὰ μάθῃ)». Τοῦτο δέ, (τὸ νὰ γινώσκῃ τις ἑαυτὸν δηλ.), εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας καθαρὰν τὴν διάνοιαν, εἶναι ἀδυνατώτερον, παρ' ὅσον εὐκολώτερον εἰς τὸν λημῶντα (ἤτοι τὸν τσιμπλιάρην) ν' ἀτενίσῃ οὗτος πρὸς τὸν ἥλιον.

Κάθαρσις δὲ τῆς ψυχῆς, ὡς ἐν συνόλῳ εἰπεῖν, καὶ ὅσον ἱκανὸν εἶναι πρὸς ὑμᾶς τοὺς παῖδας, ἐν τῇ παρούσῃ ἡλικίᾳ διὰ νὰ νοήσητε, εἶναι τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἤτοι τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ἄλλων τοιούτων, ν' ἀποκρούωμεν τὰς ἡδονάς. Δὲν πρέπει παντάπασιν οἱ ἡμέτεροι ὀφθαλμοὶ νὰ τέρπωνται εἰς τὰς ἀτόπους τῶν

θαυματοποιῶν μάγων ἐπιδείξεις, ἢ ἀπὸ τὰς θέας τῶν σωμάτων, ἅτινα καθίστανται κέντρον ἡδονῆς· μηδὲ διεφθαρμένη διὰ τῶν ὤτων μελῳδία νὰ ὑποτάξῃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Διότι ἐκ τοῦ τοιούτου εἴδους βεβαίως τῆς μουσικῆς, φύσει προέρχονται πάθη, ἅτινα εἶναι τέκνα τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ. Ἀλλ' ἡμεῖς ἂς ἐπιζητῶμεν τὴν ἄλλην μελῳδίαν, τὴν καλυτέραν καὶ εἰς ὠφελιμώτερα ὁδηγοῦσαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Δαυὶδ μεταχειριζόμενος, ὁ ποιητὴς δηλ. τῶν ἱερῶν ᾀσμάτων, ἐκ τῆς μανίας (ὡς λέγουσι) τὸν βασιλέα Σαοὺλ ἐπανέφερεν ἢ κατεπράϋνε. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Πυθαγόρας, συναντήσας πανηγυριστὰς μεθύοντας, παρεκάλεσε τὸν αὐλητήν, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς διασκεδάσεως ἐκείνης, ὅπως μεταβαλὼν οὗτος τὸ μέλος, παίξῃ εἰς ἐκείνους τοὺς μεθύσους τὸ δωρικὸν ἆσμα (τὸ καὶ σοβαρόν)· οὗτοι δὲ τόσον εὐκόλως ἀνένηψαν ἕνεκα τοῦ μέλους τούτου, ὥστε τοὺς στεφάνους ἀπορρίψαντες, ἐνετράπησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ πρότερον· ἄλλοι δὲ μόλις ἀκούσωσιν αὐλόν, κάμνουσι τὰ τῶν κορυβαντιώντων καὶ ἐκβακχευμένων. Τόσον πολὺ διαφέρει τὸ νὰ γίνῃ τις ἀνάπλεως ὑγιοῦς μᾶλλον, ἢ κακῆς καὶ ἀθλίας μελῳδίας.

Ὥστε ἤδη τῆς τώρα ἐπικρατούσης τοιαύτης, ὀλιγώτερον ἂς μετέχωμεν, παρ' ὅσον οὔτινος δήποτε ἄλλου ἐκ τῶν αἰσχίστων (θὰ μετέχωμεν τ.ἔ.). Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ ὅτι δὲν εἶνε πρέπον νὰ ἐπιδιώκωμεν τὰς ἐν τῇ ἀφῇ ἢ γεύσει ἡδονάς; Ἐν ἑνὶ δὲ λόγῳ δέον νὰ καταφρονῶμεν παντὸς πράγματος σωματικοῦ, τὸ ὁποῖον μέλλει ἡμᾶς νὰ καταδουλώσῃ ὡς εἰς βόρβορον ἐν ταῖς ἡδοναῖς, ἢ τόσον μόνον αὐτοῦ ν' ἀνεχώμεθα, ὅσον κατὰ Πλάτωνα θέλει εἶσθαι χρήσιμον διὰ φιλοσοφίας ἀποκτώμενον. Τοῦθ' ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ Παύλου ρητόν· «καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίαν» (Ρωμ. ιγ΄. 14), ἐν ᾧ συμβουλεύει ἡμᾶς μηδεμίαν νὰ ἔχωμεν φροντίδα περὶ τοῦ σώματος, ὡς ὄντος τούτου ἀφορμή τις πρὸς ἐπιθυμίας πονηρὰς κ.λ.π. ..... Δέον δὲ ὥς τι θηρίον ἄγριον νὰ περιορίζωμεν τὸ σῶμα, καὶ νὰ

καταστέλλωμεν ὡς διὰ χαλινοῦ τὰς ὁρμὰς αὐτοῦ, αἵτινες καταθορυβοῦσι τὴν ψυχήν, καθότι ἐὰν περὶ τοῦ σώματος τόσην πολλὴν καταβάλλωμεν καθ' ἑκάστην φροντίδα, ὥστε πάντοτε νὰ ᾖ ὑγιὲς καὶ ἀκμαῖον, ὁποίαν τοιαύτην δέον νὰ ἔχωμεν διὰ τὴν ψυχήν, ἥτις μόνη αὕτη θέλει μεταχειρισθῇ αὐτὸ εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας; ἐνθυμούμενοι λοιπὸν τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Πλάτωνα, οἵτινες προέτρεπον τοὺς νέους εἰς σκληραγωγίαν καὶ διηνεκῆ ἄσκησιν, καὶ τὸ «ὅτι ὁ πολύσαρκος δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ κατασκευάσῃ τυραννικώτερον δεσμωτήριον ἀπὸ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ὁπόταν αὐτὸ περιθάλπῃ καὶ τρέφῃ καλῶς», ἂς περιφρονῶμεν τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἡδονῶν, ἅτινα εἶνε πάντοτε ἀνωφελῆ καὶ ἐμπόδια εἰς τὴν ψυχήν, καθὼς ἡ ἄκρα ὑγεία πολλάκις ἀποβαίνει εἰς ἄκρον ἐπισφαλὴς εἰς τὸ σῶμα.

«Τοῦ πλούτου, λέγει ὁ Σόλων, οὐδὲν σαφὲς τέλος.
»εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει».

Ὁ δὲ Θεόγνις διδάσκει τὰ ἀκόλουθα:

«Δὲν ἐπιθυμῶ ποσῶς νὰ πλουτῶ, οὔτε
τ' εὔχομαι τοῦτο, ἀλλὰ νὰ μοί.....
εἶναι δυνατὸν τὸ νὰ ζῶ»
«ἐκ τῶν ὀλίγων χρημάτων, οὐδὲν ἔχων ἐν ἑαυτῷ κακόν».

. . . . . .

. . . . Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω, λέγει ὁ Βασίλειος, ὅτι ἁρμόζει εἰς ἡμᾶς ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ ὁ πλοῦτος, νὰ μὴ ἐπιθυμῶμεν αὐτοῦ, ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ ἡμῖν οὗτος, νὰ μὴ σκεπτώμεθα πῶς ἀπεκτήσαμεν αὐτὸν τόσον, ὅσον τὸ νὰ μανθάνωμεν πῶς αὐτὸν νὰ διαθέτωμεν. Καθότι τὸ ρητὸν τοῦ Σωκράτους εἶναι πολὺ λαμπρόν· διότι εἶπε περὶ πλουσίου ἀνδρός, ὅστις ἐμεγαλοφρόνει διὰ τὰ χρήματά του «ὅτι δὲν θὰ θαυμάσῃ αὐτὸν πρότερον, πρὶν ἢ λάβῃ πεῖραν τοῦ ὅτι οὗτος γνωρίζει προσέτι νὰ μεταχειρίζηται αὐτὰ» (δηλ. ὁ πλούσιος). Ἡ Φειδίας μὲν καὶ Πολύκλειτος, ἐὰν διὰ τὸ χρυσίον κα

τὸν ἐλέφαντα ἐκαυχῶντο, διὰ τῶν ὁποίων ὁ μὲν τὸν Δία εἰς τοὺς Ἠλείους, ὁ δὲ τὴν Ἥραν εἰς τοὺς Ἀργείους κατεσκεύασαν, ἀναμφιβόλως θὰ ἦσαν καταγέλαστοι καὶ οἱ δύο, διὰ τὸν διὰ ξένου πλούτου (ἤτοι τοῦ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος) καλλωπισμόν των, ἠσμονήσαντες οὕτω τὴν τέχνην, ὑπὸ τῆς ὁποίας μόνης, ἀπεδείχθη καὶ ὁ χρυσὸς ἡδύτερος καὶ πολυτιμότερος. Ἡμεῖς δὲ ὑπολαμβάνοντες ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ δὲν ἐξαρκεῖ καθ' ἑαυτὴν μόνη πρὸς στολισμὸν ἡμῶν, μή τι νομίζομεν ὅτι πράττομεν ἄξια μικροτέρας αἰσχύνης;

Ἀλλὰ μήπως, τὸν μὲν πλοῦτον θὰ καταφρονήσωμεν, καὶ τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων προσγινομένας ἡδονὰς θὰ θεωρήσωμεν ἐπονειδίστους, τὰς δὲ κολακείας καὶ τὰς περιθάλψεις θ' ἐπιδιώξωμεν, καὶ θὰ ζηλεύσωμεν τῆς τοῦ σοφοῦ Ἀρχιλόπου ἀλώπεκος τὸ πανοῦργον καὶ πολυειδές; Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι τὸ ὁποῖον μᾶλλον δέον ν' ἀποφεύγῃ πᾶς σώφρων, ἢ τὸ νὰ ζῇ οὗτος χάριν ἰδίας δόξης, καὶ νὰ ἐξετάζῃ, τὰ εἰς τοὺς πολλοὺς ἀρεστὰ καὶ νὰ μὴ ἔχῃ ὡς ἡγεμόνα τοῦ βίου του τὸν ὀρθὸν λόγον πάντοτε, ὥστε καὶ ἂν πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀντιφρονῇ πρόκειται, καὶ ἂν ἔτι νὰ χάσῃ τὴν ὑπόληψιν καὶ νὰ κινδυνεύῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ, νὰ μὴ τολμᾷ εἰς τὸ νὰ παρακινήσῃ τινὰ εἰς τὸ νὰ ἐκλέξῃ τι τῶν ὀρθῶς ἀναγνωρισθέντων ὑπὸ πολλῶν ἄλλων σοφῶν. Ἢ κατὰ τί θὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ μὴ ἔχοντος σταθερὸν χαρακτῆρα ἀνθρώπου ὅτι ὑπολείπεται τοῦ σοφιστοῦ Αἰγυπτίου Πρωτέως, ὅστις φυτὸν ἐγίνετο καὶ θηρίον, ὁπότε συνέβαινε νὰ θέλῃ, καὶ πῦρ ἔτι καὶ ὕδωρ καὶ πᾶν τοιοῦτον πρᾶγμα; Ἀφ' οὗ βεβαίως καὶ οὗτος (ὁ ἀσταθὴς ἄνθρωπος δηλ.) ἄλλοτε μὲν θὰ ἐπαινέσῃ τὸ δίκαιον πλησίον τῶν τιμώντων αὐτό, ἄλλοτε δὲ τοὺς ἐναντίους θὰ εἴπῃ λόγους, ὅταν νοήσῃ ὅτι εὐδοκιμεῖ ἡ ἀδικία, τοῦθ' ὅπερ ἴδιόν ἐστι κολάκων ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν βεβαίως καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους λόγους τελειότερον θέλομεν μάθῃ (ἤτοι εἰς τοὺς εὐαγγελ. τοιούτους)· ὡς σκια-

γραφία δέ τις τῆς ἀρετῆς τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ὑπὸ τῶν φιλοσόφων εἶναι, καθὼς καὶ ἐκ τῶν διαγμάτων αὐτῶν λαβόντες ἀφορμὴν περιεγράψαμεν αὐτήν. Καθότι εἰς τοὺς μετ' ἐπιμελείας ἐξ ἑκάστου τῶν ἀνωτέρω τὴν ὠφέλειαν συναθροίζοντας, λέγω ὅτι τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς μεγάλους ποταμοὺς συμβαίνει, ἤτοι νὰ γίνηται προσθήκη ὑδάτων ἐξ ὅλων τῶν μερῶν. Διότι τὸ τοῦ ποιητοῦ ρητόν, «σμικρὸν ἐπὶ σμικροῦ νὰ καταθέτῃ τις», δὲν ἀποβλέπει εἰς χρημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάσης γνώσεως καὶ σοφίας προσθήκην. Ὁ μὲν λοιπὸν Βίας ὁ σοφὸς πρὸς τὸν υἱόν του, ὅστις μετέβαινε πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν τί ποτε πράττων, τὸν πατέρα ἤθελε λίαν εὐαρεστήσῃ; «ἐφόδιον, εἶπεν ἐκεῖνος, διὰ τὸ γῆρας ἀπόκτησον»· τὴν ἀρετὴν βεβαίως ἐννοῶν ἐφόδιον. Δι' ὀλίγων δὲ λέξεων αὐτὴν περιγράφων, ὥριζε καλῶς τὴν ὑπ' αὐτῆς ὠφέλειαν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον.

Ἐγὼ δέ, κἂν τὸ Τιθωνοῦ τὸ γῆρας, (λέγει ὁ Βασίλειος), κἂν τοῦ Ἀργανθονίου ἀναφέρῃ τις, κἂν τὸ τοῦ μακροβιωτάτου παρ' ἡμῖν Μαθουσάλα, ὅστις χίλια παρὰ τριάκοντα ἔτη ἔζησεν, ὡς φημίζεται· καὶ ἂν ἔτι ὁλόκληρον τὸν ἀφ' ὅτου ἐγένοντο εἰς τὸν κόσμον ἄνθρωποι ἀναμετρῇ τις χρόνον, ταῦτα ὡς ἁρμόζοντα μᾶλλον εἰς διανοίας παίδων. θέλω γελάσῃ, ὁπόταν ἀποβλέψω εἰς τὸν μακρὸν καὶ ἀτελεύτητον αἰῶνα, οὗτινος τὸ τέλος οὐδόλως διὰ τῆς τοῦ νοῦ θεωρίας νὰ συλλάβῃ τις δύναται, πολλὺ δὲ μᾶλλον βεβαίως ἢ τελευτὴν νὰ ὑποθέσῃ τις τῆς ἀθανάτου ψυχῆς. Χάριν τοῦ ὁποίου, (αἰῶνος τ. ἔ.) ἤθελον συμβουλεύσῃ νὰ ἀποκτῶμεν τὰ ἐφόδια, πάντα λίθον κινοῦντες κατὰ τὴν παροιμίαν ἐκεῖ, ὁπόθεν πρόκειται νὰ προέλθῃ εἰς ἡμᾶς ὠφέλειά τις δι' αὐτὸν (τὸν ἀκήρατον βίον τ. ἔ.). Μηδ' ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι δύσκολα καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην κόπου, διὰ τοῦτο ν' ἀμελήσωμεν αὐτῶν· ἀλλ' ἐνθυμηθέντες τοῦ συμβουλεύσαντος ἡμᾶς ὅτι δέον νὰ ἐκλέγῃ ἕκαστος ἡμῶν βίον ὅριστον, νὰ ἐλπίζῃ δὲ ὅτι θὰ καταστῇ οὗτος

γλυκὺς διὰ τῆς συνηθείας, ἂς ἀρχίσωμεν τὰ βέλτιστα ἀπὸ τοῦδε νὰ πράττωμεν. Διότι κακὸν εἶνε τὸ ν' ἀφήσωμεν ἀχρησιμοποίητον τὴν παροῦσαν εὐκαιρίαν τοῦ βίου, ὕστερον δέ ποτε ν' ἀνακαλῶμεν τὸ παρελθόν, ὅτε οὐδὲν πλέον θὰ δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς, τοὺς ἀνιαρὰ ὑπομένοντας

Ἐγὼ μὲν λοιπόν, ὦ παῖδες, ὅσα θεωρῶ κράτιστα ὅτι εἶναι, τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν ἤδη ἔχω εἴπῃ, τὰ δὲ λοιπὰ καθ' ὅλον τὸν βίον θὰ συμβουλεύσω ὑμᾶς· σεῖς δέ, ἐπειδὴ τριῶν εἰδῶν ἀσθένειαι ὑπαρχουσι, μὴ φανῆτε ὅτι σᾶς ἁρμόζει ἡ ἀνίατος, μηδὲ τὴν τῆς γνώμης ἀσθένειαν παρομοίαν ν' ἀποδείξητε πρὸς ἐκείνην τῶν εἰς τὰ σώματα δυστυχῶν ἀσθενῶν. Διότι οἱ ἔχοντες μικρὰς ἀσθενείας, αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἰατροὺς ἔρχονται, οἱ δὲ ὑπὸ μεγαλυτέρων καταληφθέντες ἀσθενειῶν, πλησίον ἑαυτῶν προσκαλοῦσι τοὺς θεραπευτάς· οἱ δὲ φθάσαντες εἰς τὸ ἀθεράπευτον ἐντελῶς σημεῖον τῆς μελαγχολίας ἢ παραφροσύνης «οὐδὲ καὶ ἂν προσέλθωσιν οἱ ἰατροὶ εἰς αὐτούς, οὗτοι δέχονται εὐμενῶς αὐτούς». Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἡμεῖς (ὦ παῖδες) εἴθε μὴ πάθητε, ἀποφεύγοντες ἀνοήτως τοὺς ὀρθῶς ἔχοντας ἐκ τῶν λογισμῶν. Ἀ μ ή ν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΣΧΑΤΩΝ

Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ κατὰ Βασίλειον.

Ἡ ΠΙΣΤΙΣ δὲ εἶνε τὸ πολεμούμενον καὶ κοινὸς σκοπὸς ὅλων τῶν ἐναντίων καὶ ἐχθρῶν τῆς ὑγιαινούσης καὶ ὀρθῆς διδασκαλίας εἶναι τὸ νὰ κατασείσωσι τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἀφ᾽ οὗ ἐξαφανισθῇ ἐδαφισθεῖσα ἡ Ἀποστολικὴ παράδοσις, πρῶτον ὑπ᾽ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο, ὡς τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ Κυρίου οἱ δῆθεν εὐγνώμονες, τὰς ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεις ἐπικαλοῦνται, τὴν ἄγραφον τῶν Πατέρων μαρτυρίαν, ὡς δῆθεν οὐδενὸς ἀξίαν ἀποκηρύττοντες (κεφ. ι΄. 25). Ἐκ τῶν πεφυλαγμένων δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίοις παρεδέχθημεν· ἅτινα ἀμφότερα τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχουσι πρὸς εὐσέ-

βειαν. Ἀποστολικὸν δὲ νομίζω ὅτι εἶναι καὶ τὸ νὰ παραμένωμεν πιστοὶ καὶ εἰς τὰς ἀγράφους ἔτι παραδόσεις. Καὶ εἰς ταῦτα οὐδεὶς θ' ἀντείπῃ, ἐπιλέγει, ἐξ ἐκείνων βεβαίως, οἵτινες ἔλαβον πεῖραν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων καὶ θεσμῶν κατὰ μικρόν. Καθότι ἂν ἠθέλομεν ἐπιχειρήσῃ τὰ ἄγραφα τῶν ἐθῶν, ὡς μὴ ἔχοντα δῆθεν μεγάλην δύναμιν, νὰ παραβῶμεν, λεληθότως ἠθέλομεν ζημιώσῃ εἰς τὰ καίρια τὸ Εὐαγγέλιον, μᾶλλον δὲ θὰ περιήγομεν εἰς γυμνὸν καὶ ἄσημον ὄνομα τὸ κήρυγμα. Λ.χ. (διὰ ν' ἀναφέρω τὸ πρῶτον καὶ κοινότατον), τὸ διὰ τοῦ τύπου τοῦ τιμίου Σταυροῦ οἱ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐλπίδα ἔχοντες νὰ σφραγίζωνται, τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας αὐτὸ αὐτοῖς; Τὸ νὰ στρεφώμεθα πρὸς ἀνατολάς, κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς, ποῖον γράμμα μᾶς ἐδίδαξεν αὐτό; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως λόγια ἐπὶ τῇ μετουσιώσει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς Εὐλογίας, τίς ἐκ τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἔχει καταλίπῃ ἡμῖν; Καὶ δὲν περιοριζόμεθα εἰς ταῦτα μόνον, ἅτινα ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ λέγομεν πρότερον καὶ ἀκολούθως ἄλλα τοιαῦτα ὅμοια, ὡς ἔχοντα μεγάλην πρὸς τὸ μυστήριον τὴν δύναμιν, ἐκ τῆς ἀγράφου μαρτυρίας καὶ διδασκαλίας παραλαβόντες αὐτά. Εὐλογοῦμεν δὲ καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον· ἀπὸ ποίων ἐγγράφων; οὐχὶ ἀπὸ σεσιωπημένης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Τί δὲ αὐτὴν τοῦ ἐλαίου τὴν χρίσιν, τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξε; Τὸ δὲ τρὶς καταδύεσθαι τὸν βαπτιζόμενον, πόθεν; ἄλλα δέ, ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα, τὸ ν' ἀποτάσσηταί τις δηλ. τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, ἐκ ποίας προῆλθε Γραφῆς; οὐχὶ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορρήτου, ἢ τῆς μυστικῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριγράπτῳ σιγῇ οἱ Θεῖοι Πατέρες ἐφύλαξαν; (κεφ. κγ'). Βεβαίως πάντων ὀλεθριώτατον θὰ ἦτο καὶ ἀθλιέστατον, οἱ μὲν βλασφημοῦντες κατὰ τοῦ Ἁγίου

Πνεύματος, τόσον εὐκόλως πρὸς τὸν εὐσεβῆ λόγον ν' ἀποθρασύνωνται· ἡμεῖς δὲ οἵτινες τόσον μέγαν ἔχομεν συνασπιστὴν καὶ συνήγορον, νὰ διστάζωμεν εἰς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου τούτου τοῦ ἀγράφου, τόν, ἐκ τῆς τῶν Πατέρων παραδόσεως πρὸς ἡμᾶς, ἀκολουθίᾳ μνήμης διασωθέντα.

Περὶ βαπτίσματος.

»Εἴ τις ἐστὶν ἐν τῷ ὕδατι χάρις, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστι τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος παρουσίας (ὁμιλ. εἰς τοὺς ψαλμ. λγ' 2)»· 'Ιωάννης, ἐπιλέγει, ἐκήρυττε βάπτισμα μετανοίας, καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ 'Ιουδαία· Κύριος κηρύττει βάπτισμα υἱοθεσίας, καὶ τὶς τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικότων οὐχ ὑπακούσεται; 'Εκεῖνο, εἰσαγωγικὸν τὸ βάπτισμα· τοῦτο, τελειωτικόν· ἐκεῖνο, ἁμαρτίας ἀναχώρησις· τοῦτο, οἰκείωσις πρὸς Θεόν. (ἐπιτ. λη'). Τοῦ Χριστοῦ Βάπτισμα, αἰχμαλώτοις λύτρον, ὀφλημάτων ἄφεσις, θάνατος ἁμαρτίας, παλιγγενεσία ψυχῆς, ἔνδυμα φωτεινόν, σφραγὶς ἀνεπιχείρητος, ὄχημα πρὸς οὐρανόν, βασιλείας πρόξενον, υἱοθεσίας χάρισμα (ὁμ. ιγ.).

Περὶ τοῦ ὀνόματος, Χριστιανός.

«Χριστιανοὶ δὲ πόθεν ἡμεῖς, λέγει; διὰ τῆς πίστεως, πᾶς τις δύναται νὰ εἴπῃ· σωζόμεθα δέ, κατὰ τίνα τρόπον; ἀναγεννηθέντες, δηλονότι, διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος.» (περὶ ἁγ. Πνεύμ.). Πίστις δὲ καὶ βάπτισμα, δύο τρόποι σωτηρίας, συμφυεῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀδιαίρετοι· πίστις μὲν βεβαίως τελειοῦται διὰ βαπτίσματος, βάπτισμα δὲ θεμελιοῦται διὰ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων ἑκάτερα πληροῦνται· διότι καθ' ὃν τρόπον πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον πνεῦμα, οὕτω καὶ βαπτιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ

Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος· καὶ προάγει μὲν ἡ ὁμολογία, πρὸς σωτηρίαν εἰσάγουσα, ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ βάπτισμα, ἐπισφραγίζον ἡμῶν τὴν συγκατάθεσιν (κεφ. ιβ΄. 28). Ἐπειδὴ εἷς ἐστὶν ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου θάνατος, καὶ μία ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις, ὧν τύπος ἐστι τὸ βάπτισμα· τούτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν ἔθεσε διαθήκην, ἥτις περιέχει τύπον θανάτου καὶ ζωῆς· τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα ἐκπληροῖ τὸ ὕδωρ, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρέχει τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον· κατ' ἀκολουθίαν, σαφὲς εἰς ἡμᾶς ἐκ τούτων ἔχει καταστῆ τὸ ζητούμενον, διὰ ποῖον τ. ἔ. λόγον τὸ ὕδωρ συμπεριελήφθη μὲ τὸ πνεῦμα· ὅτι δὲ δύο σκοποὶ ἐν τῷ βαπτίσματι ὑπάρχουσι, ὁ μέν, νὰ καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ καρποφορῇ πλέον αὐτὸ εἰς τὸν θάνατον, τὸ δέ, νὰ ζῇ ἐν τῷ θείῳ πνεύματι, καὶ νὰ ἔχῃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ ἐν ἁγιασμῷ· τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τοῦ ὕδατος ὅπερ παρέχει τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου, τρόπον τινά, ὡς ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον· τὸ δὲ πνεῦμα ἐνέχει τὴν ζωοποιὸν δύναμιν, ὡς ἀνακαινίζον τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρότητος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ζωήν. Τοῦτο λοιπὸν νοεῖ ὁ λόγος τὸ ν' ἀναγεννηθῶμεν ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος· καθότι ἡ μὲν νέκρωσις τῆς σαρκὸς τελεῖται διὰ τῆς ἐν τῷ ὕδατι καταδύσεως, ἡ δὲ ζωὴ ἡμῶν ἐνεργεῖται διὰ τοῦ πνεύματος. Εἰς τρεῖς λοιπὸν καταδύσεις καὶ εἰς ἰσαρίθμους τὰς ἐπικλήσεις τὸ μέγα μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τέλειον ἀποκαθίσταται.

Περὶ ἐξομολογήσεως.

Ἡ ἐξαγόρευσις τῶν ἁμαρτημάτων τοῦτον ἔχει τὸν λόγον, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, οἷον δηλ. ἡ ἐπίδειξις τῶν σωματικῶν παθημάτων ἢ ἀσθενειῶν· καθὼς βεβαίως τὰ πάθη τῶν σώματος οὐχὶ πρὸς πάντας φανερώνουσιν οἱ ἄνθρωποι, οὔτε εἰς τοὺς τυχόντας, ἀλλὰ

πρὸς τοὺς ἐμπείρους τῆς θεραπείας τούτων· οὕτω καὶ ἡ ἐξαγόρευσις τῶν ἁμαρτημάτων ὀφείλει νὰ γίνηται ἐνώπιον τῶν δυναμένων νὰ θεραπεύσωσιν αὐτά, καθὼς εἶναι ἐν τῇ Γραφῇ γεγραμμένον, «ὑμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζετε»· τοὐτέστιν «αἴρετε διὰ τῆς ἐπιμελείας». Ὁ σκοπὸς τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἁμαρτανόντων φανερός, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Ὅτι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν». Ἐπειδὴ βεβαίως καὶ τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς ὁ τρόπος πρέπει νὰ ᾖ κατάλληλος καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ ποιὸν τοῦ ἁμαρτήματος, καὶ εἶναι ἔτι χρεία καρπῶν ἐπαξίων πρὸς τὴν μετάνοιαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας»· διὰ τοῦτο ἵνα μὴ τὰ τῆς ἐπιφερομένης ἀπειλῆς ἀποτελέσματα συμβῶσι ἐν τῇ ἐλλείψει τῶν καρπῶν, λέγει· «Πᾶν δένδρον, τὸ ὁποῖον δὲν φέρει καλοὺς καρπούς, ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ ῥίπτεται»· διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξομολογῆταί τις τὰ ἁμαρτήματά του μόνον εἰς τοὺς ἀναλαβόντας τὴν βαρεῖαν εὐθύνην τῆς οἰκονομίας τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων πνευματικούς, τοὺς ἀληθῶς δοκίμους καὶ ἱκανοὺς πρὸς θεραπείαν τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν· διότι ἀκριβῶς τοῦτο ἐποίουν καὶ οἱ κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα πιστοί, οἵτινες ἤρχοντο πρὸς τοὺς ἁγίους τῶν ποιμένων ὅπως ἐξομολογηθῶσι, καὶ ζητήσωσι δι' ἀληθοῦς μετανοίας ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Εἶνε δὲ γεγραμμένον ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτι εἰς τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην ἐξωμολογοῦντο τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· ἐν δὲ ταῖς Πράξεσιν εἰς τοὺς ἱεροὺς Ἀποστόλους, παρ' ᾧν καὶ ἐβαπτίζοντο ἅπαντες.

Περὶ θείας εὐχαριστίας ἢ Κοινωνίας σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ.

Τρώγομεν αὐτοῦ τὴν σάρκα καὶ πίνομεν αὐτοῦ τὸ αἷμα, λέγει ὁ Ἱερὸς Βασίλειος, κοινωνοὶ γενόμενοι διὰ τῆς ἐναν-

θρωπήσεως καὶ τῆς αἰσθητῆς ζωῆς, τοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας· διότι σάρκα καὶ αἷμα ὠνόμασεν ὅλην αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπιδημίαν ἢ φανέρωσιν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐδήλωσε τὴν ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστῶσαν διδασκαλίαν, διὰ τῆς ὁποίας τρέφεται ἡ ψυχή, καὶ προετοιμάζεται ἢ παρασκευάζεται πρὸς τὴν τῶν ὄντων τέως θεωρίαν. Καὶ τὸ νὰ κοινωνῇ τις καθ' ἑκάστην καὶ νὰ μεταλαμβάνῃ τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, καλὸν καὶ ἐπωφελές, λέγει ὁ Βασίλειος.... Ἡμεῖς μὲν βεβαίως τετράκις καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ Κυριακῇ, ἐν τῇ τετράδι, καὶ ἐν τῇ παρασκευῇ καὶ τῷ σαββάτῳ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, ἐὰν ᾖ μνήμη ἁγίου τινός. Τὸ δὲ ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν ν' ἀναγκάζηταί τις, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἱερέως ἢ λειτουργοῦ, νὰ λαμβάνῃ τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρός, μηδόλως τοῦτο εἶναι βαρύ, περιττὸν δὲ καὶ ν' ἀποδεικνύωμεν, καθότι καὶ ἡ συνήθεια ἡ μακρά, τοῦτο διὰ τῶν ἰδίων πραγμάτων καὶ τῆς πείρας βεβαιοῖ· διότι πάντες οἱ κατὰ τὰς ἐρήμους μονάζοντες, ἔνθα τυχὸν δὲν ὑπάρχει ἱερεύς, κοινωνίαν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔχοντες πάντοτε, ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνουσιν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἕκαστος καὶ τῶν ἐν τῷ λαῷ ἔτι ἀνθρώπων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχει κοινωνίαν ἐν τῷ οἴκῳ του, καὶ ὅταν θέλῃ μεταλαμβάνει ἐξ αὐτῆς μόνος του. Καθότι ἀφ' οὗ ἅπαξ τελέσῃ τὴν θυσίαν ὁ ἱερεύς, καὶ διανείμῃ αὐτὴν εἰς τοὺς πιστούς, ὁ λαβὼν αὐτὴν ὡς ὅλην ὁμοῦ, καθ' ἑκάστην μεταλαμβάνων, ὀφείλει νὰ πιστεύῃ ὅτι μεταλαμβάνει αὐτῆς καὶ ὑποδέχεται εἰκότως παρὰ τοῦ πρὸ πολλοῦ δόντος αὐτὴν εἰς αὐτὸν ἱερέως καὶ μυσταγωγοῦ. Διότι καὶ ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ ἐπιδίδει τὴν μερίδα, καὶ κρατεῖ αὐτὴν ὁ ὑποδεχόμενος μετ' ἐξουσίας {ἁπάσης, καὶ οὕτω προσάγει διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς τῷ ἑαυτοῦ στόματι. Τὸ ἴδιον εἶναι κατὰ τὴν δύναμιν, εἴτε μίαν μερίδα δεχθῇ τις παρὰ τοῦ ἱερέως, εἴτε πολλὰς μερίδας ὁμοῦ.»

Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τῆς κοινωνίας

σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ ὁμιλῶν ὁ Βασίλειος, παραδέχεται τελείαν τὴν μετουσίωσιν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τὴν μετὰ τὴν εὐλογίαν μεταβολὴν αὐτοῦ εἰς σῶμα Κυρίου, τὸν δὲ οἶνον εἰς αἷμα αὐτοῦ· προσέτι δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν συμμετοχὴν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, διὰ τῆς μετὰ Λόγου καὶ συναισθήσεως μεταλήψεως καὶ εὐχαριστίας. Καθότι αὐτὸς ὁ Κύριος παραδίδων τὸ μυστήριον τοῦτο εἰς τοὺς μαθητάς του ἔλεγε, «τοῦτο ἐστὶν ἀληθῶς σῶμά μου, καὶ τοῦτο ἐστὶν αἷμά μου», καὶ «ὁσάκις ἂν κοινωνῆτε αὐτοῦ, τὸν θάνατόν μου ὑποδηλοῦτε, ἕως ὅτου ἔλθω πρὸς κρίσιν τοῦ κόσμου». Καὶ καθαρώτερον, (πρὸς μείζονα βεβαίωσιν τοῦ λόγου τῆς μετουσιώσεως), καὶ τῆς ἀληθοῦς μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, διὰ τῆς ἀορράτου βεβαίως ἐπενεργείας τοῦ ἁγίου καὶ ζωαρχικοῦ πνεύματος, ἔχομεν τόδε». Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ εἶπε, «λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. κ.λ.» (Ματθ. κστ΄. 26—29. Μάρκ. ιδ΄. 22—25). Ἡ ἔννοια δὲ τῆς μετουσιώσεως δὲν εἶναι εἰδωλολατρική, ἢ προσκύνησίς τις αἰσθητοῦ τινος πράγματος, ἀντὶ τοῦ Λόγου καὶ τῆς οὐσίας τῆς Θεότητος, ἀλλ' ὑπερφυσικῆς ἐννοίας νόημα καὶ κατάληψις, δι' αἰσθητῶν καὶ ἁπτῶν σημείων, τοῦ ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ κατ' ἐξοχὴν μυστηρίου τῶν μυστηρίων τῆς ἑκάστοτε ἐξιλαστηρίου θυσίας τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας. Ἄλλως τε καὶ ἐν τῇ Π.Δ. ἄπειρα εἰσὶ τά παραδείγματα, δι' ὧν βεβαιούμεθα ὅτι ὁ Θεὸς πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ του δι' ἁπτῶν πραγμάτων καὶ ὑπερφυσικῶν ἐνεργειῶν, καθίστα δηλωτικὴν τὴν ἑαυτοῦ πρό-

νοιαν πρὸς τὸν φύσει ἀσθενῆ καὶ ἀτελῆ ἄνθρωπον. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ ὁ ἱερὸς Ἀμβρόσιος, ὁ Μεδιολάνων ἐπίσκοπος, λέγει περὶ τῆς θείας κοινωνίας τάδε:

«Ἴσως ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, «ἄλλο βλέπω» πῶς σὺ ἰσχυρίζεσαι ὅτι θὰ δεχθῶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ; Τοῦτο θὰ ἀποδείξω ὑμῖν, ἐπιλέγει οὗτος. Ποῖα λοιπὸν παραδείγματα δέον νὰ μεταχειρισθῶμεν; Ἂς ἀποδείξωμεν λοιπὸν ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο (δηλ. ὁ ἄρτος), ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐποίησεν ἡ φύσις, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἡ εὐλογία καθηγίασε, καὶ ὅτι μεγαλυτέρα ἡ δύναμις τῆς εὐλογίας ἀπὸ τὴν φύσιν ἐν γένει, καθότι διὰ τῆς εὐλογίας καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ φύσις μεταβάλλεται. Λ. χ. Ῥάβδον εἶχεν ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ χειρί του, καὶ ἔρριψεν αὐτήν, καὶ ἐγένετο ὄφις. Ἔλαβε πάλιν τὴν οὐρὰν τοῦ ὄφεως, καὶ ἐν τῇ ῥάβδῳ μετέβαλε τὴν φύσιν». Βλέπεις λοιπόν, λέγει ὁ Ἀμβρόσιος, ὅτι δὶς μετεβλήθη διὰ τῆς προφητικῆς χάριτος, ἡ φύσις τοῦ τε ὄφεως καὶ τῆς ῥάβδου. Ἔρρεον οἱ ποταμοὶ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς κινήσεως τῶν ὑδάτων, αἵφνης ἐκ τῶν φλεβῶν τῶν πηγῶν αἷμα ἀνεπηδᾷ ἤρχισε· καὶ δὲν ἦτο τόπος πλέον ἐν τοῖς ποταμοῖς καθαρός.

Πάλιν δὲ διὰ τῆς προσευχῆς τοῦ προφήτου οἱ ποταμοὶ ἀνέλαβον τὴν πρώτην αὐτῶν φύσιν. Ἐὰν δὲ τόσον πολὺ ἴσχυσεν ἡ ἀνθρωπίνη εὐλογία, ὥστε νὰ μεταβάλῃ τὴν φύσιν, τί λέγομεν τότε περὶ αὐτοῦ τοῦ θείου καθαγιασμοῦ, ἔνθα αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἐνεργοῦσι; Διότι τὸ μυστήριον, ὅπερ λαμβάνεις (ὦ ἄνθρωπε) διὰ τοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεῖται. Ἐὰν δὲ πάλιν τόσην δύναμιν μεγάλην ἔσχεν ὁ λόγος τοῦ Ἡλιοῦ, ὥστε νὰ καταβιβάσῃ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, δὲν δύναται ἆρά γε νὰ ἰσχύσῃ ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ τὰ εἴδη τῶν στοιχείων; Περὶ τῶν ἔργων τοῦ κόσμου ὅλου ἀνέγνως, λέγει· «ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν κ. λ.» Ὁ λόγος λοιπὸν τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἠδυνήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς νὰ κάμῃ καὶ δημιουρ-

γήση ὅ,τι δὲν ὑπῆρχεν πρίν, ὁ αὐτὸς ἀρά γε δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὰ ὄντα εἰς ὅ,τι πρὶν δὲν ἦσαν ; Διότι δὲν εἶναί τι μικρότερον τὸ νὰ δίδῃ τις εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἐν γένει νέας φύσεις ἀπὸ τοῦ νὰ μεταβάλῃ αὐτὰς (τὰς φύσεις δηλ.) (338 σελ)....

...Ἀλλὰ τίς ἡ χρεία, ἐπιλέγει οὗτος, νὰ καταφεύγωμεν εἰς παρομοίας ἀποδείξεις, καὶ νὰ ἐρειδώμεθα ἐπὶ παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουσι σχέσιν ἀφισταμένην τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας ; Ἡ ἀλήθεια (τοῦ μυστηρίου τούτου) βεβαιοῦται ἀρκούντως ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς ἐνανθρωπήσεως. Παρθένος ἐγέννησε· τοῦτο εἶναι ἐναντίον τῆς τάξεως τῆς φύσεως.—Τί ἐνταῦθα ζητεῖς τὴν τάξιν τῆς φύσεως ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ὅτε αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐναντίον τῆς τάξεως τῆς φύσεως ἐγεννήθη ἐκ Παρθένου ; Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔσχεν ἀληθῆ σάρκα, ἥτις προσηλώθη τῷ σταυρῷ καὶ ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ. Ἡ Εὐχαριστία ἐστὶν ἀληθῶς τὸ μυστήριον ταύτης τῆς σαρκός. Αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς λέγει : «Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου.» Πρὸ τῆς εὐλογίας τῶν οὐρανίων τούτων λόγων ἐστὶν ἄλλη φύσις, μετὰ τὴν εὐλογίαν ἐστὶ τὸ σῶμα. Αὐτὸς λέγει τὸ αἷμα αὐτοῦ. Πρὸ τῆς εὐλογίας ἄλλο λέγεται, μετὰ τὴν εὐλογίαν ὀνομάζεται τὸ αἷμα (τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ). Καὶ σὺ λέγεις, ἀμήν, δηλονότι, ἀληθὲς ἐστί. Ὅ,τι δὲ λέγει τὸ στόμα, τὸ πνεῦμα ὁμολογεῖ ἔνδον. (De mysteriis pag. 339).....

.....Καὶ προχωρῶν λέγει, ὅτι οὔτε ὁ Καϊάφας, οὔτε ὁ Πιλάτος ἀφεῖλον ἀπὸ ἡμᾶς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, διότι ἔχομεν Αὐτόν, καὶ τρώγομεν τὴν σάρκα αὐτοῦ καὶ πίνομεν τὸ αἷμα αὐτοῦ· καί, ὅτι ὁπόσας φορὰς δεχόμεθα τὸ μυστήριον, ὅπερ διὰ τῆς ἱερᾶς προσευχῆς μεταβάλλεται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Σωτῆρος, τοσάκις τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλομεν.—... «Καὶ προσφέρει Αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς ἱερεύς, ἵνα ἐξαλείψῃ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν.» (in st! Luc. pag. 1,275)[1], ἐπιλέγει.

1 Ἐν τῷ ιγ. κεφ. περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, ἰδοὺ τί

Περὶ προσκυνήσεως τῶν Ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων.

«Ὅθεν οὐδὲ συνδοξάζομεν ἀγγέλλους μὲ τὸν Θεόν, λέγει ὁ Βασίλειος, καθὼς βεβαίως οὐδὲ ἀνθρώπους. Καθότι οὐχὶ ἰδικά των θεωροῦμεν τὰ δι' αὐτῶν ἡμῖν γενόμενα εὐεργετήματα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δι' αὐτῶν ἐνεργοῦντος. Διότι ἡ πρὸς τοὺς εὐνοουμένους ἐκ τῶν ὁμοδούλων εὐαρέσκεια, πρὸς αὐτὸν τὸν δεσπότην ἀναφέρεται, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ ἔχουσιν ἐργασθῇ οὗτοι· καὶ ὅστις τοὺς διὰ τὴν πίστιν ἀθλήσαντας τιμᾷ, φανερὸς γίνεται ὅτι ἔχει τὸν αὐτὸν τῆς πίστεως ζῆλον· ὥστε μία τοιαύτη πρᾶξις, μεγάλην ἀπόδειξιν παρέχει τῆς ἀρετῆς τῶν τελούντων αὐτήν. Δέον λοιπὸν νὰ τιμῶμεν τοὺς Ἁγίους, ὡς εὐαρε-

---

λέγει ὁ Πικτώνων ἢ Πικταυΐου Ἰλλάριος «Περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ οὐκ ἔχει δὲ χώραν ἀμφιβολία τις. Καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν ἐστὶν ἀληθῶς σῶμα, ἐστὶν ἀληθὲς αἷμα. Ταῦτα μεταλαμβανόμενα ὑφ' ἡμῶν, ἐνεργοῦσιν, ὥστε εἶναι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἡμῖν» (VIII *14*). «Si enim vere verbum caro factum est, et vere nos verbum carnem cibo dominico sumimus, quomodo non naturaliter in nobis manere existimandus est, qui et naturam carnis nostrae jam inseparabilem sibi homo, natus assumpsit et naturam carnis suae ad naturam aeternitatis sub sacramento nobis communicando carnis admiscuit? Itaenim omnes unum sumus, quia et in Christo pater est, et Christus in nobis est. Quis quis ergo naturaliter Patrem in Ghristo negabit neget prius non naturaliter vel se in Christo, vel Christum sibi inesse, quia Christo Pater et Christus in nobis, unum in his esse non faciunt. Si vere igitur carnem corporis nostri Christus assupsit, et vere homo ille qui ex Maria natus fuit, Christus est, nosque vere sub mysterio carnem corporis sui sumimus (et per hoc unum erimus quia Pater in eo est, et ille in nobis) quomodo voluntatis unitas asseritur, cum naturalis per sacramentum proprietas perfectae sacramentum sit unitas».

στοῦντας τῷ Θεῷ, καὶ ὡς δυναμένους μᾶλλον ἡμῶν νὰ μεσιτεύσωσι παρὰ τῷ Κυρίῳ, καθότι διὰ τοῦ ζήλου, τῆς ὑπομονῆς καὶ τοῦ μαρτυρίου, ἀπέδειξαν τρανῶς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ, ἕνεκα τούτου, κοινωνίαν καὶ σχέσιν. Ὅθεν, ὡς τιμῶμεν τὸν Θεόν, οὕτω καὶ τὰ ὄργανα αὐτοῦ ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα, οὐχὶ δὲ καὶ λατρεύωμεν, ὡς τοῦτο ἐμπρέπει καὶ ἁρμόζει μόνον τῇ θείᾳ οὐσίᾳ καὶ φύσει. Τιμῶντες δὲ τοὺς ἁγίους καὶ σεβόμενοι αὐτοὺς μετὰ τῶν ἀγγέλων ὡσαύτως, ἀπονέμομεν τιμὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Δεσπότην Θεόν, οὗ πιστοὶ θεράποντες αὐτοὶ ἐν τῷ βίῳ ὑπῆρξαν, καὶ οἵτινες ἐδόξασαν δι' ἔργων ἀγαθῶν αὐτόν. «Δέχομαι, ἐπιφέρει ὁ Βασίλειος, (Ἀμφιλ. κεφ. ιη΄. 45) καὶ τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, προφήτας καὶ μάρτυρας, καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἱκεσίαν, τούτους ἐπικαλοῦμαι, τοῦ δι' αὐτῶν, ἤτοι τῇ μεσιτείᾳ αὐτῶν, νὰ γίνῃ ἵλεως πρός με ὁ φιλάνθρωπος Θεός, καὶ νὰ μὲ ἀπαλλάξῃ καὶ συγχωρήσῃ τὰ ἐμὰ πταίσματα· ἑπομένως καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν εἰκόνων αὐτῶν τιμῶ καὶ προσκυνῶ, ὡς ἐξαιρετικῶς τούτων παραδοθέντων παρ' αὐτῶν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ μὴ ὄντων ἀπηγορευμένων, ἀλλ' εἰς ἁπάσας τὰς ἐκκλησίας ἡμῶν τούτων ἀνιστορουμένων ἢ ἀναγραφομένων· (ἐκ τῆς πρὸς Ἰουλιαν. ἐπιστολ. Μ. Β.) Ἤτοι καὶ αἱ τίμιαι εἰκόνες, ὡς καὶ οἱ ἅγιοι, δέον νὰ τιμῶνται καὶ προσκυνῶνται μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ λατρεύωνται ὡς ἡ ἄϋδιος οὐσία τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ Θεότητος (ὅρα ὅρον τῆς ζ΄. Οἰκουμ. ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.)

Ἐκείνην δὲ τὴν ὁποίαν κατ' ἐξοχὴν ὀφείλομεν ἐξαιρετικῶς νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ σεβώμεθα, εἶναι ἡ ἀκούσασα παρὰ τοῦ ἀγγέλου «τὸ χαῖρε κεχαριτωμένη ὁ Κύριος μετὰ σοῦ», καὶ ἡ ὑπάρξασα νοητὴ Κιβωτὸς καὶ ἄνθος τὸ εὔοσμον πρὸς μετάβασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀληθοῦς ἀσφαλείας. Ἡ ἁγνὴ δὲ αὕτη μήτηρ καὶ Παρθένος Μαριάμ, ἣν σοφός τις πατὴρ καλεῖ «βιβλίον ἔμψυχον καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψεων» εἶναι ἡ διὰ πολλῶν

συμβόλων ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ προεικονισθεῖσα καὶ ὑπάρξασα τὸ ἀληθὲς μάννα καὶ τὸ γλυκὺ ὕδωρ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ βίου διαβαινόντων. Ἡ ὑπεραγία δὲ Θεοτόκος, τιμωμένη καὶ σεβομένη ὡς μήτηρ τοῦ Λόγου Ἰησοῦ, δὲν ὑπῆρξεν αὐτὴ ἑαυτῆς αἰτία σωτηρίας δι' ἀσπίλου τινὸς συλλήψεως ἐκ τῶν γονέων αὐτῆς, ἀλλ' ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Πατρός, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως ἑαυτοῦ ἐξ αὐτῆς, καὶ τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν αὐτῇ, κατέστησεν αὐτὴν δοχεῖον ἅγιον καὶ θεῖον, ῥόδον ἀμάραντον καὶ εὐῶδες, πηγὴν σωτηρίας καὶ ῥάβδον δυνάμεως εἰς τοὺς ἐπὶ τῇ βοηθείᾳ αὐτῆς ἐλπίζοντας

Καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ληφθεῖσα πρώτη πλευρὰ παρέβη τὴν ἐντολὴν καὶ παρήκουσεν εἰς τὸ θεῖον θέλημα· τοῦθ' ὅπερ τὴν δικαίαν ὀργὴν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ λογικοῦ πλάσματος ἐπέφερε, ζημίας δὲ ἀνυπολογίστους παρήγαγε, καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ ἐχθροῦ ὑπέταξεν. Ἡ νέα ὅμως φύσις γυναικὸς ἀγνῆς καὶ τελείως ὑποτεταγμένης εἰς τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ, ἐγένετο πρόξενος ἀπείρου ἀγαθοῦ τῇ ἀνθρωπότητι, καὶ οὕτω τὴν τιμὴν εἰς τὸ ἄπειρον ὁ Θεὸς ἐπεδαψίλευσε ταύτῃ. Καὶ ὡς δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία κατέκλυσε τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην, οὕτω διὰ μιᾶς νέας πλευρᾶς, Ἀδὰμ νέου καὶ ἐπιφανοῦς, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς καθόδου ὅλου τοῦ φωτὸς τῆς θείας ἐκφάνσεως, ὁ κόσμος ἀναγεννᾶται, ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, καὶ συνθλίβει ὑπὸ τὸν πόδα τῆς πίστεως τὸν ὄφιν τὸν ἀρχέκακον· τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου τελείως καταργεῖ καὶ ἐκμηδενίζει. Ἡ τιμὴ λοιπὸν ἡ ἀπονεμουμένη εἰς τὴν τοῦ νοητοῦ Ἡλίου μητέρα Ἁγίαν Θεοτόκον, μεταβαίνει πρὸς αὐτὸν τὸν Δεσπότην Θεόν, οὗ αὐτὴ ὑπῆρξε δούλη καὶ ὑπήκοος.

Περὶ τῶν ἐσχάτων.

α'.—Περὶ ἀναστάσεως. — *Ὁποῖα καὶ περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ σκώληκος ἱστορεῖται τοῦ κερασφόρου, ὅστις εἰς κάμπην τὰ πρῶτα*

μεταβάλλεται, ἀκολούθως δὲ προχωρῶν βομβολιὸς γίνεται, καὶ οὐδὲ εἰς τὴν μορφὴν ταύτην σταματᾷ. ἀλλ' ὑποπτεροῦται δι' ἀνοικτῶν καὶ πλατέων πετάλων. — Ὅταν λοιπὸν κάθησθε τὴν τούτων ἐργασίαν τυλίσσουσαι αἱ γυναῖκες, τὰ νήματα ἀναφέρω, ἅτινα στέλλουσι πρὸς ἡμᾶς οἱ Σῆρες πρὸς κατασκευὴν τῶν μαλακῶν ἐνδυμάτων, ἐνθυμούμεναι τὴν κατὰ τὸ ζῶον τοῦτο μεταβολήν, φανερὰν λαμβάνετε τῆς ἀναστάσεως τὴν ἔννοιαν, καὶ μὴ ἀπιστεῖτε εἰς τὴν μεταβολήν, ἣν ὁ Παῦλος πρὸς ἅπαντας ὑπόσχεται. «Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασις τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πνεύματος γίνεται». Ὅταν δὲ ὁ Κριτὴς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς συναγάγῃ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν πάνδημον, ὅλον τ. ἔ. τὸν κόσμον, ὅταν ἡ σάλπιγξ, ἡ τὴν τοῦ βασιλέως ἔλευσιν σημαίνουσα, εἰς τοὺς τάφους δὲ σφοδρότερον ἐμβοήσασα, τὴν τῶν σωμάτων ἀπαιτήσῃ παρακαταθήκην, τότε καὶ οἱ ἤδη νομιζόμενοι ὅτι εἶναι νεκροί, ταχύτερον ἢ οἱ ζῶντες θέλουσι παραστῇ ἐνώπιον τοῦ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ.

β'.—Περὶ Ἅδου.—Ὅταν προτίθησαι νὰ ὁρμήσῃς ἐπί τινα ἁμαρτίαν, θέλησον νὰ νοήσῃς ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν καὶ ἄκαμπτον τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, ἐνῷ παρακάθηνται μὲν ἐπὶ θρόνου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου ὁ κριτής, παρίσταται δὲ πᾶσα ἡ κτίσις ὑποτρέμουσα τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἔλευσιν αὐτοῦ τὴν ἔνδοξον· μέλλομεν δὲ ἕκαστος νὰ ὁδηγηθῶμεν πρὸ αὐτοῦ πρὸς ἐξέτασιν τῶν ὅσων ἐν τῷ βίῳ ἐπράξαμεν· ἀκολούθως δὲ παρίστανται ἐνώπιον τοῦ πολλὰ πονηρὰ ἔχοντος διαπράξῃ κατὰ τὸν βίον ἀνθρώπου, φοβεροί τινες καὶ κάτω νεύοντες ἄγγελοι, πῦρ βλέποντες, πῦρ ἀναπνέοντες διὰ τὴν πικρίαν τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ, ὁμοιάζοντες πρὸς ζοφερὰν νύκτα κατὰ τὰ πρόσωπα, διὰ τὸ κατηφὲς καὶ μισάνθρωπον· εἶτα δὲ παρίσταται βάραθρον βαθὺ καὶ σκότος ἀδιεξόδευτον, καὶ πῦρ ἀλαμπές, ἐν τῇ σκοτίᾳ τὴν μὲν καυστικὴν δύναμιν ἔχον, τοῦ δὲ φέγγους ἐστερημένον: εἶτα δὲ σκωλήκων τι γένος δηλητηριῶδες καὶ σαρκοφάγον, ἀκορέστως τρῶγον καὶ μηδέποτε χορ-

τ α ῖ ν ο ν, ἀφορήτους πόνους προξενοῦν κατὰ τὴν μάσησιν· ἔπειτα τὴν ὅλων τούτων φοβερωτέραν κόλασιν, ἥτις εἶναι ὁ φοβερὸς ὀνειδισμὸς καὶ ἡ αἰώνιος ἐκείνη αἰσχύνη τοῦ ἁ μ α ρ τ ω λ ο ῦ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ. Ταῦτα φοβοῦ· καὶ διὰ τούτου τοῦ φόβου μορφούμενος, οἱονεὶ διὰ χαλινοῦ τινος ἐ μ π ό δ ι ζ ε τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ φαῦλα ἐπιθυμίας (ψαλμ. ὁμ. λγ΄). Καθότι ἐὰν τῆς αἰωνίου κολάσεως, λέγει ὁ Βασίλειος, ἢ τιμωρίας εἶναι ποτὲ τέλος, τέλος θέλει ἔχῃ ἐξάπαντος καὶ ἡ α ἰ ώ ν ι ο ς ζ ω ή· ἐὰν δ' ἐπὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τοῦτο νὰ νοήσωμεν δὲν ἀξιῶμεν,ποῖον ἔχει λόγον τὸ νὰ δίδωμεν τέλος εἰς τὴν α ἰ ώ ν ι ο ν κ ό λ α σ ι ν, διότι ἐὰν τῆς λέξεως «α ἰ ω ν ί ο υ» ἡ προσθήκη ἐπὶ τῶν δύο ἰσάκις εὑρίσκηται, ἤτοι ἐὰν καὶ ἐπὶ τῆς ζ ω ῆ ς καὶ ἐπὶ τῆς κολάσεως τίθηται ἡ λέξις «α ἰ ώ ν ι ο ς» ἐξίσου ἐπ' ἀμφοτέρων· «θ' ἀ π έ λ θ ω σ ι β ε β α ί ω ς», λέγει οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι, εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐὰν λοιπὸν ταῦτα οὕτως ὁμολογῶνται καθαρῶς, χρεία νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ τὸ «δαρήσεται πολλὰς» καὶ τὸ «δαρήσεται ὀλίγας» οὐχὶ τέλος, ἀλλὰ διαφορὰν κολάσεως φανερώνει· διότι ἐὰν ὁ Θεὸς δίκαιος κριτὴς εἶναι οὐ μόνον εἰς τοὺς ἀγαθούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πονηρούς, ἀποδίδων εἰς ἕκαστον κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, δύναται νὰ ᾖ ἄλλος μέν τις πυρὸς ἀσβέστου ἄξιος, καὶ τούτου, ἢ μ α λ α κ ω τ έ ρ ο υ ἢ ἐπὶ μᾶλλον φλέγοντος· ἕτερος δέ τις σκώληκος ἀτελευτήτου, καὶ τούτου πάλιν, ἢ πραότερον τυραννοῦντος ἢ σφοδρότερον, κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου· καὶ ἄλλος γεέννης,διάφορα ἐξάπαντος ἐχούσης τὰ βασανιστήρια· καὶ ἕτερος τοῦ ἐξωτέρου σκότους, ἔνθα ὁ μέν τις αὐτῶν προξενεῖ πόνον μέχρι κλαυθμοῦ μόνον, ὁ δὲ ἄλλος καὶ μέχρι τρυγμοῦ τῶν ὀδόντων διὸ τὸ ἐπιτεταμένον τῶν πόνων. Καὶ τὸ ἐξώτερον δὲ σκότος δηλοῖ ἐξάπαντος ὅτι εἶναί τι καὶ ἐσώτερον· καὶ τό, εἰς πυθμένα ᾍδου ἐν παρομοίαις ἀναφερόμενον, δηλοῖ ὅτι εἶναι τινὲς ἐν τῷ ᾍδῃ μέν, οὐχὶ δ' ἐν τῷ πυθμένι τοῦ ᾍδου, ἐ λ α φ ρ ο τ έ ρ α ν ὑπομένοντες τὴν τιμωρίαν (Ἀπόκρ.

καὶ ἐρώτ. σξγ.). Ποῦ λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἐκείνη θὰ κρυφθῇ, ἥτις ἐνώπιον τόσων θεατῶν πολλῶν θέλει φανῇ ἐξαίφνης πλήρης αἰσχύνης; μὲ ποῖον δὲ σῶμα τὰς ἀτελειώτους ἐκείνας καὶ ἀνυποφόρους θέλει ὑπομείνῃ μάστιγας, ὅπου πῦρ ἄσβεστον καὶ σκώληξ ἀθάνατα βασανίζων, καὶ πυθμὴν ἄδουσκοτεινὸς καὶ φρικώδης, καὶ θρῆνοι πικροί, καὶ ὀλολυγμὸς ὑπέρμετρος, καὶ κλαυθμὸς καὶ βρυγμὸς ὀδόντων, καὶ πέρας δὲν ἔχουσι τὰ δεινά; Ἀπὸ ταῦτα δὲν ὑπάρχει ἀπαλλαγὴ μετὰ θάνατον, οὐδὲ ἐφεύρεσίς τις, οὐδὲ μέσον πρὸς ἀποφυγὴν τῶν πικρῶν βασανιστηρίων.

Περὶ Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν.

Ἐὰν βεβαίως οἱ καταδικαζόμενοι στέλλωνται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, φανερὸν θέλει εἶσθαι ὅτι οἱ τὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν ἄξια ἐργασθέντες, ἐν τῷ ὑπερκοσμίῳ φωτὶ τὴν ἑαυτῶν ἀνάπαυσιν ἔχουσι (ὁμ. β΄. ἑξαήμ.). «Μηδὲ ἄλλο τι, ἀδελφοί, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν νομίσητε ἢ τὴν τῶν ὄντων ἀληθῆ κατανόησιν, ἣν καὶ μακαριότητα ὀνομάζουσιν αἱ θεῖαι Γραφαί»· καθότι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστί. «Περὶ δὲ τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου, οὐδὲν ἕτερον, ἢ θεωρία νοεῖται· θεωρία ἀσφαλὴς δυνατὸν λοιπὸν νὰ ᾖ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Διότι ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἤδη τὰς σκιὰς βλέπομεν ὡς ἐν κατόπτρῳ, ὕστερον, ἀφ' οὗ ἀπαλλαγῶμεν τοῦ γαιώδους σώματος τούτου, καὶ ἄφθαρτον ἐνδυθῶμεν καὶ ἀθάνατον, τούτων τὰ ἀρχέτυπα θέλομεν ἴδῃ καλῶς.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΘΕΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν λέγει· «ὅτι πᾶσα Γραφὴ Θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἵν' ὥσπερ ἐν κοινῷ τῶν ψυχῶν ἰατρείῳ, πάντες ἄνθρωποι τὸ ἴαμα τοῦ οἰκείου πάθους ἕκαστος ἐκλεγώμεθα». Κατ' ἄλλους λόγους ὅτι, αἱ φέρουσαι τὸ θεῖον ἅλας Γραφαί, ἔχουσι τὸ ἰδιάζον προτέρημα τοῦ νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀρτίου χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου. Καθ' ὃν δὲ τρόπον οἱ λόγοι τῆς συναναστροφῆς καὶ ἡ φωτογραφικὴ μηχανὴ ἀποτυποῦσι τὸ ἀπεικόνισμα ἐπὶ τοῦ χάρτου ἡ μέν, οἱ δὲ πρῶτοι ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ βιβλίον ἐπενεργεῖ βαθέως ἐπὶ τῆς ψυχῆς, μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς πρὸς μόρφωσιν τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πεποιθήσεων». «Ἄλλα μὲν οἱ προφῆται διδάσκουσιν ἢ παιδεύουσι, καὶ ἄλλα ἱστορικοὶ καὶ ὁ νόμος ἕτερα, καὶ ἄλλα τὸ εἶδος τῆς παροιμιακῆς παραινέσεως, λέγει που ὁ Βασίλειος». Οὐδὲν δὲ ἔθνος ἢ λαὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπῆρξέ ποτε, ὁσονδήποτε βάρβαρος καὶ ἄξεστος, ὅστις νὰ μὴ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς μελέτην, γνῶσιν καὶ κατανόησιν

τοῦ προβλήματος τοῦ βίου. Πάντες δὲ οἱ λαοὶ τῆς γῆς ἐπόθησαν τὴν λύσιν τῶν ἀπείρων αἰνιγμάτων τοῦ παρόντος καὶ τὴν μετὰ θάνατον μέλλουσαν κατάστασιν αὐτῶν. Ἐξερεύνησαν δὲ ταῦτα δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ λογικοῦ των καὶ τῆς διαρκοῦς μελέτης καὶ ἐκζητήσεως. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν κατορθοῖ πολλάκις ἡ διδασκαλία, τοῦτο ἐπιτυγχάνει καὶ πορίζεται ἡ τῶν βιβλίων μελέτη καὶ ἀνάγνωσις. Διὰ τῶν βιβλίων μανθάνει τις τὰ ἄγνωστα, συγκοινωνεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Ἀπείρου, λαμβάνει γνῶσιν τοῦ κόσμου ἐν γένει, καὶ φέρεται ὡς διὰ πορθμείου αὕτη πρὸς τὴν ὑπόδειξιν τῶν τοῦ κειμένου. Ἐὰν δὲ πολλάκις τὸ μυθιστόρημα, ἢ βιβλίον τι ὑλιστικόν, ταπεινώνῃ ἰσχυρὸν χαρακτῆρα, διαφθείρῃ τὴν εὐγενῆ ψυχήν, διαθέτῃ μετὰ πικρίας αὐτὴν κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀληθείας, ἐνσταλάζῃ πῦρ μανίας καὶ παθῶν ἀγρίων, καὶ ἐὰν βιβλίον τι ἐλαφρᾶς φιλολογίας καθιστᾷ τὸν νέον ἄνθρωπον ἐν γένει, κοῦφον, ὑπερήφανον καὶ εὐτελῆ, τούτου οὐδὲν ἕτερον ἡ αἰτία, εἰμὴ μόνον ἡ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἀποτύπωσις ἐπὶ τῆς ἁδόλου τοῦ νέου καρδίας τῆς ὅλης τοῦ βιβλίου διδασκαλίας. Εἶναι δ' ἐκ πείρας γνωστὸν ὅτι, αἱ μὲν κακαὶ συναναστροφαί, καταστρέφουσι καὶ αὐτὰ τὰ χρηστότερα ἤθη, αἱ δὲ ἀπρόσεκτοι ἀναγνώσεις βιβλίων ἀνηθίκων, ἐπιδρῶσιν τόσον πολὺ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ὥστε μεταβάλλουσι παὶ κλονίζουσι τὰς στερεωτέρας πεποιθήσεις καὶ τὸν μᾶλλον ἄκαμπτον χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁπόσον δὲ ἡ ἐπίδρασις παντὸς βιβλίου ἐπὶ τῆς καρδίας εἶναι σπουδαία καὶ οὐσιώδης, ἰδοὺ τί λέγει περὶ τῶν ψαλμῶν λ. χ. ὁ ἱερὸς Βασίλειος. «Ψαλμὸς (ἢ ψ α λ τ ή ρ ι ο ν), γαλήνη ψυχῶν, βραβευτὴς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων. Μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θ υ μ ο ύ μ ε ν ο ν, τὸ δὲ ἀ κ ό λ α σ τ ο ν σωφρονίζει. Ψ α λ μ ό ς, φιλίας συναγωγός, ἕνωσις διε-

στώτων, ἐχθραινόντων διαλλακτήριον.. Ψαλμός, δαιμόνων φυγαδευτήριον. τῆς τῶν ἀγγέλων βοηθείας ἐπαγωγή· ὅπλον ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν· νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἁρμοδιώτατος. Τὰς ἐρήμους οἰκίζει, τοὺς ἀγροὺς σωφρονίζει· εἰσαγομένοις στοιχείωσις, (εἰς τοὺς εἰσογομένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν βάσις πρὸς κατανόησιν τῶν μυστηρίων), προκοπτόντων αὔξησις, τελειουμένων στήριγμα, ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἑορτὰς φαιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ... κ.λ.» Καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ ὑπὸ λαμπρὸν καὶ φωτεινότατον ἥλιον καθήμενος κατὰ τὸν χειμῶνα θερμαίνεται καὶ ζωογονεῖται, οὕτω καὶ ὁ ἀναγινώσκων ἢ μελετῶν βιβλίον ὠφέλιμον καὶ ἠθικόν, ἀναγεννᾷ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καθαρίζει τὴν διάνοιαν, συμπληροῖ τὰς ἑαυτοῦ ἀτελεῖς γνώσεις, καὶ εὑρίσκεται ὑπὸ διαρκῆ ἐπιρροὴν τερπνῶν καὶ ὠφελίμων ἐντυπώσεων. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἀνάγνωσις συντελεῖ τὰ μέγιστα πρὸς θέρμανσιν τῆς ψυχῆς καὶ διάπλασιν τῆς καρδίας, αὐτὸς διατελεῖ ὑπὸ σκότος ἔτι ζοφερὸν καὶ παχυλὴν ἀμάθειαν.

Οὐδέποτε δὲ θέλει οὗτος κατανοήσῃ τὸ πρέπον, οὐδὲ θέλει ποτὲ γευθῇ τῆς χαρᾶς τοῦ εἰρηνικοῦ καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ἀλλὰ παλαίων διαρκῶς ἐν ἑαυτῷ μὲ ἀντιθέτους γνώμας καὶ ἐσφαλμένας πεποιθήσεις, θέλει ὑπάρχῃ αὐτὸς ἑαυτοῦ ὁ σφοδρότερος πολέμιος καὶ ὁ ἀδιαλλακτώτερος ἐχθρὸς τῆς καρδίας του. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὑπὸ καπνοὺς κακῆς ἀτμοσφαίρας βιβλίων διατελῶν, εἶναι δυστυχὴς λίαν καὶ ταλαίπωρος, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ὁ λαὸς καὶ τὸ ἔθνος, διατρεφόμενα ὑπὸ φθοροποιοῦ διδασκαλίας ἀνηθίκων ὑποθηκῶν, καὶ ὑπὸ ὀλεθρίου πνοῆς μυθιστορημάτων ἐλαφρῶν καὶ ἀκόσμων.

Διὰ τὸν δίκαιον δὲ καὶ σαφῆ τοῦτον λόγον μανθάνομεν ἐκ τῆς γενικῆς τοῦ κόσμου ἱστορίας ὅτι τρεῖς λαοὶ θεοκρατικῆς φύσεως ἐφαντάσθησαν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἠθικῆς ὁ Θεὸς ὅτι περιέπει, προστατεύει καὶ καθοδηγεῖ αὐτοὺς ἐν τῇ πορείᾳ των καὶ ταῖς σκέψεσι αὐτῶν. Οὗτοι δὲ ὡς λαοὶ περιούσιοι καὶ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, πάντοτε ἔτρεφον τὴν ἀπεριόριστον ὑποταγὴν καὶ τὴν τελείαν ἀφοσίωσιν εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐνόμιζον μέγιστον ἔγκλημα καὶ ἀδικίαν πρὸς ἑαυτοὺς ἔτι, τό ν' ἀσεβήσωσι καὶ παρακούσωσιν εἰς τὰς βουλὰς τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Προνοητοῦ των. Ὁ τῶν Ἰουδαίων Προφήτης Μωϋσῆς ἐτιμώρει διὰ θανάτου τὸν παραβάτην τῶν θείων ἐντολῶν καὶ τὸν εἰσηγητὴν καινοῦ τινος δαιμονίου, ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ Ἰεχωβᾶ. Οἱ δ' Ἕλληνες ἐκόλαζον τοὺς ἀσεβοῦντας πρὸς τοὺς θεούς, καὶ ἐθεώρουν ζημίαν εἰς τὴν ἑαυτῶν πόλιν πάντα λαλοῦντα κατὰ τοῦ Θεοῦ των, ἢ καὶ προσπαθοῦντα νὰ διεγείρῃ τὸν λαὸν ἢ νὰ καταστήσῃ ἀναληθῆ διὰ διδασκαλίας ὅσα οἱ μῦθοι περὶ Θεῶν ἔλεγον ἢ ἀνέφερον. Ἐξώριζον δὲ τὸν τοιοῦτον ἐκ τῆς ἑαυτῶν πόλεως. Ὁλόκληρος δὲ ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἦτο μεστὴ ἐκ ναῶν, ἐν οἷς καὶ ναὸς «τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ» ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπῆρχεν, ἐκ φόβου μὴ λησμονηθῇ Θεός τις καὶ δειχθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀμελοῦσι τοῦ σπουδαιοτέρου καθήκοντος, οἷον ἡ λατρεία πρὸς τὸν Θεόν. Ἐδείχθη δὲ πάντοτε ἐν τῷ κόσμῳ ὅτι ἐφ' ὅσον λαός τις ἵσταται εἰς τὴν ὑψηλὴν βαθμίδα τῆς δικαιοσύνης, ἀρετῆς καὶ ἀληθοῦς ἀνδρείας, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ εἰσὶ μᾶλλον προσκεκολλημένα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναπόσπαστος οὕτω ἠθικὸς δεσμὸς συνδέει τοῦτον μετὰ τοῦ Κυρίου καὶ Δημιουργοῦ του· ἐφ' ὅσον δὲ ἡ κακία ὑπερισχύει καὶ πλημμυρεῖ τὴν ψυχήν του διὰ τῶν ἀγρίων παθῶν, ἐπὶ τοσοῦτον οὗτος λακτίζει καὶ ἀρνεῖται τὸν Εὐεργέτην του. Κατὰ τὴν θεω-

ρίαν λοιπὸν ταύτην ὁ πρῶτος περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰουδαϊκός, διὰ τῶν προφητῶν του, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μωϋσέως, καθωδηγήθη εἰς τὸ συμφέρον καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐγένετο κληρονόμος τῶν δοθεισῶν τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγελιῶν, ἔδρασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἐνδόξων κατορθωμάτων τοῦ οἴκου Δαυΐδ, καὶ διὰ τοῦ Σολομῶντος κατόπιν ἵδρυσε τὸν μέγαν ἐκεῖνον καὶ περικλεῆ ναόν, ἐν ᾧ ἡ δόξα τοῦ Δημιουργοῦ ἐν τύπῳ καὶ συμβολικῶς ἐδηλοῦτο καὶ ἐνεκατοπτρίζετο. Κατέπεσεν δὲ οὗτος, καὶ ὁ λίθος τοῦ Ἰακὼβ ἐκλονίσθη, ὁπόταν διὰ τῶν Ἀχαάβ καὶ λοιπῶν ἀσεβῶν βασιλέων, ὁ Ἰσραὴλ ἐλησμόνησε τὰς ὑποθήκας τοῦ Θεοῦ του καὶ ἀπεστράφη καὶ ἐξέκλινε τῆς εὐθείας καὶ τοῦ καθήκοντος. Διὰ τοῦτο, ἐξ ἀπείρου ἀγάπης πρὸς τὸν λαόν του ὁ Ἰεχωβᾶ ὑπομιμνήσκει πάλιν διὰ τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ διὰ σημείων πολλῶν τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Θεόν του. Ὁ Ἠλίας συντρίβει καὶ κατακαίει ἐπὶ τοῦ Καρμηλίου ὄρους τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης μετὰ τῶν εἰδώλων τῶν ἀλσῶν, συνταράττει δὲ τὴν ἀσεβῆ καὶ πονηρὰν βασίλισσαν Ἰεζάβελ. Ὁ λαὸς ὅμως τῆς Ἰουδαίας ἐξελθὼν πλέον τῆς πρώτης καὶ ἀρχικῆς αὐτοῦ πορείας, βαδίζει πλέον πρὸς τὸν κρημνὸν καὶ τὴν καταστροφήν του· ἡ δὲ πρὸς ὥραν ἀφοσίωσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰεχωβᾶ, οὐδὲν ἕτερον εἶναι πλέον παρὰ ἡ ἀπόρροια φόβου καὶ τρόμου ἐκ τῶν ἐξαισίων ἔργων καὶ θαυμάτων τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ. «Ὁ βοῦς γινώσκει τὴν φάτνην αὐτοῦ καὶ ὁ ὄνος τὸν κύριόν του, ὁ δὲ Ἰσραὴλ οὐχί, ἀλλὰ καὶ λησμονεῖ καὶ δὲν τιμᾷ πλέον, κατὰ τὴν Ἁγ. Γραφ. τὸν Θεόν του»· διὰ τοῦτο ἡ αἰχμαλωσία καὶ ἡ Βαβυλὼν θέτουσι τέρμα εἰς τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς πολλὰς παρεκτροπὰς λαοῦ, ὅστις διὰ τοῦ Ἰακὼβ προωρίσθη μὲν νὰ ἱδρύσῃ τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ, διὰ δὲ τῆς πίστεως τῆς μεγάλης τοῦ Ἀβραάμ,

νὰ ἴδῃ εἰς τὴν κοιτίδα αὐτοῦ γεννώμενον τὸν Ἐμμανουήλ, ἤτοι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἐλησμόνησεν ὅμως τὸν προορισμόν του σὺν ὅλοις τούτοις.—Ἡ Ἰουδαία, ὑπάρξασα ἡ κοιτὶς τοῦ πρώτου θρησκευτικοῦ συναισθήματος, αὕτη πρώτη ἐκαλλιέργησε τὸ σπέρμα τῆς διαρκοῦς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς πίστεως καὶ ἀγάπης πρὸς αὐτόν, μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἠθικῶν ἐκ τούτου πρὸς τὸν λαὸν αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰουδαία πάλιν ὑπῆρξεν ἡ σκληροτράχηλος καὶ ἀχάριστος ἐκείνη χώρα, ἡ ὁποία λησμονήσασα τὰς ἀπείρους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτήν, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξέκλινε καὶ ἐξηχρειώθη, ὥστε ἠνάγκασε τὸν Σωτῆρα ν' ἀναφωνήσῃ τὸ «Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀπο»κτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλ»μένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ »τὰ τέκνα σου ὡς ὄρνις τὰ νεοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας »αὐτῆς, καὶ οὐκ ἠθελήσατε, ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρη»μος· οὐ γὰρ μὲ ἴδητε ἀπ' ἄρτι, ἕως ἂν εἴπητε, εὐλογημένος »ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.»(Ματθ. κγ' 28). Καὶ τὸ φοβερὸν ἀκόμη προφητικὸν λόγιον· «διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς (Ματθ. κα—43 κ.λ.). Ὁ Ἰησοῦς καταρᾶται τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ παρομοιάσας αὐτὴν πρὸς ἄκαρπον Συκῆν εἶπε, τὸ «μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα». Ἡ Ἰουδαία γίνεται χώρα τοῦ στυγηροτέρα δράματος ἐν αὐτῇ, καὶ ὁ λίθος ὁ εἰς κεφαλὴν γωνίας γεννηθείς, καὶ προορισθεὶς πρὸς ἕνωσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἀποδοκιμάζεται παρὰ λαοῦ, ἀναξίου πλέον πρὸς ὕπαρξιν. Ἀπόλλυσιν οὕτω τὴν βασιλείαν καὶ στερεῖται τοῦ μεγίστου δώρου ἐπὶ γῆς τοῦ τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἄλλοτε λαὸς περιούσιος καὶ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ· γίνεται ἔτι ἡ Ἱερουσαλὴμ τὸ κέντρον τῆς παρὰ

τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεώνων ἐπιθέσεως, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ αἵματος οὕτω τοῦ ἀθώου ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦ, ἐπέρχεται ἀκάθεκτος ἐν δικαίᾳ θείᾳ ὀργῇ πρὸς ποινὴν τοῦ ἀνοσιουργήματος. Ὁ λαὸς τῆς Ἰουδαίας αἰχμαλωτίζεται, καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ γίνεται ἐξιλαστικὸν μὲν εἰς τοὺς πιστεύοντας, τιμωρὸν δὲ εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τὰ τέκνα των. Ἡ Ἰουδαία τελείως καταστραφεῖσα καὶ ἐκμηδενισθεῖσα, δίδει τόπον καὶ θέσιν εἰς τὴν φυλὴν ἐκείνην, ἥτις προσκυνήσασα πρώτη τὸν Ἰησοῦν, ἤκουσε τὸ «νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ» κ.λ.....Τὴν βασιλείαν δὲ καὶ τὸ σκῆπτρον λαμβάνει ὁ νέος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ νέου Ἰσραήλ, καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν λαὸς περιούσιος, ὅστις διὰ τῆς φιλοσοφίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ, προκατηρτίσθη εἰς ἀποδοχὴν καὶ ἀσπασμὸν τῆς νέας θρησκείας, καὶ εἰς διαδοχὴν τῶν παλαιῶν ἐπαγγελιῶν. Διὰ τοῦ Κωνσταντίνου δὲ τοῦ Μεγάλου, διὰ τῆς ἑνώσεως Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων, διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ θρόνου ἐκ Ρώμης εἰς τὴν νέαν Σιών, (τὸ Βυζάντιον δηλ.), καὶ διὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ, ὅστις ἦτο τὸ νέον τρόπαιον τοῦ νέου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος καθίσταται ὁ θεοκρατικὸς λαὸς καὶ ὁ διάδοχος ἤδη τοῦ παλαιοῦ οἴκου τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς πατριᾶς τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Δαυΐδ. Ἐνθουσιᾷ δὲ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος διὰ τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ θεωρεῖ τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ ὡς νέον αἰώνιον καὶ διαρκὲς σύμβολον νίκης καὶ βραβείου. «Ἐ ν τ ο ύ τ ῳ ν ί κ α», λέγει ὁ ἀναμάρτητος Λόγος τοῦ Πατρός, καὶ «ἐπὶ τούτῳ ἔλπιζε πάντοτε». Ὁ Χριστιανικὸς κόσμος οὕτω διὰ τῆς νέας θρησκείας κυριαρχεῖ ἐπὶ τῆς γηΐνης σφαίρας ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας πολλάς, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς λαμβάνει τὸ προνόμιον παρὰ Κυρίου τῆς συγχωνεύσεως εἰς αὐτὸν τοῦ ἄλλοτε κολοσσιαίου καὶ ἀνδρείου λαοῦ τῆς Ρώμης, παρου-

σιάζει δὲ πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου φαινόμενον, ἤτοι τὴν νίκην ἐπὶ τῶν λοιπῶν λαῶν διὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος ὑπὸ τῶν πατέρων, διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν μαρτύρων, διὰ τῆς μορφώσεως τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῆς πίστεως συστήματος. Καὶ ἡ νίκη αὕτη εἶναι λαμπροτέρα καὶ ἀνωτέρα ἄλλης τοιαύτης πάντων τῶν στρατηγῶν τῆς Οἰκουμένης, καθότι ἄνευ ρομφαίας καὶ διὰ μόνης τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς αὐτοθυσίας, γίνεται ὁ χριστιανισμὸς κύριος μυριάδων ψυχῶν καὶ ἀπείρων καρδιῶν, ξένων πρὶν πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν φωνεῖ ἡ Ἁγ. Γραφή! Καὶ ὁ Τερτουλλιανὸς πάλιν ἐξ ἄλλου κηρύττει, «τὰ πάντα ἡμεῖς κατελάβομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ π ό λ ε ι ς καὶ ἀ γ ρ ο ὺ ς καὶ ο ἰ κ ί α ς, καὶ αὐτὴν τὴν Ο ἰ κ ο υ μ έ ν η ν ἔτι». Τί δὲ μεῖζον σημεῖον ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ἐκτὸς τοὺ τιμίου σταυροῦ ; τίς δὲ ἰσχυροτέρα δύναμις δύναται νὰ δαμάσῃ τὸν τῆς ἁμαρτίας ποτὲ εἰδωλολατρικὸν κόσμον, εἰμὴ ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου ;

Ἡ θρησκεία, ἐφ' ὅσον δήποτε καὶ ἂν ἐξαχρειωθῇ καὶ ἀπομακρυνθῇ αὐτῆς ὁ κόσμος, οὐδέποτε ἀπόλλυσι τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κῦρος αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ. Μόνον ὁ ἀπομακρυνόμενος αὐτῆς βλάπτεται, ζημιοῦται, καταστρέφεται καὶ καθίσταται πτῶμα σεσηπός. Ὁ Βυζαντινὸς κόσμος κατηγορήθη διὰ τὸν ὑπέρμετρον αὐτοῦ ζῆλον πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, καὶ διεβλήθη ὑπὸ μερίδος ἱστορικῶν ὡς ὑπεράγαν δεισιδαίμων καὶ φανατικός. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ ἐνίων ἱστορικῶν, ὑπερεκόντισεν οὗτος τὸν ἀρχαῖον Ἰουδαϊκὸν λαόν, καὶ ἐδείχθη πολὺ ἀσκητικὸς καὶ ὑπεράγαν μοιρολατρικός, ἐκτὸς δὲ τῶν ὅρων ἔτι τοῦ σημερινοῦ βίου καὶ τῆς ἐννοίας τῆς συνεργασίας ὑλικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου, πνευματικοῦ καὶ

σωματικοῦ τοιούτου. Τοῦτο δὲ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται πιθανόν· ἡ ἀληθὴς ὅμως ἔρευνα τῆς ἱστορίας, ἡ κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ἐπὶ τοῦ ὅλου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πείθει τρανώτατα ὅτι προτιμώτερος ὁ βίος τοῦ ἄγαν ἐναρέτου καὶ τοῦ εὐήθους, παρὰ ὁ τοῦ ἀκολάστου, παραλύτου, ἀναρχικοῦ καὶ ἀσώτου, τοῦ κακῶς καλουμένου σήμερον τῆς προόδου καὶ ἀκμῆς δῆθεν κόσμου. Τότε ἴσως ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ ὁ ὑπεράγαν βίος τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἀφοσιωμένου, ἤδη ὅμως εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ ὁ τοῦ ὑλιστοῦ καὶ ἀθέου, ὁ τοῦ ἐκβεβακχευμένου ἐκ τῶν ἡδονῶν καὶ ὁ τοῦ σκεπτικιστοῦ καὶ ἀπηλπισμένου ἀνθρώπου. Εὐχῆς δὲ ἔργον ἤθελεν εἶναι τὸ νὰ ἦ πολὺ θρησκευτικὸς ὁ κόσμος μᾶλλον, ἀντὶ οἱασδήποτε ὑλικῆς ζημίας, παρὰ ἄθεος καὶ ἀσεβής, ἐν ἀπολαύσει μόνον πολλῆ τῆς ὕλης.

Ὁ Βυζαντινὸς κόσμος διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἵδρυσε μεῖζον κράτος καὶ ἀληθῆ ἰσχύν, παρ' ὅσην ἡ Ρώμη ποτὲ διὰ τῆς ρομφαίας καὶ τοῦ αἵματος. Ὁ Ἡράκλειος, Βελισσάριος Ναρσῆς καὶ πολλοὶ ἄλλοι θρησκευτικοὶ καὶ εὐσεβεῖς στρατηγοί, προκαλοῦσι τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου ὅλου, καὶ εἶναι ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἀνδρικοῦ φρονήματος μετὰ τῆς ἰδέας τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Νικήσας οὕτω ὁ Ἡράκλειος τὸν Χοσρόην, φέρει ἐκ Περσίας πάλιν κατὰ τὸ 628 μ. Χ. τὸν τίμιον σταυρὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀνυπόδητος καὶ πενιχρὰ ἐνδεδυμένος. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καταπλήττει καὶ κινεῖ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην. Τοῦτο μόνον ὁ Δαυῒδ ἠδύνατο νὰ κάμῃ μὲ τὴν Κιβωτὸν τοῦ νόμου καὶ τῆς τῆς Π. Διαθήκης, οὐδέποτε δὲ ἢ σπανίως καὶ βασιλεὺς τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ὁ χριστιανισμὸς πρεῖ ὀπαδούς διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ γίνεται αἴτιος ἀληθοῦς πολιτισμοῦ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς

ἀγάπης ἐστηριγμένου. Οὐδεὶς θ' ἁρνηθῇ τοῦτο, εἰμὴ ὁ τυφλὸς τὸν νοῦν καὶ ὁ ἀσεβὴς τὴν καρδίαν. Ἤδη ἡ σκηνὴ καὶ αὐτοῦ παρῆλθεν, ἡ αὐλαία παλαιωθεῖσα κατέπεσε, καὶ ὁ Βυζαντινὸς κόσμος διὰ τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων τοῦ ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τῆς ὑπάρξεώς του καὶ διέσεισε τὸν λίθον, ἐφ' οὗ ὁ νέος Ἰακὼβ τοῦ Ἰησοῦ ἀναπαυόμενος, ὠνειρεύετο μετ' ἠθικῆς ἡδύτητος τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ. Αἱ αἱρέσεις ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει ὑπῆρξαν τὰ ζιζάνια τῆς παρακμῆς, καὶ αὗται προῆλθον ἐκ τῆς σωρείας τῶν παντοίων φυλῶν καὶ τῆς ἐπιπολαίου μορφώσεως παρ' αὐτοῖς τῆς ἐννοίας τοῦ κατὰ Χριστὸν βίου. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐν τῇ παρακμῇ του εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν τῆς Ἰουδαίας τοιοῦτον, κατά τὰς ἡμέρας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἡ νῦν Συναγωγὴ τοῦ νέου Ἰσραὴλ ἐπιφαίνεται πάλιν ἐν εἴδει ἀκάρπου Συκῆς. Ὁ Ἰησοῦς κηρύττει οὐ μόνον διὰ τὴν Ἰουδαίαν ὅτι θ' ἀρθῇ ἡ βασιλεία ἀπ' αὐτῆς καὶ θὰ δοθῇ εἰς ἄλλον κράτος συνετώτερον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ διὰ τὸν ἴδιον λαόν του, ὁπόταν οὗτος μὲ τὰ χεῖλη τιμᾷ ἡ δὲ καρδία εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθείας· καθότι συζητήσεις καὶ ἔριδες καὶ μάχαι ἐκεῖ μόνον δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν, ἐκεῖ ὅπου ἡ καρδία εἶναι στεῖρα ἀληθοῦς χριστιανικοῦ φρονήματος, πίστεως, ἀγάπης, ἐλπίδος καὶ χρηστότητος. Αἱ αἱρέσεις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὑπεροπτικοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ σατανικοῦ φρονήματος. Διὰ τοῦτο, τὸν ἀληθῆ χριστιανισμὸν διεδέχθη ἡ ὑπεράγαν συζήτησις, ἡ ἔρις περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως, καὶ ἡ κατάπτωσις μετὰ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ νέου Ἰσραὴλ ὑπὸ τύραννον χείρονα τοῦ τῆς Βαβυλῶνος. Ὁ Βυζαντινὸς κόσμος παρωμοιάσθη οὕτω πρὸς τὴν Ἰουδαίαν χώραν, καὶ τὸ βασίλειον αὐτοῦ ξένοι λαοὶ ἀνέλαβον, ἤτοι τὰ τῆς Ἄγαρ τέκνα. Ὁ κόσμος δ' ἐκεῖνος, ὅστις καυχᾶται σήμερον ἐπὶ τῇ διαδοχῇ τοῦ ἀρχαίου

τούτου μεγαλείου καὶ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν εἶναι ἡ Ἀγγλοσαξωνικὴ φυλή. Οὐδέποτε δύναταί τις ἤδη νὰ νοήσῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἂν δὲν θελήσῃ νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ ἴδῃ πῶς σήμερον ἀνάμιξις ἄκρας πίστεως καὶ τελείας ἀφοσιώσεως εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς προόδου τῶν πρακτικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς καλλιεργείας αὐτῶν, ζῇ καὶ διάγει ὁ ἀγγλοσαξωνικὸς κόσμος τῆς σήμερον. Τὸ Εὐαγγέλιον μεταφράζεται εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου ἐν Λονδίνῳ, θρησκευτικὴ δὲ κίνησις ἄκρα πανταχοῦ τοῦ κράτους ἐπικρατεῖ, καὶ ὀργασμὸς θρησκευτικὸς τοιοῦτος, οἷος οὐδ' ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει ποτὲ ἐπεκράτει. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας στεφόμενος, κάθηται ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ Ἰακώβ. Καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι τὸ προσκεφάλαιον, ἐφ' οὗ ἀναπαυθεὶς τὴν νύκτα ὁ Ἰακώβ, κατὰ τὴν φυγὴν εἰς τὸν θεῖον του Λάβαν, εἶδε τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦτο εἶναι τὸ αἰώνιον τῆς εἰς τὸν Ἰσραὴλ τῆς νέας Διαθήκης σημεῖον πρὸς παράστασιν τῆς ἰσχύος τοῦ ἀγγλικοῦ κράτους. Τὸ πλεῖστον δὲ τῶν ἀγγλοσαξώνων φρονεῖ καὶ πιστεύει ὅτι διατελεῖ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ λαὸς ἀντικατέστησε τὸν παλαιὸν Ἰσραήλ. Τόσον δὲ ἰσχυρὰ εἶναι ἡ πεποίθησις αὕτη παρὰ τοῖς ἄγγλοις, ὥστε ἀδιστάκτως πιστεύουσιν οὗτοι ὅτι οὐδεὶς ἄλλος θὰ ὑποσκελίσῃ αὐτούς, οὐδὲ θὰ μεγαλώσῃ τόσον ἐν ἀκμῇ πλούτῳ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ ὅσον αὐτός· καθότι ὁ βασιλεὺς τοῦ λαοῦ τούτου κ ά θ η τ α ι ἐπὶ τοῦ θ ρ ό ν ο υ τοῦ Δαυΐδ, καὶ ἐπαναπαύεται ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ Ἰακώβ. Οὕτω δὲ ἀσάλευτος λέγει εἶναι ἡ βασιλεία του. Ταῦτα δὲ πάντα εὐχερῶς νοοῦμεν ὅτι ἱδρύουσι συμπαγῆ λαὸν καὶ ἀληθῶς μεμορφωμένον κόσμον διὰ τοῦ τῆς πίστεως καὶ ἀληθείας φωτός.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Αὐγούστου 1912.

(Τὸ ἔργον συνεγράφη ἐν Μελβούρνῃ τῆς Αὐστραλίας.)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελὶς
Πρόλογος	α′—β′

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.

Ὁ Μέγας Βασίλειος, βίος αὐτοῦ	9—12
Ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς χαρακτὴρ τέλειος	12—14
Ὡς μοναχός	14—17
Ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν ἀσκήσει αὐστηρᾷ	17—18
Ὡς πρεσβύτερος καὶ ἐπίσκοπος	18—19
Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὡς ἐπισκόπου	19—20
Ἡ πρόνοια αὐτοῦ περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας	28—23
Ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ κατὰ τῆς ἀδιαφορίας τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας	23—26
Διαφορὰ αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀνθίμου καὶ Εὐσταθίου	26—28
Τὸ διαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως κατὰ τοῦ Ἀρείου	29—31
Ἡ ἔκπληξις τοῦ Μοδέστου	31—33
Ἡ τόλμη αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου	34
Οἱ ἐκ Δομνίκης διωγμοὶ αὐτοῦ	34—35
Ὁ Ἱερὸς Βασίλειος ὡς φιλάνθρωπος	35—38

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σελὶς

Ὁ Βασίλειος ὡς ἐπίσκοπος..... 39—41
Ἡ κρίσις Γρηγορίου τοῦ ἐκ Ναζιανζοῦ κ.λ..... 41— 45
Κρίσις Μεγ. Φωτίου κλ..... 45

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τὸ Δογματικὸν περὶ Θεοῦ μέρος αὐτοῦ..... 47— 49

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τίς ὁ Θεὸς ὑπὸ δογματικὴν ἔποψιν..... 51— 55
Ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ..... 55— 56

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Εὐνόμιος, συγγράματα αὐτοῦ κ.λ ..... 57— 61
Βιβλ. Β'. κατ' Εὐνομίου..... 61— 66
Ὑπόθεσις τοῦ κατὰ τοῦ Εὐνομίου τρίτου βιβλίου. 67— 69

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος γνώμη Ἁγ. Βασιλείου κ.λ..... 72— 75

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Διδασκαλία τοῦ Φωτίου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἀναίρεσες τῆς γνώμης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας..... 77— 88

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ τῶν ἐννέα ὁμιλιῶν τοῦ Μεγ. Βασιλείου εἰς τὴν ἑξαήμερον. Περὶ Δημιουργίας..... 89— 90
Περὶ τοῦ κόσμου..... 91— 92

Σελὶς

Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ κόσμου..... 92— 94
Περὶ τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργίας τοῦ κόσμου..... 95— 98
Ἡ βαθμιαία πρόοδος κ.λ..... 98— 99
Ἡ περὶ τοῦ κόσμου πρόνοια τοῦ Θεοῦ, συντήρησις καὶ κυβέρνησις κλ..... 99—101
Περὶ συντηρήσεως τοῦ κόσμου καὶ κυβερνήσεως αὐτοῦ 101—104

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν ἐννέα ὁμιλιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὴν ἑξαήμερον κ.λ..... 105—124

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περὶ τοῦ ἠθικοῦ μέρους τῶν λόγων τοῦ Μ. Βασιλ. 126—127
Περὶ τοῦ ἀγγέλων καὶ τοῦ δαίμονος γνώμη αὐτοῦ.. 128—129
Περὶ δαίμονος διδασκαλία..... 129
Περὶ γάμου καὶ τοῦ ἀδιαλύτου δεσμοῦ αὐτοῦ..... 142—148
Περὶ προσευχῆς καὶ τοῦ ὑπολοίτου μέρους τοῦ λόγου πρὸς Ἰουλίτταν τὴν μάρτυρα..... 148—167

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Κατὰ τῶν ὀργιζομένων. Περὶ θυμοῦ καὶ ὀργῆς. Ἡ πρακτικὴ ἠθική..... 169—182
Ὁμιλία εἰς τὸ «Πρόσχες σεαυτῷ»..... 183—197
Παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους. Τίνι τρόπῳ θὰ ἠδύναντο νὰ ὠφελῶνται ἐκ τῶν ἑλληνικῶν λόγων.... 197—218

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ παραδόσεως τῶν τριῶν μυστηρίων, τῆς προσκυνήσεως τῶν Ἁγίων Εἰκόνων καὶ τῶν ἐσχάτων.
Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ κατὰ Βασίλειον..... 219—221

Σελὶς

Περὶ βαπτίσματος..... 221—
Περὶ τοῦ ὀνόματος, Χριστιανός..... 221—222
Περὶ ἐξομολογήσεως..... 322—223
Περὶ θείας εὐχαριστίας ἢ Κοινωνίας σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ..... 223—
Περὶ προσκυνήσεως τῶν Ἁγίων καὶ εἰκόνων..... 228—230
Περὶ τῶν ἐσχάτων καὶ τοῦ Ἅδου ..... 230—233
Περὶ βασιλείας οὐρανῶν..... 233—
Ὁ ἐπίλογος τοῦ ὅλου ἔργου..... 235—245

ΠΑΡΟΡΡΑΜΑΤΑ

Ἐν	σελ.	13,	στίχ.	23	ἀνάγνωθι	ἀναφαίρετον, ἀντὶ ἀναφαίρητον.
»	»	14.	»	15	»	ληθάργου τινὸς ἀντὶ ληθάργου τινος.
»	»	15,	»	22	»	ἀνάγνωθι ποταμὸν Ἴριν ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου ὀρθογραφικῶς, Ἴριν.
»	»	45,	»	14	»	καὶ ὅλως πολιτικῇ, ἀντὶ μόνον, πολιτικῇ.
»	»	45,	»	21	»	«εἰς τοῦτο δηλονότι συντελούντων», ἀντὶ εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων κλπ.
»	»	46,	»	1	»	περὶ τοῦ Λόγου, ἀντὶ περὶ τοῦ λόγου.
»	»	48,	»	6	»	καὶ τῆς θείας τοῦ Λόγου εὐδοκίας, ἀντὶ θείας τοῦ λόγου εὐδοκίας.
»	»	49,	»	1	»	ποιητὴν ἀρχαῖον, τὸν Ὅμηρον λαλοῦντες, ἀντὶ ἀρχαῖον τὸν Ὅμηρον λαλοῦντες.
»	»	58,	»	2	»	παρὰ τὸν Ἴστρον ποταμὸν, ἀντὶ παρὰ τὸν Ἴστρον ποταμόν.
»	»	56,	»	17	»	ἤτοι ἄκτιστον, ἀντὶ ἤτο ἀκτιστον.
»	»	59,	»	10	»	δι' οὗ ὁ Ἄρειος κλ. ἀντὶ δὲ οὗ ὁ Ἄρειος.
»	»	60,	»	4	»	Ἁγία Γραφή, ἀντὶ Ἁγία Γραφή.
»	»	60,	»	11	»	Ἱερὰ Γραφή, ἀντὶ Ἱερὰ Γραφή.
»	»	60,	»	25	»	περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ.
»	»	61,	»	13	»	ἐπικεφ. ὑπὸ κ.λ. ἀντὶ ὑπὸ Ἱεροῦ κ.λ.
»	»	62,	»	1	»	ἀναφέρει, ἀντὶ ἀναφέρει.
»	»	64,	»	7	»	Υἱοῦ καὶ Λόγου, ἀντὶ Υἱοῦ καὶ λόγου.

Ἐν σελ.	65,	στίχ.	3	ἀναγνωθι σημ.	proprietas ἀντὶ propriatas.
»	67,	»	2	»	Ἅγιον Πνεῦμα, ἀντὶ Ἅγιον Πνεῦμα,
»	69,	»	3 σημ.	»	relationes ἀντὶ relatione.
»	69,	»	5 σημ.	»	Son, ἀντὶ son.
»	69,	»	8 σημ.	»	through ἀντὶ trough.
»	79,	»	4	»	ἤθελε συνδιασώζει, ἀντὶ ἤθελεσυν διασώζει
»	80,	»	7	»	καὶ παρεισάγεται, ἀντὶ κα παρεισάγετα.
»	85,	»	2	»	συνάπτονται, ἀντὶ συνάπτεται.
»	85,	»	11	»	ἐκπόρευσιν, ἀντὶ ἐκπόρευριν.
»	87,	»	25	»	τότε, καὶ τῆς ἐκείνου ἀδυναμίας κ.λ. ἀντὶ τότε καὶ τῆς ἀδυναμίας ἐκείνου ἕνεκεν κ.λ.
»	89,	»	2	»	Κοσμολογικόν, ἀντὶ Κοσμολικόν.
»	91,	»	12	»	παραδέχεται, ἀντὶ παραδέχετα.
»	92,	»	4	»	ἐνοουμένης, ἀντὶ ἐνοομένης.
»	92,	«	5	»	ἐνοουμένη, ἀντὶ ἐνουμένη.
»	100,	»	4	»	οὐχ ἁμάρτηρον, ἀντὶ οὐκ ἁμάρτητον.
»	100,	»	19	»	ἐν γένει, ἀντὶ ἐν γένοι.
»	105,	»	6	»	ἀνεπισκότητον, ἀντὶ ἀνεπεσκότητον.
»	105,	»	14	»	βαθύ νόημα, ἀντὶ βαθὶ νόημα.
»	119,	»	21	»	ὁ ἴδιος ἄνθρωπος ἐλεεινός, ἀντὶ ὁ ἴδιος ἄνθπωπος ἐλεινός.
»	129,	»	31	»	καὶ ἐννόησον, ἀντὶ καὶ ἐννόησαν.
»	179,	»	27	»	μεταχειρίζηται, ἀντὶ τοῦ νὰ μεταχειρίζεται.
»	198,	»	6	»	ἤτοι, ἀντὶ ἠτοι.
»	201,	»	11	»	καλυτέρου, ἀντὶ καλητέρου.
»	204,	»	1	»	ὡς, ὁπόταν, ἀντὶ ὡς ὁπόταν.
»	207,	»	19	»	φήμη τις, ἀντὶ φήμη της.
»	207,	»	20	»	μεγαλύτερον, ἀντὶ μεγαλήτερον.
»	169,	»	6	»	ἐν ἡσυχίᾳ, ἀντὶ ἐν ἠσυχία.
»	176,	»	17	»	ἄνευ ὀργῆς, ᾖσχυνας, ἀντὶ ἄνευ ὀργῆς ἠσχύνας.
»	217,	»	20	»	ἀναμετρῇ τις, ἀντὶ ἀναμετρῆ τις κ.λ.

ΤΥΠΟΙΣ "ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ,,

230.19
P198
Papakonstantinos, T.N.
Ο μεγας Βασιλειος
79533

230.19
P198
79533